IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI RHETORICÆ, siue de recte dicendi ratione libri tres.

EIVSDEM

De Consultatione liber I.

AD HAEC

Rerum in his memorabilium copiosiss. INDEX.

BASILEAE,
M. D. XXXVI.

IO. LVDOVICI VIVIS IN LIBROS DE RATIONE DICENDI PRAEFATIO, AD

D. Franciſcum Bouadillam Epiſcopum Corienſem,& gymnaſiarchã Salmaticenſem.

QVI humanæ conſociationis uinculum dixerunt eſſe iuſtitiam et ſermonem, hí nimirũ acute inſpexerũt uim ingenij humani. quorum duorum ſermo certe fortior eſt ac ualidior inter homines, propterea quod iuſtitia, ut mitis & blanda, in ſolis mentibus recte ac probe inſtitutis aliquid impetrat iuris: ſermo autem & mentes ad ſe allicit, & in affectibus dominatᷓ, quorũ in totum hominẽ impotens eſt regnum, & prægraue. Sed de iuſtitia aliâs dicetur, & ſunt à plurimis dicta plurima. Præſens autẽ inſtitutũ eſt de ſermone tractare, qui quantas habeat in omnes uitæ par

tes singulis etiã momentis uires, quorumq́ue & quàm admirabiliũ operum sit autor, quum nemo sit, qui non quotidie quum in aliĳs experiatur, tũ in seipso, miror esse, qui ei facultati parum tribuant, quæ sermonis rationẽ docet, ad res maximas utilissimæ, si recte utaris, ut contrà perniciosiss. si praue. Sed dimittamus istos tantopere uel amatores sui cæcos, uel dissimulatores astutos, ut quod nõ habent, uel cõtẽnant: uel quia cõsecuturos se desperant, negent expetere. Nisi forte opinionis huius culpã præcipuã ĳ sustinent, qui suscepta huiusce artis professione, nõ pręstiterũt quæ illa promitteret. Ego uero nihil uideo conducibilius hominũ cœtibus, quàm sit sermo bene institutus atq́ue educatus: nec aliud perinde damnosum, ut importunum, neq́ue locis, neq́ue temporibus, neq́ue personis accõmodatum. Nec temere est, quod Paulus apostolus inter diuina documenta illud ad Colossenses admiscuit, ut eorum

rum sermo sale esset conditus: uidelicet ne incustodita obseruatione temporum & locorũ insipidus, ac proinde molestus fieret. Non enim est aliud tantopere hominis prudentis, ac sermone aptè uti, & dextrè: ut quemadmodum oporteat cũ multis, cum paucis, cum eruditis, cum rudibus, cũ pari, cum inferiori, cum minori, quoque tempore ac loco, de re quaq;, ita loquatur & dicat. Neque opus ullum aliud acumen exigit mentis subtilius, iudicium acrius, rerumq; usum diuturniorem: ut merito quis non aliã dixerit debere tradi rationem dicendi, quàm ingeniũ Dei beneficio præstans, rerumq; experimentis præditum atque adiutum. Quin & arti huic eiusq; opificio nihil est adeò inimicũ, ut stulticia cordis, & ruditas uitæ. Tametsi ignoratio corrigi potest industria, experimentis, arte. Stulticia si naturalis sit, tam ei proderunt hæ præceptiones, q̃ surdo Musica. non enim idem est, dicere & bene

 dicere,

dicere, loquentia & eloquentia. Possunt quidem insani & uecordes uerba profundere, & faciunt plerunq; largiter, & præter rem omnino, & ei quod decet, quodq; expedit, aduersantia. uir sapiens dicit, quæ prosint, quæq; ad destinatum finem pertineant; ideoq; in animis hominũ regnat sola oratione, & id impetrat ab eis, quod nec metus, nec cupiditas, nec uires ullæ possent exprimere. Disciplinæ huic, quæ tot & tantis cõstet uirtutibus, quo iudicio assignatur à quibusdam tradendæ locus statim à Grammatica? & obijcitur adolescentibus, atq; adeò, quod indignius est, pueris? quum illius usus magnarum artium cognitione & prudentia uitę cõmunis nitatur, nec aliter possit consistere. Vnde enim argumenta colliget dicturus multis & magnis de rebus, expers philosophiæ, imperitus memoriæ antiquitatis, & consuetudinis uitæ ac morum receptorũ? Cedo autem ut hæc teneat sane, quo modo

ratio-

rationes inquiret ſine inſtrumento ueriſimilium ac probabilium? quo modo uero argumētationis formula uinciet, ne in conficiendo fallatur ſine cenſura ueritatis? Animi autem noſtri quemadmodum impellantur, aut reuocentur, incitentur placidi, placentur turbulenti, quod eſt opus magni oratoris præcipuum, id uerò tractationem deſiderat de anima. Decorum porrò illud, quod artis caput eſſe aiunt, unde nam petitur, niſi ex uſu rerum, quæ uerſantur in uita, prudenter & acuto iudicio animaduerſo atque annotato? His iactis fundamentis diſcenda eſt Rhetorice, ſi quem illius exercitationis fructū cupimus, non in pueritia uel adoleſcentia, in ruditate illa artium omnium, morum, legum, affectuum animi, conſuetudinis uitæ ciuilis ac humanæ. Nam quemadmodum ſapienter inquit Ariſtoteles, adoleſcentem non eſſe moralis diſciplinæ auditorem idoneū, quod ignarus ſit eorum quæ geruntur in ui-

ta,de quibus est speculatio moralis: ita nec est aptus facultatis huius auditor, quod ea nesciat, sine quorum peritia intelligi, quę hic tradantur, nō queūt. Huiusce rei documēto sit, quod senes et uiri mediā ętatē prętergressi,ij demū facundi sunt,& ad dicendū liberi ac soluti: iuuenes aūt impedite in loquēdo ingrediunt̃, plura sentiunt ꝙ promāt, loquaces magis interdū ꝙ eloquētes: et quibus uerba nō desint,desunt utiꝗ sensus animi,desunt argumēta ualida, robur in sententijs, nec est unūquicꝗ ubi & quando conuenit collocatū, ex quibus artificium ipsum sedula est animaduersione confectū & constitutū.

Sed nostri isti, in quos disputamus, eo sunt falsi,quod arbitrant̃ uniuersam dicendi artē ea parte concludi,quæ est de uerbis,uelut de schematibus,de tropis, de periodis, & cōcentu dictionis: quæ nō tam ad dicendi corpus ipsum, et quasi substantiā faciūt,ꝙ ad dicendi decorē atꝗ ornamēta. Quota enim ar

tis

tis huius pars est color & forma oratio nis? Ergo Aristoteles magnus tradēda rum artiū,& ingeniosus cum primis ar tifex, in huius disciplinæ tractatione sæpe ad dialecticos libros, & philoso= phicos lectorē remittit:in his uerò nū= quàm ad Rhetoricos. quod illorū co= gnitionē priorē esse cōueniret,ꝙ ratio= nis dicendi. Hoc opus uisum est ad te mittere,quoniā superiore anno cum paucis diebus unà fuissemus partim Bruxellæ, partim Louanij, perstudio= sum cognoui te quū aliarū bonarū ar= tium, tum facultatis bene dicendi, ut per eam reliquāq; philosophiā aditus tibi aperiret ad tractandā rem theologi cam pro dignitate. Quod si tū id facie bas, archidiaconus Toletanus: quan- to nunc cōuenit fieri accuratius ab Epi scopo, ut possis doctrina sana simul gregem tuū sanctè erudire, simul con= tradicentes ualide refutare, quam in rem non leue adiumentū adfert ars di= cendi. Et hi libri, nisi opinione mea fal

lor, progreſſus quos habes in ea diſci-
plina, uel augebunt, uel certè comme-
moratione renouabunt. Quod eò fiet
facilius, quia præceptorũ et artis huius
mea ratio omnino eſt noua, multumq́;
ab illa uetere ac peruulgata diuerſa.
Quorſum enim attinuiſſet & meũ &
lectoris otium nequicquã conſumere
repetendis ueteribus, & iam ſæpe au-
ditis? quaſi non ſatis eſſet librorũ, niſi
noui accederent, de re toties, tam diu
inculcata. Sed attentione eſt opus ad
eà, quæ breuiter à nobis uniuerſalibus
tractant̃ formulis: tum exercitatione,
ut eæ ipſæ formulæ fructum aliquẽ pa
riant, ſine qua exercitatiõne facultas di
cendi manca erit prorſum ac inutilis.
ut pingendi aut ſuendi regulæ incaſ-
ſum erunt perceptæ, niſi crebro peni-
cillum uel acum in manus ſumpſeris:
ſic ſtylus perfector eſt diſciplinæ hu-
ius, & magiſter optimus.

IOAN-

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE RATIONE DICENDI, LIBER PRIMUS.

QVAE *res à natura exterius quidem sensum, interius autem motus quosdam animi & affectiones tantùmodo acceperunt, uoces quoq; habent inconditas & rudes, quis affectus ille utcunq; indicetur.* Homo quidem *habet idẽ, quod illæ: qua parte nihil distat à beluis. mentem uerò singulari quodam nactus est* Dei *munere erectam & sublimem, quæ sese usq; ad illum etiam rerum omnium parentem cognoscendũ, colendum, amandum extolleret. Sed ea mens quoniam corpore est contecta, & homo ipse in societate uitam acturus, quemadmodũ ad sempiternam illam societatem est conditus, ut se alijs poßit explicare, sermonem est sortitus, qui ex mente deriuatur, tanquã ex fonte riuus: illumq; ea de causa De-*

mocritus philosophus ῥεῦμα λόγου nuncupauit, quasi defluxum rationis. nec est aliud perinde societati aptum instrumentũ. Idcirco Mercurius, qui apud fabulas praeesse orationi est creditus, interpres fingitur deorũ atq; hominum. Quin & bestiae, quae ad imaginem quandam societatis congregantur, signa quaepiam edunt propinquiora humano sermoni: uelut apes bombos, quibus se inuicem & de manè ad laborem excitant, & in quietem uesperi componunt: quemadmodum annotarunt, quibus hae curae atque oblectationi fuerunt. formicae occursu illo suo, & resistentia in angustis tramitibus, collocutionis inter se, atque adeò percunctationis quoque speciem uel doctis hominibus praebuere, inter quos est Plinius Secundus historicus naturae. Idcirco & qui plurimum sermone, plurimum etiam in coetu omni ac societate ualet. isq; planè inter homines regnat, qui maxime est ad dicendum appositus. Et eloquentiam meritò reginam nominauit Euripides tragicus. Quapropter ubi aequa fuit libertas, & quasi consociatio quaedam iure & legibus par, ibi tanquam potentiae instrumentum sermo est multorum tractatione auctus, excultusq;: ut in liberis ciuitatibus, uelut in Sicilia tyrannis pulsis, Athenis, Rhodi, Romae, magnumq; illis temporibus fuit dicendi praemium. Et ideo accurata exercitatio, quae sublato orationis precio omissa est penitus, & ars illa qualiscunq; fuit obliuioni primũ tradita, hinc tenebris et ignorantia

rantia cooperta: quam nos tanto ex interuallo, & illis tenebris ita conabimur in lucem reuocare, ut nõ perinde renouemus priscam, atq; omnino tradamus nouam. Repetam quidem ex ueteribus nonnulla, sed oculos potissimum habebo defixos, quantum assequi iudicio potero, in eam quæ mihi uidetur recte dicendi naturalis forma, ac ueluti lex quædã. idq; in usum accõmodabo non unius modò uel alterius linguæ, sed in cõmune omnium: quoniam sermonis utilitas latissimè patet in omni uita. Quod si in persequendis ueterum inuentis parum nonnunquam exactè aliquid tradidero, dabitur (ut spero) uenia, antiquã quidem, sed infrequentem tamen & desuetam uiam ingressis, minimeq; iam pridem tritam. Verum mea omnis mens eò tendet, ut usum adiuuem, & ad eum unum uniuersam præcipiendi rationem conuertam. Quocirca nemo miretur, si aliter sæpenumero docuero, quàm ueteres illi artis huius autores. Illi enim uno aut altero in genere oratorem informabant, nempe in causis forensibus, uel in consultationibus: Ego aũt, pro uirili quidẽ mea, in omnibus. Materia huius artis est sermo: & hæc utique mutuata, nõ propria. Finis, bene dicere. Artificis autẽ, explicare quæ sentiat, aut persuadere quæ uelit, aut motum animi aliquem excitare, uel sedare. In sermone omni sunt uerba & sensa, tanquàm corpus & animus. Sensa enim mens sunt, & quasi uita uerborum: ideoq; etiam mens & sensus uulgò nominantur.

minatur. Inanis ac emortua res sunt uerba, sensu amoto: uerba autem sedes sunt sensorum, & ueluti lumina in tantis nostrorum animorum inuolucris. Sed neque sensa tamen, neque uerba huius sunt instituti, non magis quam sermo. Quippe sensa ex singulis artium petuntur, aut ex prudentia & uita, nempe illa, quam Graeci ἐγκυκλοπαιδείαν *appellant. Verba sunt populi publica, nullius artis, aut priuati iuris. Aptatio tamen tum uerborum, tum sensuum quo modo cuique fini applicabuntur, huius sunt propositi. Ita non differet praesens institutio quid dicendum sit, sed quemadmodum. Quia uerò, ut Iulius dicebat Caesar, uerborum delectus origo est eloquentiae: de uerbis erit primo agendum, tanquam elementis huius propositi. Verba autem uel simplicia sunt, uel composita siue coniuncta. In simplicibus spectantur extrinsecus quidem aetas, dignitas, magnitudo, sonus: intrinsecus uerò, hoc est, in sensu cuiusq; uerbi, uis & natura significationis. Aetas uerborum uaria est in quaque lingua. Dicamus de latina, quando latinè scribimus. nam rei huius fusior explicatio alterius erit loci. Sunt alia uerba uetustißima, qualia quae Fauni uatesq; canebant, ut inquit Ennius: & quae erant in carminibus Saliorum, uix suis sacerdotibus intellecta: quaeq; in XII. tabulis Romani iuris, quae iam Cicero non intelligebat. sint haec sanè usque ad secundum Punicum bellum. Sunt alia antiqua, ut Liuij Salinatoris liberti, Catonis Censorij, poëtae*

Simplicia
extrinsecus
intrinsecus
aetas

tæ Ennij, Næuij, & Plauti, usque ad Carthaginem deletam. Alia bonæ ætatis, & quasi uigoris cuiusdam, ut P. Terentij, M. Varronis, Ciceronis, Cæsaris, Liuij, Valerij, Senecæ, Quintiliani, & eorum, qui usque ad Vespasianum scripsere. Sunt alia noua, post Vespasianum nata, usque ad Gordianum iuniorem, Plinij Cæcilij, Taciti, Suetonij, Gellij, & Iurisconsultorum, quorum extant centones in Pandectis. Alia recentißima, Lactantij, Cypriani, Donati, Macrobij, Boëthi, usque ad urbem à Gotthis captam, dirutamq́;. Postea nulla oratio populi quidem fuit Latina, sed Barbara: nempe Gotthica, aut Vandalica. Lingua enim cecidit cum urbe & parente sua. Et hæc in plures adhuc possunt ætates tribui, ut sint inter uetera ætas Liuij, ætas Gracchorum: inter bona, seculum L. Craßi, seculum Ciceronis, ut quidam uocant, & seculum Quintiliani. Nec est ulla lingua tam uigens nunc & florens, quæ tribus certè primis ætatibus careat. Scite Horatius hæc in modum ac morem syluæ mutari ait, interire uetera, noua exoriri. Hæ sunt rerum omnium uices, & huic uanitati res cōditæ subditæ sunt, quò usque liberentur per reuelationem filiorum Dei.

In dignitate spectari solent utentes, & res. In ijs autem, qui utuntur, eorum numerus & conditio. Sunt uocabula cuiusque opificij propria, quæ alij opifices non norunt: ut in Vitruuio architecturæ, in Catone aut Varrone de rusticis rebus. Multa sunt quibus philosophi Dignitas

utuntur,

utuntur, uulgò inaudita: & inter philosophos potißimum Stoici, uerborum (ut inquit Cicero) architecti. Sunt poëtica, quæ populus non attingit, tanquam sacra: in omnibus quidem linguis, sed Græca potißimum. nam in Latino sermone rariora sunt hæc, ut qui Musas colat seueriores, ut inquit Martialis. Quanquam nec nostri suis carent, ut mare ueliuolum, & terras frugiferentes, & tristificas uoces, & grates persoluere dignas. Videlicet poetæ, ut delectationi modo seruiunt, & numeris sunt alligati, interdũ ex obliuione antiquitatis ea eruũt: sæpe etiam arbitratu suo reconcinnant, ut aliquid adimant, uel addant, uel mutent. Adimunt, quum periclum & seclũ dicunt, pro periculo & seculo. Addunt, ut quũ induperatorem pro imperatore. & hæc in capite, in calce, in medio. Mutant, uel ordinem, ut Tymbre pro Tymber: uel seriem, Septem subiecta Trioni: quæ in ludo literario sunt tradita. hæc omnia, ut ad numerũ tanquam morosum ædificium quadrent. Nam si intra illos arctos certæ dimensionis fines non plus liceat, quàm nobis in hac latitudine, obmutescant necesse erit. Nõ idem licere sibi quisque arbitretur, quando liberior est structura. Sunt alia uocabula magis nota, magisq; usu uulgi trita. Ex his quædam sunt in usu plærisque, alia omnibus. In conditione utentium sunt ruris uocabula, ut Theocriti. talia quibusdam sunt Vergilij uisa in Bucolicis: in quem est iactum, Nostri sic rure loquuntur. Huius rei exempla

pla manifestiora sunt in linguis uernaculis, tametsi ex Scriptoribus rerum rusticarum intelligi satis posit in Latina. Sunt castrorum, sunt tabernarum, sunt spurcorum & impurorum hominū. Sunt non nominanda nisi cum honoris præfatione, ut inquit Plinius. Sunt rudiū, sunt eruditorum. Alia sunt fori, & curiæ. Sunt extera, seu peregrina, in ciuitatem admissa, ingressa cum sua re, ut mastruga. Ex quibus alia manent quidem in ciuitate, sed peregrinitatis damnata, ut lancea, leuca. Alia sunt donata ciuitate magno consensu utentiū, uel magni alicuius uiri autoritate & gratia, ut Græca plurima. Hæc sint mihi dicta non solum de singulis uerborum, sed de proprietate, de elegantia, de formulis loquendi, de prouerbijs, quæ omnia recipiunt hanc ipsam considerationem. In rebus alia uocabula sunt humiliora quàm pro rebus, de quibus dicitur: ut pulsatus pro cæso, congerro de socio. alia maiora, ut ciuitas de alueario, enectus de affecto molestia, examen hominum de exercitu. alia paria, nec solum in significatione, sed in ornatu quoque. Magnitudo iudicatur ex syllabis, & literis, ut alia sint magna, alia parua, alia uelut mediocris cuiusdam & iustæ staturæ. De sono mox dicetur. In natura & uiribus sunt quædam, quorum significatio est naturalis, id est, ad quæ significandum à primo sunt inuenta. & quia illorum significatio cum ipsis est orta, naturalis nominatur: ut quæ cum unoquoq; nostrum sunt nata, natura

lia dicuntur. sic homo significat, sic ferrum, arbor, & eiusmodi. Sunt alia quæ à loco naturali in aliũ transierunt, quæ sunt propemodũ plura, quàm quæ in sua origine perseuerarunt. Transitus hic à Græcis metaphora, à nostris translatio nominatur. Sed nec ita tamen transeunt, ut locum suum amittant penitus: quanquam in suo loco nõ manent, quum sunt in alieno, non illis tollitur tamen facultas reuertendi ad suum, etsi in his quod transit, quadantenus in eo remanet unde migrat. Nam uel maius contrahitur ad minus, uel minus exporrigit se ad maius, uel idem in seipso uoluitur, nempe in simili. Similitudo enim quodammodo idem facit, ueluti genus ac forma in philosophia, & amicitia in uita. Maius demittit se ad minus, quum uniuersaliora aut maiora deducuntur ad suas partes, in quo est antonomasia, siue contractio, ut quum poëta uel apud Græcos pro Homero sumitur, uel apud nos pro Vergilio, aut etiam alio quocunque. Nam Horatium uel Lucanum citantes, poëtæ nomine uniuersali frequenter utimur. Euersor Carthaginis, pro Scipione Aemyliano, qui ipse etsi non est alius, non tamen uox illa hoc significat ex se: sicut euersor Troiæ & Hercules est, & Agamemnon, & C. Fimbria. Totum ad partem, ut hominẽ mori pro corpore, hominem uisum pro facie. In hoc genere est id, quod uelut habet & poßidet, pro eo quod habetur & poßidetur. Scilicet in illo sunt, ut aliâs dixi, quod sanè possessionem

nem nominemus. Rex pro regno, Imperator pro exercitu. Sic tutor, inuentor, autor, pro opere ac inuento: Ceres pro pane, Bacchus pro uino, Cicero pro eloquentia, ut multum Ciceronis est in hac epistola: Christus pro Ecclesia, sicut in Actibus apostolorum, Saule Saule cur me persequeris? & patronus pro clientibus, ut Christus pro pauperibus: quale est illud, Sitiui & dedistis mihi bibere. dominus pro opibus: Horatius, Quod si semel uno De fene gustarit. Minus extendit se ad maius, quæ est dilatatio, ut Homerus iste, Roscius iste: quasi præstans poëta, uel histrio. Tum contrà, ea quæ sunt in alijs pro illis ipsis, ut uina pro poculis, consul pro anno: & inuentum pro inuentore, quemadmodum panis pro Cerere, & clientes pro patrono, aut exercitus pro Imperatore, subditi pro Rege, opus uel actio pro autore. duo terrores huius imperij, pro Scipionibus: redemptio nostra pro Christo, & pallentes morbi, & malesuada fames. Quod dicamus contentum. hinc multa hominum nata nomina: Scipio, quod scipionis loco esset patri: Murena, quod haberet illas: Orata, quod illam primus inuexerit in Italiam: Fabij, Pisones, Cicerones, Lentuli, de leguminibus: flores pro uere, spica & messis pro æstate, pars pro toto, tectum pro domo, puppis & carina pro naui, mucro pro gladio, miles pro militibus, caput pro homine: ut multa capita cadent, quasi homines. & in sacris literis, multæ animæ pro hominibus,

Minus ad ma[ius] Dilatatio.

Contentum.

æstas pro anno: quod fit cõmodius, & idcirco crebrius, ubi unica talis pars est in toto, nec abesse potest sine interitu totius. Hæc *omnia cõmuni nuncupatione denominatio & hypallage, quasi subalternatio dicuntur: & ab alijs metonymia, quam eo putant à translatione distare, quod translatio fit similitudine, non item hypallage: & in hypallage pars pro toto dicitur synecdoche.* Aristoteles *hypallagen merito translationi subiecit.* Sed *quando nomina declarationi rerum seruiunt, expositis rebus, non cõuenit nos esse anxios de uocibus. Similitudo ad explicationem inuenta est, rei minus notæ per magis notam.* In *quo ualde indulget sibi communis sermo, nimirum mancus omnino futurus & destitutus, nisi id sibi permitteret, non raro uero infans quoque & mutus. scilicet propriorum uerborũ magna est inopia, nec ea semper ad manum.* Transferuntur *ea quæ similia esse iudicantur.* Iudicant *uerò mens & sensus, gemmã in uite dicit sensus, mens uerò angelum pro bono uiro, leporem pro timido, uulpem pro astuto: in quo sunt alia similia ex iudicio phantasiæ, alia ex deprehẽsione, alia ex indagatione, sicut in prima philosophia exposuimus.* Sunt *similia quædam, forma, ui, effectu, in quo est usus. forma, ut gemma: ui, siue agendi, siue patiendi, ut uolare, & homo ferreus, asperum in tactu, & uoce, & sapore: effectu, ubi usus est, ut stilus dicatur penna & calamus, quia idem est horum usus, qui illius.* Interdum

quod

quod longius abest, gradu quodam coniungitur, qui tamen gradus nihil ad rem facit, transitum modo præbet: ut, Post aliquot mea regna uidens mirabor aristas: ab arista ad æstatem, ab æstate ad annũ. Sic ille apud Claudianum, Felix, qui frugibus alternis, non Consule computat annũ. In translationibus uel necessitati seruitum est, uel cõmoditati. Nam temere nihil transfertur à prudenti. Satius est non tangere bene positum, sicuti uetus admonet uerbũ, nisi fortè ioci, aut uoluptatis cuiusdam gratia magis, quàm eloquendi animi sententiam: ut qui potest dicere candelam in laterna, dicit Vulcanum in cornu conclusum. Necessitas est, quũ deest uerbum, quo res significetur: tum asciscimus quàm maxime uel aptũ, uel uicinum, aut rei aut nobis. Commoditas genus est necessitatis quoddam. nam non egemus modo illis, sine quibus agere nullo modo possumus: sed sine quibus ægre, aut parum, uel rectè, uel appositè. Commodum uerò est duplex, siue quum damnum uitatur, siue quum lucri fit aliquid. uitatur damnum, ubi effugitur turpitudo, ut pudenda pro testiculis: facimus uerò lucrum significantiæ, aut decoris, quum plus gratiæ inest, aut plus uirium in significatu, ut accensus cupiditate, inflammatus libidine. Significantia translationis est, quando melius res intelligitur, & quasi ponitur ob oculos: quæ translatio, ut inquit Cicero, non irruisse in alienum locum, sed immigrasse uidetur in suum. qualia sunt illa in mysticis

 literis,

literis, Conglutinata est anima illius cum anima puellæ: & Siluit terra antè faciem eius, & alia illic proprietatis admirabilis complura. Decor est quum sic dicitur, uel quemadmodum rem, dicentem, audientem decet: uel quum gratiam conciliat orationi, quod promptius ex eo, quod dedecet, intelligitur. ut magis obuia, magisq; notabilia sunt turpia, quàm pulchra. Significãtia diluitur, quum procul, uel ab ignotis rebus petitur metaphora. Admonet Cicero, ne simile longè deducatur. Syrtim, (inquit) patrimonij, scopulum libentius dixerim. Charybdim bonorũ, uoraginem potius: quippe facilius ad ea, quæ uisa, q̃ ad ea quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædã captatæ, ut uoluptatẽ hic agere dictatorẽ, à quo non liceat prouocare. apparet enim affectatio. Decor perit, quũ inde transferimus, quod minime decet dicentẽ, audientẽ, rem: ut si senator à lusione, uel scurrilitate ganearũ sumat metaphoras, si apud rusticos è media philosophia similitudines ducamus, apud homines mediterraneos è nauigijs & nauigatione, si in sacra concione de lupanari, de obscœnitate & rebus ludicris. Vel quum oratio non redditur uenustior, ut quum est dura translatio, & aspera & inuite pertracta: quum maior quàm pro re, quum minor. Huius generis est, si quis Christum nominet patris uocem, ut fecit Claudianus: aut poëma, clamorem Musarum. humile est enim. Periculosæ sunt nouæ, & duriusculæ, priusquã usu mollian-

tur,

tur.ut,in illis suis nouis placitis cōfirmandis per funem ingrediebatur: apta est, sed noua.Ideo ijs, quæ sunt duræ,solent addi quædam præmollientia,uelut,ceu,quasi, ut ita dicam, ut iam quidam loquuntur, ut nunc loquimur,liceat sanè sic dicere.Habent hæc omnia uerba tam naturalia, quàm translata cuiuscunque ætatis, & conditionis alia uires exiguas & infirmas, ut quæ non tam significant rem,quàm obscure innuunt: cuiusmodi sunt, quæ minus significant, ut nequā pro scelerato. uel quæ latius,ut latitudo illa parum congruat rei, de qua loquimur, exprimendæ: ceu si quis hominem uocet substantiam.neque enim angustis,nec laxis armis rectè pugnatur,nisi aliquid sit in maiore, quod melius rem nostram adiuuet:ut,animal breui periturum ita superbit, magis est, quàm homo breui periturus. Nam in animali quoniam quidem sola consideratur uita & sensus, non item ratio, plus ualet ad extenuandam illius dignitatē,quàm si dicas homo.Vel ex auditoribus,qui non satis uim uerbi capiunt. Alia maximas habent uires, & quasi rem ipsam secum adferunt, ueluti tumultuarij affectus, surgere illorū tempestates. Alia mediæ cuiusdam sunt naturæ & significationis, quæ propriè dicuntur significare. Veniamus ad cōposita.Voco autem ea composita, quæ inter se ita continuata sunt & coniuncta, ut aliqua sit in eis distinctionis species ab alijs. Non enim si dixero deambulare in Lycio Socratem Atheniensem cum

Glauco, Socrates Atheniensis cum Glauco pro composi to habebitur, in præsenti utique instituto. Sed ubi est sen sus ratio aliqua, qui etiam sententiæ nominantur. Namque nomen hoc sententiæ non simplex est, quod & pro oratione generali sumitur, qua quid significatur esse aut non esse, fuisse aut non fuisse, fore, non fore, agendũ, non agendum: nec id in quauis re uel materia, sed in uita, & philosophia morum, quando non hæc uocatur in proposito sententia, Triangulus omnis habet tres angulos duobus rectis pares. Gnomæ à Græcis nominantur, quarum sunt aliæ ex generalitate ad propositum deductæ, ut quanto mallem hunc esse mihi apertũ inimicum, quàm amicum simulatũ. & alijs ratio additur, quibusdam contrà: seu quod non indigent, siue quod non expedit ad gratiam, uires, lucem, aut quid simile. Et aliæ simpliciter ponuntur, nonnullæ asseueranter, quædam autoritate fulciuntur ad robur, Sic illi aut illi esse uisum. Aliud est sententiarum genus, quæ orationi admiscentur, tanquam lumina obscuritati, aut fulcimenta & columina rebus per se non satis firmis: ut, eius necis sedetis ultores, cuius uitam semper habuistis inuisam. Hæ ex prioribus deriuantur, tanquam ex fontibus. Sunt etiam sentẽtiæ à sentiendo, sensus omnes animi nostri, ut apud Ciceronem in Antonium: Sententiolas edicti cuiusdam memoriæ mandaui, quas ille peracutas esse putat. Sensus hic si perfectus omnino sit per se, nec aliunde pendens,

dens,nec aliud pendens ex eo, dicatur sanè absolutio. qui plenus quidem, sed pendens, colon, quasi membrũ: qui non plenus, incisio, hoc est, cõma. Multum metuo, incisio:ne ipsi nobis desimus, membrum: quum Deus *nobis nunquam desit, absolutio. Cõmata sunt hæc:* Defendit *sacra, ceremonias, ius publicum, ius priuatum cuiusque. Sunt quædam incisiones uel membra, quæ si nihil adderetur, absolutiones essent, ut in priori exemplo.* Absolutio *duorum est generum, quemadmodum in corporibus naturæ, quorũ alia similes inter se habent partes, uelut aqua & sanguis: alia dissimiles, sicut arbores, & animantes omnes.* Ita etiam *absolutio est, quæ uno tantum constat sensu continuo, quæ dicatur uniformis, ut non poterit odisse mater suum fœtum.* Est *quæ multa habet membra. Sit ergo, ut imagine quadã dicamus, incisio, tanquam hominis articulus: membrum sit, quasi brachium, uel manus: absolutio, homo integer: oratio uerò, ciuitas.* In *compositis uocibus considerare est externa & interna.* In *exterioribus sunt hæc forma, & quasi facies quædam uerborum, uel color. tum ordo, iunctura, sonus, magnitudo.* De *internis mox.* Facies *conformatio est quædam. nam quæ gratiam & uenustatem, & decentem illum colorem orationi addunt, ceu faciem quandam & formam uidentur tribuere, ut meritò sit absq; his informis.* Pigmenta *hæc de medio sumuntur cõmunis sermonis annotatione acuta & sedula, non ali*

ter quàm ex prato uel hortis decerpuntur flores ad fasciculum, aut coronamentum. Sed sicut quidam uel ipso capiuntur mero gramine, & uirore perpetuo: ita nulla est in locutione pars, quæ non alicui allubescat, ác proinde gratiam habeat, utique illi. meritoq; Apollodorus, ut ex Cælio Quintilianus citat, infinita obseruationis huius præcepta esse perhibuit. Græci nihil reliquerũt non figuratum, & nomina aptauerunt ijs, quæ finxissent, quod fuit eis propter copiam & flexibilitatem sermonis factu facillimum. Nos tamen quædam trademus generatim, in quibus aliquis inesse naturaliter gratiæ existimemus, quæ à simplicitate cõmunis sermonis nõnihil sunt remota, etsi incidant in illum nonnunquam: ut nullum est adeò rarum & exquisitum floris genus, quod non interdum in uulgatißimo & incultißimo prato suapte sponte nascatur. Adde quod de linguis sunt aliæ alijs picturatiores, ut Græca deliciosior est quàm Latina, & hæc Pliniana quàm Ciceroniana, & Ciceronis magis quàm Catonis: loquor de ætatibus, non de hominibus. Ergo conformatio hæc uel in uno fit uerbo, uel in pluribus. Compositam uocem sæpenumero pro una sumemus: sic enim se habebit, quantum ad propositum hoc pertinet. Verbum unum per se non adfert orationi eam gratiam, de qua hic est sermo, etsi adferat uim & uenustatem propter significationem, quod alterius est loci ad interiora spectantis, oportet esse plura tanquã

membra,

membra, ex quorum coniunctione existit facies hæc & forma. Itaque est *uerbum unum ut plura, aut reuera plura. Vnum est pro pluribus, quum repetitur.* Id fit *initio, medio, fine.* Fine *prioris sententiæ, initio sequentis. quorum exempla ludi sunt literarij: idcirco hisce onerandus non est sermo noster, minime hoc tempore necessarijs.* Interdum *uariè repetitur, ut modo sit initio, modo in fine, aliâs in medio: quale est illud* Fabiani, *Senatorium ad gradum census ascendere facit, census* Romanum *equitem à plebe discernit, census in castris ordinem promouet, censu in foro iudex eligitur.* Repetitur *quandoque sine medio, ut* Deus Deus *ille* Menalca. Commutantur *etiam sine medio duo uerba aut plura, ut hac de re idem sentiunt boni & mali, mali & boni: etsi hoc inter uitiosas repetitiones quidam reijciunt. qualis est* Battalogismus *ille apud* Ouidium: *In illis* Montibus, *inquit, erant, & erant in montibus illis. Sunt tamen quibus allubescit suo loco positum, ut in Comœdia:* Negat Phanium *esse hanc sibi cognatam* Demipho, *hanc* Demipho *negat esse cognatam?* Pro *eisdem sunt sensu eadem, uoce differentia:* Nos *campis, nos montibus fruimur, nostri sunt amnes, nostri lacus, nos fruges serimus, nos arbores: & alia quæ sunt* Ciceronis *in* 2. *de* Natura *deorum.* In *quibus eadem possumus cõtemplari, quæ de uno paulò antea sunt posita, in fine, medio, initio.* Est *hic figura quædam, quam unũ illud non recipit, ut quum*

uideamur

Repetitio.

Battalogismus

uideamur diuersa dicere, unum sit tamen. non furatus est, sed rapuit: non uerberauit, sed cecidit: quod fit per synonymitatem, uel per ea quæ non minus ualent. Contrà est unum quod claudit plura, ut amari genitiuus & uerbum, unum etiam ad plura collatū, quasi cum unoquoque illorum est, & pro repetito habetur. Zeugma dicitur, hoc est, coniugatio, quia illa omnia uno iugo continentur. Id uerò iugum uel initio, uel medio, uel fine cõstituitur. Miscetur Zeugma cum repetitione: Ex paupertate nascitur industria, ex industria opes, ex opibus superbia, ex superbia paupertas: Ex pace opulentia, ex opulentia superbia, ex superbia dißidium & simultas, hinc bellum, ex bello pax. Iam in uerbis pluribus ea uel similia sunt, uel diuersa, uel aduersa, Similia, quū eadem est in diuersis casibus dictio: ut, fides seruanda est illi etiam, qui in fide fidem fregisset. quæ possunt locari, sicuti prius diximus, initio, fine, medio, utrobique, tum per medium & sine medio, quorum exempla obuia esse cuique possunt, ne operam ludamus ijs infarciendis. Est coniunctio quædam uelut per annulos ad gradationem. quale est illud Latronis Portij de prostituta petente sacerdotium: Ita domi custodita est, ut rapi posset: ita chara fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni uenderent: sic leno emit, ut prostitueret. Quum in exitu est affinitas unius aut duarum syllabarum, quod similiter desinens nominatur,

natur, quum est affinitas initio, ut ambire, ambulare, quum ea est detractione, additione, cõmutatione unius elementi aut syllabæ, aut plurium, initio, fine, medio: uel cõuersione, amor, roma: tum in compositis ad hunc modum, iurisconsultorum eloquentißimus, eloquentium iurisconsultißimus: semibouemq́; uirum, semiuirumq́; bouem. quamuis hoc in Ouidio est reprehensum, alterum illud Ciceronis est, quod frustra nititur Laurent. Valla *cõuellere.* Hæc *omnia gratiam adferunt uel positione utriusque:* Quid amentes quæris, quum habeas domi amantes? Amans est, amentem putaui. *Vel sublatione:* Tu nec tueri nos uis, ac ne intueri quidem. *Sublatione unius, ut alterum ponas:* Non opprefsit Imperatorem, sed hominem imparatum: Non uiuo ut edam, sed edo ut uiuam. *contrà,* Nõ sunt amißi mortui, sed præmißi. *Eodem modo per interrogationem,* Hem cur magister eius ex oratore arator factus est? *Transeamus ad ordinem.* Est *ordo in quaque lingua naturalis, quem inuertere nõ licet. Sunt ex naturali ordine, quæ metri mouet licentia, uel euphonia in soluta oratione, sic tamen ut quædam fas sit aliter dicere: uelut, his de rebus, quo cum. alia non sit fas, sicut mecum, tecum.* Est *ordo alius uoluntarius, qui intelligentiæ seruit, ut sic dicamus, quomodo facillimè putemus intelligi. alius decens, quũ ornatus tantum & decor quidã orationis captatur. Sonus sequitur, de cuius magnitudine primum dicamus.* Inter *elementa literarum*

terarum sunt quæ habent amplum sonũ, ut quæ implent os, A, B, M, P. Sunt quæ exilem, ut quæ cõpressu labiorũ exprimuntur, C, I, T, V. Sunt quæ mediũ, E, O, L, N. Ex his fiunt syllabæ ac uerba, quæ talem reddunt sonũ, qualia sunt elementa ipsa, nempe grandem, quũ literæ sunt amplæ, campos, Pandarus: Vastum, qui cõmunem modũ excedit magnitudinis: bambalionem, mimallones, pompa, marpesia. Amplus est sonus seu patulus, in quo hiatus est crebro uocaliũ concursu, quoniã uocalis omnis sola oris apertione profertur. sed diductior est hiatus, quum illæ maioris soni coëunt, Abrahami amor. Plenus sonus est iustus quidam, & in quo auris nihil requirat, ut exempli causa, quum L sequitur has literas C, F, G, P, & N, in fine & initio. propterea gratiorem sonum reddunt Græcæ dictiones, quæ finiuntur in N, quàm Latinæ quæ in M. Exilis sonus est, qui literis parũ sonoris constat, ut uitium: & quum L geminatur, sollers: & N in medio manet, damnũ. Paulo est plenior, quum L finit nomina, sal, sol. Et quemadmodum ex literis eiusmodi conficitur in uerbis concentus, ita etiam in continuatione fit ex uerbis. Grandis est, Bella per Emathios plus q̃ ciuilia campos. Vastus, Torua mimalloneis implerunt cornua bombis. Et inter hos gradus, qui insectili nõ separantur spacio, multi possunt gradus alij interseri. Hæc de quantitate. Facies soni sit nobis uelut cutis soni ac forma, & qualitas quædam, unde gratus existit sonus,

nus, aut ingratus, asper, lenis, suauis, horridus, fœdus, blandus, iucundus, alliciens. Lenem sonũ reddunt L, N, C, P, T, sine aspiratione. nam omnis aspiratio pingue quiddam sonat. Asperæ sunt R, & F. Translatio fit hoc loco à tactu manuũ ad tactum aurium. Nam in aure est quidam quasi tactus, unde radi dicimus sono aurem. Leuitas hæc est, ut in corporibus suauitas quædã, quæ tangenti adlubescit, quũ nihil est quod illam offendat. Leuiter sonat L, quũ uocales antecuenit, lapis, lepus, liber, locus, lucerna, & hunc in modũ, ubi est concursus leniũ: contrà, ubi est concursus asperarum, frater, serra, error Romuli. S cum S, & cum C, sibilat: princeps senatus, domus ciuitatis. Sibilus etiam fit, si multa uerba finiantur in S, continuata: Gignis nobis discipulis nouas scriptiones. qui sibilus agreste quiddam præ se fert. Est pinguis sonus uel per se ex aspirationibus, uel loquentis uitio: ut si quod exiliter, presse, leuiter debet pronunciari, pronuncies crassè, patulè. quod uitium taxauit Cicero in C. Cotta. Idem Cicero Archiã defendens, poëtas Cordubenses pingue quiddam sonuisse ac peregrinũ ait, quod & uidemus quotidie usu uenire agricolis. In partem asperi & ingrati soni uenit horridus sonus. Deniq; omnis, à quo abhorret auris. F, ut Quintilianus ait, quassa est, quum uocalem accipit: quum consonantem aliquam frangit, fit horridior. Coniunctio earum literarum, quas sine intermißione efferre non queas, asperam compo-

Om qualitates. Gratus. Ingratus. Asper. Lenis. Suauis. horridus. foedus. blandus. Iucundus. alliciens.

Aspiratio pingue sonat.

Aure sono radi.

Leuitas

F. quassa est.

cōpositionem facit. ut Cicero: Hoc qui nō uidet, excors: qui quum uidet decernit, impius. Fœdus sonus ad interiora pertinet, quum aliquid obscœnum refert auribus, quod dicitur Cacophaton. ut illud Grammatici cuiusdā, Hic cucumer dat eris: quod eo est notabilius, quia dat cō iungitur prioribus, nempe tertia dactyli. Fit ferè ex ultima syllaba prioris uerbi, & prima sequentis, Cæca caligo. Quod ad linguarum diuersitatem torquendum non est. multa enim in lingua aliqua belle & pure dicuntur, quorum fœdus esset in alijs intellectus. Id porrò curare infiniti esset operis, & superuacanei. M, ut Quintilianus ait, quasi mugiens est litera. In actione soni est motus tardus, celer: cursus continuus, intersistens, æquabilis, inæquabilis, subsultans, firmus, fortis, robustus, imbecillus, infirmus, per præceps, per accliue, hoc est, impeditus, & expeditus. Sunt qui sonum faciunt amni similem. Et est alioqui sonus unda aëris. Ex fluuijs ergo est alius celer, alius incitatus, acer, tardus, lenis, torrens, qui non est continuus. est alius subsultans inter petras, est fortis, est imbecillus. Vocales omnes expeditum habent sonum & facilem, & ab eis ad quamuis consonantium mollis est transitus. De consonantibus mutæ impeditū reddunt ac tardum, ut darent panem bonum. Semiuocales mediocrē, & quasi ex ambobus temperatū. B,G,D, robustū. nam uelut firmitas quædam est in earum prolatione, ut grandis bellua. M, mediocriter sonat in medio,

dio, in fine ſequenti uocali fit obſcurum, in principio grande quiddam & amplum obtinet: ſicut apud Cic. *initio 4. lib.* Acade. *quæſtion.* Magnũ *ingenium.* L. *Luculli, magnumq́; optimarum artium ſtudium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina.* R. *impeditiſſimũ efficit, & quaſi per accliue & cõfragoſum aſcendendum eſt, ac contrà nitendũ. nam uelut reſpirationem quandam habet laborantis. Mirificè* Vergilius *quum oſtendere uellet, quo labore creuiſſet* Aethruria & Roma *ipſa, infarſit crebrum* R: Hanc Re*mus, & frater, ſic fortis Aethruria creuit. Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima* Roma. R, & S, *aſperũ & minacem. ut apud eundem poẽtã:* Horridior *ruſco.* F, *quum frangitur, aſperam & reſiſtentem præbet ſyllabam. Multo eſt leuior Græcorũ* φ. S, *rixatur cum* X, *& contrà, etiam cum* R: *domus* Xerxis, *coniunx ſophiſtæ: domus* Romuli, *cõiunx* Romuli. S, *in fine ſequenti quauis penè conſonante curſui reſiſtit, quæ cauſa fuit Seruio eam ſubtrahendi, quoties conſonans ſequeretur: ut nos* M, *quum uocalem antecedit in carmine, quod & fecerunt poẽtæ ueteres,* Enn. Lucil. Lucret. *&* Græco*rum priſci quidam totas* Odas *ſuas ſcripſerunt* S *abiecto. ad quod alluſit* Pindarus *poẽta, uocans ſigma* κίβδαλον ἀνθρώπων. *Sunt ex conſonantibus, quæ ſublatione proferuntur linguæ ad palatiũ, ut liquidæ ferè,* L, N, R. *Aliæ quæ compreſſione labiorũ* M, B, P. *Impedita eſt*

C pronun-

pronunciatio, & quasi intersistes, cum morula interue nit à sublatione linguæ ad compreßionem labiorũ: animal bablistis percussum, numen patris. Et quo interius ferit palatũ, hoc sonus est tardior, ut L magis quàm N. Contrà uerò à compreßione ad elationem sonus est expeditior: dominum naturæ. & in eadem uoce plausus, brachium. Quum L aut R crebro interijcitur, difficilis fit prolatio, & quasi amnis inter saxa: fratrare, paralle la, adeò ut quandoque incurratur in oris uitia, labdacismum, quo notatus est Alcibiades, & id, quo Demosthenes in exprimenda R laborauit. Vocales coniunctæ hiatum habent, intersistit & laborat compositio: Ego omni officio ac potius pietate erga te. Temperatæ consonantibus liberum habent cursum. Vnaquæque uocalis siue ipsa per se, siue collocata in dictione, uel duo consumit in prolatione tempora, uel unum. Si duo, est longa: si unum, breuis. Ex quarum contemperatione uniuersa existit harmonia. Sed nos eam iam pridem amisimus, quoniam discrimen perdidimus longarũ & breuium, etiam in linguis uernaculis: ideo nec aures nostræ eæ sunt iam, quæ poßint exigere literarum sonos, ut Quintilianus dicit. Quocirca hæc pars à nobis tradetur insistentibus prorsum ueterũ uestigijs, nisi quod interdum coniectura utemur, quàm fieri poterit accommodatè ad naturam. Si quando priscum discrimen redierit longarum & breuiũ, licebit ex arte Musica exactius aliquid

de his

Oris vitia

Harmonia amissimus.

de his præcipi. Quo longa pluribus ſepitur conſonantibus, hoc tempus ſyllabæ eſt tardius, & proinde longius: ut circunſtans. Quo breuis paucioribus conſonantibus, eo ſyllabæ tempus eſt contractius: ut abalieno. Cõiunctio ſyllabarum pedem facit, duarũ, trium, quatuor, quinq; ad ſummum ſex, quæ tradita ſunt pueris in ludo literario. Longè ſyllabæ firmum faciunt ſonum. Si breues ſyllabæ miſcẽtur longis, decurrit oratio: ut, Magna ſcilicet poteſtas erat illius imperij, quod ratione tenebatur. Si breues continuantur, exultat: Perit auipedis animula leporis, ut inquit Serenus. Quintil. Ex pedibus quo quiq; ſunt temporibus pleniores, longisq; ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorem orationem efficiunt, breues celerem ac mobilem. A breui in longam pes eſt concitatior & acrior, ut iambus: quem Horatius pedem citum uocat. contrà trochæus eſt leuior. Ideo Plinius Secundus Catullum conterraneũ ſuum duriuſculum ſe feciſſe ſcribit, quippe pro Trochæo poſuerat Iambum in hendecaſyllabo. Dactylus uolubilem orationem reddit. Pyrrichus ſaltationi aptus eſt, quæ inde pyrricha dicitur. Anapæſti elationẽ & depreßionẽ habent penè parem. ideo ad hunc pugnabant Lacedæmonij: & à rurſum feriẽdo nominatur ἀνὰ παίειν. Hæc de ſyllabis: nũc de uerbis. Monoſyllaba frequentia, item diſſyllaba ſubſultantem ſonum conficiunt & tardum, quoniam neceſſe eſt, ut de uerbo ad uerbum tranſitio aliquid tempo

ris consumat, & intersistat oratio: Polysyllaba pleniorem, & æquabiliorẽ: Crebra cõmata & membra, interruptam. Aequabilis fit uocibus paris soni & temporũ. Cicero æquabiliter eam orationem ait fluere, in qua uerba extrema cum consequentibus primis ita iunguntur, ut ne'ue aspere concurrant, ne'ue uastius diducantur. Subsultans fit ex inæquali temperatura pedũ, cum non uarie miscentur, sed duabus aut tribus longis totidem adduntur breues, & crebro id repetitur. Nec minus quum alternis sunt longæ & breues, ut in trochaicis. Scande cœli celsa uirgo digna tanto fœdere, ut inquit Martia. quod eò est notabilius, quia in dissyllabis. sed in alijs quoq; idem accidit. Oratio nõ numerosa, inaccurata & neglecta, est simillima quotidiano sermoni. Ea cõstat potissimum trochæis & iambis, id est, in qua maximã pars est horum. minus enim hi pedes deprehenduntur, & uicini sunt sermoni cõmuni ac naturali, sicut Aristoteles annotauit. De concentu separatim dicetur in singulis orationum generibus. Neq; enim eadem est adhibenda omnibus cõpositio, quanquã nec de ipsa inter magnos autores cõuenit. Vel in eadem orationis forma, uidelicet iudicium: hoc est nõ de essentia obiectorũ, sed de allubescentia, ut in saporibus, & pulchritudine. Ergo alius concentus in curia & foro placuit Bruto, alius Ciceroni, alius Caluo. Græcis item, Demostheni, & Aeschini, & Hyperidi non idem. nec est sonus ullus, qui nõ

amatores

amatores sui inueniat, ut amarus sapor quibusdam est gratißimus. Scythæ illi gratior erat equi hinnitus, q̃ citharœdus Philippi. Et quandoquidem de sono aures statuunt, accuratior debet esse cõpositio initio & fine, quàm medio, in quo rapitur intentio audientis tanquam à flumine. Sed maior adhuc finis cura, quàm principij. nam in fine subsistit intentio, & sese colligit. Illudq́; diutius adhæret, quod tunc accipit. nec refert quomodo hasta manum egrediatur, sed quemadmodum infigatur, quò erat missa. De hoc ipso M. Tullius sic inquit, Quũ sententia est aptis uerbis cõstricta, cadit etiam plerũq; numerosè, & consuetudo adfert bonum numerũ, nõ anxia diligentia. Sunt nõnulla, in quibus imperiosè aures iudicant, nec rationem reddunt cur ita uideatur: ueluti quod iucundius sit, Vrbeis ne inuisere Cæsar, quàm Vrbes ne inuisere Cæsar: &, Paciq́; imponere morẽ, quàm Moremq́; imponere paci. Si eadem concentus species identidẽ repetitur, nõ est iam oratio soluta, sed transit in carmen: nisi per integros sermones separentur, quod Boëthus fecit, & Capella Martianus. Hactenus quidem de sono. Magnitudo in uerbis spectatur, tùm in rebus & sermone, ut aliud sit iustum, aliud plenũ, quiddam redundans, quiddam immodicũ, contrà etiam astrictũ & diminutum, quæ non simpliciter dicuntur, sed ex relatione ad rem, qua de loquimur, & ad intelligentiã audientium: quæ quum uaria sit, non sunt hæc in puncto

Finis cura maior.

bonũ numerũ consuetudo affert nõ diligentia anxia

Boëthus.

aliquo sita. Sed patent latè, quum tantum promitur uerborum, quantũ sufficere uidetur intelligendis rebus, de quibus est sermo. Iusta est oratio, quũ id paulo fit copiosius, & quasi largiore manu & plena. At ubi nos effundimus, redundans: quod si in uitium & molestiam excedat, fit immodica. Nam una de re non semel, nec uno tantum modo dici potest, nec pauca. Potest oratio extendi copia uerborũ, potest copia rerum uel sensorũ, potest dilatatione sermonis. Prima est uariatio, altera productio, ac ueluti quædam propagatio: tertia est adiectio & incrementũ, quale quum res rebus applicantur, ut lapis lapidi, lignũ ligno, gnomon quadrato. Variatio fit uerbis idem significantibus, aut pene idem, nempe paulò plus, aut paulò minus. uel uerbis singulis, uel multis pro uno, uel multis pro multis. Idem significant ensis et gladius, quæ synonyma nũcupantur. Multa pro uno: ut Paulus, & magister gentiũ in fide & ueritate: princeps, & pater Reip. administrator regni, lex uiuens, sequester pacis, iustitiæ uinculum. Cicero in Catone maiore: Quibus absentibus nulla ferè in agro maiora opera fiunt, non serendis, non percipiendis, non condendis fructibus. Multa pro multis: Quid auarus opibus congerendis petit? quem finem sibi statuit pecuniarum cupidus, quum diuitias congregat? Quid enim Tubero tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis sensus erat armorũ tuorũ?

quæ

quæ tua mens? &c. Paulò plus: *ut, diues pauperem contemnit, opulentus inopem despicit, abijcit.* Paulò minus: *ut, qui tacet assentitur, qui tacet non repugnat.* In aßignandis synonymis multũ adiuuamur omnibus formis translationis. Nam synonyma naturalia non sunt adeò multa, idcirco ad metaphorã recurrimus: *celeriter cogitat, uolat illius cogitatus, diligens est, nunquam dormit.* Et sunt alia synonyma recta, quæ per uerba aßignantur affirmationis. sunt alia obliqua, quæ per negationes: ut apud Vergil. *Quid puer Ascanius superat'ne, & uescitur aura Aetherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris?* Istarũ uariationũ ut parci sunt scriptores Attici, ita pleni Asiani: uelut Cicero, Ouidius, & ex Græcis Galenus, Lucianus, Chrysostomus, de quo aliâs. apud Ciceronem frequens est, paria prope uerba geminare, uel ad ornatum & plenitudinem numeri, uel ad lucem sensorum: nec unius generis parium, sed omnium. cuius rei exempla occurrẽt percrebra, euoluentibus illius opera. Sensorum multiplicatio, & quasi naturalis quidam auctus, qui ex intimis nascitur, fit per omnes illas formulas, quas in instrumento probabilitatis recensuimus. In cuius calce expositum est à nobis, quantæ in thesauris illis diuitiæ cludantur. Dilatatio sermonis fit, quum captata occasione uerbi aut sententiolæ, digredimur ad alia narranda, aut describenda, aut differenda. Vel altius repetimus de instituto argumento, quæ omitti pos-

sent sine incōmodo. quod genus sunt historiæ, fabulæ, descriptiones, expositiones uerbi, aut phrasis: tum eorum quæ ad naturam pertinent, aut hominū mores, sententiæ atq; opiniones multorum de re suscepta, descriptiones, & narrationes eorum ipsorum, uel earum rerum quæ circa eos, explanationes huiusmodi testimoniorū, dialogismi admisti, ethopoeiæ, prosopopoeiæ: in quæ si quis ingrediatur, infinita se rerum copia & uarietas statim ostendet. ueluti si agatur de ingenio Hispanorū, *descriptio* Hispaniæ, *uel cunctæ, uel partiū, quæ in ea contigerint præcipua, quæ de illa fabulati sunt ueteres* Græci *poëtæ, &* Latini *eos secuti, de inferis, de elysijs, de flumine* Letheo: *qui hominū fuerint poëtæ eiusmodi, quomodo adducti ad mentiendū, uel fingendum, quur ibi potissimum illa statuerint.* Iam *de ingenijs* Hispanorum *dicturus, differat quid ingenium in homine, quibus causis hebetatur, quibus acuitur, quid* Aristoteles *de ingenio sentiat, quid hominis* Aristoteles, *qualis in scrutatione naturæ.* Iam *de moribus &* Repub. *in uniuersum, de moribus &* Repub. *nostræ gentis, si quem inducat uerba facientem, aut aliquos inter se colloquentes: aut sermonē attribuat rei mutæ, uelut flumini, monti, arbori, animanti, de quibus dici possunt quàmplurima, & diutissimè.* Hac *arte existimo* M. *Catonem uti solitum in senatu, & alios, qui dicendo diem uolebant eximere, quando licebat senatorem rogatum sententiam,*

de

de quibuscunque uisum esset, disputare, nec quisquam statuebat ei modum. Dilatatio sermonis, *& auctus sensorum, quandoque idem sunt, & ex eisdem fontibus dimanant: sed discentium nihil interest, ac ne utentium quidem*. Namq; *in opus oculos conijcimus, non in instrumenta*. Horum *omniũ exempla ab exercitatione petentur, &* pleraq; *omnia exposuit* Eras. Roterod. *duobus libris de copia. Ac quemadmodum artificij est orationem extendere, quum res postulat, & tanquam uela pandere secundo uento: ita eandẽ contrahere, quando admonet tempus, & orationẽ astringere, quod multum habet uenustatis, sicut prius illud copiæ, ornat & locupletat orationem, utrumq; autem suas habet uires & efficaciam in sua occasione*. Huius *generis aliquàm multæ sunt formæ*. Est *astricta & succincta oratio, quũ nihil omnino est, quod poßis demere sine iactura: qualem fuisse* Lysiæ *Attici structuram memoriæ proditum est*. Sed *omnes Attici fuerunt astricti, etsi alij plus alijs. nam in hoc quoq; sunt gradus: ut* Aeschines *copiosior* Demosthene. Aristoteles *parsimonia hac omnes superat, nisi quod docendi gratia nonnulla repetit, memoriæ discentium consulens*. Est *alia oratio breuis, quæ dedita opera magnas sententias in pauca uerba confert, & tanquam infarcit ac constipat: qualia sunt quæ à* Græcis *nominantur* Apophthegmata, *responsa philosophorũ & prudentium uirorũ, & dicta illa* Laconica. Est *alia con-*

cisa, quæ minus exprimit quàm intelligentia requirat: sed usus ita loquendi adiuuat sensum, & supplet quod deest. ut, Barbarus *has segetes? en quò discordia ciues* Perduxit *miseros?* Et *in fabula:*Ego *ne illam? quæ illũ? quæ me? Tum in eodem poëta:* S*i quid, ne qua.* Et *apud* Paul.*Libertatẽ ne in occasionẽ carni: deest enim, detis.* E*st diminuta,cui uitiosè aliquid deest necessarium.* Ora*tio contracta fit ac breuis contrarijs modis, atque extenditur & diffunditur.*Parcendum *synonymis, uerbis utendum maximè proprijs, siue ea naturalia sint, seu translata: usurpanda pro multis pauca, quæ aptè uim eius declarent quod uolumus:ut,* C*æsarem sobrium uenisse ad euertendam* Remp. V*niuersalia magis ponenda quàm singularia, & genera potius quàm formas. magnum enim in eo fit uerborum compendium.* D*eniq; totum pro multis partibus:ut,*Totũ *est pro uulnere corpus, omnibus ordinibus gratiosus, toti ciuitati charus, bello sunt hæc omnia uastata.* Q*uod aliqua comprehendit, pro ijs quæ comprehenduntur, ut alter* S*ocrates,* H*omerus ipse, aut* Vergilius: *pro magna illa & uariã doctrina.* A*rca* N*oẽ,de domo omnibus rerum generibus referta.*Denique *allusione ad historiã, uel fabulam magnum fit sæpe uerborum compendiũ.* Gallus A*esopi, de eo qui rem preciosam neglgit, uilem consectatur:* He*rostratus, de eo qui quiduis agere & pati sit paratus auiditate famæ:*Tantalus*, de illo qui opibus suis nõ fruitur.*

tur. Idem quoque breuis similitudo præstat: canis in Nilo, pro illo qui bibit & fugit metuens. Admonitiones amicæ aloë sunt: quasi amaræ gustu, sed utiles. Homo crocodilus: qui appetentes se fugit, auersantes sequitur. Posteriora quæ non possunt esse sine primis, uelut totum quoddam sunt, à quo priora concluduntur: ut, Campos, ubi Troia fuit. significat enim perijsse Troiam. Argumentis & causis in re aperta, ac minime cõtrouersa, supersedendum omnino: Quũ uerò opus erit, id solum attingendum, in quo sita est argumenti uis tota: siue in singulari aliquo, ut Cæsar quod in consulatu suo obnunciationibus non paruisset, quæstionem de se timebat: siue in cõmuni ac uniuersali, ut Cæsar, quod multa fecisset contra leges, iudicia metuebat: siue sententia aliqua generali, Cæsar iudicia metuebat. nihil enim magis formidat male conscius, quàm occasionem pœnæ. A digreßionibus abstinendum. si quid attingitur, id solum dicatur, quod ad rem facit, ut non tam uideamur explicuisse, quàm uelut indicasse digito. sicut in exemplis rerum gestarum nomen solum sufficiet egit, qui quid egit; quemadmodum fecisse Socratem ferunt. Si multi sint cognomines, aliquo insigni distinguendũ: Socrates Atheniensis. Si multa is egit, hoc ipsum quod desumimus, nota aliqua ab alijs separandum: cum Phædro loquens. Sed pro ut res erit magis aut minus nota, produci poterit, aut contrahi. Hæc quidem in uerbis & sensu. Est alia

uelut

Canis in Nilo
Aloe
Crocodilus
Argumentis & causis in re aperta supersedendum
Digreßionibus abstinendum

uelut metiendi ratio ex structuræ concentu: in quo est, sicut ait Cicero, iusta quædam auris mensura spiritu dicentis & intelligentia audientis definita. Nam *absolutio non debet uel exhaurire spiritum, uel obruere intentionem: quoniã aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant.* Et *spiritu quasi necessitate aliqua comprehensio uerborum terminatur, in qua non modo deficere, uerum etiam laborare turpe est. Circa rectum hoc, ut ad alia omnia, utrinque peccatur, deducta in longum absolutione, plus quàm uel dicentis ferat spiritus, uel audientis intentio, quod in Augustino notauit* Hieronymus: *tũ è regione diminutis & concisis sensiculis, quales Senecæ dicit esse* M. Fabius. *In diminutis quædã sunt abrupta, in quibus uelut destitutam se cursu suo auris deprehendit, tanquam quod per montium cacumina salientibus sæpe contingit. de quo Seneca ad hunc modum ait:* In Fabiano *quædam tam subitò desinunt, ut nõ breuia sint, sed abrupta:* In Pollione *omnia penè non desinunt, sed cadunt: cõtrà in Cicerone desinunt omnia.* In *iunctura uaria sunt absolutionum genera.* Quippe *est unius membri, quæ supina nuncupatur.* Est *multorum, quorum alia dissolutè congregantur: ut,* Enarrandus *est nobis* Paulus Apostolus. *Atqui huiusce scriptoris altissima sunt sensa, & recõdita: quocirca magis uideri posset, uota esse facienda, quàm diligentiam suscipiendam. Aceruus nominetur, & eius membra separata. In hoc genere*

includitur

includitur interiectus is, quæ à Græcis Parenthesis dicitur. Sunt quæ innodantur quidē, sed laxius, & sine ui: cuiusmodi sunt permulta apud M. Tullium orationum exordia. ut pro Milone: Etsi uereor iudices, ne turpe sit pro fortißimo uiro dicere incipientem timere. Quæ à quibusdam Cōntinuatio nominatur, quæ quū multa continentur, capit membra, quasi eodem tenore ac conformatione orationis. pneuma est Græcis, ut Hermogeni: nostris productio spiritus. Sed productio hæc tum similitudine membrorum, tum suspensione uelut uno à capite connexior est. Idcirco enim productio appellatur spiritus, propterea quod is nō conquiescit, quo ad peruentum sit ad finem. Quare primus ingressus breuis esse debet, in quo se colligat spiritus, ut maiore ui sese effundat: quod usu uenire in saltantibus cōspicimus, qui se recipiunt, & in sufflaturis. Exempla sunt frequentia apud Ciceronem, & omnis generis scriptores. Si non uenissem, & locutus eis nō fuissem, & opera nōn fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatū non haberent. Contraria est huic Incisio, oratio crebris interuallis, crebraq; respiratione prolata: quæ uel pro multitudine ac uarietate rerum dissecat orationem, uel quum unum dicatur, plura uidetur adferre. Multa me dehortantur à uobis Quirites, nisi studium Reipub. omnia superet, opes factionis, uestra patientia, ius nullum, ac maxime quod innocentiæ plus periculi quàm honoris est, ut inquit

Interiectus Parenthesis

Continuatio

Pneuma

Productio spiritus

Incisio

Innocentiae plus periculi quam honoris est

quit Sallust. De secũdo, ut in Esaia: Ve genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequã, filijs sceleratis. Quæ superioris formæ uinciuntur, nominentur innodata, sub quæ ueniunt ea, quæ replicationis dicuntur esse per cõiunctiones quum & tum, si, etsi, quanq̃, quum, quando, quoniã: & aduerbia illa, tantum, quantum, atq; eiusmodi. Prior pars positio dicitur, altera redditio. Sunt autem quædam simplices ac nudæ, quædam plenæ atque ornatæ, addito scilicet argumento quopiam. quale est initium orationis pro Deiotaro: Quũ in causis grauioribus C. Cæsar. Quæ deuincta sunt et astricta omnino, ac ueluti contorta, hæc à Græcis periodi nominantur: quod uerbum Cicero non uno uerbo ad nos transfert, ambitum uocat, & circunductionem, & circunscriptionem, & circuitum, & comprehensionem. estq; ueluti circulus quidam determinatus magis concentu & aurium mensura, quàm spiritu dicentis, uel librarij distinctione. quod in momento nõ est situm. Nam sunt circuitus, qui fusa habent & solutiora membra, non tamen uagantia, aut dißipata: ueriores tamen, & ex germana illa nota sunt, qui definitos & astrictos habent numeros, tum breuiora atq; argutiora membra, & (ut dixi) contorta, & tanquam ad iaculandum idonea. Huius tanti in oratione decoris ac luminis magna fuit priscis temporibus ignorantia, in Græcia ante Gorgiam et Isocratem, Romæ autem ante Crassum & Antonium. Dissolute enim

te enim ferè dicebant, nec absolutionis membra alligabant numeris, nisi id fortè casus effecisset. Exēplo uno res intelligetur. Cicero pro Cluentio sic exclamat: ô Oppianici innocentiam singularem, quo in reo, qui absoluit ambitiosus, qui distulit cautus, qui condemnauit constans existimatur. Galba uel Scip. dixisset: Considerate iudices, quàm apertè ostenditur Oppianici manifestum scelus, quoniam ex iudicibus illius absoluerunt alij, qui pro ambitiosis sunt habiti. alij ampliauerunt, & hos, ut scitis, homines appellauerunt cautos. qui autem condemnarunt, ij uerò constantes iudices iudicati sunt. Et periodorū usus maior fuit post M. Tullium, quàm eius æuo, ut apud Senecam, Quintilianum, Plinium, Tacitū. Contorquentur periodi uel coniunctione: Rogo uos iudices, ut huius potius inopia ualeat ad misericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem. uel iugatione initio: Existimabat esse libertatis, impudenter eum omnibus uersari, fortitudinis uerò audere ea, quæ nemo alius. In medio: Singularē laudem de continentia assecutus est, amplißimū fructū de uerecundia, de pietate uerò beneuolentiā cunctorū. In fine, utrobiq;, quorū exempla sunt paßim obuia. Fit etiā cōplexione: Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clemētiæ laus est, eorū ipsorū ad crudelitatē exacuet oratio. Periodi uim habēt incisa quædā, aptè inter se quadrātia. Ad amentiā te natura peperit, ad scelus exercuit educatio, ad suppliciū

fortuna

fortuna reseruauit. Ipsa enim congruens applicatio nexus habet uicem, ut in structura lapidum sine calce uel gypso quadrantiũ. Venustißimæ sunt periodi, quæ fiũt uel ex antithetis, de quibus mox loquemur: uel acutè cõcluso argumento. atque adeò sunt quidam, qui acutè concinnata argumenta, & breuiter conclusa, & contorte uibrata, eas demum ueras periodos esse censeant, ut Hermogenes. Quæ periodus non habet membra, incisiones habet pro membris. ut, habebat uestes, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras. Magnæ fuit prudentiæ, et in magistratu gratiam omnium, & in priuata uita autoritatẽ conseruare. Est periodus monocola, est dicola, est tricola, est etiam tetracola. Cum plura sunt membra aut nimis longa, debilitatur uis periodi, ut in prælonga hasta, quæ iacitur: sed spectanda linguæ ratio, & audientium natura atque ingenium. Membra uel per se proponuntur aceruo quodam, uel unum proponitur, alterum redditur, aut duo: uel in tetracolo duo proponuntur, duo redduntur, aliâs cõsequenter, aliâs decussatim. Qui admonent amicè, docendi sunt: qui inimicè insectantur, repellendi. decussatim sic: Nam quia quantò pater præstantior fuit uirtute, tanto filius ad uitia proiectior, idcirco & illius admirabilior est uirtus, & huius inuisior ignauia. In quibus membra sunt paria, eæ circumductiones isocoli nominantur, siue parisi & comparatæ. Nihil tam uolucre quàm maledictum, nihil facilius

emittitur,

emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dißipatur. Quanquam hæc magis pari magnitudine temporum, uel expectatione quadam, & definitione auris censentur, quàm numero & mensura syllabarum. ut illic: Negociatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, socijs abstinens eram uisus. Possunt & separata coniungi, & coniuncta dirimi ac dissolui, sicut de transmutationibus elementorũ in contemplatione naturæ declaratum est: Tam est nefarium socio iniuriam inferre, quàm illatam, quum poßis, non propulsare. si iniuriam socio intuleris, nefas erit: nec minus etiam, si non propulsas quando potes. Explicationis sensorũ ratio media est inter externa & interna. nam à mente ad uerba proficiscitur. Ea uerò in simplicibus uerbis, aut compositis sita est. Simplicia si sint naturalia, & propria, modo usitata: si translationes aptæ, & cognitæ dilucidam orationẽ efficiunt. Contrà uerò impropria, inusitata, rara, ignota ijs quibus dicitur, obscuram & perplexam: quarum multa transeunt in ænigmata, id est, intricatum sermonem, & intelligentiæ minimè obuiũ, etiam eorũ, quibus res ipsæ sunt cognitæ. In compositis ea dicuntur clara & aperta, quæ sunt maximè communia, primum generi humano, & publicæ intelligentiæ, quum scilicet eo modo dicuntur, quo omnes probè ac rectè loquentes illis de rebus loqui consueuerunt. quæ obscuritas ex rebus ipsis nascitur, non est huius instituti.

Quod si audientis culpa nascatur obscuritas, ea uero non est orationi uitio uertenda: uelut si sermonem latinum non intelligat, aut eum quo utimur, si usitatum & proprium uerbum non capiat, utique non magis, quàm si tardus sit, uel non animaduertat. Quæ ex se tenebrarum habent aliquid, fiunt tamen dilucida, si usitata sint: uelut prouerbia, & acutè responsa. tum ex præcedentibus aut sequētibus illustrantur. Confert plurimū ad intelligendum ordo. Inordinata confusa sunt, & obscuritatem pariunt: sicut quamlibet multa, si ordine disposueris, fient perspicua. Ordinatio uerborū quædam naturalis est, alia consilij. Hæc interdum ornatus gratia suscipitur, aliâs etiam adiuuandi intellectus causa. Sicut parenthesis, quæ interpositio nuncupatur, quandoque intelligentiæ conducit. ut pro Milone: Ego enim quum te (mecum enim sæpius loquebatur) patriæ reddidissem. Erat enim obscurum sine interpositu. Quum ornatus solum spectatur, perturbat interdum sensum, cui medemur repetitione alicuius uerbi ex priore sententia, quod memoriam renouet. Si ijs qui pueritiam instituerunt tuam (quæ ætas est inops consilij, multisq; periculis propter imprudentiam obnoxia) si ijs inquam, qui illam rexerunt, malam gratiam refers. Inuersiones: ut Transtra per, Italiā contra, Septem subiecta trioni: poëtarum sunt crebra, seruientium concinnitati & numero. sed & oratorum quoq;, ut Qui homo cunque Q.

Mutius

Mutius Augur Scæuola: si modo ita scripsit Cicero. atq; adeò cōmunis sermonis, ut mecum tecum. Illa uerò synthesis, quasi confusio uerbis transpositis poëtarum est, & sensum perturbat, quod nomen ipsum declarat. ut apud Vergilium: Iuuenes fortissima quondam Pectora. Quod exemplum est notum, ex 2. Aeneid. Sed nec poëticæ licentiæ usque eò permittitur, ut sine sensu ullo permisceat & transmittat uerba. Ordinē sequitur distinctio, ne alieno loco coniunctio uel separatio posita intellectum perturbet. Rectitudo lucem adfert, obliquitas et circunductio offuscat. Apertius est enim si dicas, Rex erat Alexander Macedo Philippi filius, quum hoc contigit: quàm, Rege Alexandro Macedone Philippi filio. De ambagibus crebra sunt exempla. Et quum à recta atq; instituta uia in longum recedimus: peruertitur enim intelligentia. quandoquidem memoria excidunt priora. Eadem de causa difficilis est omnis prælonga sententia, quia non potest memoria contineri: contrà, nimis breues obscuræ sunt, quibus non tam sensus exprimitur q̃ innuitur. Nec immeritò Horatius: Breuis esse laboro, Obscurus fio. Quo uitio notati sunt à Cicerone prisci oratores Attici, Alcibiades, Pericles, & alij. Thucydides quoque à Dionysio Halicarnasseo. Ambiguitas omnis tenebras offundit ex se utique, etiamsi conicctura assequare quid uelit: siue ea in structura sit, ut uidi hominem comedentem leonem: siue in dispunctione, qualē

eſt illud Heracliti apud Ariſtotelem: Eius quod eſt ſemper ſunt homines ignari. Dubium eſt enim, ſemper illud utri ſit parti applicandum. Oſtenſio tranſitus, id eſt, quid dictum ſit, quid dicendũ reſtet, lucem adfert. quod ea de cauſa fit ſæpe ab ijs qui docent, ut ab Ariſtotele & Galeno. Circumlocutio eſt unius per multa expreſſio, uel multorum per plura: quæ ex omnibus argumentorum generibus petitur. ea interdum illuſtrat, quum uerbis fit, & rebus notis: aliâs offuſcat, quum ignotis. cuiuſmodi illud eſt Plauti: Ducis me ubi lapis lapidem terit, ubi uiuos homines mortui incurſant boues. & deſcriptiones temporum, quæ in poëtis de habitu cœli aut ſoli ſumuntur. Eſt nonnunquam neceſſaria, ut in rebus pudendis (ſicut Salluſtius inquit) quæ honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima. Eſt quandoque ornatus & uenuſtatis cauſa poſita. alia officij, ut Tua pietas hoc faciet, pro tu: πριάμοιο βίη pro Priamo. in quo multi erant olim Græci, nunc Hiſpani & Itali. Eſt quæ magis rem explanat: eſt quæ robur & efficaciam ante oculos ponit, cum profertur uis quæ occultabatur. Iſtud animal omnium timidiſſimum, infirmiſſimum, & tamen inſolentiſſimum: de homine. Similitudines & diſſimilitudines plurimum illuſtrant. nam ex notis & perſpectis declaratur eſſe aliquid tale, uel diuerſum, quod minus cognoſcebatur, non ui argumenti, ſed oſtenſione rei notæ. Principes homines ad tutelam ſui uolunt ſe à ſubditis

tis diligi: contrà, Deus uult se à nobis amari, quo nos simus tuti. Similitudinum & dißimilitudinum, alia uulgaris & tabernaria: loquebatur celeriter, ut pica. quædam obscura, nempe ex rebus ignotis: in illa oratione pugnabat, ut andabata. est quædam uilis & sordida: iste uersus saltat, ut capra. est alia urbana, & apta. sunt quædam ex ijs desumptæ, in quibus quisque uersatur: ut à nauta de naui, ab agricola de agris, à milite de castris, ab aleatore de alea. Similitudinis explicatio Redditio *nominatur. Harum non una est forma. Sunt similitudines, quibus eadem apponitur redditio: Amantibus contingit quod ægris, ut salubribus consilijs inimici sint. In alijs diuersa est redditio: Quales pecudes, tale est hominum uulgus. Nam ut illæ sequuntur quò priores ierũt, ita homines receptos mores sequuntur sine iudicio. Est similitudo sine redditione: Vir bonus similis est oui, ex cuius parte omni utilitas percipitur, è lana, lacte, carne, corio. Additio potest adiungi in hunc modum: Ita uir bonus consilio, ope, opera, semper prodest, etiam absens, etiam mortuus exemplo & memoria sui. Interpretationes siue unius uerbi per aliud, siue per multa, siue multorum per multa, intelligentiæ conducunt: de quo locutus sum in præceptis de copia. At uerò quod sensu ita est à simplicitate & cõmuni explicandi ratione separatũ, ut gratiam & decorem quendam habeat, orationem ueluti gemma quadam ornat, figura nominatur sententiæ,*

uel mentis, à Græcis διανοίας, *admiſcetur huic gratiæ utilitas.* Nam *neceßitati ſeruitur, non modo uenuſtati ac formæ.* Et *quemadmodum de forma, ita etiam de his orationis conformationibus diuerſißimè homines ſtatuunt. Quod gratiã amittit, in ænigma tranſit. animaduertitur enim obſcuritas, preciũ ignoratur: ideoq; prætteritur, ut margaritum illud in fabula.* Omnis *propè figura ſententiæ in eo ſita eſt, ut aliud intelligat auditor, quàm quod nos eloquimur.* Id *aſſequimur uel ſilentio, uel obliqua elocutione. Silentium, ſi reuera affectus aliquis expreßit, uelut ira aut metus, naturale eſt, ad hunc locum non pertinet. uidelicet impedit rationis uim animus concitatus. Sin affectus eſt ſimulatio, reticentia nominatur figura ſententiæ: Et quo, ſed faciles* Nymphæ *riſere, ſacello: Quos ego, ſed motos præſtat cõponere fluctus:*Neptunno *naturale fuiſſet,* Vergilio *ſchema eſt. Teſtamur nos interim tacere, & erumpentia uerba coercemus, & quaſi uim facimus nobis ipſi, altera duarũ cauſarum: uel ne illud dicamus, ut pro* Ligario, Nimis *urgeo, commoueri uidetur adoleſcens:* Vel *ut alia dicamus, quæ ſit ſatius,* Sed *finem facio dicendi de his, præſtat de alijs loqui, quæ & uobis audientibus, & mihi dicenti ſint iucundiora.* Suſpicioſißima *res eſt hæc reticentia, potißimum inter homines ſuaptè natura ſuſpicaces, & qui coniecturas ſiniſtræ interpretationis in longum mittunt. relinquitur enim cuiuſque animo liberum*

cogitare,

cogitare, quicquid libuerit. Quod non ignorauit pictor ille, qui Agamemnonem pinxit auersa facie in immolatione Iphigeniæ. Est falsa quædam reticentia duorum generum: alterū, quum iam perfectum aliquid diximus, consulto tamen testamur nos id nolle subtilius persequi. ut pro Ligario: Si in hac tanta fortuna lenitas tanta non esset, quantum tu per te, per te inquam obtines, intelligo quid loquar, acerbissimo luctu redundaret ista uictoria. Alterum, quum tacere nos dicimus quæ maximè eloquimur, & præterire in quibus insistimus atque immoramur. Hæc negatio à nonnullis nominatur. Conuertitur ad aliam figuram, silentium, quod decentiæ habet plurimum. Cicero in Philippicis: Dat natalitia. cui? neminem nominabo, putatote me Phormioni, aut Ballioni dicere, &c. Orationis ductus duplex est: unus rectus, quum quo cœpimus modo ac tenore pergimus, tanquam ducentes filum: alter reflexus, quū uelut retorquemus, & replicamus in sese, quo fiat astrictius & fortius. In hoc genere est conuersio ab una persona in aliam: Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar. Est interrogatio non sciscitandi gratia, sed urgendi, atque instandi, tum aliorum, tum sui ipsius: cui responsionem interdum addimus, aliâs uerò tanquam in re liquida omittimus, ut eam sibi quisque subijciat. Adduntur deliberatio & cōmunicatio: Quid faceret, quò se rapta bis cōiuge ferret? Cogitate uos hoc fuisse loco, quid dixissetis? Est et aliud

cõmunicationis genus, quum nos in partem ſubimus eo rum, quæ non fecimus. id crebro uſurpamus uel irridendi aut inceſſendi gratia, uel familiaritatis oſtendendæ, uel tradendæ inſtitutionis, uel culpæ aut reprehenſionis minuendæ ac deriuandæ. Nimiũ timemus mortẽ & exilium & paupertatem, *ait* Brutus *de* Cicerone, *quum* Brutus *ipſe non timeret.* Hæc *figura eſt apud* Paulum *frequens, nempe doctorem prudentiſſimum & caſtigatorem mitiſſimum: ut ad* Corinth. Quod ſi noſmetipſos iudicaremus, nõ utique dijudicaremur: dum iudicamur autem à domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. *Sub hoc genere comprehendi poteſt cõmunicatio illa locutionum, quæ eſt in* Chriſto *de homine &* Deo: Ego & pater unum ſumus, *Dei eſt hoc:* Pater maior me eſt, *hominis.* Cõquæſtio, & expoſtulatio nõ uidentur mihi figuræ, ſed ſpecies orationis: ſicut perſonæ inductio, uel morum fictio, quæ in decoro tractabuntur. Eſt correctio: Quæ fuit in ullo homine tanta conſtantia, ſeu ut uerius dicam, patientia. *Eſt in correctione ſubſtitutio maioris, minoris, paris, diuerſi:* Studioſus, imò uerò ærumnoſus: Vita reddita, ſeu ut aptius loquar, mors dilata: Dedit numos, numos autem, perniciem potius. *Eſt ſimulatio conceſſionis, qualis in fabula* Aulularia: Has araneas uolo ſeruari mihi. *quippe anus nihil eſſe domi dixerat præter araneas.* Conformatio *eſt orationis, quum plus aut minus, aut diuerſum uolumus intelligi*

[Marginal handwritten notes: Ego et pater unũ sumus / Conquestio et Expostulatio / Correctio / Substitutio Maioris, Minoris, Paris, Diuersi / Simulatio concessionis / Conformatio]

telligi aut credi, quàm quod res habet, uel auditores arbitrantur. si minus, est Amplificatio: si maius, Extenuatio. Vtraque horum uel in uerbo fit, uel in sententia. Amplificatio fit in uerbo, quum rei nomen indimus amplissimum, per quod excrescere uideatur magnitudo, tanquam uirili ueste puero imposita: ut si magister seuerus nuncupetur crudelis. uel adiecta interpretatione: ut homo seditiosus, hoc est, qui patriam & ciues subuertit. Correctione maioris: Luxuriosus, atque adeò profusor uitæ & sanguinis: Quis furor est iste? de auaritia. Vel paris, quum in rei intelligentia assurgit: ut quod modo dicebam, Attulit numos, seu uerius perniciẽ. Periphrasi: Carthaginis horror: Translatione, uultur pro rapaci, ignis pro amore. Extenuamus uel simpliciter quod instituimus, uel quod est amplificatum. Simpliciter, rationibus earum quas iam posui: Similibus per exiguum nomen, ut seruus prauus, pro furaci & fugitiuo: Interpretatione, luxuriosus, id est, qui nonnunquã conuiuatur: Correctione minoris, scribit, seu magis scriptitat: Viuimus, uel ut aptius loquar, trahimus animã. Periphrasi, consutor centonum, cõpilator indoctarum schedarum, de malo scriptore. Metaphora, calor de amore. Sũt uerba quæ de se orationẽ extollunt, ut alia quæ deprimũt. Ex prioribus sunt, indubiè, planè, manifestò, plurima, innumera, omnia, libenter, facilè. De secundis, ferè, fortaßè, quædam, unus atque alter, inuitus, nescio quid. Ita

extenuauit Vergilius *crimen* Didûs: *Huic uni forsan potui succumbere culpæ.* Et mirificè M. Tullius de concione Rulli. *Tamen si qui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid uoluisse eum dicere suspicabantur, non quiuis, sed acutiores, & ij qui ipsi audierãt, & non planè, sed nescio quid: & non dixisse, sed uoluisse dicere: & non intellexerant, aut sciebant, sed suspicabantur.* Quod amplificatũ fuerat diminuimus, uel auertendo, ut Quem ille matricidã nominarat, de Oreste loquens, nos uocemus ultorem patris. clauo enim clauus retunditur: Vultur est hic Imperator, & lupus, sed hostibus. nam Reipub. iumentum est. Vel detrahendo, ut Magister ferula discipulum admonuit officij: contra illum, qui se grauiter à magistro querebatur cæsum. Amplificatio, quæ fit rebus ac sensis, nõ est huius propositi, sed locorum probabilitatis, per quorum singula augetur res, ac minuitur: Iuuenis coram patre medio foro, media luce ausus est senatori conuitiũ facere. Argumenta sunt à tempore, à loco, ab accedentibus, ab actione. Et ad demonstrandam Italiæ solitudinem Lucanus inquit, *Rarus & antiquis habitator in urbibus errat.* Habent illic uerba singula uim crescendi, quod non peregrinus, sed habitator: non frequens, sed rarus: non deambulet, sed erret: non in uiculis, sed in urbibus: atque his antiquis, quæ cõsuetudo fert, ut sint propter diuturnitatem temporis celebriores quàm nouæ. In diminutione est il-

lud

lud Terentij: Nox, amor, uinum. De locis quoque argumentorum petuntur, quæ extendimus uel contrahimus, similitudine aut comparatione, quum proposita re quapiam ingenti, aut exigua, nostram ostendimus maiorem uel minorem. Superlatio, seu nimietas, ut Macrobius uocat, ad amplificationem pertinet. Quæ est tam in uerbo, de quo iam est dictum, quàm in sententia, quum modus uerborum excedit modum rei: ut, Voces ad sydera iactant: Caput inter nubila condit. Et ad maius incrementum non simplex ponitur, sed duplex, & triplex: ut apud Homerum Iliados V. de equabus Erichthonij, quod ad Camillam transfert Vergilius: Illa uel intactæ segetis per summa uolaret, & quæ sequuntur. Superlationem hanc iubent supra fidem esse, sed non supra modum. Modus hic, captus uidetur mihi esse nostrorum ingeniorum, uel similitudinis notæ atque usitatæ. nam in quaque lingua spectandum est, qui sit usus, quid sit receptum. Est superlatio, quam una lingua respuit, alia recipit. Mores etiã hominũ attendendi. In extremo cõmentariorum Cæsaris scribitur, eos esse pop. Romani exercitus, qui cœlum possint perrumpere. Nunc quis hoc dicat, nisi insanus? Illorum est etiam diuinitatem dicere ingenij uel facundiæ, & carmen plus quàm diuinum, et eiusmodi: non Christianorum. Quum diuersum uolumus intelligi, uel aduersum, id est, uel auersum. In aduerso siue contrario est sita illa dissimulatio, quæ ironia dicitur,

citur: Fabius illusionem nominat. Hæc est duplex, rei, et dicti. Rei, quum aliquid dedita opera occultamus, ne fateri uideamur: qualis est Socratica ironia, quæ non facit ad hunc locum. nam hæc nostra contrarium eius quod ait, uult alios intelligere ac credere: nec tam ad celandũ atq; occultandum pertinet, quàm ad retegendum, uelut ex comparatione contrarij. ut homo infans atque imperitus Hieronymus, *non habuit quod Ruffini eloquentiæ responderet. Est dißimulatio quædam aperta, quæ ab omnibus facile intelligitur: ut uir moderatus & sanctus* L. Catilina. *Est alia subobscura propter ignotam personam, aut rem de qua dicitur, uel illius qui dicit uoluntatem ac mentem. Hæc fit liquida uel persona & re cognita, uel perspecta dicentis mente, uel ex orationis serie. Est quæ intelligi non potest, nisi de pronunciatione, gestu illo plus eloquente quàm uerbis. Sunt uerba quædam dißimulationi ostendendæ apposita, scilicet, uidelicet, quasi uerò, ita sanè. Cõtraria dictio, quæ antiphrasis nominatur, ironiæ species est, quum nomen inditur rei naturæ contrarium: ut* Lucius Fides, *de fraudatore creditorum:* Caius Abstemius, *de ebrioso. Sin autem auersum uolumus intelligi, translationi atque inuersioni fit locus, quũ uelut quadam imagine res ostenditur. Translatio in uerbo sita est, Inuersio in sententia.* Libera est Sara cum sobole sua, Seruit Agar cum suis filijs. *per quod* Ecclesia Dei, & cœtus peccantium *intelliguntur,*

liguntur: allegoria Græce nuncupatur. Sunt ſimilitudines, quæ à translationibus ſola diſtant eloquendi ratione. Achilles leo irruit, translatio eſt: ut leo irruit, ſimilitudo. Fit nonnunquam ex translatione inuerſio, & contrà. Admonet nos Quintilianus, ne in alio translationis genere finiamus inuerſionem, quàm quo cœpimus: ne ſi à tempeſtatibus & marinis fluctibus es exorſus, in cineribus & incendio deſinas. Neque eſt nimis producenda inuerſio, ac ne translatio quidem, & ſimilitudo, unde fit tota oratio inuerſa & obſcura, tranſitq; in puerilem quandam affectationẽ. Conſultius eſt, ſi hoc orationi cõducit, ad alia translationum genera nos cõuertere, aut admiſcere recta ac naturalia. Eſt genus aliud conformationum orationis, idq; uenuſtiſsimum, quum per locos argumentorum, quod aliquid uel probat uel demonſtrat, pro eo quod demonſtratur collocamus. à cauſa ad effectum, uel è diuerſo: à priore ad poſterius, aut uice uerſa. Venit huc filius Achillis, de forti: Vno pane ſatiari poſſe & eos qui ueri ſunt amici, & qui non ſimulant ſe amicos: Prandiũ, quod ſolo uiſu exatiet: Candor, quem non poſsis inconniuentibus oculis aſpicere: appelletur ſanè demonſtratio. Cicero in Verrem, de Craſſo & Antonio loquens: Liberi enim ad cauſas ſolutiq; ueniebant, neque cõmittebant, ut ſi impudentes in defendendo eſſe uoluiſſent, ingrati in deſerendo exiſtimarẽtur. ab exemplo uirtutis illorum, qui eſſent incorrupti, taxat Hortenſium.

tensium, quẽ Verres ita donis corruperat, ut iam eum deserere non posset absque nota ingratitudinis. Quum conditio ponitur, pro eo quod sequitur: ut quum Lepida Neronis amita de lanugine illius dixisset, ubi hanc excepero, mori uolo. Nero se statim positurum respondit, per quod significabat eam ilico perituram. Contraria est allegoriæ, quum essentia rei pro sua imagine ponitur, ut in picturis, in scriptionibus, & omni genere similitudinis: Septẽ uaccæ septem anni sunt: Armat reges, & ducit triumphos, de scriptore. Horatius, Modo reges atque tetrarchas Omnia magna loquens. In fabulis Aesopi, asini habent mentem, & arbores loquuntur. Vocemus hanc significationem. Huic addemus existimationem, quum rei essentia pro iudicio atque existimatione hominum ponitur, ut Si sumptus ad uestras uoluptates suppeditarem, quis esset pater melior, aut commodior, nempe arbitrio uestro. Tale est illud in Euangelio: Si digito Dei eijcio dæmonia, profecto peruenit in uos regnum Dei: id est, si creditis me in digito Dei eijcere dæmonia. Conformationes istæ quum non intelliguntur, transeunt in obscuritates, quibus Græcum nomen est, ænigmata. Discessum est in his à recto & naturali loquendi more primum necessitatis causa, quando obscuris uerbis institerunt dicere, quod apertis offendisset audientes. Vel turpitudine aliqua, uel re minus grata ex necessitate ad utilitatem & commoditatem est uentum,

inde

inde ad iucunditatem & delitias: sicut de regia uia per semitas deflectimus cõmoditate illarum, uel amœnitate allecti. Hæc sunt quæ orationem figuratã reddunt, quæ oratio ἐσχηματισμένη à Græcis dicitur. Restat genus quoddam ornamenti, quæ Contraposita, hoc est, antithe ta nuncupantur. Ea uerò non sunt unius modi. quippe ex uerbis sunt quæ pugnam inter se habent quandã, quæ nominantur aduersa: ut album nigrum, bonum malum, pater filius, cæcus uidens, lux tenebræ, uita mors. Alia sunt diuersa, seu distantia, ut orator & medicus, de quibus in contemplatione naturæ disseruimus. In diuersis est decor, si tamen non ita sint diuersa & separata, quin aliquid similitudinis in re habeant, quantũ ad præsens quidem pertinet: in qua similitudine & proportione sita est uenustas, quam petimus, ex collatione scilicet uicina. idq; aut in simplici cõprehensione, ut Retulit pro benefica uoluntate maleficam operam, Funeris officium uitæ pro munere reddit: aut in composita, ut utrumq; uel ponas uel tollas, siue ponas unum quo alterum tollas, seu uersa uice. Exempla horum sunt: Eget oratore ad aures, & medico ad caput, utrunq; situm est in sanando. Nec est opus huic armis nec chartis, ambo sunt in uitæ siue ornamento quodam, siue instrumento. Non eget persuasione, sed pharmacis: non oratione, sed cibo: non est nasus, sed remus: in forma facies dicetur, an ulcus? in litione. Aduersa sunt proprie, quæ Antitheta nominantur.

nominantur. quibus eundem in modum utimur, quo prius diximus. Positione: Sæpe uicit alea, sæpe uictus est prælio. Sublatione, ut apud Ciceronem: Dicendum *quod non sentias, aut faciendum quod non probes:* Non *tam allicere uolui, quàm alienare nolui.* Nihil *timeas ab alio, quia non poterit: nihil speres, quia nolet. Positione & sublatione: Amplecteris fortunam, deseris uirtutem. plus uirtus tua tibi dedit, quàm fortuna abstulit.* Con*trà, ut* Cicero: Q*uantum opibus tuis diuturnitas detrabet, tantum adferet laudis.* Vel *simpliciter, uel ad correctionem:* Non *uicit prælio, sed uictus est alea:* Hone*stius hoc duce errare, quàm illo magistro erudiri.* Interroga*tione: An tu ab imperito mauis laudari, quàm à docto admoneri? Si terrena dixi uobis, & non creditis: quomodo si dixero uobis cœlestia, credetis? In his quæruntur uerba manifesto aduersa, nonnunquam sensus sufficiunt:* Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Ad*uersorum quædam permultum habent acuminis & uirium, quum non redditur priori suum relatiuum, sed aliquid peius aut melius:* Q*uid domini facient, audent quũ talia fures? non adiecit serui, sed quod erat atrocius, fures.* Nec *solum in uocibus, quæ inflectuntur reperiri est aduersa, sed in inuariabilibus:* Nec *tecũ possum uiuere, nec sine te: In ocio cum dignitate, in negocio sine periculo. in quo gemina sunt aduersa, & tanto concinniora.* Q*uemadmodum quum plura etiam componuntur. ut:*

Admoneri

Admoneri priuatim ab amico satius est, quàm obiurgari publicè ab inimico. et quod Cynicus Neroni *dixit: Aliena mala bene cantas tua bona male disponis. Est quandoque leuis quædam inflectio aduersorum ad alia in uerbis sine sensu, aut contrà in sensu sine uerbis.* Colebatur Fabius *à primarijs, quum uesceretur pane secundario.* Cicero *erat sine arrogantia grauis, & sine segnicie uerecundus.* Existit *aduersum quoddam peruenustum, quum nomini additur adiunctum, quod epitheton nominatur, contrarium, ut clementia crudelis, uel clemens crudelitas.* Habent *aduersa hæc gratiæ plurimum ad gentes omnes propter illam rerum pugnantium complexionem similem naturali compositioni elementorum, qua constant humana corpora.* Haud dubito, *quin alia sint ornamenta, & figuræ orationis complures, sed mihi præcipua sunt pro uirili collecta, & maximè annotatu digna.* Vsus *et hæc quæ attuli edocebit certius, & alia inueniet, sicut horum ipsorum inuentor fuit obseruatione diligenti.* Interiora *considerantur à nobis in ratione explicandi, non in ipsa uarietate & generibus sensorum, quæ infinita prope sunt: nec artis huius, sed singulis sua & propria.* Nostra *uerò hæc sumunt ex fontibus, unde tanquam riui demanant, nomina: ut ex acumine, eruditione, iudicio, memoria, affectu, uigore, moribus, quibus admiscent se nonnunquam externa ad iudiciũ.*

Quoniam sicut in homine, ita in oratione ex facie & figura de animo censemus. De quis omnibus *principijs altius repetitis, proximo uolumine dicemus.*

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI de ratione dicendi, Liber Secundus.

ARTES *omnes propositis amplis præmijs sunt excultæ. Cultus uerò obseruauit multa, quæ sequens deinde ætas ignorauit, eiusmodi artium negligens. Ita olim, quum eloquentiæ studiosi ingentia facerent operæprecia, cõplura in oratione & dicendi uiribus annotauerunt, quæ posteris facta sunt ignota desuetudine illius studij. Persequi nunc singula, nec meæ esset facultatis, nec unius hominis uires sufficerent, in quod unum tam multa & uaria hominum excellentium incubuerunt ingenia. Tantum uelut ex ingenti quadam ruina colligam ea, quæ tum ad dicendum congruent, tum ad iudicium & intelligentiam autorum. Vtile erit exerceri studiosum in his, quæ adferam, non solum quo ipse rectè dicat, sed ut illorum uir-*

tutes

tutes propius contempletur, qui optimè dixerunt. Tametsi magis dabo operam, ut hæc habeant distincta ad usum suum, quàm ad intelligentiam aliorum. Dissentiunt quidem prisci scriptores inter se non raro in nominando, & definiendo. quemadmodum in uita. Est qui uerruca una sic in alio offenditur, ut ob eam uerrucosum illum nominet. est, qui ne decem quidem mouetur. Brutus & Cælius longe aliter de oratione Ciceronis statuunt, quàm M. Fabius. Ad eundem modum illi, quos in dialogo de oratoribus inducit Corn. Tacitus. De Portio Latrone quidam aliter censebant, quàm Seneca. Hermogenes & Dionysius Halicarnaseus non consentiunt in phrasi Demosthenis censenda, qui non est uisus Aeschini satis Atticus. Arguit hæc discordia, falli haud dubiè illorum aliquos. Quod si hæc magnis & exercitatissimis ingenijs contingebant, & quibus in illo usu quotidiano facillimum erat iudicare, quanto paratior esse debet nobis uenia, si & nos interdum labamur, amisso iam olim exercitio artis huius? Verum nos, uti dixi, ea trademus potissimum, quæ ad institutionem pertinebunt. Ex ijs nominibus, quæ orationi attribuerunt ueteres, deprehendo illos aquæ eam fecisse in quibusdam similem, sed in omnibus certè homini. Acutè mea sententia, & perscienter. Quippe oratio ex intimis nostri pectoris recessibus oritur, ubi uerus ille ac purus homo habitat. Et imago est animi parentis sui, atque adeò hominis

Speculū [illegible] oratio.

uniuersi. ut non sit ullum speculum, quod hominis simulachrum certius reddat, quàm oratio. Nec iniuria Græco prouerbio iactatur, talem esse quemq;, qualis sit eius oratio. Ergo easdem appellationes indiderunt, quas in homine solemus usurpare ex animo, ex corpore, & ab ijs quæ sunt exterius, tum ijs uel singulis, uel coniunctis aliquot. Nec aliter quàm in homine nuncupationes non inde nascuntur, quod omnia sint talia, sic in oratione.

Homo albus

Videlicet non ideo nuncupatur homo albus, quod nihil habeat coloris diuersi: sed quod maxima, uel præcipua pars sit talis, nempe illa, quæ oculis est obuia: unde nominatio solet desumi, facies puta, uel pili, sicut plumæ in auibus. eundem in modum nomen recipit oratio, quod pleraque pars talis sit, aut ea quæ præcipuè sustinet iudicium. Quin etiam sicut homines per translationem easdem nominationes recipiunt ex animo & corpore, ut asper, durus, candidus: ita oratio ex uerbis & sensis. Permiscentur enim hæc, ut eadem dicantur de colore, quæ de ornatu: & de habitudine, quæ de moribus. Ludunt hac uarietate nominum scriptores, sed discentium nihil interest. & nos ita separabimus, ut facile poßint distingui. Adde his, quod in homine quædam dicuntur figuratè, uelut mucosus pro sordido & negligenti: uel cōtrà, emunctis naribus, claudus pro infirmo. Haud secus in oratione, & quidem eisdem uerbis ac figuris. Iam in homine describendo uel notando, modo paucis, aliâs plu-

I

ribus

ribus uerbis utimur, quandoque uno adiecto, sic oratio sæpenumero nota insignitur una uirtutis aut uitij, aut rei mediæ, & quasi neutrius. Illud ne admonendum quidem duco, barbarum stylum, & in proprietatem linguæ suæ subinde peccantem, stylum non uocari: utique non magis quàm hominem, qui mortuus sit, uel pictus: nec de hoc nos facturos uerba. Progrediamur igitur per *humana omnia à corporeis ordientes, quæ maxime sunt exposita sensibus. Primũ omnium de statura. quæ spectatur potissimũ in magnitudine & sono uerborum ac structuræ. Ex illa appellationes has sumit oratio magna, grandis, sublimis, celsa, in qua uerba sunt urbana & culta, sonus eorum amplus, magnificus, compositio plena, absolutiones fusæ, modo ne licentiosæ euagentur. Huius notæ sunt apud Græcos* Homerus *uates, &* Plato: *de quo* Quintilianus *inquit, quod supra orationẽ prosam surgit, & quam pedestrem Græci uocant, plerumque instinctus diuino spiritu, uatibus comparandus. apud nos* Vergilius, *&* Cicero. *Ex uerbis antiquis loco suo admistis oratio existit grandis & antiquior, ut ait* Marcus Tullius: *uelut tempestas pro tempore, soboles, effari, rebar, opinabar. Quod non tam uerbis ipsis fieri arbitror, quàm ætatis maiestate. Apud Græcos amplus sonus magis facit sublimem orationem, quàm apud* Latinos. *Nam Græcis, ut pressius loquuntur, & ore magis rotundo, si aliquantum hient, amplior & sublimior*

 redditur

redditur ſermo, continuatione uocalium. Eiuſmodi eſt Plato, & poſt hunc Thucydides, Demoſthenes *in hoc parcior.* Homerus *ipſe quoties grande aliquid canit, ad* Ionicam *dialecton tranſit, in qua nullæ ſunt contractiones, ſed eſt uocalium reſolutio.* Latini *uero ut craſſius ſonant, & propè dixerim ruſticius, reſtringendum habent ſermonem, ne per hiatus in uaſtitatem quandam exeat.* Quocirca *diligentius earũ uocalium uitant concurſum, quæ ore magis patulo efferuntur, ut* A & E, *quàm* I & V. O *medium eſt. In altero extremo eſt humilis, pumila, depreſſa, quæ minutis uerbis exilis ſoni conſtat, membris & periodis exiguis & arctis, nec numero aſtrictis aut contortis. qualis eſt* Mar. Varronis *de rebus ruſticis, &* Epiſtolarum Cic. *ad* Atticum. Eſt *alia mediocris, & ut* Seneca *dicit, plana & placida, cuius hæc ſunt de* Fabiano *uerba:* Humilia *uidentur dici omnia in* Fabiano. Non *ſunt humilia illa, ſed placida.* Sunt *enim tenore quieto, compoſitoq; formata, nõ depreſſa, ſed plana.* Vitioſæ *ſunt ſupra excelſam, uaſta & tumẽs, & enormis: ſub humili, abiecta & humi repens. illa eſt, quæ uocabula uſurpat grandia ſupra cõmunem modum quaſi electa & exquiſita, ſono immodico, membris atq; abſolutionibus prælongis, concentu numeroſo & inflato.* Abiecta *eſt humili depreßior: ut* Marci Catonis *de agricultura.* Tranſeunt *hæ nuncupationes à uerbis ad ſenſa & alias item qualitates, ut elegans, & accurata, & ſplendi-*

& splendida oratio sublimis nominetur, grauis etiam ac fortis. Quemadmodum in ipsis quoque hominibus usu uenit, tum ad comparationem, ut non spectetur per se qualis quæq; sit oratio, sed ex rebus censeatur, de quibus disserit: ut quæ orationis structura excelsa est de rebus præclaris, fiat uasta de inferioribus. quæ uerò placida de mediocribus, si magnis accōmodetur rebus, iudicetur abiecta: haud aliter quàm uestis, quæ senatorem decet, homini plebeio sit dedecori, & econtrario. Est in hisce qualitatibus uelut latitudo quædam, & inde gradus. Sed signasse genera sit satis. Figura sequitur, cuius duæ annotantur rationes: rotunda, & teres. quæ constat membris ac periodis breuibus, succinctis, contortis, & comprehensis certo quodam numero, tum paribus, seu comparatis, & potißimum quum sunt aduersis uel diuersis conclusæ tanquam iaculum amento libratum & emissum. Huius notæ fuit eloquentia Pliniani seculi, talis est uidelicet illius Panegyricus, & declamationes quæ leguntur Quintiliani titulo. Altera est quadrata, quæ firma dicitur, ac stabilis: quū ui sua, & tanquam figuræ ratione fidunt clausulæ. quemadmodum accidit in cubo, cuiusmodi est spondæorum cōpositio. Cutis sita est in coagmentatione & coniunctione uerborum, unde existit concentus. Huius qualitates sunt: lenis, dulcis, suauis, dulci & facili sono, tum uerbis proprijs, usitatis, translationibus uerecundis & modicis, qualis est

Theophrasti oratio, item Xenophontis Attici, cuius inaffectata cõmendatur iucunditas. Aequabiliter fluit oratio (inquit Cicero) in qua uerba extrema cum consequentibus primis ita iunguntur, ut né ue aspere concurrant, né ue uastius diducantur. Contrà aspera est compositione, & sono simili. Hiulca autem, in qua uastius diducuntur uerba. Quorum contrarium est æquabile, & lene. Sunt quidam, sicuti Martianus Capella uocat, freni ex asperrimis literis in unum concurrentibus. ut est illud in Hecyra Terentij: Per pol quàm paucos reperies meretricibus fideles euenire amatores Syra. Annotauit Dionysius in Thucydide τὸ τραχὺ τῆς ἁρμονίας. Est oratio dura sono et uocabulis, & translationibus huius notæ. cuius est contrarium mollis ac tenera. Vetustate uerborum orationem effici horridam tradit Cicero. exemplo sunt Plautus & Apuleius. Post hæc caro, sanguis, ossa expenduntur. De quibus frequens mentio apud Rhetores priscos. Multum est carnis, ubi multum uerborum, & periphrases, & circuitus plusquam oportet longi, ea corpulenta dicitur. Quod si hæc augeantur, fit oratio adipata & obesa. Vnde aruina orationis, quæ gignitur etiam craßis uerbis & sententijs nimium plebeis ac rusticanis, & quasi pingui orationis Minerua. Sanguis & succus orationis uerba sunt siue naturalia, siue translata, propria & apta, sonus plenior & dulcior, dictio comptior, uerborum quantum satis est intelligentiæ.

Vnde

Vnde oratio & uncta nominatur, & bene pasta, quæ uitij non sunt. Redundat sanguine, quæ multo plus dicit, quàm necesse est. Id uerò si ad pueriles & putidas redundantias transeat, uitiosi est sanguinis: sicut contrà suauis sanguis, mollis, & suauis succus, qualem ex historia peti Quintilianus docet. Succus minus quiddam est, quàm sanguis. Stylum tenuem tradit Cicero, etsi non plurimum sanguinis habeat, oportere tamen succum habere aliquẽ. Succus uidetur mihi in eo situs, ut apta sint uerba & decentia, significatio habeat uires, & compositio sit lenis. Nam ubi uerborum est parsimonia, & ea sunt ferè naturalia, sono tenui, compositione inculta, oratio ieiuna est, macilenta, strigosa, uix hærens ossibus, ut ossa uideantur in pellem congesta, quasi lapides in culeum sine carne & sanguine. Huiusmodi olim fuit M. Cato Censorius. Talem etiam fuisse Licinium Caluum, Cicero est autor. Qui dum se astringit, & fingit, & format, & reformat, & timet ne uitiosum sanguinẽ colligat, uerum perdidit. Post secundum bellum punicum coepit esse unctior, splendidiorq; loquendi consuetudo. In qua ætate Africanus minor, Lælius, & Gracchi ponuntur. Est alia oratio quæ non minus habet sanguinis, sed minus est corpulenta, ut Marci Fabij: non redundat uerbis, sed ea sunt exculta, apta, dulcia, sonora, compositio compta & iucunda. Est alia astricta & pressa, minus habens carnis & sanguinis. Talem esse epistolarem ait

Cæcilius Plinius. Cuius generis est Demosthenis pro Ctesiphonte ea orationis pars, qua de legibus disputat. Vicina est huic, in quam ex ieiunitate & sobrietate nimia quidam decidunt, exilis, macra, arida, inops. Cuius exemplum habemus in quotidiano & familiari sermone. Ex notatione hac obseruatum est discrimen illud uetus inter dictiones gentium, ut sit quædam phrasis Attica, alia Asiana, alia Rhodia. Attici homines, ut ingeniosi ferè atque actuosi fuerunt, non ferebant orationem ad superflua euagari. Satis erat oratori explicuisse, quæ uellet uerbis maximè proprijs & aptis. Admittebant tamen orationis ornatũ, & figuras omnis generis, tanquam stellas quasdam & lumina. Ita oratio Attica propter acre ciuitatis illius iudicium, teretes ac religiosas aures, nihil habet ineptiarum, nihil putidum aut insolens, nihil redundans & uitiosum: adeò ut Demosthenem ausus sit Aeschines tanquam parum Atticum incessere, quod longius, ac quodammodo durius allegoriam petisset, qua per uineam ciuitatem uult intelligi, & per uinitores eos, qui per illam depecularentur. Ergo habet Attica phrasis redundans & uitiosum nihil, carnis non multum, sanguinis & succi quantum sat est, idq; puri et sani, breuis astrictaq;. Quamuis non una fuit Atticismi facies. Attici sunt Lysias, Demosthenes, Aeschines, & Isocrates: at hi multum inter se distant. Lysias macillentus, & textura tenui: plenior Demosthenes: hoc etiam

plenior

Handwritten marginal notes: Africa prosa pro ctesiphonte · Attica · Ingeniosi, et actuosi · Teretes et religiosæ aures · Lysias · Demosthenes

plenior Aeschines. Omnis tamē Atticismus cōparatione aliarum dictionum pressus est. Sic uerò, ne in uitium deueniat aridæ & ieiunæ & osseæ orationis, fractis minutisq; sensiculis: qualem fuisse perhibent Hegesiam Charisij imitatorem, qui maximè affectauit uideri Atticus, & alios contempsit præ se. Talem suspicor fuisse Pollionem Asinium. E regione Atticæ posita est Asiana phrasis. Hi homines affluentes delitijs, atque his dediti orationem quoque effinxerunt ingenio ac moribus suis congruam: diffluentem scilicet, redundantem sententijs ac uerbis, ductam per ambages & circuitus, comptam & caronam siue hoc fuit hominū illorum ingenium, siue ignoratio sermonis erat in causa. Nam ex Græcia deductæ coloniæ, & potissimū ex Attica terra duodecim illæ procedente tempore sermonem patrium dedidicerunt. Ita quod eorum patres Athenis nati uno uerbo essent elocuti, ipsi per ambages expressere. Tum sensus inferserunt ociosos & redundantes, non contenti unam rem semel bene dicere: nec desinere sciebant. quo uitio taxatus est Ouidius à Cassio Seuero. In hoc ordine sunt Lucianus, Galenus, Chrysost. De Asianis ad hunc modum scribit M. Tullius: Genera Asiaticæ dictionis duo sunt, unum sententiosum & argutum, sententijs non tam grauibus & seueris, quàm concinnis & uenustis. aliud autem genus est non tam sententijs frequentatū, quàm uerbis uolucre atque incitatum: quali est nunc tota Asia, nec

Atticismus presior.
Ossea oratio.
As. Pollio.
Asiana phras
Desinere nesciebat ouidius
Genera duo Asiatice dictionis

flumine solum orationis, sed etiam exornato & faceto genere uerborum. Hanc dicendi formam habebat Hortensius. *Quin & ipsum* M. Tullium, *sicuti est scriptum à* Quintiliano, *sui temporis homines incessebant ut tumidiorem & Asianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione fractum & exultantem, ac penè, quod procul absit, uiro molliorem: Sic ille.* Tacitus *quoque:* Nec Ciceroni *quidem obtrectatores, inquit, defuerūt, quibus inflatus ac tumens, nec satis pressus, & supra modum exultans & superfluens, & parum antiquus uideretur. Idem ipse de se non negat, quin Asiaticus fuerit in adolescentia: ideoq; reformandum se* Apollonio Moloni *tradidisse, qui orationem eius redundantem nimis ac superfluentem iuuenili quadam impunitate & licentia represserit, & quasi extra ripas diffluentèm coërcuerit. Sed melius eum ætas compreßit, quàm magister. Quantum est enim discrimē inter actiones in Antoniū, & orationes reliquas? Tertium genus inter duo illa interiectum* Rhodia *oratio obtinet. Hi Asianis sunt uicini, nempe insula* Lycijs *littorib. prætenta, sed edocti atq; instituti ab* Aeschine Attico, *quum ibi exularet, & ipso pleniore ac magis copioso, medium quoddam in dicendo iter tenuerunt concinnatū ex natione Asiana, & doctrina* Attica. *Breuißimi omnium & præcisi erant* Lacones, *qui uelut punctis quibusdam utebantur potius quàm sermone.*

sermone. Non uocatur hæc oratio, nec Spartanus quisquam in oratoribus est habitus, homines militares ad faciendum paratiores, quàm ad dicendum: quiq; se tales haberi gloriabantur, nutibus etiam maluissent uti quàm uerbis, si sic potuissent intelligi. Latinus sermo, ut longè quàm Græcus recentior, in quo non adeò multa uiguerunt ingenia, quæ in illo diutißimè uersarentur, omniq; artium ac disciplinarum tractatione subigerent, excolerent, perpurgarent, augerent, durior quàm Græcus & craßior remansit. Ita Græcum aureum licet nuncupare; nostrum argenteum. copia uerborũ, siue naturalium, siue translatorum, ui significationis, atque hinc subtilitate eloquendi, ac facilitate, sono: & cõpositione. Ergo minus est noster flexibilis & quasi ductilis, uti ex argento non queunt tam tenuia & delicata opera confici, ut ex auro. Miratur Anneus Seneca Q. Aterium, quem ait solum Romanorum, quos ipse norit, in latinam linguam transtulisse græcam facilitatem. Quiddam tale de M. Callidio significat Cicero his uerbis: Nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio uerborũ, nihil tam flexibile, nihil quod magis illius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate esset oratio: Sic Cicero. Assequebantur hoc Callidius & Atterius facillima explicatione rerum, & breuißima, ut ambages non haberent quærendas, nec orationem circumducendam ad expromendos sensus animi, sed tanquã recta pergerent aut

aut interdum leuißime inflecteretur. quod usu dicendi, & elimatione linguæ, & Græca institutione magis assequuti sunt Latini, qui post Ciceronem uixere, quàm qui antea. atque ea de causa uidentur græcissare. Sed ut opera ex argento non fiunt perinde subtilia, ita possunt fieri non minus robusta. Quare si delitijs, gratia, uenustate, artificio non est nobis datum illos æquare: certe pondere, robore, fortitudine possumus, etiam uincere. Et quemadmodum aurea uasa argenteis imitamur, & stanneis, ita noster sermo, & alius quicunq; differentias illas Græci imagine quadam recipit, ut sit Atticus, & Asianus, & Rhodius.

COLOR.

Orationis colorẽ eum potißimũ dicemus esse, qui situs est in figuris siue dictionis siue sententiarum. Hæ sunt enim uelut color quidã sermonis. Cicero appellat lumina, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguitur omnis oratio. Censetur etiam interdũ color ex cõditione singulorũ uerborũ, et natura, ex conformatione orationis, ex compositione ac sono. idcirco pro toto genere, & ratione, & conditione orationis nonnunquam usurpatur. Sed nos de hoc speciali colore differemus, qui & ornatus nuncupatur. Neq; enim est aliud in oratione cultus, sicut in hijs omnibus, quæ natura ipsa uestit. Homo quidem cultum sibi parat, idcirco is in illo externus est. Reliqua cum illo nascuntur, uel

tempore

tempore accipiunt naturæ munere, qui est cuiusq; color, ut in animantibus, in herbis, in floribus. Est ergo oratio coloris expers, ut Aristotelis & Tranquilli nuda, & sine ornamentis, quemadmodum commentarios C. Cæsaris ait Tullius nudos esse, rectos, uenustos, omni ornatu orationis tanquam ueste detracta. Est color quidam naturalis, & sicuti Cicero inquit, sanguine diffusus, non fuco illitus. Is constat uerbis proprijs, dilucida oratione, figuris moderatis, honestis, nitidis, non arceßitis, sed tanquam re ipsa natis. Talis fuit in ætate Demosthenis. in qua, ut Cicero scribit, succus ille & sanguis incorruptus fuit. In quo naturalis non fucatus inesset nitor. Huic contrarius est ascititius & fucatus & picturatus, in quo ars apparet, & aliunde inuectus ornatus. Quum naturalis diligentia est adhibita dicitur excultus, expolitus, nitidus, tersus, sermone ex usu atq; obseruatione bene utentium lecto, sicuti forma egregia à sordibus & squalore detersa. Huic oppositus est obsitus, squalidus, rubiginosus, sordidus, quum uerba ex tenebris antiquitatis sunt eruta, uel sumpta de fece uulgi siue propria, siue translata, & compositio obscura: qualis est sermo Apulei, & Capellæ. Purus color est, qui nihil habet maculæ, & fœditatis. Maculosus est, uel perpetuo habitu orations, uel aspersus maculis. Boni coloris hi sunt gradus: nitidus, qui purus est & naturalis: candidus, cui accedit plus gratiæ & curæ, quales

sunt

Clarus, pellucens, splendens, illustris.

sunt Herodotus *ac* Liuius. *Supremū cādidi clarus, pellucens, splendens, illustris, lectis atque illustribus uerbis, in quibus plenum quiddam & sonans & magnificum, & proprium aptumq́; inesse uideatur.* Translatum *uerbum, inquit* Cicero, *maximè tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem.* Accedit *his lumen à sententijs illis, quæ fulciunt orationem tum à conformationibus appositis, & insignibus.* Iam *color uel unus est, quod duobus modis potest intelligi, seu ut nunquam uarietur qualia sunt: uel nunquam figurata, uel nunquam naturalia, quod* μονοειδὲς *nuncupatur, &* ὁμοιολογία, *quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium. Seu ut uariatio illa eiusdem sit generis ac rationis, per uniuersum sermonem.* Quod *in* Q. Curtio *Critici annotarunt.* Multi *colores grati sunt, si quisque in loco sicut in labris purpureum, in fronte candidum, in pupula nigrum.* Ingrati, *si locis alienis, ut si labris pallentibus, malæ rubeant, & extremus nasus, quæ ex re, & dicente, & audientibus intelligi debent.* Ex *uarietate colorum crebra, fit oratio florida, ut in fasciculo, uel coronamento, uel prato. quod fit ex uocalibus sonantibus, & mollibus cōsonantibus, sine hiatu & duricie, tum ut uerba uerbis quasi demensa & paria respondeant.* Vt *crebro conferant pugnantia, comparent contraria, ut pariter extrema terminentur, eundemq́; referant in cadendo sonum.* Hoc *orationis genus & florens, & iucundum, & lætum dicitur,*

Μονοειδὲς ὁμοιολογία.

Variatio eiusdem generis

ornamentum

Flores, iucunda, et laetum, et pictum atque expolitum.

& pictum

& pictum atq; expolitũ, in quo omnes uerborũ, omnes sententiarum illigantur lepôres, ut inquit Cicero. Est oratio quædã nõ tã florida q̃ florea. illa enim est floribus interspersa, ut pratũ: florea uero ex floribus penitus cõstat. sicut oratio alia est gemmea, quàm gẽmata. quorum alterum gratiæ habet ac uenustatis plurimum, alterum aspernatur natura recte instituta, quia immodicum. debet enim sermo omnis habere uelut corpus aliquod gemmis uel floribus distinctum & illustratum, non ut ipsæ gemmæ, aut flores corpus ipsum conficiant. Condiũt cœnam intrita & cõditura si accedãt, non si ipsa sint cœna, qualia sunt Apulei /Florida, in quo falluntur multi, qui florem orationem appellant floridam, & quarundam gentium sermones per omnia dant operam, ut à recta & naturali loquendi consuetudine recedant: nec est ullus figurarum modus. Ciceronis de eo sẽtẽtia hæc est: Vt porrò, inquit, sit oratio consperſa, quasi uerborum sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum & æquabile per omnem orationem: sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina. Idem paulò post: Sed habet tamen illa in dicẽdo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id quod erit illuminatum extare atque eminere uideatur. In quo Anneus Seneca culpatur, qui tanta sẽtẽtiarum continuatione nullum relinquebat umbris locum: quod fieri in pictura consueuit. Itaq; obruebat lumina, & gratiam per-

Seneca carpitur in eo quod in aliis ipse carpit

debat. Quũ simile uiciũ Seneca ipse in Oscio declamatore carpat: Oscius, inquit, nõ incõmode dixit, sed sibi nocuit, quũ nihil sine schemate dicere cupit, ita oratio eius nõ figurata est, sed praua, uidelicet est unaquæq; siue figura, siue sentẽtia in oratiõe, uelut insigne quiddã & notabile, quod nisi annotetur perit. porrò ad id animaduertendũ et expendendũ uelut interspirare debet animus, et sese recipere. Quod si uix priore ostensa gẽma, ilicò alterã producas, et itẽ aliã, atq; aliã, obruis intẽtionẽ mentis, et preciũ cuiusq; apud æstimationẽ amittitur simul cũ ea gratia, propter quã gemmæ illæ seu flores, hoc est, figuræ sunt inuentæ. Est in argumentis color, de quo nihil ad hũc locũ. Cultus et si aliud nõ est, quàm color, sicut dixi, habet tamen peculiares quasdã appellationes, atq; interdum quoq; separata munia, ut cincinni & calamistri. Cicer. de styllo tenui loquens: Tũ remouebitur, inquit, omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, nec calamistri quidem adhibebuntur, ita calamistri ad figuras uerborum referuntur, ad paria paribus relata, ad contraposita, & similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, et immutatiõe literæ quæsitas uenustates: huiusmodi sunt Isocratica. Est patrius cultus. est etiam peregrinus. habet enim quisq; sermo, ut gens, cultum suum, quo ab aliis distinguitur. & in cultu patrio est nouus, & antiquarius. Antiquaria fit oratio usurpatione uetustorũ uerborũ, & filo ac cõpo-

Intentionẽ mentis nõ obruendam.

Cultus peculiares quasdã appellationes habet.

Calamistri ad figuras uerborum

Patrius Peregrinus cultus

Antiquaria oratio

sitione

ſitione maiorũ noſtrorũ. ut ſi quis genus dicendi æmuletur Catonis, aut Galbæ. In Labieno, inquit, Seneca, color orationis antiquæ, uigor nouæ, cultus inter noſtrũ ac prius ſæculũ nouus. Color ad cõſtructurã pertinet, et uerborũ collocationẽ: uigor ad argumenta & ſententias: cultus ad figuras & cõformationẽ dictionis. Caßiũ Seuerũ primũ fuiſſe affirmãt, qui flexerit ab illa uetere atq; dicendi uia directa, ut refert Tacitus. Cultus alienus eſt, quũ in extraneũ degenerat, ut Romanus pallio amictus, uel Græcus toga. Sic quũ latiniſſat Græcus, uel cõtrà græciſſat Latinus, phraſi atq; idiomatis. Sic Pollio Aſinius Liuiũ dixit ſapere patauinitatẽ, & Portium Latronẽ ſua lingua, hoc eſt, hiſpanolatina diſertũ eſſe. Quanq̃ in degeneratione cultus nõ eſt ſimplex iudiciũ. eſt enim peregrinitas quædã uſitata, eſt grata, eſt tolerabilis, ut quædã phraſes Græcæ latinitati admiſtæ, uel latinæ hiſpano ſermoni, aut gallico. Eſt peregrinitas barbara, & importuna, ut cũ peiora melioribus miſcentur: uel alienißima cõiunguntur, uelut quũ latiniſſat Græcus, uel hiſpaniſſat, aut galliciſſat Latinus. Aut quum Hebraiſmus in latinitatẽ infertur, uel germaniſmus in hiſpanitatem.

CONIVNCTIO PARTIVM ET PROPORTIO.

Haec eſt totius corporis conſideratio nõ ex magnitudine, ſed ex aptatiõe partiũ, proportione ac filo orationis cenſetur, hæc nota ex connexione

Color antiquæ
2 Vigor nouæ orat.
3 Cultus inter utrumq;
Color ad cõſtruct.
Vigor ad argument.
et ad ſententias
3 Cultus ad figuras et conf. dictio.
Patauinitas in Liuio.
Peregrinitas ... data.
Peregrinitas barbar.
Hebraiſmus
Germaniſmus

sensorum & uerborum. Itaq; *oratio coaptationibus & coagmentationibus fit similis*. Item *aquis, quibus nihil est coniunctius*. *Est oratio continua & quasi unius tenoris, ut amnis perenniter fluens*. Oratio M. Callidij, *inquit* Cicero, *ita liberè fluebat, ut nunquam adhæresceret. Ea fit, quum res aliæ ex alijs uidentur nasci, & nexu quodam naturali uinciuntur*. *Est præterea uocum & absolutionum cõtinuata structura, non quod re uera cõntinua esse poßit oratio, ut quantitas molis, aut tempus, quum sit quantitas numeri, sed sic capitur, tanquam non sit congregata, sed unita*. Huic contraria *est dissoluta, & quasi scopæ quædam disiunctæ, ut harena sine calce, quæ friatur. quemadmodũ* Senecam C. Caligula *nominabat*. *Est alia compacta, siue coagmentata uinculis, & quasi glutino cohærens, quum res uariæ apte coniunguntur nexu, & quasi sutura. quæ ideo consuta & conferruminata nominatur: ut* Valerij Maximi *opus, &* Metamorphosis Ouidij: *in quorum alijs apertius est uinculum: in alijs tectius, & uenustius*. *Est quum absq; nexu bene cohærent, ut saxa, quæ in ædificio cæsura ipsa quadrãt sine intrito: Marsa manus, Peligna cohors, festina uirum uis*. Huiusmodi *sunt uariarum rerum descriptiones: ut* Italiæ *& inferorum apud* Vergilium. *Est cento, qui ex commissuris constat rerum & sententiarum: ut* Ausonij Vergilocento, & Probæ Homerocentron. Quædam *oratio ex stillicidijs colligitur, tanquam aqua pluuia, quum non*

perpe

perpetuo fluit fonte et naturali ac ſuo, ſed ex uarijs uidetur emendicata, & corrogata, ut A.Gellij ſermo, qui collectitius eſt ex nouis, & ueteribus: ex poëtis, & oratoribus: ex uulgatis, & raris uerbis. Idem quoque uſu uenit in ſententijs. Videas quoſdam ex ſententiolis hinc atque illinc tanquam decerptis floſculis orationem ſuam ut faſciculum concinnare. Peior eſt illa commiſtio, quum ex diuerſiſsimis lacunis hauriũtur aquæ: et liquidis cœnoſæ admiſcentur: ut quum ciuibus peregrina iunguntur. Fons eſt, cuius ſentẽtiæ propriæ ſunt ac naturales, nec unquam ſententia interior exteriore nota & uerbo deficitur, quo conſignetur, quam uirtutẽ Platoni tribuunt. Interrupta oratio & lacunoſa eſt, quum interuallis fluit, et areſcit. Eſt oratio aſtricta, & coacta in alueum, ut Attica. Eſt libera, eſt inundãs. Et hic amnis uel purus eſt, ut Quintil. ait de oratione Lyſiæ, puro fonti, quàm magno flumini propior. Idem T. Liuium lacteum eloquentiæ fontem nominat. & ex Quintil. diuus Hieronymus. Cicero Ariſtotelem aureum orationis flumen nuncupat, quod ad rerum copiam refertur, & ad uerba rebus coniunctiſsima & aptiſsima, nec unquam deficientia. Eſt amnis turbidus & cœnoſus, qui fit uerbis parũ honeſtis, perturbata compoſitione, ſententijs obſcœnis, aut ridiculis, importunitate figurarum. In proportione eſt oratio æqualis ſiue æquabilis, quod contingit, uel ut ſemper oratio ſit ſui ſimilis, quemadmodum Quintil. ait, Apolloniũ Rho-

ſenſorum & uerborum. Itaq; *oratio coaptationibus & coagmentationibus fit ſimilis*. Item *aquis, quibus nihil eſt coniunctius*. Eſt *oratio continua & quaſi unius tenoris, ut amnis perenniter fluens*. Oratio M. Callidij, *in*quit Cicero, *ita liberè fluebat, ut nunquam adhæreſceret*. Ea *fit, quum res aliæ ex alijs uidentur naſci, & nexu quodam naturali uinciuntur*. Eſt *præterea uocum & abſolutionum cõtinuata ſtructura, non quòd re uera continua eſſe poßit oratio, ut quantitas molis, aut tempus, quum ſit quantitas numeri, ſed ſic capitur, tanquam non ſit congregata, ſed unita*. Huic *contraria eſt diſſoluta, & quaſi ſcopæ quædam diſiunctæ, ut harena ſine calce, quæ friatur. quemadmodũ Senecam* C. Caligula *nominabat*. Eſt *alia compacta, ſiue coagmentata uinculis, & quaſi glutino cohærens, quum res uariæ apte coniunguntur nexu, & quaſi ſutura. quæ ideo conſuta & conferruminata nominatur: ut* Valerij Maximi *opus, &* Metamorphoſis Ouidij: *in quorum alijs apertius eſt uinculum: in alijs tectius, & uenuſtius*. Eſt *quum abſq; nexu bene cohærent, ut ſaxa, quæ in ædificio cæſura ipſa quadrãt ſine intrito: Marſa manus, Peligna cohors, feſtina uirum uis*. Huiuſmodi *ſunt uariarum rerum deſcriptiones: ut* Italiæ *& inferorum apud* Vergilium. Eſt *cento, qui ex commiſſuris conſtat rerum & ſententiarum: ut* Auſonij Vergilocento, *&* Probæ Homerocentron. *Quædam oratio ex ſtillicidijs colligitur, tanquam aqua pluuia, quum non*

perpe

perpetuo fluit fonte et naturali ac suo, sed ex uarijs uidetur emendicata, & corrogata, ut A. Gellij sermo, qui collectitius est ex nouis, & ueteribus: ex poëtis, & oratoribus: ex uulgatis, & raris uerbis. Idem quoque usu uenit in sententijs. Videas quosdam ex sententiolis hinc atque illinc tanquam decerptis flosculis orationem suam ut fasciculum concinnare. Peior est illa commistio, quum ex diuersißimis lacunis hauriũtur aquæ: et liquidis cœnosæ admiscentur: ut quum ciuibus peregrina iunguntur. Fons est, cuius sẽtẽtiæ propriæ sunt ac naturales, nec unquam sententia interior exteriore nota & uerbo deficitur, quo consignetur, quam uirtutẽ Platoni tribuunt. Interrupta oratio & lacunosa est, quum interuallis fluit, et arescit. Est oratio astricta, & coacta in alueum, ut Attica. Est libera, est inundãs. Et hic amnis uel purus est, ut Quintil. ait de oratione Lysiæ, puro fonti, quàm magno flumini propior. Idem T. Liuium lacteum eloquentiæ fontem nominat. & ex Quintil. diuus Hieronymus. Cicero Aristotelem aureum orationis flumen nuncupat, quod ad rerum copiam refertur, & ad uerba rebus coniunctißima & aptißima, nec unquam deficientia. Est amnis turbidus & cœnosus, qui fit uerbis parũ honestis, perturbata compositione, sententijs obscœnis, aut ridiculis, importunitate figurarum. In proportione est oratio æqualis siue æquabilis, quod contingit, uel ut semper oratio sit sui similis, quemadmodum Quintil. ait, Apolloniũ Rho-

diũ ſcripſiſſe opus æquali quadã mediocritate. Eſt aliud æquabile proportione. quẽadmodũ Suetonius ait Tiberiũ Cæſarẽ fuiſſe toto corpore æquabilẽ & ſibi congruẽtẽ, ut ſingulis ſuis partib. oratio cũ argumẽto ſuo, et alijs, quæ ſpectari ſolẽt, cõueniat. Neq; enim ſimilia eſſe oportet omnia in corpore uario. Nã quid fuerit abſurdius, q̃ ſi ità flueret oratio in cõtentione, q̃ in narratione, et idẽ eſſet lætorũ ac triſtiũ color. Huic uirtuti cõtraria eſt oratio inæquabilis, et ſui diſsimilis: ut impar ſit in re pari, et cõtra. Explicat hoc Seneca in Albutio; Inæqualitatẽ in illo, inquit, mirari libebat: ſplendidiſsimus erat. idẽ res dicebat omniũ ſordidiſsimas, acetũ, puleiũ, etc. Itaq; dũ genera dicendi transfert, modò exilis eſſe uult, nudiſq; rebus hærere, modò nimis ſe attollit, modò nimis deprimit, ingẽio ſuo illuſit. Eſt proportio alia partiũ inter ſe, alia, quã oculi requirũt in corpore, in oratiõe aures, quũ mẽbra uel longiora ſunt expectatione, uel ante expectationẽ deſinũt, ſeu cadunt uerius.

FORMA.

Ex cõiunctione partiũ ac proportione forma naſcitur, ut in humanis corporibus. De qua homines diuerſiſsimè ſtatuũt. Eſt oratio formoſa et pulchra, numeris cõcinna, uerbis electis, ſententijs aptis, tranſlationibus, imaginibus, inuerſionibus decoris, quæ pulchriores exiſtimantur q̃ recta & naturalia, propter expreſſam illã ſimilitudinẽ quã admiramur magis, q̃

rem

rē naturalē, & qua delectamur primo aspectu uehemētius, tametsi naturalia minus excitāt uidēdo. Varietas præcipuè orationē reddit speciosam, ac decorā. nihil est enim uarietate siue ad oculos, siue ad aures pulchrius, siue ad aliū sensum quēcunq;. Oratio elegās minus habet ex forma cōmēdationis, q̄ pulchra. Est enim pulchritudinis initiū elegantia, quæ in electione uerborū est posita, maximè in proprietate significatiōis cuiusque, et loquendi formulis. Distinctionē hāc Cicero quodā attigit loco dicēs: Putāt qui horridè inculteq; dicat, modò id elegāter enucliateq; faciat, Atticè dicere. errāt quod solū, quod Atticè nō falluntur. Horridè ad cōpositionē pertinet: incultè ad ornamēta & figurarū colorē: elegāter ad electionē & collocationē uerborū: enucleatè ad facilē sententiæ explanationē ac dilucidā. De hac elegātia Grāmatici nō pauca. ut La. Valla uolumi nibus sex. Est oratio faceta, quæ ex forma censetur magis q̄ ex moribus, sicuti Quint. ex M. Tul. declarat: Facetū, inquit, nō tātū circa ridicula opinor cōsistere. neque enim diceret Horatius: facetū carminis genus natura concessum esse Vergilio. Decorū hoc magis & excultæ cuiusdam elegantiæ appellationem puto. ideoq; in Epist. Cicero hæc Bruti uerba refert: Nec ulli sunt pedes faceti, ac delitijs ingredienti mollius. Quod conuenit cum illo Horatiano, molle atq; facetum Vergilio. hæc M. Fabius. Itaque facetum est, quod oculis

tam arridet in forma, quàm auribus in toto sermone, & Cicero facetos uocat concinnos. Est alia oratio, quam iudiciũ uidet quidem minus habere elegantiæ ac formæ, proindéque minus pulchritudinis, nihilominus affectui magis allubescit. Hæc grata & uenusta nominatur, & adblandiens, & illex.

HABITVDO.

Est oratio sana, et bonæ ualetudinis, qualem Cicero describit: Siquis eos, inquit, qui nec ineptè dicunt, nec odiose, nec putide, Attice putat dicere, is recte, nisi Atticum probat neminem: insulsitatem et insolentiam tanquam insaniam orationis odit: sanitatem autem & integritatem, quasi religionem & uerecundiã orationis probat. Hæc autem omnium oratorum eadem debet esse sententia: Vbi ex Attica terra discessit eloquentia, omnem illam salubritatem Atticæ dictionis, & quasi sanitatem perdidit, & loqui penè dedidicit. Sic Cicero: Est sana corpore, sana animo, sana uerbis, sana sententijs: omnino autem inflata & tumens speciem præfert, non solum integræ ualetudinis, sed prosperæ ac fortis: intus uero corrupta est. Ad quam facile ex granditate uerborum, ex audacibus & periculosis traslationibus, & sententijs, ex sublimitate quadam et amplitudine orationis transitur, ut ex uirtute ad simile uitium. Seneca: In Musa rhetore omnia usq; ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturã essent. Multa donanda ingenijs puto, sed donanda uitia, non portenta sunt.

Nerui,

NERVI, LACERTI, LATERA, MVSCVLI.

HAe partes corporis,ut uiribus et actioni seruiunt, ita in oratiõe ex actione censentur,et ad uim atq; efficacitatẽ mouẽdi animorũ referũtur. Quocirca et hoc eodem loco de uigore atque actione pariter præcipiam. Hinc existũt oratio neruosa,et lacertosa, argumentorum & conformationum, & uerborum ui ac uigore, ut sensa multum obtineant roboris. Quod etiam aptis uerbis adiuuetur: siue ea naturalia sint, seu translata. Figuris & compositione uegeta, ac uibranti, & ad uires exerendas apposita. Nerui obruuntur sæpe carne atq; aruina, ut debilitentur, & ad suas functiones sint minus idonei. sic in oratione usu euenit, ut luxuries uerborũ, et carnis redundantia, & fluxa illa uagaq; compositio, orationem præstet inualidã. quod Ciceroni accidit, qui dum rem nimis dilatat uerbis, amittit uires: ut flumen quod late expanditur. quocirca dictus est à Caluo eneruis, à Bruto fractus & elumbis. Nec Quintilianus dißimulat pondere & mole pugnare illum, quum Demosthenes pugnet actione. Quod idem Demostheni atque Aeschini contigit, Quintiliani iudicio: Plenior est, inquit, Aeschines, quàm Demosthenes, & magis fusus, & grandiori similis. quo minus strictus, carnis tamen plus habet, minus lacertorum. Pondus quidem uirium pars est, & in luctando magis quàm in dimicando ualet, breuitate sententiarũ frãgi

po[illegible]s. Quintilianus idem in Seneca annotauit: quē tradit munitißimis sententijs rerum pondera solitum frangere. Oratio eneruis & elumbis, est Asiana illa, nimia uerborum copia, dilatatione rerum, cōpositione concinna, multum foliorum ostentans, parum reddens fructus. Orationem philosophorū mollem esse ac umbratilem Cicero perhibet, nec uerbis, nec sententijs instructam popularibus, nec iunctam numeris, sed solutam liberius, ut sermo potius, quàm oratio mereatur dici. Quanquam enim omnis locutio, oratio est, tamen unius oratoris locutio, hoc proprio signata est nomine. Talis fuit oratio Demetrij Phalerei, quē Theophrastus philosophus instituit. Fabianus, ait Seneca, quoties incidebat aliqua materia, quæ conuitium sæculi reciperet, inspirabat magno magis, quàm acri animo, deerat ei oratorium robur, & ille pugnatoris mucro. & alio loco de eodem: Deest orationi Fabiani oratorius uigor: stimuli quoq;, quos quæris, & subiti ictus sentētiarū. Est enim alia oratio, quæ pugnat, est quæ uelitatur, & imaginem potius repræsentat pugnæ. Philippus Macedoniæ rex Demosthenem appellabat militē, Isocratem athletam. Præliatur Demosthenes, delectat Isocrates. Vnde sophistarum natio manauit soluta & effluens, sententijs arguta, uerbis sonans, pompæ q̄ pugnæ aptior: ad pugnam & feriendum paruæ et breues absolutiones aptiores sunt, quàm longæ ac diffu-

sæ,

se, tum disiunctiones & incisiones breues. Sunt enim uelut ictus quidam repetiti, & grauior fit plaga punctim inflicta, quàm cæsim. Accedunt eodem translationes aptæ & notæ, repetitiones uerborum, similitudines breues, & appositæ, periodi quarũ membra sunt comparata ad pugnam, & urgendum ualent, & quidem cum decore, præcipuè si postremũ sit reliquis breuius, nã tunc uelut infigitur in animo audiẽtis. Quod si sit longius, delectat potius, q̃ urget. Minuitur etiam ictus periodi, si penultima totius sit breuis, quæ oratio pugnax est, eadem ardens, acris, incitata, uigens. Breues & acutæ sententiæ, tum argumenta contorta, & aptè iacta, appositis uerbis, & tereti compositione, ita ut altè in pectora descendant, & infigantur, stimulos dicuntur relinquere in animis audientium: qualis erat dictio Periclis apud comicos, ita ut nulla esset orationis pars, ex qua non aliquid insigne domum referret auditor. Excitantur audientes correctione. Nam erigitur animus ad dispiciendum, quid est, in quo seipsum correxit, qui dicit: & quantum est inter illa discrimen: tum apostrophe, interrogatione, deliberatione. Celerem ac mobilem orationem uolubilitas facit, ac breuitas membrorum & absolutionum. Tarda fit longis sententijs ac diffusis, tum compositione soni impediti, & argumentis dilatatis, stataria hæc est oratio, seu sermo potius. Est quædam uerbis magis uolubilis, & incitata,

citata, quàm sensis, quæ torrentis in morem rapitur celeritate quadam, & compactione uerborum, ut ruere illam dicas non fluere: contrà est alia uerbis segnis & præpedita. Quintilianus Rhodios ait lentos quidem ac remissos esse, nõ sine pondere tamen: neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis similes. Seneca: Fabianus mihi non effundere uidetur orationẽ, sed fundere, adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen ueniens. Est oratio diligens, & sedula, & sibi instans, in qua nihil deprehendas superflui, nihil parum accuratè expensum, semper sunt in actu omnia, nunquam cessat. Nam contrà est quædam ociosa & segnis, quæ in superuacuis retinetur, & dilatat. quæ breuiter sufficeret tractasse. Nemo, inquit Seneca, minus passus est aliquid in actione sua ociosum esse, q̃ Cassius Seuerus. Nulla pars erat, quæ non uirtute sua staret. nihil, in quo auditor non sine damno aliud ageret. Omnia nitentia, & intenta aliquò, aliquid petentia. E diuerso sunt nonnulli, quorũ multi loci inanes sunt, quosq; transmittere nõ animaduersos auditor poßit sine dãno. Idem Seneca in Fabiano, inquit: Quũ circumspexeris omnia, nullas uidebis angustias inanes.

ACVMEN ET SVBTILITAS.

HActenus de uirtutibus & uicijs corporis. Ex ijs quoq;, quæ in animo sunt, nomina induntur

tur

tur orationi. Acuta est, quum eius uel uerba, uel sensa intima rei penetrant, qua de agitur, similitudine quadam humani ingenij, quod ea de causa acutum dicitur. Nam quod supremam modo faciem perstringit, uel attingit uerius, hebes nominatur, ac plumbeū: eodemq; modo oratio. Acutam orationem faciunt argumenta ex intima ratione ac natura rei deprompta: tum com formatio illa, quàm demonstrationem nominari diximus, quoniam ex argumentorū acumine oritur. Adiecta itidem seu epitheta acumen ostendunt, tanquā natura rei uno uerbo, siue comprehensa, siue exposita: ut malesuada fames, & turpis egestas. In quo poëtarum eminet spiritus, naturæ magis, quàm artis. Hac eadem de causa acutam quoq; orationem reddunt uis ac proprietas singulorum uerborum. Deniq; ea omnia, ad quæ uel excogitanda uel intelligenda opus est ingenij acumine. Vt uerbum aliter, quàm in cōmuni sermone positum, allegoriæ, ænigmata, traslationes crebræ ex reconditis rebus erutæ, interrogationes argutæ, sententiæ, quales nō facile quiuis inueniat, uti est illa apud Ciceronem: Non idem est gratiæ & pecuniæ debitio, &c. Quintiliani oratio acuta est, et ea nota insignitur à D. Hieronymo. Sed acumine facile omnes superat Aristoteles. Acumen circa res minutas, anxium atq; affectatum in argutias uertitur. Captiones sunt falsa acuminis imitatio. Subtilitas rem aliàs ad tenuitatem per-

scrutando,

ſcrutando, & reſecando deducit, aliàs diſcindit, et quaſi in particulas ſectam, proponit ante oculos. Seneca de ſubtilitate Portij Latronis: Antequam dicere inciperet, ſedens quæſtiones eius, quàm dicturus erat, controuerſiæ proponebat. quod ſummæ fiduciæ eſt. Ipſa enim actio multas latebras habet, nec facile poteſt, ſi quo loco ſubtilitas fuerit, apparere, quum orationis curſus iudicium audientis impediat, dicentis abſcondat. At ubi nuda proponuntur membra, ſi quid aut numero, aut ordine excidit, manifeſtum eſt. Sic ille. Itaq; diſciſio illa & comminutio quæſtionum ad ſubtilitatem pertinebat. ut ſi quæſitum eſſet, Sit'ne Socrati ducenda uxor, ita proponebatur: Quid philoſopho, quid huic tanto, quid hæc Xantippe? & alia in hunc modũ. Tum ſubtilitas eſt, quum uſque ad intimum penetratur rei propoſitæ, & reiectis corticibus, nucleus oſtenditur bene purgatus. Eſt & alia ſubtilitas in uerbis proprijs, aptis, naturalibus, compoſitione preſſa. Qui magnificè uolunt dicere, ſubtilitatem effugiunt. Cui uirtuti contraria eſt craſſa oratio, quum de re multiplici & uaria inuolutè ac ruditer diſſerimus, parum admodum expurgãtes, aut diſtinguentes. Subtilia ſunt, quæ à Cicerone, more Stoico in Tuſculanis diſputantur, uel de Finibus bonorum: craſſa quæ ad Quirites: media et tanquam interiecta, quæ in ſenatu. Atque in his omnibus ſunt gradus.

ERVDITIO.

ERVDITIO.

Erudita oratio est, quæ doctè, ac sapienter de suscepto argumento disputat. Contrà est indocta & ieiuna. Sunt quædã affectatæ et ostentatrices doctrinæ. Aliæ simpliciores, & quæ altitudinem sui gurgitis cõsulto tegunt. cuius generis sunt Ciceronianæ. Quædam scholam resipiunt cõcinnatæ argutijs illis, palæstra literaria, quũ ea crebro inseruntur, quæ scholastico sunt tyrocinio percepta. Eruditionẽ singula artium genera denominant. Literata oratio, physica, mathematica, diserta, infans, balbutiens. Etiã ea quæ exercentur manibus, militaris, rustica, architectonica, & quæ usus sunt uitæ ac totius encyclopædiæ, prudens, cordata, diligens, patrisfamilias, qua continentur sententiæ sumptæ de uita. Tum quæ uulgo circumferuntur, quorũ aliqua ad sententias pertinent: ut, Frons occipitio prior est. Alia tria sunt quædã dicta ore plurimorũ, unde adagia nomen acceperũt, quæ populus ob uenustatẽ aliquã in loquendi cõsuetudine retinuit, quæ hoc sunt gratiora et diuturniora, quũ habẽt obscuritatis aliquid, nã exposita uilescũt breui. Iam dicta & facta magnorũ uirorũ, et quæ responsa Græco nomine apophthegmata dicuntur, quorũ nonnulla usitata in prouerbia cessere runt. Adde his omnia, quæ de ueteris memoriæ recordatione desumuntur. Vnde oratio dicitur memoriæ cognitione uel adiuta atq; instructa, uel destituta.

IVDICIVM.

IN iudicio est sana oratio sensis, haud secus, quàm de sanitate uerborū, Cicerone autore, paulū antea exposuimus. Oratio acriter excogitata, fit quū res eius sunt ad acutißimū ingenij examen perpensæ, usu atq; eruditione adhibita, quam res illæ capiunt. Iudicia hominum sunt uaria. nam tum ingenij acumine ac ui distinguūtur, tum eruditione; tum etiam experientia rerum usu collecta. Hinc statera sapientum, & trutina uulgaris, quasi prouerbio quodam feruntur. In iudicio reponat quis, si uelit, sapientem orationem, quum maior & uehementior mentis uis ad sublimia se extollit, & in abdita ingerit naturæ, uel corporū, uel mentiū. Sapientia nonnunquam pro prudentia sumitur. contrariæ harum demens, insana, fatua. Solidæ orationes sunt, quum non in speciem tantum aliquid uidentur dicere, sed si quis excutiat, & enucleet, multum deprehendet intus latêre. Contrà inanes sunt, quemadmodū multa uulgò recepta, quæ gratiæ alicuius lenocinio se insinuarūt, et placent, ut quantò præstat habere quod profundas, quàm poßidere, quod reserues. Quod in contrarium quoq; conuersum propter antithetō allubesceret. Offuscat enim exterior decor iudicia censentium, ne quid insit considerant, quemadmodū in humanis corporibus. Huiusce rei exemplum est apud Senecam: Mindius, inquit, dixit tetracolo, Seruiebat forum

cubi-

cubiculo, Prætor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Hāc ideo sententiā retuli, quia et in tricolis, et in omnibus huius generis sentētijs curamus ut numerus cōstet, nō curamus ut sensus. Sic ille. A. Gellius exemplū aliud refert ex oratiōe Tib. Gracchi: Inter sepulchra monumēta sunt, quod quū sit inane ac friuolū, arridebat propter tinnitū. Sunt, inquit Cicero, quædā sententiæ magis cōcinnæ q̄ probabiles, quales sunt sophistarū. Neq; uerò idē est oratio plena, et solida. Plenū esse potest raro et tenui refartū corpore: solidū est forti ac firmo. Ita oratio Fabiani nō erat solida, ut inquit Seneca, sed plena. In iudicio est consilium, quod uel rectum est ac simplex, quum non aliud sensu dicentis tegitur, quàm uerba præ se gerunt. Obliquum uerò, & tectum, & simulatum, quum aliquid occultatur, uel propter necessitatem, uel propter cōmoditatem, sicut de conformationibus dixi. Prima Ciceronis actio in Antonium tota est obliqua. non enim tunc cōueniebat apertè resisti. Antonio adhuc, ut uidebatur, sanabili. Ad hanc partē faciūt figurata, quæ ἐσχηματισμένα nominantur. Item uerba ambigua, & sententiæ amphibolæ, & ratio tota extenuationis, ex qua multa sunt desumpta in Miloniana Ciceronis, & potissimum quum narrat: Fecerunt serui Milonis, neq; imperante, neq; sciente, neq; præsente domino, quod suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset, quàm callidè crimen facit cum omnibus cōmu-

G ne,

ne, certè uoluntate, nec apertè dicit: Serui Milonis occiderunt Clodiũ: quod uerbum habuisset inuidiæ permultum. Itaq; molliuit, nec minus dixit tamen, quandoquidem quid factum esset, nemo ignorabat. Nec illud minus cautè, Quid porrò quærendũ est? factúm'ne sit? at constat. à quo? at patet. minus graue, quàm si dixisset à Milone. Et quum pro P. Sylla cogitur facere mentionem condemnationis illius de ambitu in petitione consulatus, quanta cautione locum illum attigit, ne causæ officeret. Honestatis, inquit, & dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem. Sed in illo oratore plurima sunt huiusmodi exempla.

AFFECTVS.

SVmunt orationes nomina uel ex dicentis affectu, uel qualitate eiusce rei, de qua dicitur. Vt orationes meticulosæ, iracundæ, inuidiosæ, criminosæ, rabiosæ, liberæ, furiosæ, ardentes, concitatæ, remissæ, sedatæ. Quæ non sunt loci huius. Nihil enim ad orationis naturam, sed ad dicentem, aut materiam. Sicut nec illæ, quæ ex uitijs aut uirtutibus ducũt appellationes. pia, iusta, moderata, temperans, fortis, prouida, impia, blasphema, ignaua. Quemadmodum uerò hominũ animi uel concitentur, uel placentur dicendo, hoc nostræ est obseruationis, qua de re mox disseremus.

MORES

MORES.

Mores plurimi sunt, sed eorum plerique alibi sunt à nobis expositi, nunc de præcipuis, & qui maximè ex usu sunt discentiū. Puerilis est oratio, sententijs paruis, leuiculis, friuolis, nimium uulgaribus, non satis animaduersis, tum argumentis infirmis, locis inanibus, excursionibus ad fabellas, & nugas, iocis frigidis, lusibus, quibus capiuntur pueri: humilibus translationibus, & minimè in loco, crebris figuris, similiter cadentibus, & desinentibus, quod ut puerile annotauit Dionysius in Isocrate, tinnitu cōpositionis, & delitijs comparatorum, uerbis improprijs, compositione obscura. Iuuenilis minus est inepta, & putida, calore pugnaci, nōnunquam sine causa, immodica, atq; etiam aliquando importuna, accurata, omnibus ornamentis illustris, cōpositione cōcinna, & suauis. Quantis illa clamoribus, inquit Cicero, adolescentuli diximus de supplicio parricidarum, quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquantò sentire cœpimus. Virilis & matura est, à qua importunitas illa, & feruor abest. Domitij Afri cōmendatur maturitas, in qua nihil est acerbum, aut non sui temporis, uel loci: quamuis uiriditas illa habet suam indolem, & spem ostendit bonæ frugis, sicut in Cælio, quem Cicero defendit. Audacia ex iuuenili ardore nascitur, in usurpandis uerbis & sententijs. Cicero orationem uocat audacter exultantem

illam Demosthenis pro Cthesiphonte post mediũ, ubi enauigauit è cautibus. In audacibus cõnumeratur periculosa, & temeraria, quæ uerba & translationes, & sententias usurpat proximas uituperationi ac reprehensioni, in quibus, quum fœliciter cedunt, plus ualuit casus, quàm consilium. Quintilianus Horatium *dicit multis figuris fœliciter esse audacem.* Exit *nõnunquam hæc tanta audacia in furorem quendã, &* ἐνθουσιασμὸν, *qualis est magnorum uatum.* Huic *contraria est oratio meticulosa, circunspecta, pedetentim ingrediens. Mitis est oratio, quum deferbuit, nec calorem illum retinet uirilem, quæ etiam senilis censetur: remissa uerbis, & copia: remissa tractatione affectuum, & pugna citate argumentorum: ornamentis quoq; & cultu diminuto.* Tales *sunt ferè* Antonianæ, *de quibus* Cicero *dicit: incanuisse orationẽ suam, et quasi habere iam suam senectutem.* Grauis *oratio fit sententijs magni ponderis, profundæ intelligentiæ, argumentis solidis, & firmis magis quàm argutis, aut contortis, affectibus moderatius cõmotis.* Circuitus *solutiores sint, modò ne diffusi omnino, ac dißoluti, membra longiora, translationes parciores, ac tutiores, figuræ & schemata rariora, uocales longæ, sonus firmus, & robustus, asperitas nõnunquam, & impedimentum orationis, & illa tanquam sufflaminatio orationẽ grauiorẽ præbet.* Quẽ*admodum in motu corporum.* Quare *& hiatus huic*

proposito

Horatius.

Grauis oratio.

proposito co͞ueniunt. Nam & grauem orationem imitando os diducimus, atq; inflamus. quod præstat continuatio uocaliu͞, ut apud Ouidiu͞ de maiestate: Quoq; die partu est edita, magna fuit. & Cicer. cuius ego nomine ipso recreor. Verba aliquot antiqua interspersa senilem orationem reddunt, ac proinde graue͞. Deniq; sermo proximi seculi grauior uidetur, ut Sallustij Crispi, propter autoritatem antiquitatis: dum no͞ transeat in obsoleta penitus, quæ ex usu abierunt, prorsumq; perdiderunt gratiam. Itaq; grauis fit sermo, si à peruulgato illo & protrito ad quoddam alteru͞ discedat simplex seniorum hominum, quod fit proprijs & naturalibus uerbis, aut translatis usurpandis utrisq; more ueteri, uel translatis aptè ac peritè. Simplicitas etia͞ usus co͞munis plus habet grauitatis, quàm scholaru͞ acume͞. Est item grauitatis, seu sobrietatis potius, quæ grauitate clauditur, translationes, & superlationes moderari, ut sic dicam, ut ita loquar. Est quoq; maioris grauitatis asseuerare sententias: minoris autem cunctanter eas ponere. Ad grauitatem facit, paucis uerbis magna sensa concludere: item ad acumen. Congruit etiam grauitati, no͞ leuia & minuta persequi, atq; explicare: quo fere Asiani peccant: quæq; facile cuiuis essent obuia. leuis est enim oratio eiusmodi, depressa, sine pondere. Extremum grauitatis, est sanctitas, sicut in senibus ad summum uenerationis sanctus senex, uerbis &

toto sensu incorrupta, & undiq; uenerabilis, ut nec iuuenile quicquam sapiat, & immaturum, nec prauum aut proteruum: qualis dicitur fuisse M. Bruti. Est enim huic contraria delitiosa, lasciua, ludibunda, quum semper ludit omnibus translationum generibus, & figuris, & schematis, & periodis contortis, & comparatis, tum sententiolis argutis, concinnisq;, molli structura, & delicata, salibus, allusionibus ad fabellas, ad historiolas, ad carmina, ad dicta in scriptoribus celebria. In quam orationis formam degenerauit ea, quæ aulica dicitur. Multorum itidem qui se enascentium linguarum studio dediderunt. Quintilianus iam tum queritur orationem suorum temporum lasciuam esse factam, & delitiosam. Quod facile est uidere in ijs, qui circa illa tempora scripserunt, Cæcilio Plinio, & Tacito, tum declamationibus, quæ Quintiliani ipsius titulo leguntur. Quæ mordacitate, & argutijs, & ambiguitate, atq; amphibologia, & dissimulatione, & obscuritatibus ludit, & dicacitate procaci, ac petulanti in scurrilitatem uergit. Quales fiunt quidam studio dicacitatis, & salium. Vincunt nos Græci delitijs, nos illos grauitate ac pondere. Præ se fert imaginē grauitatis oratio seuera, plus etiam tristis, à qua omnis abest cultus, nihilq́; est quod audientem detineat: quali sunt delectati Stoici, quiq; genus illud philosophandi sunt secuti, ut Cato Vticen. & Rutilius Lupus. Huius supremū est oratio

molesta

Molesta atq; odiosa, quæ non modo non delectat, sed afficit tædio: cuius uerba sunt anxiè conquisita, translationes duræ, procul tractæ, figuræ ineptæ, compositio perturbata, sensa obscura, loquacitas nimia, repetitiones crebræ, sententiæ frigidæ, ac uulgares, & quamuis nulli non notæ, expositæ tamen diffusius. Media inter *lasciuam et grauem, est læta, hilaris, iucunda. quod assequimur uel uerbis, & compositione, de quo antea sumus loquuti, uel rebus quod ad alium locum pertinet: tum ratione ipsa dicendi florida, concinna, arridenti, lepida, & faceta tractatione rerum, qualem dicunt fuisse orationem Cælij, quod ex eius epistolis potest colligi.*

DIGNITAS.

HOc loco nomen accepit oratio ab utentibus, urbana, peregrina, nobilis, popularis, plebeia, tabernaria, rustica, militaris, quæ longius possunt diduci: magnifica, augusta, philosophorum, senatorum, scurrarum.* Partim de his iam diximus in cultu. Nuncu*pantur hæ orationes ex uerbis, & translationibus, & loquendi formulis, argumentis, sententijs, quæ cuique hominum generi atq; ordini sunt apta, & peculiaria.* Quintil. *Nam meo quidem iudicio illa est urbanitas, in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditũ, nihil peregrinum, neq; sensu, neq; ore, gestu'ue deprehendi poßit: ut non tam sit in singulis dictis, quàm in toto colore dicendi, qualis apud Græcos* Atticismus *ille redo-*

lens Athenarum proprium ſaporem, ſic ille. Differunt *ruſtici ab urbanis quibuſdam uocibus, pagorum proprijs, parum tritis ore ciuitatis: tum immutatione literarum, aut ſyllabarum, metaphoris, & omnibus ſimilitudinibus atq; exemplis de agro ſumptis: quod uidere eſt uetere* Romano *ſermone, ut fuit olim is populus ruſticanus.* Phraſi, *argumentis, ſententijs, iuxta captũ & perſuaſiones illas ruſticas, pronunciatione craſſa: ut de* Cotta *dicit* Cicero, *qui ſe dilatandis literis à ſimilitudine* Græcæ *locutionis abſtraxerat.* Interdum *nimia ciuitatis affectatio peregrinitatem arguit. quod* Theophraſto *contigiſſe perhibent: qui ea de cauſa hoſpes eſt à uetula* Attica *nominatus.* Eſt *inter urbanam & ruſticam orationem genus quoddam medium oppidanum, non ſatis conditum, & expolitum. quale in* Sepaſijs *fratribus ſcribit fuiſſe* Cicero. Nec *aliter hæc duo inter ſe diſtant, urbanũ et oppidanum, quàm nunc urbanum & aulicum, quod modò ſit abſq; delitijs, & ineptijs.* Percenſui *genera & qualitates orationum, eas quidem, quæ ad uſum diſcentium magis facerent, quàm ad intelligentiam ueterum, qui, ſicuti initio præmonui, uarij fuerunt in his appellationibus, multumq́; ſibi indulſerunt ipſi, quippe & diuerſißimis orationũ generibus attribuerũt eaſdem, & eidem generi ac orationi diuerſißimas.* Quæ *uerò dixi, non ſolum de tota ſunt oratione intelligenda, ſed de eius partibus, etiam*

de

de singulis quandoq; absolutionibus, & periodis. nã in unamquanq; aliquod illorum nominum competit: nempe ut humilis sit uel excelsa, uel leuis uel aspera, uel culta uel neglecta. Et sic in alijs. Et quemadmodũ in hominibus biliosus dicitur, non qui alium humorem nullum habet, nemo enim est talis, sed qui hunc maximè: sic oratio, qua parte plurimum ualet, ea censetur. Persecutus sum non solum orationis uirtutes, sed uicia quoq;: nõ quod horum sit usus unquã aliquis, sed ut ex eis intelligatur uirtus contraria, quam sequamur, à uicijs autem ipsis caueamus. Nec secus quàm inter homines alij alias habent dotes: sunt qui in corpore, sunt qui in animo, sunt qui in fortuitis. Ille planè est heros, qui undiq; magnus et suspiciendus est: ille nequißimus, cui nihil horum adest. Eundem in modum de laudibus & uituperatione orationis iudicandum. Et appellationes quæ à nobis sunt cõnumeratæ, non oratorum sunt, sed orationũ. Nam, uti docet M. Fabius: Omnis species dicendi, quæ modo recta est, habet usum, atq; idipsum non est oratoris, quod genus dicendi uocant. utetur enim ut res exiget omnibus, nec pro causa modò, sed pro partibus causæ. Quod quamuis ita sit, in illa tamẽ similitudine generum potest esse dißimilitudo formarum, sicut est in animantibus, & stirpibus. Nec humanæ facies obesæ omnes sunt inter se similes per omnia, nec macræ, quod in Atticis oratoribus declaratum est.

Quo fit, ut summi esse poßint, qui sunt dißimillimi, uelut in pulchritudine humanæ formæ. idq; Cicero exemplo docet Cottæ ac Sulpitij. In hisce est frequenter adolescens exercendus. reliqua enim quæ sunt à nobis omissa, usu ipse suo consequetur. Hactenus exposita sunt nobis atq; ostensa instrumēta artis. Iam deinceps operi accommodari cōueniet. Quæ actio quoniam prudentiæ pars est, procul dubio in infinitū patet. Omnia enim prudentiæ sunt eiusmodi, quæ uarietatem recipiunt locorum, temporū, personarum, causarum. Sed nos tamen discentium studia magis dirigemus ad uiā, quam perducemus ad finem. Natura & exercitatio perficient à nobis inchoata. Sine quibus parum effectura sit ars omnis: & quando prudentiæ opus præcipuū est, & antiquißimum, finem spectare. hinc quæ illi accommoda sint dispicere, operæprecium erit de primo uidere, quem in usum paratus sit sermo. Eum uerò constat Dei munere tributum humano generi, ut quisque per eum foras ad alios proferat, quæ mente apud semetipsum concepit. Hoc solum suffecisset in natura illa integra, & qualis è manibus artificis sui prodijt, scilicet in claritate illa ingeniorum, & quisq; facile esset, quæcunq; uoluisset, elocutus, & audiens liquido intellexisset, tum in tanta animorum probitate ac simplicitate, et dicens recta exprompsisset, quæ sentiebat, & audiens habuisset fidem ei quē suspicatus non esset

mentiri.

mentiri. Nunc uerò tenebris animo inductis per delictum, sola explicatio non sufficit, quæ & ab ignaro fit perperã, nec probè percipitur à tardo, nec habetur fides malo à malo, rudi à rudi: siue quod ex seipso coniecturã capit, quod poßit falli, aut uelit fallere, siue quod ex ipso eodem, quẽ in mendacio aut errore deprehendit, siue experimento ab alijs sumpto. Quapropter quæsita sunt ad persuadendum argumenta, ut quod homo dicens nõ euincebat, euinceret ratio dicentis. Captatur persuasio & elicitur fides duorũ modorũ: altero, uerbis utiq;, uidelicet quod ad præsens institutũ attinet, aut mente edocta à dicente, & adducta probabilitate rei. aut quũ hoc parũ sufficit, itur ad id, quod est in animo potentißimũ, nempe ad affectiones, quæ per tyrannidẽ peccati uehementer inualuerunt in animo, ut regnũ ac potentia rationis concussa, & debilitata est. Itaq; cõcitati magnã inferunt animo uim ad eũ in suam sententiã pertrahendũ, & cõcientur leuibus de causis, uel cõcitati prius, sedantur à nobis, ut dimota nebula, aliud animo appareat, quàm antea. Nemo hic putet nos esse magistros maliciæ. Satius esset nullas omnino scire literas, quam eas instrumentum facere prauæ libidinis. Affectus humano animo indidit is, qui nihil creauit malum. Hi ut pleraque alia neutri sunt, boni, si rectè utaris, mali si secus. Potest enim ueritatis aut bonitatis efficacia ministerio affectuum iuuari,

quum

quum non est ad manum satis magnũ robur rationis, non uicio ueritatis, quæ ipsa fortißima est, sed nostro; qui, quæ sunt in natura uerißima, nõ satis acutè perspicimus, uel ad dicendum, uel ad iudicandum: tum sanctè ac piè inflammamur dicendo ad omne genus uirtutis, deterremur à flagitijs & sceleribus. Ergo *persuasio orationis duobus, uelut telis, utitur ad expugnandam mentem, probabilitate argumentorum, siue rationum: affectuum motu ad concitationem, aut ad sedationem. Sermonis quidem naturalis finis unus est, quem diximus, peruersitate autem ingenij nostri effectum est, ut alios quæsierimus, sicut in rebus omnibus.* Principio *necesßitati est occursum, quam natura indixerat: hinc cõmoditati consuluimus: tum parata est oblectatio, & delinimentũ sensuum animi, & corporis: etiam in ijs quæ ex seipsis grauia essent admodum & aspera, ut paßi toties, & uestiri: quæ quum sint inflictæ pœnæ pro delicto, fieri nõ potest quin ex se sint molesta.* Post *hæc inanißima sequuntur cõmenta decoris, & admirationis.* Itaq; *orationem deflexímus ad ostentationem ingenij, ac facundiæ, ut quales in ea essemus artifices, ostenderemus. Sunt qui opes, & magistratus, & magnam potentiã uenentur lingua. quæ omnia speciatim percensere infinitum esset, ideoq; omittendum hoc loco, quum de arte præcipimus.* In *re autem ipsa unus est finis sermonis, explicare: tres autem nostri, probare,*

mouere,

mouere, & animum oratione paſcere, tanquam oculos ludis, aut pictura, quod detinere nominemus. hi fines noſtri ſunt potius, quàm orationis. Nam *ſæpenumero ſola explicatione perſuademus, & concitamus animum: & quandoq; lectorem tenemus, ut in hiſtoria & poëſi.* Hi *fines omnes, quando in audientis perficiũtur animo, quemadmodum & à dicentis animo proficiſcuntur: ita de intelligentia, quæ cuiq; res facile perſuadeant, quibus moueatur, quibus capiatur, aut demulceatur, tractationis eſt de anima. Sed nos tamen nonnulla hic delibabimus, quo facile intelligantur ea, quæ noſtro inſtituto conducunt. Ante omnia illuc ſemper animi ſpectet intentio, quid efficere uelimus, tanquam ad album quoddam in ſcopo, nam cò ſunt conferenda iacula, ne aberremus.*

DE DOCENDO.

D*Ocere non ſimpliciter ſumitur, nam interdũ eſt patefacere, ac oſtendere: aliàs argumentis probare, & planum facere, de quo in perſuaſione dicemus: nũc de priore ratiõe.* Finis *huiuſcemodi orationis eſt intelligi: dicentis uerò explicare, quæ animo concipiat, & ad audientem perferre.* Eſt *enim quum intelligi uel non curamus, uel nolumus ab hoc, ſed ab alijs: uel contrà, ab hoc uno, ut quum* Cicero *ad* Atticum *ſcribit, &* Plato *de rebus ſacris.* Quandoq; *non ſtatim uolumus intelligi, ſed diligentiam excitare auditoris, quod*

fit in

fit in præceptis artiũ à nõnullis, tum in ludicris rebus, & ad eos auditores, qui, quæ intelligentiæ sint exposita, parui faciunt. Illud autem uiciũ est, quũ planè, & disertè loqui cõuenit, genere quodam sermonis delectari cõfuso, & obscuro, & cui interprete sit opus. quod in Heraclito, & M. Antonio, & P. Rullo, & C. Mæcenate olim annotatũ est: tum etiam patrũ memoria in Apuleianis. Obscuratur oratio uel ex rebus, uel à dicente dedita opera, uel uicio audientiũ per occasionem. Res quũ sunt uel reconditæ, quales numeri Platonis in compositione animæ, uel ex usu abierunt penitus, ut Vitruuij penè omnia, C. Plinij permulta, difficilẽ intelligentiam sui præbent. Dicens obscurat dictionem & sensa, modò uerbis simplicibus, modò coniunctis: simplicia usurpat insolita uel nouitate, uel uetustate: utrũq; enim est æque inconsuetũ, tum transfert obscurè, & procul, utitur ambiguis uocibus, alludit ad fabulas, ad historias ignotas. De cõpositione obscura dictum est primo uolumine, quo loco & de perspicuitate sermonis disseruimus, ne hic habeamus repetenda. Officit auditor sibi ipse, & quasi luminibus obstruit ruditate, tarditate, inaduertentia. Occurrendũ est his tribus, quatenus fieri poßit, si intelligi omnino cupimus. Primum tollenda est inaduertentia, & attentio excitanda, nihil inferendum est, quod attentionem euertat, uel remittat. Quocirca quum attentio est prorsum neceßaria, non probo

admisceri

admisceri sermonem auditori ignotum: dum enim quid illud sit quærit, auertit animum à proximis sententijs. Hac de causa nunquam Cicero Græca uerba orationibus suis inseruit. Pro Flacco, Græca prouerbia Latinè retulit. & pro Deiotaro quum uersum citaret, quem ad nuncium mortis Domitij Deiotarus dixisset, partim ne audientiæ tenorem interpellaret, & attentionē perderet: partim ne ostentatione inuidiam concitaret, & suspicionem leuitatis. Erudienda est ruditas, & tarditati te accommodabis, ne præcurras. Quæ nunc à nobis dicuntur summatim, mox explicabuntur per partes. Tum quæ nam oratio multum habeat lucis, demonstratum est libro superiore.

DE PERSVADENDO.

PErsuadere, est efficere, ut credat quis, id quod uolumus. Actionis huius finis est fides, instrumentum in proposito, oratio. Nam & res quoq; persuadent sine uerbis, autoritas item, & uelut nutus quidam, si putamus eum esse, qui rem probe norit, nec uelit mentiri: unde est uetus illud: uitam maximè persuadere. Nam in ingenio edocto, & uoluntate proba, sita sunt illa duo, uelle, & posse uerum dicere. Sed de hoc fidei genere, non est præsens institutū. In oratione cōsideranda sunt duo, res, & uerba: Res probabilitate sua fidem faciunt. Quæ sunt probabilia, & quis inter ea gradus, demonstratum est in libro de probabilitate.

Hoc autem loco, uidendum ante omnia, quid coneris probando, ac suadēdo efficere. Quod probatur, in duabus quæstionibus est situm: quarum altera posita est in re externa: altera in nobis. In re quæritur de substantia, sit, fuerit, erit, poßit esse hoc, illud. Tum adduntur adiacentia, talis, aut talis. In nobis positū est, agendū, nō agendum, quod est deliberationis, & consilij. Finē, qui in quæstione omni petendus est, & tanquam scopum quidam statim uident, & eò dirigunt suam probabilitatem, & quasi iacula. Quam enim rem duo contrà dicentes ambiguam faciunt, ea est quæstio, & uelut scopus, siue re uera sit aduersarius propositus, siue animo fingendus. Alij non statim eum prospiciunt, & est alioqui interdū occultior suapte natura: nec deest, quin multi nullum esse scopum probabilitatis falso arbitrentur, sed solummodo intelligentiæ. Itaq; ad eum inueniendum, hac uia gradi cōuenit. In quibus dissertionibus contradictionem habemus, ac repugnantem, in ijs haud difficile fuerit, quid positum sit in controuersia, perspicere. De quo enim dißidetur, hoc utriq; est petendum pro sua parte, siue infirmando, siue confirmando: qui à rhetoribus status nuncupatur, & cardo, & caput causæ. Respublica optimè administratur iustitia, cōuenit inter Atheniensem, & Macedonem. At iustitia melius ab uno administratur, quàm à multis, contra dicitur. Hic est status. Alter contendit ita esse, alter non

esse.

esse. Alteruter si euicerit, & in suam sententiam repugnantem pertraxerit, finita est controuersia. Vbi non est qui contradicat, ut quum gratias agimus, quum consolamur, in orationibus nuptialibus, & funebribus. In his spectandum, quid uelimus efficere postremum. Si tantū propositum sit aliquid exponere, nihil sollicitò credant'ne alij, nullo opus est statu: sin aliquid sit animus probare esse, non esse faciendum, aut secus, in omnibus distinctionibus temporum, res ipsa extrema non simpliciter affirmata, sed per quæstionem, ponet tibi statum ob oculos. Statuum non una est ratio. Est quidam primus, & quasi aliorum caput, & fons, quo referuntur minores alij, ad quod tenendum ne aberret mens, spectare debet postremam quæstionem: qua sublata, nulla est amplius dubitatio. Variæ illæ quæstiones, de quarum unaquaq; peculiariter disputat Cicerò pro Milone, unum habent scopum ultimum, an is teneatur pœna legis Corneliæ de sicarijs. Tum si quis quærat, an quia princeps suos negligit, idcirco habendus pro malo: si malus, an ei obtemperandum: si non obtemperandum, an ferendus ad tempus, an abijciendus continuò. Aut sic: Humanus animus quia spiritus, ut Deus, an conditus ei similis: si similis, an illum intelligat, si intelligit, an factus ad religionem, an assecuturus pietatis aliquod præmium, an immortale, an id erit unum fieri cum Deo. hoc iam nihil est ulterius. sunt status ali-

qui, tanquam amplior, & astrictior, ut unus includat alium, quemadmodũ uniuersalis, & particularis quaestio: ducendae'ne sint monachis uxores, an etiam omnibus sacerdotibus: Socrati, an prorsum cuicunq; philosopho. Alij status distincti sunt inter se, Christiani'ne sit nõ nocere, an etiam benefacere, non odisse, & amare, ut in epithalamijs an expetendae nuptiae, an gaudendum quod hi matrimonio iungantur. accusatur Socrates corruptae iuuentutis, & cõtemptae publicae religionis. Sunt multi status inter se relati, ut in petitione haereditatis, & in diuinatione de accusatore deligendo. Nam si alij non consequantur haereditatem, aut non sint accusaturi, fit necessario, ut hic consequatur, uel accuset. Est status geminus. Submouisti sacras pecunias? non summoui: & si summoui, non protinus feci sacrilegium. Additur etiam tertia pars, nec furtum. additur quarta, ac ne iniustè quidem. quinta, iustißimè, & reipublicae utilißimè. Intuendum diligenter qua de re sit dissensio, ne aberremus, & de eo quod opus non sit, dicamus multa, de necessarijs autem pauca, uel nihil. Nec minus contra quem dicas, & tu qui sis. Immoderatio, impudentia, petulantia, officij obliuio, & sui ipsius, odiosißima sunt, & ad persuadendum uehementer noxia. ut si acriter inuehatur discipulus in praeceptorem, filius in patrem, priuatus in suum magistratum, iuuenis in senem, cliens in patronum, & uirum bonum, in grauem,

grauem, gratiosum: deniq; eum, quē auditores ament, & reuereantur, quemq; amari, & coli oportere à dicente censeant. Cicero parcit in oratione de lege Manilia contrarijs: non parcit aliàs Catilinæ, aut Pisoni. nā illic dicebat prætor in consulares, homines gratiosos, & magnæ autoritatis, & utriq; consulebant reipublicæ. hic iam consul, aut consularis in eos, qui subuertebant rempublicam. pro Murena mollius tractat M. Catonem propter existimationem omnium de illo, quàm Ser. Sulpitium. Argumentum aduersarij uel totidem uerbis referimus, uel augemus, uel minuimus, extenuamus, inflectimus, obscuramus. Quum fiducia est, posse nos apertè confutare aduersariā rationem, licebit accuratè proponere; interdum etiam irridendi illius gratia munimus eam, atq; exaggeramus. Quum est leuis, & de qua nulla sit ambiguitas, sola sufficit relatio ad depulsionem. Quum uerò est id argumentum, quod poßit nos præmere, extenuamus eius robur: referendo primum nudius, atq; inermius quàm fuerat propositū, uel ut reddamus imbecillius, uel detorqueamus ictum aliorsum, uel obscuremus plagam, quam accepimus, ne cum deformitate nostra intelligatur ab audiente. Si nō perinde est in promptu coargui cōtraria, ut nostra confirmari; nihil attinebit quæ à contradicente obiecta sint referre, sed quoad eius fieri poterit, abducere mentem audientis à memoria illorum, & ad cogitationem

nostrarum rationum transferre. Idem faciendum est in suspicioso auditore, quiq; leuiter quibus'uis in contrarium argumentis nutat, ad eum præstabit nostra argumenta explicare, dissimulatis omnino contrarijs, aut tacitè dilutis, ac latenter. fortissimũ argumentum, tanquam maximè strenuus miles, & Achilles quidam, in acie minimè occultandus, sed subinde proferendus, si quis alius, nec tegendus illius ictus, aut acies ferri retundenda, sed aperienda, quã facit, plaga: nisi si quem fortè ex insidijs petamus. Nam sæpenumero ita uibramus ictum, ut magis sentiatur illius effectus, q̃ uulnus appareat. In quo auditorum sunt & mores, & ingenia spectanda. Sunt qui uelut futuræ se parant pugnæ, ut resistant, & prælientur. Alij uinci non recusant. Alij non suspicantur pugnam futuram, sed rem simpliciter actum iri, arte, atq; argumentis sepositis, recta quadã expositione, haud aliter quàm ex ijs, qui secandi, aut urendi sunt à medico: est qui nolit omnino, est qui uelit: quidam nec suspicantur quidem. ijs, qui uinci non recusant, nihil est periculi, si tela, & arma ostendantur, ut discipulis in ludo contracta, & contorta more dialectico argumenta, & ictum semper minantia. ad eos, qui repugnant, ita dicendum, ut nihil uideare minus quàm præliari. Securis non est pugna ostendenda, sed apertius paulò licebit manus conserere, quàm cum prioribus. Pugna aperta est, quum uel præfaris te uelle quippiam

piam argumentis euincere, uel id modus ipse argumentorum facile declarat: ut quum sunt ad formulas dialecticas, & uerbis, & sententijs succincta, expedita, uibrata. Vtilius enim latent cõmuni loquendi ratione, & dissolutis, & cõmutatis partibus, ut internis praelientur uiribus, non externo apparatu. Apud securum celanda quidem ars, sed licebit tamen argumentari detectius, quandiu non sentiet peti se. Nam humanus animus, uel generositate, uel, quod potius credo, arrogantia, haud fert facile capi se, aut uinci: resistit omnino pugnanti, ita etiam maximis argumentorum uiribus, & quibus penitus par non sit, reluctatur, & aduersus clarißimam lucem oculos claudit. Quocirca subtilis illa & acuta colligenda ratio, qua dialectici utuntur, repugnanti, aut securo, non satis est ad persuadendum accommoda, sed uulgaris & perusitata. Adeo scilicet est suspecta ars, ut multis persuadeat Cicero, priusquam rhetoricen didicerint, postquam didicerunt, nõ perinde. Idcirco Demosthenes Ciceroni à quibusdam eo anteponitur, quod minus artem praeferat, minusq; sapiat scholam, cõmuni sermoni accommodatior. Et tamen opus est ad persuadendum arte, quod pleraq; probabilium leuia per se sunt, atq; infirma, nisi à dicente adiuuentur, ac confirmentur. Validiore opus est, ac munita magis oratione, ubi stat exaduerso inimicus, & repugnans, quàm ubi nullus dißidet: aut si quis dißidet, ami

cè id facit, ac familiariter. Licebit etiam apertè adhiberi artem contra aduersarium, si non tam illi persuadere quippiam cōtendis, ut ijs, qui adsunt. Verba sint ea, quæ & uim habeant, & non difficulter intelligantur. Quibusdam expedit quæcunq; dicant, statim intelligi. In hos competit uetus uerbū: Loquere simplicius, modo apertius. Omnia quæ hi dicent, ad captum eorum accommodabunt, à quibus intelligi se cupiunt. Verba, & metaphoræ sint illis notæ. etiam soloecissandum, et barbarissandum, si res ita exigat. Satius est uerbi facere iacturam, quàm rei. Valet non raro simplicitas hæc sermonis, ad auertendam suspicionē artis. nemo enim metuit insidias in ijs quæ aperta & explanata esse censet. Multo erit ratio diuersa, si non tam laboret, statim persuadere aut intelligi, ac paulo post melius, certiusq;. Sunt apud quos è re est doctè loqui, propter autoritatem, quæ illis una persuadet, uel sine rebus. Oratio sit astricta, neruosa, lacertosa, uibrans, pugnans. Autoritati cōuenit grauis, & minus cōtorta. In ijs, de quibus erit quæstio, Quintilianus præcipit, ut meminerimus, non athletarum toros, sed militum lacertos esse adhibendos. Non improbantur repetitiones in fortissima argumentatione, & sensuum ac uerborum redundantia, infigendi gratia, ne excidat. Illud perpetuò est in intentione persuasionis obseruandum, debere esse maiorem de rebus, quàm de uerbis curam. Non est deferenda

ferenda res propter uerbi alicuius lenocinium. Rectè Anneus Seneca: Horridi, inquit, declamatores, fidelius tuentur colores quos proposuerunt, nulla sententiæ dulcedo surrepit, nullum schema sollicitat.

DE MOVENDIS AFFECTIBVS.

AFfectus est facultas animi, qua de bono uel malo opinato mouemur. Sumitur quandoq; pro motu ipso, qui à Græcis πάθος nominatur. Id uocabulũ M. Tullius perturbationem uertit, sed intelligatur modo res, de uerbis non erimus anxij. Bonũ uoco id quod prodest, malum quod obest. Ad bonum impellimur ut sequamur, à malo auertimur ut uitemus, in qua rei specie uel contrahimur uitabundi, uel accendimur repulsuri. Affectionum duo sunt fontes præcipui: amor erga bonum, odium erga malum, reliquæ ex his nascuntur, lætitia de bono præsenti, mœror huic contrarius. spes & metus, fiducia, & desperatio, fauor, indignatio, ira, misericordia, quæ & in præsens, & in præteritum, & in futurum patent. Quorum omnium exactior tractatio, non est loci huius, sed propria librorum de Anima: nos hic, non quibus moueantur, aut residant rebus, sed quibus uerbis, quaq; oratiõe disseremus. Affectus duobus modis mouentur dicendo, uel expreßione eorum uerbis dicentis, aut rebus agentis, uel oratione materiæ accommodata ad eos eliciendos sensis & uerbis, de utrisq; pariter tractabimus, quoniã utriq; mouent.

quum non est ad manum satis magnū robur rationis, non uicio ueritatis, quæ ipsa fortißima est, sed nostro, qui, quæ sunt in natura uerißima, nō satis acutè perspicimus, uel ad dicendum, uel ad iudicandum: tum sanctè ac piè inflammamur dicendo ad omne genus uirtutis, deterremur à flagitijs & sceleribus. Ergo persuasio orationis duobus, uelut telis, utitur ad expugnandam mentem, probabilitate argumentorum, siue rationum: affectuum motu ad concitationem, aut ad sedationem. Sermonis quidem naturalis finis unus est, quem diximus, peruersitate autem ingenij nostri effectum est, ut alios quæsierimus, sicut in rebus omnibus. Principio necessitati est occursum, quam natura indixerat: hinc cōmoditati consuluimus: tum parata est oblectatio, & delinimentū sensuum animi, & corporis: etiam in ijs quæ ex seipsis grauia essent admodum & aspera, ut paßi toties, & uestiri: quæ quum sint inflictæ pœnæ pro delicto, fieri nō potest quin ex se sint molesta. Post hæc inanißima sequuntur cōmenta decoris, & admirationis. Itaq; orationem deflexímus ad ostentationem ingenij, ac facundiæ, ut quales in ea essemus artifices, ostenderemus. Sunt qui opes, & magistratus, & magnam potentiā uenentur lingua. quæ omnia speciatim percensere infinitum esset, ideoq; omittendum hoc loco, quum de arte præcipimus. In re autem ipsa unus est finis sermonis, explicare: tres autem nostri, probare, mouere,

Necessitas
Cōmoditas
Oblectatio delinimentū sensuum animi & corp.
pasci
Decoris & admirationis manifestissima cōmenta.
Finis unus in re.
Fines tres nostri

mouere, & animum oratione paſcere, tanquam oculos ludis, aut pictura, quod detinere nominemus. hi fines noſtri ſunt potius, quàm orationis. Nam ſæpenumero ſola explicatione perſuademus, & concitamus animum: & quandoq; lectorem tenemus, ut in hiſtoria & poëſi. Hi fines omnes, quando in audientis perficiũtur animo, quemadmodum & à dicentis animo proficiſcuntur: ita de intelligentia, quæ cuiq; res facile perſuadeant, quibus moueatur, quibus capiatur, aut demulceatur, tractationis eſt de anima. Sed nos tamen nonnulla hic delibabimus, quo facile intelligantur ea, quæ noſtro inſtituto conducunt. Ante omnia illuc ſemper animi ſpectet intentio, quid efficere uelimus, tanquam ad album quoddam in ſcopo, nam cò ſunt conferenda iacula, ne aberremus.

De Anima.

Spectetur semper quid velimus efficere

DE DOCENDO.

Docere non ſimpliciter ſumitur, nam interdũ eſt patefacere, ac oſtendere: aliàs argumentis probare, & planum facere, de quo in perſuaſione dicemus: nũc de priore ratiõe. Finis huiuſcemodi orationis eſt intelligi: dicentis uerò explicare, quæ animo concipiat, & ad audientem perferre. Eſt enim quum intelligi uel non curamus, uel nolumus ab hoc, ſed ab alijs: uel contrà, ab hoc uno, ut quum Cicero ad Atticum ſcribit, & Plato de rebus ſacris. Quandoq; non ſtatim uolumus intelligi, ſed diligentiam excitare auditoris, quod

fit in

fit in præceptis artiũ à nõnullis, tum in ludicris rebus, & ad eos auditores, qui, quæ intelligentiæ sint exposita, parui faciunt. Illud autem uiciũ est, quũ planè, & disertè loqui cõuenit, genere quodam sermonis delectari cõfuso, & obscuro, & cui interprete sit opus. quod in Heraclito, & M. Antonio, & P. Rullo, & C. Mæcenate olim annotatũ est: tum etiam patrũ memoria in Apuleianis. Obscuratur oratio uel ex rebus, uel à dicente dedita opera, uel uicio audientiũ per occasionem. Res quũ sunt uel reconditæ, quales numeri Platonis in compositione animæ, uel ex usu abierunt penitus, ut Vitruuij penè omnia, C. Plinij permulta, difficilẽ intelligentiam sui præbent. Dicens obscurat dictionem & sensa, modò uerbis simplicibus, modò coniunctis: simplicia usurpat insolita uel nouitate, uel uetustate: utrũq; enim est æque inconsuetũ, tum transfert obscurè, & procul, utitur ambiguis uocibus, alludit ad fabulas, ad historias ignotas. De cõpositione obscura dictum est primo uolumine, quo loco & de perspicuitate sermonis disseruimus, ne hic habeamus repetenda. Officit auditor sibi ipse, & quasi luminibus obstruit ruditate, tarditate, inaduertentia. Occurrendũ est his tribus, quatenus fieri poßit, si intelligi omnino cupimus. Primum tollenda est inaduertentia, & attentio excitanda, nihil inferendum est, quod attentionem euertat, uel remittat. Quocirca quum attentio est prorsum neceßaria, non probo

admisceri

admisceri sermonem auditori ignotum: dum enim quid illud sit quærit, auertit animum à proximis sententijs. Hac de causa nunquam Cicero Græca uerba orationibus suis inseruit. Pro Flacco, Græca prouerbia Latinè retulit. & pro Deiotaro quum uersum citaret, quem ad nuncium mortis Domitij Deiotarus dixisset, partim ne audientiæ tenorem interpellaret, & attentionē perderet: partim ne ostentatione inuidiam concitaret, & suspicionem leuitatis. Erudienda est ruditas, & tarditati te accommodabis, ne præcurras. Quæ nunc à nobis dicuntur summatim, mox explicabuntur per partes. Tum quæ nam oratio multum habeat lucis, demonstratum est libro superiore.

DE PERSVADENDO.

Persuadere, est efficere, ut credat quis, id quod uolumus. Actionis huius finis est fides, instrumentum in proposito, oratio. Nam & res quoq; persuadent sine uerbis, autoritas item, & uelut nutus quidam, si putamus eum esse, qui rem probe norit, nec uelit mentiri: unde est uetus illud: uitam maximè persuadere. Nam in ingenio edocto, & uoluntate proba, sita sunt illa duo, uelle, & posse uerum dicere. Sed de hoc fidei genere, non est præsens institutū. In oratione cōsideranda sunt duo, res, & uerba: Res probabilitate sua fidem faciunt. Quæ sunt probabilia, & quis inter ea gradus, demonstratum est in libro de probabilitate.

Hoc

Hoc autem loco, uidendum ante omnia, quid coneris probando, ac suadēdo efficere. Quod probatur, in duabus quæstionibus est situm: quarum altera posita est in re externa: altera in nobis. In re quæritur de sustantia, sit, fuerit, erit, poßit esse hoc, illud. Tum adduntur adiacentia, talis, aut talis. In nobis positū est, agendū, nō agendum, quod est deliberationis, & consilij. Finē, qui in quæstione omni petendus est, & tanquam scopum quidam statim uident, & eò dirigunt suam probabilitatem, & quasi iacula. Quam enim rem duo contrà dicentes ambiguam faciunt, ea est quæstio, & uelut scopus, siue re uera sit aduersarius propositus, siue animo fingendus. Alij non statim eum prospiciunt, & est alioqui interdū occultior suapte natura: nec deest, quū multi nullum esse scopum probabilitatis falso arbitrentur, sed solummodo intelligentiæ. Itaq; ad eum inueniendum, hac uia gradi cōuenit. In quibus dissertionibus contradictionem habemus, ac repugnantem, in ijs haud difficile fuerit, quid positum sit in controuersia, perspicere. De quo enim dißidetur, hoc utriq; est petendum pro sua parte, siue infirmando, siue confirmando: qui à rhetoribus status nuncupatur, & cardo, & caput causæ. Respublica optimè administratur iustitia, cōuenit inter Atheniensem, & Macedonem. At iustitia melius ab uno administratur, quàm à multis, contra dicitur. Hic est status. Alter contendit ita esse, alter non esse.

esse. Alteruter si euicerit, & in suam sententiam repugnantem pertraxerit, finita est controuersia. Vbi non est qui contradicat, ut quum gratias agimus, quum consolamur, in orationibus nuptialibus, & funebribus. In his spectandum, quid uelimus efficere postremum. Si tantũ propositum sit aliquid exponere, nihil sollicitò credant'ne alij, nullo opus est statu: sin aliquid sit animus probare esse, non esse faciendum, aut secus, in omnibus distinctionibus temporum, res ipsa extrema non simpliciter affirmata, sed per quæstionem, ponet tibi statum ob oculos. Statuum non una est ratio. Est quidam primus, & quasi aliorum caput, & fons, quo referuntur minores alij, ad quod tenendum ne aberret mens, spectare debet postremam quæstionem: qua sublata, nulla est amplius dubitatio. Variæ illæ quæstiones; de quarum unaquaq; peculiariter disputat Cicerò pro Milone, unum habent scopum ultimum, an is teneatur pœna legis Corneliæ de sicarijs. Tum si quis quærat, an quia princeps suos negligit, idcirco habendus pro malo: si malus, an ei obtemperandum: si non obtemperandum, an ferendus ad tempus, an abijciendus continuò. Aut sic: Humanus animus quia spiritus, ut Deus, an conditus ei similis: si similis, an illum intelligat, si intelligit, an factus ad religionem, an assecuturus pietatis aliquod præmium, an immortale, an id erit unum fieri cum Deo. hoc iam nihil est ulterius. sunt status ali-

qui, tanquam amplior, & astrictior, ut unus includat alium, quemadmodũ uniuersalis, & particularis quæstio: ducendæ'ne sint monachis uxores, an etiam omnibus sacerdotibus: Socrati, an prorsum cuicunq; philosopho. Alij status distincti sunt inter se, Christiani'ne sit nõ nocere, an etiam benefacere, non odisse, & amare, ut in epithalamijs an expetendæ nuptiæ, an gaudendum quod hi matrimonio iungantur. accusatur Socrates corruptæ iuuentutis, & cõtemptæ publicæ religionis. Sunt multi status inter se relati, ut in petitione hæreditatis, & in diuinatione de accusatore deligendo. Nam si alij non consequantur hæreditatem, aut non sint accusaturi, fit necessario, ut hic consequatur, uel accuset. Est status geminus. Submouisti sacras pecunias? non summoui: & si summoui, non protinus feci sacrilegium. Additur etiam tertia pars, nec furtum. additur quarta, ac ne iniustè quidem. quinta, iustißimè, & reipublicæ utilißimè. Intuendum diligenter qua de re sit dissensio, ne aberremus, & de eo quod opus non sit, dicamus multa, de necessarijs autem pauca, uel nihil. Nec minus contra quem dicas, & tu qui sis. Immoderatio, impudentia, petulantia, officij obliuio, & sui ipsius, odiosißima sunt, & ad persuadendum uehementer noxia. ut si acriter inuehatur discipulus in præceptorem, filius in patrem, priuatus in suum magistratum, iuuenis in senem, cliens in patronum, & uirum bonum, ita

grauem,

grauem, gratiosum: deniq; eum, quē auditores ament, & revereantur, que mq; amari, & coli oportere à dicente censeant. Cicero parcit in oratione de lege Manilia contrarijs: non parcit aliàs Catilinæ, aut Pisoni. nā illic dicebat prætor in consulares, homines gratiosos, & magnæ autoritatis, & utriq; consulebant reipublicæ. hic iam consul, aut consularis in eos, qui subuertebant rempublicam. pro Murena mollius tractat M. Catonem propter existimationem omnium de illo, quàm Ser. Sulpitium. Argumentum aduersarij uel totidem uerbis referimus, uel augemus, uel minuimus, extenuamus, inflectimus, obscuramus. Quum fiducia est, posse nos apertè confutare aduersariā rationem, licebit accuratè proponere, interdum etiam irridendi illius gratia munimus eam, atq; exaggeramus. Quum est leuis, & de qua nulla sit ambiguitas, sola sufficit relatio ad depulsionem. Quum uerò est id argumentum, quod possit nos præmere, extenuamus eius robur: referendo primum nudius, atq; inermius quàm fuerat propositū, uel ut reddamus imbecillius, uel detorqueamus ictum aliorsum, uel obscuremus plagam, quam accepimus, ne cum deformitate nostra intelligatur ab audiente. Si nō perinde est in promptu coargui cōtraria, ut nostra cōfirmari, nihil attinebit quæ à contradicente obiecta sint referre, sed quoad eius fieri poterit, abducere mentem audientis à memoria illorum, & ad cogitationem

nostrarum rationum transferre. Idem faciendum est in suspicioso auditore, quiq; leuiter quibusuis in contrarium argumentis nutat, ad eum præstabit nostra argumenta explicare, dissimulatis omnino contrarijs, aut tacitè dilutis, ac latenter. fortissimū argumentum, tanquam maximè strenuus miles, & Achilles quidam, in acie minimè occultandus, sed subinde proferendus, si quis alius, nec tegendus illius ictus, aut acies ferri retundenda, sed aperienda, quā facit, plaga: nisi si quem fortè ex insidijs petamus. Nam sæpenumero ita uibramus ictum, ut magis sentiatur illius effectus, q̃ uulnus appareat. In quo auditorum sunt & mores, & ingenia spectanda. Sunt qui uelut futuræ se parant pugnæ, ut resistant, & prælientur. Alij uinci non recusant. Alij non suspicantur pugnam futuram, sed rem simpliciter actum iri, arte, atq; argumentis sepositis, recta quadā expositione, haud aliter quàm ex ijs, qui secandi, aut urendi sunt à medico: est qui nolit omnino, est qui uelit: quidam nec suspicantur quidem. ijs, qui uinci non recusant, nihil est periculi, si tela, & arma ostendantur, ut discipulis in ludo contracta, & contorta more dialectico argumenta, & ictum semper minantia. ad eos, qui repugnant, ita dicendum, ut nihil uideare minus quàm præliari. Securis non est pugna ostendenda, sed apertius paulò licebit manus conserere, quàm cum prioribus. Pugna aperta est, quum uel præfaris te uelle quippiam

piam argumentis euincere, uel id modus ipse argumentorum facile declarat: ut quum sunt ad formulas dialecticas, & uerbis, & sententijs succincta, expedita, uibrata. Vtilius enim latent cõmuni loquendi ratione, & dissolutis, & cõmutatis partibus, ut internis prælientur uiribus, non externo apparatu. Apud securum celanda quidem ars, sed licebit tamen argumentari detectius, quandiu non sentiet peti se. Nam humanus animus, uel generositate, uel, quod potius credo, arrogantia, haud fert facile capi se, aut uinci: resistit omnino pugnanti, ita etiam maximis argumentorum uiribus, & quibus penitus par non sit, reluctatur, & aduersus clarißimam lucem oculos claudit. Quocirca subtilis illa & acuta colligenda ratio, qua dialectici utuntur, repugnanti, aut securo, non satis est ad persuadendum accommoda, sed uulgaris & peruſitata. Adeo scilicet est suspecta ars, ut multis persuadeat Cicero, priusquam rhetoricen didicerint, postquam didicerunt, nõ perinde. Idcirco Demosthenes Ciceroni à quibusdam eo anteponitur, quod minus artem præferat, minusq; sapiat scholam, cõmuni sermoni accommodatior. Et tamen opus est ad persuadendum arte, quod pleraq; probabilium leuia per se sunt, atq; infirma, nisi à dicente adiuuentur, ac confirmentur. Validiore opus est, ac munita magis oratione, ubi stat exaduerso inimicus, & repugnans, quàm ubi nullus dißidet: aut si quis dißidet, ami

cè id facit, ac familiariter. Licebit etiam apertè adhiberi artem contra aduersarium, si non tam illi persuadere quippiam cõtendis, ut ijs, qui adsunt. Verba sint ea, quæ & uim habeant, & non difficulter intelligantur. Quibusdam expedit quæcunq; dicant, statim intelligi. In hos competit uetus uerbũ: Loquere simplicius, modo apertius. Omnia quæ hi dicent, ad captum eorum accommodabunt, à quibus intelligi se cupiunt. Verba, & metaphoræ sint illis notæ. etiam solœcissandum, et barbarissandum, si res ita exigat. Satius est uerbi facere iacturam, quàm rei. Valet non raro simplicitas hæc sermonis, ad auertendam suspicionẽ artis. nemo enim metuit insidias in ijs quæ aperta & explanata esse censet. Multo erit ratio diuersa, si non tam laboret, statim persuadere aut intelligi, ac paulo post melius, certiusq;. Sunt apud quos è re est doctè loqui, propter autoritatem, quæ illis una persuadet, uel sine rebus. Oratio sit astricta, neruosa, lacertosa, uibrans, pugnans. Autoritati cõuenit grauis, & minus cõtorta. In ijs, de quibus erit quæstio, Quintilianus præcipit, ut meminerimus, non athletarum toros, sed militum lacertos esse adhibendos. Non improbantur repetitiones in fortissima argumentatione, & sensuum ac uerborum redundantia, infigendi gratia, ne excidat. Illud perpetuò est in intentione persuasionis obseruandum, debere esse maiorem de rebus, quàm de uerbis curam. Non est de-

ferenda

ferenda res propter uerbi alicuius lenocinium. Rectè *Anneus Seneca:* Horridi, *inquit, declamatores, fidelius tuentur colores quos proposuerunt, nulla sententiæ dulcedo surrepit, nullum schema sollicitat.*

DE MOVENDIS AFFECTIBVS.

AFfectus est facultas animi, qua de bono uel malo opinato mouemur. Sumitur quandoq; pro motu ipso, qui à Græcis πάθος *nominatur.* Id *uocabulũ* M. *Tullius perturbationem uertit, sed intelligatur modo res, de uerbis non erimus anxij. Bonũ uoco id quod prodest, malum quod obest. Ad bonum impellimur ut sequamur, à malo auertimur ut uitemus, in qua rei specie uel contrahimur uitabundi, uel accendimur repulsuri. Affectionum duo sunt fontes præcipui: amor erga bonum, odium erga malum, reliquæ ex his nascũtur, lætitia de bono præsenti, mœror huic contrarius. spes & metus, fiducia, & desperatio, fauor, indignatio, ira, misericordia, quæ & in præsens, & in præteritum, & in futurum patent. Quorum omnium exactior tractatio, non est loci huius, sed propria librorum de Anima: nos hic, non quibus moueantur, aut resīdant rebus, sed quibus uerbis, quaq; oratiõe disseremus. Affectus duobus modis mouentur dicendo, uel expressione eorum uerbis dicentis, aut rebus agentis, uel oratione materiæ accommodata ad eos eliciendos sensis & uerbis, de utrisq; pariter tractabimus, quoniã utriq; mouent.*

Qui affectus de bono sunt, & recta ex amore nascuntur, ut fauor, lætitia, misericordia, mitiores sunt, quàm qui ex odio, nempe de malo, quos sæuos, atq; atroces experimur. Mouemus *in re auditoris, uel in aliena, acres affectiones aut mansuetas, hunc in modū.* Principio *unumquodq; animal sibi ipsi est naturæ ductu, et instigatione cōmendatum: sed natura nostra uiciata factum est, ut tenerius se quisq; nostrū amet, quàm oporteret. Quo fit, ut contractus uniuersus calor introrsus, relinquat exteriora frigida: quare nemo non est suarū rerum iudex iniquus fauore sui immodico, facileq; est in rem suam cuiq; persuadere, quicquid libuerit. tum & aduersus alios gelidi exponimur prauis suspicionibus, odio, indignationi, iræ.* Hosq; *affectus promptius est concitare, quàm fauorem et misericordiam. Accedit huc quod non est operosum persuadere malo, alios esse malos, & experto multos malos, hunc esse aliorum similem, quem non pernouit. Hæc causa est, cur mali uiri, & senes, suspicaces sunt, nec facile adducuntur, ut alios esse bonos existiment.* Mali *coniecturam de se ipsi faciunt, senes de experimentis. Qua iudiciorum peruersitate effectum est, ut nulla fermè ad plurimos sit opus arte concitando odio, magna uerò ad impetrandum. Sed in uniuersum affectiones ipsæ inter se, & cum ratione, admirabilem obtinent naturæ artificio harmoniam: nec minor est ars necessaria illis pulsandis, quàm*

fidibus,

fidibus, ne altius, né ue denſiſius ſonent, ne ſine proportione ac modo, id eſt, ne maioribus ſententijs, aut uerbis, né ue minoribus quàm cõuenit: ne alienis, ne parum in tempore ac loco: né ue affectus, quos in alios cõcitare tentas, in te inſurgant odio, uel deriſu. Quapropter non cuiuſuis eſt tentare affectũ impellere, ea enim fiunt in eiuſmodi tractatione, & dicuntur, quæ inepta ſunt penitus apud quietos. Quam multi ſunt, qui ea ipſa, quibus in re aliena dederãt lachrymas, paulo pòſt ſedati & frigefacti rident. Imò & pudet eos lachrymaſſe, ſicut cõmotos eſſe quoſdam ad iram & indignationem re, ut ipſis tum uidetur, leuiſsima. Ante omnia conſiderandum, qui nos ſimus, qui illi, quos agitare uolumus, aut ſedare, quod eorum iudicium de rebus, quibus plurimum tribuunt, quibus parũ, in quos affectus ſint procliues, à quibus alieni, ex quibus in quos leuiter tranſeant, ex ingenio, perſuaſionibus, moribus, ætate, ſexu, ualetudine, habitudine, conditione, loco, tempore, omnibus deniq; quæ perſecuti ſumus in probabilitate. Induenda mens illorum, & totum ingenium, tantiſper, dum quæ ad rem noſtram faciant, excogitamus: ponamusq; nos illorum loco, id eſt, cõtemplemur ſedulò, ſi nos eſſemus illi, hoc eſt, ſi nobis ita eſſet de rebus perſuaſum, atq; illis, quibus tandem in præſenti negocio moueremur, aut ſedaremur. Hæc phantaſia mirificè eſt ad inueniendum quæ opus ſint, conducibilis.

Induẽda mẽs illorũ ex[cogitandis]

Phantasia conducit ad inueniendũ.

Nos ipsos quoq; norimus, qui genere, ætate, existimatiōe sapientiæ & uirtutis, dignitate, opibus. Affectus, ut ex iudicio nascuntur boni, et mali, facile is cōcitabit, aut pacabit, qui de hisce rebus bene credetur & posse censere & uelle. Itaq; puero, & fatuo, & hebeti, & experti rerum, de quibus agitur, ægrè animus cedit, ut quoquam impellatur, nō enim credit bene statuere eos ut odiosum, quia pro malo habet, non putat uelle rectè iudicare. Cui bene cupimus, is parua opera quam libuerit affectionem in nos transfundet: uel quia uir bonus, quisq; amatur, creditur, ideoq; nolle mentiri: uel propter similitudinem animorū, quæ est in ijs, qūi mutuò diligunt. Etiam qui non est charus, modò ne odiosus, cōnexione quadam naturæ affectus conciet, si uerè sit motus, uel probe simulet se motum, modò ne rationis limites perturbationis impotentia excedat. Mouemur eadem ratione alienis casibus tanquam nostris, & nos in eorum uicem succedimus, sicut ferunt de lyris ad eandem proportionem, & concentum tensis, ut chorda quapiā in una tacta, in altera moueatur huius similis. Ergo descriptiones alienorum malorum aut bonorū, ut in historijs, concutiunt nostros animos, & alioqui in ijs quæ esse fabulosa scimus, exhilaramur, ridemus, damus lachrymas, speramus, metuimus, odimus, indignamur, fauemus, irascimur, idq; tanto magis si uelut ob oculos ponantur, ut non narrari credas, sed agi, ut

iam

iam nō moueant nos affectus alieni, sed casus ipsi, tanquam si nobis aut nostris contigissent. Ergo res aduersas & *miserabiles dolemus, etiam si hi non doluerint, qui sunt perpessi, imò tanto magis, quo illos indigniores iudicamus ea sorte, uelut in nostris martyribus, in uiris fortibus, in casu puerorum, quem ipsi non intelligunt.* Nam *illa uel animi uirilis magnitudo, uel puerilis simplicitas, misericordiam sui eliciunt.* Affectus ut medij sunt *inter mentem & sensus, his tamen quàm illi coniunctiores, ita ijs quæ sub sensus cadunt, citius irritantur, quà ijs, quæ sola cogitatione cōprehenduntur. ideoq; rebus singularibus celerius, quàm uniuersalibus. ualidius enim est ad affectum si dicas:* Huic homini dedi ue*stes & pecuniam, instruxi eum eruditione, ornaui dignatate, at is nunc eam refert gratiam, ut me spoliatum uelit domo & uita: quàm si dicas in genere:* Graue *est homini cui uestes dederis, &c. ab eo spoliari re famiari ac uita, nisi si prius de homine illo singulari sis loquutus.* Tum *promptius in pectora descendūt planius dicta, & apertius, quibus non est opus intentione iudicij, quàm acuta: quæq; non statim obuia sunt intelligentiæ: uisa quoq; quàm audita, quippe sensus hic magis internus est, quàm uisus.* Mentis uerò actiones contra*riæ sunt affectibus, eorumq; impetus retardant.* Quod *si cōmoti sint, lentè comprimuntur, eo quod non statim in tanta animi caligine prospicitur.* Nec Arist. *immeritò rationes*

> Dialectice rationes inefficaces ad affect. concitandos

tò rationes dialecticas ad animos concitandos inefficaces esse censuit, propterea quod ex uniuersalibus colliguntur, & ad eas intelligendas speculatione mentis est opus. Adde quod multum habent artis, quæ est hic potiss. celanda. Omnia argumentorum genera ad mouendum, & sedandum suo loco proficiunt, sed potißimum exempla, propter similitudinem naturæ, tum comparationes, imagines, similitudines, quæ sunt sensibus uicinæ. In effingenda perturbatione uehementi, oratio debet esse plena argumentis rariorum locorum, id enim exprimit ardorem animi per multa discurrentem mira celeritate, uelut scintillam, quæ uno aliquo in loco nequit sistere. quod Macrobius in Saturnalijs docet ex oratione Iunonis apud Vergil. lib. 7. & indignitatem necis Agamemnoniæ Diomedes ostendit à dignitate, Ipse Mycenæus magnorum ductor Achiuûm. à coniunctis, Coniugis infandæ. à loco, prima intra limina, & quæ sequuntur. In maximo dolore inquit M. Fabius, nulla est obseruatio artis, sed ab exordio usq; ad ultimam uocem continuus quidam gemitus, & argumentis uti licet mistis & confusis, ita ut in ipsa probatione magis emineant. Segni affectioni stimulandæ congruũt sententiæ acutæ, uibrantes, crebræ. Etiam in dolore quum est animus mœstitia illa immersus, uelut pungendus est contorta, acuta oratione, interdum etiam modo lata, & excitandus, ut audiat atq; intelligat quæ dicimus,

> Ars potiss. celanda in art.
> Argumentorum gen(er)a ad mou. et sed.
> Exempla
> Ardor animi uelut scintilla.
> In dolore maximo nulla obseruatio artis.
> Sententiæ acutæ, uibrantes, crebræ.

mus, sicut in luctu graui. Quum uero animus feruet, continendus in ardore magnis argumentis, sed breuibus, sententijs concitatis, ualidis, neruosis, atq; ijs crebris, audacibus, periculosis, dum ne puerilibus ac inanibus, nam uerbis solis nunquã affectus intumescit. Haud magis quàm ignis solo flatu, quum non subest materia: quæ si subsit aliqua, magnopere inflatur uento. Sidit affectus diffusa oratione, ut tempestas, quum uentus spargitur & fit imbecillior. Ita ad permulcẽdas Achillis iras, Phœnix apud Homerum, longas orditur fabulas, quo animi intentione aliorsum conuersa, remittat se impetus ille ardentis cordis. Dicere contra ueras aut receptas sententias, uel uerè, uel ueri similiter, cõmoti est, & feruentis, ut in ira atq; indignatiõe, qualia sunt. Non satis hominum naturam animaduertit, quisquis iußit, ut nossemus nos ipsi. quid enim agredietur præclarum, aut excelsum, qui id egerit. Verè autem sic dicitur, uetus illud nescio cuius sapientis: Ama tanquã osurus, imò contrà: ama tanquam nunquam osurus, in quo subijcienda est, uel ratio, quæ enim uera & bonæ fidei amicitia relinquetur in uita, si quisq; ita amicum amet, ut fieri posse inimicum cogitet? Vel autoritas. quanto de hoc melius Cicero, quàm Bias ille, ut opinor. Eodem modo dicitur contra leges, contra mores, ut in multis declamationibus Quintiliani, & apud Ciceronẽ: Sententiæ quoq; non uniuersaliter ueræ, positæ tamen uniuersaliter

Feruẽs animus continendus in ardore

Verbis solis nũquam tumescit affectus

oratione diffusa sidit affectus, ut tempestas.

Phœnix Homericus

Ama tanq̃ non osurus.

uersaliter, in animo cōmoto non dedecent. Ceu si quis offensus à uicino dicat, nihil esse in uita uicino malo importunius. id qui uicinum non habet malum, facile credit, qui habet, nihil putat dici posse uerius. Sententiæ peruulgatæ peraccommodæ sunt ad mouendum. Nam *statim eas recipit auditor, quia cōmunes.* Lentioribus *& mitioribus affectibus sententiæ cōgruunt mitiores, grauiores, petitæ ex intima philosophia, uel obseruatione usus uitæ.* Vt *apud* Ciceronem *captantem misericordiam populi pridie quàm iret in exilium.* In *eadem oratione, & pro* Rabirio *perduellione, & pro* P. *Sylla imploratio deorum elicit misericordiam, quod ad memoriam numinis mollescunt animi, partim amore, partim reuerentia, & quod ea res ex conscientia integra, & secura uidetur nasci, quæ* Deo *manifesta est; quem aduersum se inuocat, quisquis in testimoniū adducit rei falsæ, aut prauæ.* Dictio *erit in mitibus uulgatior, simplicior, & affectui suo similis, mobilis, modesta, mansueta, grauis.* In *cōncitatis, translationes asperæ, tractæ, procul petitæ: quales sunt in tragœdijs.* Indignatio *& irrisio, & contemptus, recipit nōnunquam spurca uocabula, ut in Satyra:* Consumitur *enim reuerentia aduersus magna scelera, & nostri, auditorumq́; fermè obliuiscimur, dum in illa inuadimus.* Seneca *tamen prudenter nos ad moderationē reuocat:* Discedendum *est, inquit, longe ab omni obscœnitate uerborum, & sensuum.*

suum. Quædam satius est causæ detrimento tacere, q̃ uerecundiæ. Feruntur etiam uerba antiqua, extranea, conficta. Congruunt iræ, & perturbato animo uerba grandia, atrocia, composita ex multis, ut in tragœdia ampullæ & sesquipedalia uerba, sicut Horat. inquit. Acrimoniæ ac uehementiæ apta est oratio commatica: item productio spiritus. Similitudo cõmatũ in eodem spiritu ad contentionem facit, uariatio ad delectationẽ & expositionem. Ille nos in libertatẽ asseruit suo sanguine, illi placatus pater hominum scelera cõdonauit. Non est idem mutatio uerborũ & sensus. quum enim sensus ad aliud genus se transfert, non idem est spiritus. Quum uerò mutantur uerba, potest nihilo secius manere idem. Subita in affectum irruptio tumentem illũ testatur, nec posse regi, aut cõtineri, quin foras se proruat: Quousq; tandem abutere patientia nostra Catilina? Semper ego auditor tantum? Verbi aut sententiæ crebra repetitio ex affectu est permoto, qui urget animum, & subinde ad se reuocat, nec finit euagari longius. Confusionem & obticentiam, turbatus animus parit, ut aliàs docui. Licet etiam minus interdum dicere quàm oportet, rapiente nos affectu, modo satis intelligat auditor, quid uelimus, alioqui nihil dixerimus. Magnum & ardentem affectũ ostendit interrogatio, eius rei quam nemo potest ignorare. Viuimus in tenebris? quid istuc est, uigilamus an dormimus? Sunt hæc

uera

uera quæ cernimus, an falsis imaginibus deluduntur oculi? Si in persuadendo dissimulanda est ars, quanto magis in mouendo, quod est delicatius. Idcirco dialecticæ disputationes minimæ sunt, ut dudum dicebam, huic proposito idoneæ. Eliciendus est affectus latenter, non cum eo manifesto pugnandum. Irrependum, nõ apertè irrumpendum. Verum quum iam cœperit ardere, fortioribus armis pugnabimus. Verba omnia & uniuersa oratio erunt accuratiora, sublimior compositio, illustrior, sanguinis satis, carnis non multum, contorta, uaria, lacertosa, torrens, affectioni ipsi similis, quæ ubi incaluit, si modo mentem non secum rapit, omnia effundit uiuidiora, & maiora. Itaq; erit stylus, ut Quintilianus ait, qui saxa deuoluat, & pontem, indignetur, & ripas sibi peruias faciat, multus & torrens, qui audientem, uel nitentem contrà feret: cogetq; ire quà rapit, sic ille. Erit acuta magis q̃ subtilis, audax, pugnax, feriens, suspicienda, magnifica. Sedando affectui perculso, contraria his conducunt, & eadem illa quæ diximus de miti. Acutè est ac diligenter obseruandum, quæ potissimum res affectũ suscitauit, uerba, an sensa. Verba extenuãda, aut aliorsum auertenda, si simplicia aliquid effecerunt propter uim, uel naturalis significantiæ uel translationis, alijs uerbis referendum infirmioribus. Amplificatio minuenda, quod quemadmodũ fiat, iam est demonstratũ. Sin cõpositio, dissoluenda, ut flac

cescente

tescente uento cadat affectus, exemplo est, quod uidemus cõmoueri nos uerbis tragicis & metro. At eadem ipsa si submißius dicantur, & dissolutis pedibus, nihil obtinebunt roboris. Quæ figurate efferuntur, sublata figura non idem possunt, aut cerè aduersariorum artificiosæ compositioni, artificiosa est obijcienda pro parte nostra. Argumenta uel apertè ac recta acie oppugnabis, si sit fiducia: uel eleuanda sunt tacitè, uel auertenda. Si irrepsit callidè, qui mouit, ars eius patefacienda: & ostendendum auditori, umbris illum uanis agitari. quod ubi intelligit, ipse suos ridet motus sine causa, ut suas lachrymas, uel indignationem. Interim præoccupandi sunt affectus, præmonendus auditor, quid alter dicturus, qua ratione, quo fine. minus enim ualent ea iacula, et retundenda sunt, priusquam emittantur. Affectus omnis flaccescit mora, præsertim de re aliena, nec immeritò dicitur: Nihil citius arescere lachryma. Ideoq; magni in dicendo uiri in peroratione uehementer concitabant animos, quos ita statim relinquerent, ne ipsis dicentibus in alium habitum mutarentur. Sistit etiam affectus cogitatione, quæ illũ mouebat, aliorsum conuersa. Ita obijciendũ id, de quo non minus operæprecium sit cogitare: ut de republica, de re cuiusq; familiari, de uita, de salute. Collidunt se etiam affectus tanquam undæ in mari. alius alium uel auget, uel minuit, uel tollit. Odium misericordia mitescit, fauor inui

dia diluitur, ira amore, uel reuerentia. Risus quoq; uel exhilaratione animi, uel cõuersa in se cogitatione magnos sæpe & atroces motus composuit, iræ, indignationis, inuidiæ, quàm facultatẽ, quemadmodum enim concludi præceptis poßit non inueni, naturalem esse omnino arbitror.

DE TENENDO AVDITORE.

S*Equitur quartum orationis munus, uel oratoris potius, quo tenere auditorum mentes cupit dicendo, nec oratio ad alium finem refertur, et si ipse fortè alium præter hunc petat, nempe famam, uel opes, uel dignitatẽ.* Hoc *uerò cur delectare nominetur, equidem rationem non uideo.* E*st enim delectatio iucundus motus in sensu, siue externo, siue interno.* O*ratio hæc aliàs mœstos dimittit auditores, aliàs lachrymantes, aliàs pauidos, ut in historijs & fabulis.* I*taq; magis de detinendo nominetur, quàm delectando.* D*etinentur porrò homines oratione uel propter res, uel propter uerba.* R*es quibus capiuntur, siue delectatione continentur, siue admiratione, siue concitato affectu, quem nolint pendentem relinquere.* D*electatur quisq; ijs rebus audiendis, quarum usu percipit uoluptatem, tanquam si illa spectet depicta in tabula: ut agricola sermonibus de satione & frugibus, sed magis condendis, quàm exercendis, si paulo sit pigrior, ut ignauus miles de uictoria, magis quàm de castris, de rapinis potius, quàm de*

statione.

ſtatione, ac uigilijs. luxurioſus de cõuiuijs: glorioſus de ſuis laudibus, ut dixit Themiſtocles, nullum acroama ſibi eſſe gratius. æger de ſalute obtinenda: auarus de ſpe diuitiarum. tum etiam ijs, quæ intelligit, ut carmẽ iucundius cognitum ignoto. Sunt & menti ſuæ uoluptates. oblectant nos fabellæ feſtiuæ, dicta acutè, cordatè, ſalſa & amarulenta reſponſa. Grauiores etiam capiuntur ſententijs magno iudicio exſculptis, uiri probi exẽplis uirtutum, ſtudioſi arcanis earum artium, quibus ſunt dediti. Iam res nouæ, admirabiles, inſolitæ, magnæ, atroces admirationem pariunt, ideo detinent. Nam audiendi horum cupidus eſt humanus animus curioſitate quadam. Et in uarijs atq; incertis caſibus pendet ex fine, nec deſiſtit, quoad omnia pernouerit, ut in hiſtorijs & fabulis, quæ poëtæ dedita opera conſectantur, & qui Mileſias ſcribunt. Deniq; ut corporis ſenſibus ea ſunt iucunda, quæ illorum naturæ ſunt conformia, ſic animo uniuſcuiuſq;. Eſt enim & huic ſuum palatum, ut corpori. Sunt quidam uſq; eò proiectè ac ignauiter otioſi, ut quod aliud non habent, quod agant, quiduis loquuntur, quibuſcunq; item capiuntur fabulis, ſicut puellæ & adoleſcentes nobiles in comitatibus principum. Iſtis uerò ſcribendum potius quemadmodũ tantum boni temporis non tam male collocent, quàm quomodo teneant audientes oratione. Flagitiola quædam quantopere iſti nunquam ponderant, & pro magnis

habent sceleribus. Hoc tantũ ducunt pro nihilo. quantum enim uerborum dissolutis animis in otio illo profundunt, quum iudex uiuorum & mortuorum denunciet, reddituros rationem nos de singulis eorum in die iudicij. Nec intelligo quorsum pertineat, inani uerborum, & sensorum congerie sine fructu aliquo tenere auditorem. Totaq; hæc pars cò uidetur mihi referenda, ut uelit profutura audire iucunditatis specie contecta. Et quoniam oratio hæc tota seruit auditori, nec ullum ab eo præmium petit, nisi ut auscultet, libera est et soluta, quasiq; sui iuris & mancipij, imò uerò exlex, nullam enim habet præscriptã legem in uerbis, et compositione. Et ut nullus est cultus, qui non alicuius oculis allubescat, nullus sapor, qui non congruens sibi palatum reperiat. ita in uerbis nihil est tam absonum, & sordidum, quin placeat permultis. Quare locus est omnibus uerborum generibus, cuiusq; ætatis, cõditionis, magnitudinis, omnibus generibus translationum & confirmationum. ijs enim qui solam captant uoluptatem aurium, omnia cõceduntur, modo placeant, quemadmodum scurris. Videre hoc est in poëtis, quos abscedere à uia cõmuni & trita excusat tum metri necessitas, tũ propositum placendi. Raræ atq; inusitatæ uel uoces, uel loquendi formulæ admirabiliorem reddunt sermonẽ, quemadmodum Aristoteles dicit, ut admirabiliores sunt hospites, quàm ciues. Faciunt ad risum et

lusum

lusum uerba peruetusta & absurdè composita, ut lum bifragiū, uirgiuindemia. qualia sunt multa apud Plautum & Apuleium, & trisreclisenex, dulcioriloquus, quod de Nestore dixit Neuius. In quo feliciores sunt Græci. Tenet facile audientem oratio, quæ in aure non offendit tanquam in uestibulo, lenis, mollis, sonora, numerosa, florida, uariegata, succosa, cornosa, arguta, læta. fertur etiam consuta & conferruminata, aliàs quoque obscura & intricata, quin & uilis et tabernaria. Sed pleriq; omnes & diutissimè, & maximè capiuntur naturalibus, ea enim est proportio facultatis animi cum suo obiecto. Acutè Cicero: Difficile, inquit, dictu est, quæ nam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrimè cõmouent, ab ijs celerrimè fastidio quodam, & satietate abalienemur. cuius rei exemplum est paratum in unoquoq; sensu, ipsæ etiam uehementes uoluptates, magnum sui fastidium relinquũt. Nihil est in uerbis, quod perinde animos nostros illiciat, ut oratio numerosa cõcentu suo. est enim harmonia exterior internæ illi animorum persimilis. Sed in concentu alij alio delectantur, ut sunt in hoc iudicando uaria ingenia & diuersissima, haud aliter ac in corporeis sensibus. Ideoq; tot sunt numerorum rationes excogitatæ à musicis, quot saporum à coquis, colorum à pictoribus, ut nemo sit qui non inueniat quod iuuet.

DE DECORO.

QVæ ſint inſtrumenta, & actiones huius operis, dictũ eſt in ſuperioribus. Porrò actio quæcunq; agens habet, à quo, & patiens, in quod proficiſcitur. iſtis aptanda ſunt inſtrumenta huius artis. De inſtrumentis quædã ſunt non congruentia agenti, quædam non paſſo, nonnulla parum cõueniunt huic agenti in hoc patiens. Agens eſt, qui dicit, patiens, qui audit. Caput artis dicunt eſſe decere, quod facias, atq; id unũ eſſe, quod tradi non poßit. Quod non tam eſt huius artis proprium, quàm uitæ totius. Itaq; prudentiæ eſt, quæ præceptis contineri nequit, nempe ſingularum rerum, quæq; ſpectat res, perſonas, loca, tempora. Sed præcipua quædam dicemus admonendi gratia, ut ex ijs, quemadmodum tractanda ſint cætera, intelligatur. Primum omnium eſt, ut ſpectet quiſq;, quò tendat: ad quod ſi una eſt modò uia, ea eſt illi neceſſario ingrediendum, uidelicet ſi dicendi ratio ſoli eſt materiæ accommodanda, uel ſoli cõditioni dicentis, uel audientis, tempori tantummodo, uel loco, aut ſimul certis quibuſdã. Si multæ ſint, gradiendum per cõmodißimã, ſin æque omnes cõmodæ, qualibet, aut qua ſe optimè & facillimè peruenturum confidet, quò deſtinauit. Quum ergo dicimus, hæc ſunt cogitanda omnia, dicens, audiens, locus, tempus & materia, ſeu res, de quibus dicitur. In his ſunt illa omnia, quæ expoſita ſunt in tractatu probabilitatis.

babilitatis, & prima philosophia, quæ infinitos quidē habent anfractus. Verum nunc recensebimus ea potißimum, quæ ad institutum hoc pertinent, ut in dicente considerentur, ætas, profeßio, seu uitæ genus, dignitas. In ætatis considerationem ueniunt, adolescens, iuuenis, uir, senex. Nā pueri non putantur dicere, etsi C. Octauius, qui pòst fuit Augustus Cæsar, & alij quidam, leguntur laudasse suos pro rostris. sed eas orationes credibile est ab alijs fuisse cōpositas ad captum illum, & simplicitatem puerilem congruenter. Adolescentē atq; etiam iuuenem non decet grauitas orationis, nec maturitas, iuxta Catonis oraculū: Odi puerulū præcoci sapientia. Itaq; nec cōueniet eū sententias ponere magnæ prudentiæ, aut ex philosophiæ penetralibus, uel longo rerum usu exculptas, nec uniuersales, nisi aliquas fortè de aliorum autoritate sumptas: sicuti accepi, sicut audiui à patre, quemadmodum de præceptore, de maioribus natu audiebam, ita est apud Senecam obseruatum, ab Aristotele scriptum, à Paulo, & eiusmodi. Cicero: Extat L. Craßi in eam legem senior, ut ita dicam, quàm ætas illa ferebat, oratio. Non dedecebunt iuuenē uerba antiquaria, quæ arguunt in eo lectionem ueterū autorum, translationes duriusculæ, & petitæ longius, atq; etiam ex periculo, & si hoc ex sententijs uitabitur. Conueniunt uerba grandia, & sonora, ornant eum omnes orationis confirmationes & gratiæ, composi-

tio mollior, & suauior. Subobscura autem & acuta & subtilis oratio, ingenium patefacit, docta & instructa similitudinibus, atq; exemplis, & memoria antiquitatis, eruditionis est, quam subostentare iuuenem, non est omnino improbandum. Vehementia & ubertas orationis, tum copia atq; etiam redundantia illius est ætatis, ut supersit unde postea tempus rescindat. facilius enim erit detrahere de pleno & succulento corpore, quàm maciei, ac ieiunitati addere. Ideoq; genus illud dicendi Asiaticum adolescentiæ magis esse quàm senectuti concessum, M. Tullius est autor. Plena dictio, & erecta, & audax, & præculta iuuenibus est concessa: contrà senibus, ut ait Quintilianus, pressum, & mite, & quale intelligi uult Cicero, quū dicit: orationem suam canescere, sicut uestibus quoq; non purpura & croco fulgentibus, illa ætas satis apta est. In iuuenibus etiam uberiora paulo, & pene periclitantia feruntur: at in eisdem siccum, & sollicitum, & contractum dicendi propositum plerumq; affectione ipsa seueritatis inuisum est, quando etiam morum senilis autoritas immatura in adolescentibus creditur. hæc M. Fabius. pronunciare de rebus senilis est experientiæ, tum sobrietas, & sanctitas orationis, & sententiarū pondus. exēpla, quum superioris memoriæ, tum potiss. suæ. Cursus orationis sine sententijs (inquit Cicero) grauitatem in senibus non habet, quia autoritatis habet parum. Po-

test

test cum ætate coniungi ualetudo, quod ad dicendũ magis pertinet, quàm ad scribendum. Cicero in Bruto: dicebat Cotta pure ac solute, & ut ad infirmitatem laterum, perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accõmodabat genus: illudq; maximum, quod quum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se commoti, quod à Sulpitio concitati. In professione & instituto uitæ alij curant facienda, ut opifices: alij contemplationem solam rerum, ut philosophi: alij actionem uitæ ciuilis, ut magistratus. Opificibus conuenit oratio uulgaris, minime accurata, inculta, simplex, naturalis omnino, absq; artificio, de rebus tamen suis docta in illo genere. Contẽplatio uerba desyderat recondita, & materiæ suæ propria, compositionem planam, fusam, dilucidam, de ueritate magis sollicitam quàm de uerbis, orationem sensis subtilem, quietem, grauem, uirginem, castam, uerecundam, ut dicit Tullius, & quem potius sermonem, quàm orationem nuncupes. Quintiliani de philosophorum dictione hæc est sententia: Philosophiam ex professo, ut quidam faciunt, ostentantibus, parum decori sunt plerìq; orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia ducunt, uerba quoq; exquisitiora, & cõpositio numerosa, tali proposito diuersa. Senecæ autẽ hæc sunt uerba: Oratio sollicita philosophum non de-

cet, ubi tandem erit constans & fortis? ubi periculum sui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Electa uerba eius sunt, non captata, nec huius sæculi more contra naturam suam posita, & inuersa, splendida tamen, quamuis sumantur de medio. tantum Seneca. Idem alibi: Magnus ille remißius loquitur, & securius, quæcunq; dicit, plus habent fidei, quàm curæ. Rectores ciuitatis & uiri politici accuratiores & elimatiores erunt in omnibus, quæ ad uerba, & figuras, & compositionem attinent, par est enim eos melius ac dexterius proprio suo instrumento uti, quàm reliquos. Nam sermonem hominũ societati ac cœtibus natura est largita. Sententiæ magnã uim in oratione habent, tum ob autoritatem, quam dicenti conciliant, qui uniuersale pronunciatũ uel ex magno usu rerum, uel ex acuta contemplatione, & acri iudicio uidetur exculpsisse. Tũ quod gaudet unusquisq; quum in uniuersum uidet pronunciari eam opinionẽ, quã ipse de rebus aliquot peculiariter habebat, quemadmodũ acutè est ab Aristotele animaduersum, ut qui molestum habet uicinum, si is audiat nihil esse odiosius molesto uicino. Quocirca in primis erit conducibile dicentibus diligenter inspicere, quibus de rebus auditores habent peculiares persuasiones. Sunt in uita ciuili gradus dignitatis, qui uel simpliciter considerantur, uel ex relatione. Qualis est uestitus in ciuitate distinctio,

ctio, talis ferè orationis, magistratuū uestes populari sunt forma, sed ampliores, & maioris precij, ita oratio uerbis quidem erit popularis, compositione tamen accuratior, grauis, prudens, plena exemplis & suæ ciuitatis, & aliarum. Principem, & eum qui supremam habet potestatem, ut augustus ille cultus, ac uelut sacro sanctus, ita oratio decet magnifica, puris & electis uerbis, paucis translationibus, sed aptis, & petitis è proximo, compositione sublimi, solida, sensu simplici, prudenti, graui, sedato, non copiosa sed astricta, & pauciloqua, quales sunt orationes omnes Iouis apud Homerum, ac Vergilium. In relatione est comparatio personarum, maior, minor, par in re omni, sanguine, eruditione, uirtute, ætate, robore, dignitate, rebus gestis, opibus. Et in his est cōparatio, quæ res, quibus præstent, uel pares sint, genus, opibus, an contrà. Scientia dignitati, an hæc illi. Tum in reliquis ad eundem modum. in quo uidendum quod sit eorum iudicium ad quos dicimus. hæc enim tenenda sunt, qualia sunt ab ijs recepta, qui audiunt, nisi quum fortè de praua eorum æstimatione disputatur, qui rebus aliena apponunt precia, ut decus uirtuti, debitum ad pecuniam transferant, & in multis ad eundem modum. Maior ad minorem potißimum respiciet in res, neglectius cætera, ut quum pater dicit ad filium, magister ad discipulum, herus ad seruum, par ad parem accuratius. Multo uerò & accuratius

Orationis ... vestium ...

Principalis o...

Iouis oration... apud Hom. & Verg.

ex Relation...

Maioris ad mi... norem ora... neglectior ... in reb.

Paris ad par...

cet, ubi tandem erit constans & fortis? ubi periculum sui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Electa uerba eius sunt, non captata, nec huius sæculi more contra naturam suam posita, & inuersa, splendida tamen, quamuis sumantur de medio. tantum Seneca. Idem alibi: Magnus ille remißius loquitur, & securius, quæcunq; dicit, plus habent fidei, quàm curæ. Rectores ciuitatis & uiri politici accuratiores & elimatiores erunt in omnibus, quæ ad uerba, & figuras, & compositionem attinent, par est enim eos melius ac dexterius proprio suo instrumento uti, quàm reliquos. Nam sermonem hominũ societati ac cœtibus natura est largita. Sententiæ magnã uim in oratione habent, tum ob autoritatem, quam dicenti conciliant, qui uniuersale pronunciatũ uel ex magno usu rerum, uel ex acuta contemplatione, & acri iudicio uidetur exculpsisse. Tũ quod gaudet unusquisq; quum in uniuersum uidet pronunciari eam opinionẽ, quã ipse de rebus aliquot peculiariter habebat, quemadmodũ acutè est ab Aristotele animaduersum, ut qui molestum habet uicinum, si is audiat nihil esse odiosius molesto uicino. Quocirca in primis erit conducibile dicentibus diligenter inspicere, quibus de rebus auditores habent peculiares persuasiones. Sunt in uita ciuili gradus dignitatis, qui uel simpliciter considerantur, uel ex relatione. Qualis est uestitus in ciuitate distinctio,

ctio, talis ferè orationis, magistratuū uestes populari sunt forma, sed ampliores, & maioris precij, ita oratio uerbis quidem erit popularis, compositione tamen accuratior, grauis, prudens, plena exemplis & suæ ciuitatis, & aliarum. Principem, & eum qui supremam habet potestatem, ut augustus ille cultus, ac uelut sacro sanctus, ita oratio decet magnifica, puris & electis uerbis, paucis translationibus, sed aptis, & petitis è proximo, compositione sublimi, solida, sensu simplici, prudenti, graui, sedato, non copiosa sed astricta, & pauciloqua, quales sunt orationes omnes Iouis apud Homerum, ac Vergilium. In relatione est comparatio personarum, maior, minor, par in re omni, sanguine, eruditione, uirtute, ætate, robore, dignitate, rebus gestis, opibus. Et in his est cōparatio, quæ res, quibus præstent, uel pares sint, genus, opibus, an contrà. Scientia dignitati, an hæc illi. Tum in reliquis ad eundem modum. in quo uidendum quod sit eorum iudicium ad quos dicimus. hæc enim tenenda sunt, qualia sunt ab ijs recepta, qui audiunt, nisi quum fortè de praua eorum æstimatione disputatur, qui rebus aliena apponunt precia, ut decus uirtuti, debitum ad pecuniam transferant, & in multis ad eundem modum. Maior ad minorem potissimum respiciet in res, neglectius cætera, ut quum pater dicit ad filium, magister ad discipulum, herus ad seruum, par ad parem accuratius. Multo uerò & accu-

ratius & officiosius minor ad maiorem, ut uel ipsa oratione emineat sollicitudo reuerentiæ maiestatis. Oratio modulata & canora, subtilitates, argutiæ & lusus, odiosa sunt hæc omnia uiris grauioribus. Deniq; omnia, quibus uel docere illos uideare, uel procaciter apud eos, aut impudenter ludere, nullo respectu autoritatis: tametsi facilius condonabunt inferioribus, ut oratione lasciuiant, quàm ut uelut munus sibi ipsi arrogēt docendi ipsorum. Deo summo ac præpotenti quid, aut quemadmodum loquetur homo? opus autori mutum ac brutum loquenti, saxum ipsi sapientiæ? quid aliud cogitabimus, quàm illud è psalmo: Vt iumentum factus sum apud te. Quid dicemus aliud, quàm quod Esaias, A, à, mi domine nescio loqui. Sed de nostra infantia habemus admonitionem diui Pauli rhetoris diuini: Nos, inquit ille, quemadmodum orandum sit nescimus. sed spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Mens si oret bona fide, quibuscunq; uerbis, est grata. In audiente consideranda sunt plura, quoniam ad eum prorsum pertinet oratio, quæ non est dicenti parata, sed audienti. Primum omnium expendetur ingenium. Acuto ingenio allubescit oratio, quæ multum audientis intelligentia confidat, duris translationibus, longinquis, obscuritate dictionis, acumine, subtilitate, excitans intentionē, & exercens mentem. Sunt apud quos astrictum & collectum dicendi genus, & singula statim argumenta concludens,

concludens, plus fidei meretur. Apud hos Stoico et dia lectico disputandi more licebit uti. Alij breuibus quidē dictis mirificè capiuntur, sed acutis, & uenustate quapiam conformatis. eius generis sunt multa in Seneca, Lucano, M. Fabio, Plinio, Cæcilio, Tacito. Alij orationē requirunt diffusam & ornatam, homines in cōmunione ciuitatis nati, atq; educati. Hebeti apertiora omnia & magis exposita, ut emineāt in summa facie, ne quid sit penetrandum ingenio retuso, alioqui operam & impensam perdideris, ut qui asino pulsat lyram. Itaq; celeritati ingenij accommodabimus translationes & sententias è mente, aut menti proximis rebus ductas: tardo autem è sensu, aut ijs quæ sunt sensui uicina. Atticorum, Rhodiorum, & Asianorum oratio similis fuit ingenijs suarum gentiū, de quibus iam uerba fecimus. Eruditio post ingenium sequitur. In schola acutiora permittuntur, & argutiora omnia, & magis subtilia. Tum color dictionis fertur aridus, ipsaq; oratio strigosa: Calui oratio, inquit Cicero, exquisita & attenuata, doctis & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem & foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Congruunt ad doctos & sunt eis gratæ translationes, ac similitudines longinquæ, & reconditæ. allusiones breues, quasiq; pūcto signatæ ad fabulas, ad historias, ad dicta autorum, ad carmina, ad sententias celebres & prouerbia, ad apophthegmata. Ad hæc allegoriæ,

ænigmata

ænigmata & nonnunquam etiam uerba uel antiquaria, uel dexterè excogitata & cõpacta. Indoctis autem obscura illa & recondita magis sunt putida et inepta, quàm iucunda auditu. Ostentatio est illis potius quàm locutio, nec quisquam delectari aut frui potest, eo quod non intelligit, sicut in musica. Itaq; uerba erunt sumpta de medio, atq; etiam de fæce, et ambagibus utemur, ubi non intelligentur simplicia, uel metaphoris indicabitur res, quas metaphoras sumemus à rebus notis. Allusio erit ad sententias, aut prouerbia peruulgata, oratio copiosa & redundans, dilucida, plana, recta. Consulitur quoq; audientis memoriæ. Sunt ingenia quædam adeò angusta ut longas orationes nec contineant, nec capiant, breuißimis delectantur colis, & absolutionibus, oderunt diffusa. Sunt quæ capiunt facile, sed non cõseruant. Eiusmodi memoriæ breuibus sententiolis erit opus, & ijs collectis in periodũ figuratam, ac numeris concinnam, ut ueluti acutum iaculum adhærescat uocabulis non modo in uulgus, sed ipsi quoq; & notis & ualde usitatis, dispositis rebus omnibus naturali ordine, quem retinere perparui negotij fuerit. Concentus uel carminis, uel rythmi multum medetur huic uicio. Non onerabimus orationem copia, & uarietate exemplorum, sed paucis & longis, & uariè repetitis, ut aliquid saltem affigatur. Quod uolemus memoriæ insidere, id nota aliqua insigniemus ad recordationem apposita,

posita, ei qui audiet uel admirabili, uel læta admodum, uel tristi, aut inuisa. Sicuti contigisse Ciceroni filio narrat Seneca in suasorijs, quũ subinde de Sestio Pio secũ accumbenti quæreret, quis nam esset. Aegris aut ualetudinarijs adhibenda oratio, quæ sine ulla molestia delectet: translationes leues, festiuæ, sonus dulcis, oratio breuis & iucunda, non subtilis neq; acuta, nempe de rebus non perinde inuolutis, atq; expositis & planis, ut cõmoueat magis & pertractet, quàm incitet: comis & bene educata, nam irritabiles sunt omnes, quos aduersa ualetudo uexat. cernemus quoq; in ætatem auditorum. Ferè fit, ut qualem quisq; orationem gaudet dicere, talem etiam audire. Cicero de Quinto Hortensio: Erant in eo quædã magis uenustæ dulcesq́; sententiæ, quàm ut necessariæ, aut interdum utiles. Non probabantur hæc senibus, sæpe uidebam quum irridentem, tum etiam irascentem & stomachantem Philippum, sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Mores in infinitum abeunt, ut est eorum indicibilis diuersitas, nec persequi oratione possumus. Vniuersalis una est formula, uera quidem illa, sed obscura admodum atque impedita. Capi quenque oratione suis moribus conformi, superciliosi, morosi, suspicaces, irritabiles blandè tractandi, & tanquam molli articulo. Dicendum est ad eos circumspectè, nec usurpandum figuras ambiguas, quas illi in sinistram

partem

partem poßint rapere, apud amicũ licent omnia, apud inimicum paucißima. Inimicum uoco, non quem ipse oderis, sed qui te. nam si diligit, etiam si tu odisti (quod tamen est perrarum) pro amico habebitur, nec aliter apud eũ dices, quàm si mutuò cuperetis optimè. et si nõ omnino confundenda signa uoluntatũ in uita, nec est idem adulari & benedicere, rhetorica & malicia. Oratio ad inimicũ erit cauta, moderata, absq; significatiõe infensi animi, nisi fortè inueharis in eius scelera. Habebit schemata, quæ ille uel non poßit torquere in peiorẽ intellectum, uel si torqueat, simpliciter dicemus. Ad inuidum detracto omni ornatu & opibus orationis, quoniam inuidia ex inuidiosi crescit opulentia, unde est orta. In oratione ad meticulosos, & quos nolis terrere, exordiendum unde minima sit metus suspicio, ut si dicas: Narrant contigisse in Germania grandes & graues disputatiões, magno metu tenebis suspensos priusquàm ad ultimum ueneris. sic dices potius: Disputationes grandes & graues narrant contigisse in Germania. Mores ex educatione, ex assuefactiõe, ex persuasionibus nascuntur. Itaq; hoc loco sunt genus, ut nobilitas, ignobilitas, patria, cõditio uitæ, profeßio siue institutũ. Hæc omnia magis sumũt in rebus orationis discrimen, q̃ in uerbis. Post hæc sequitur negociorũ consideratio. Ociosi alendi sunt oratione leui, plena, illustri, erudita, exemplis, prouerbijs, festiua, læta. Ad occupatos, bre-

uis oratio congruet, astricta, pura, elegans, sana, dilucida, subinde excitās, & quæ facile adhæreat. Cicero: Sententia, inquit, in senatu minore apparatu est dicenda, sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenij ostentationisq; suspicio. Ideoq; inter leges ponit: Quæ in senatu agentur, modica sunto. Cato uerò quum dicendo diem eximebat, non senatum respiciebat, sed tempora. Sin res ipsa poscat, ut longius habeamus dicere, auocandi sunt & detinendi oratione tereti, leni, succosa, candida, pellucida, illice, exemplis ab historia, à fabula depromptis, casuum uarietate ac nouitate festiua, faceta, interdum quoq; dicaci. hæc in ipsis personis. Spectatur locus uel ex se, ut consecratus, profanus, uel ex ijs, qui in illo. In priore differentia, sola est distinctio uerborum, siue naturalium, siue translatorum. in sacro enim ijs uerbis est parcendum, quibus honorem solemus præfari, propterea quod locus est peculiariter numini dicatus, illiusq; reuerentiæ omnis debetur puritas & sanctitas. Neq; enim ulla re perinde Deus colitur ac puritate animorum, unde uerba dimanant. In loco sunt, quibus dicitur, aut apud quos, ut iudicibus, apud coronam. Loco publico autoritatē detrahit infrequentia, ut ferè priuatum reddat, sicuti frequentia, ex priuato publicum, tantò magis, si in eo sit uel princeps, uel præcipuus magistratus. Vt quum Cicero Deiotarum regem

tijs ex uarietate casuum, ac fortunæ. Qui campus suppeditat quàm plurimas. De hymnis libertatis ac lætitiæ dicunt illi Babylone captiui: Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Est occasio rerũ gerendarũ, quæ differenda nõ est longa oratione, nec præfationibus, sed occupanda & retinenda breui, astricta, periodica, sana, ardenti & ualida, & commonefactione adiuuanda, uel contrà, si res nõ placet, longa est oratione eximenda Catonis more. Sepenumero non dicitur, sed scribitur & præsentibus, & posteris: tum in tanta diuersitate ingeniorum præstabit, ut se quisq; exhibeat mensuram eorum, quæ profrrat, & sibi canat, ac musis, ita facile placiturus doctis. Sibi ipse aptet orationem, id est, uideat, quid ipse in eo de quo dicit argumento, requireret, si diceret alius. Ita nõ erit operosum scribere, alioqui immensum foret atq; incomprehensibile. Postremo res considerantur, nihil est enim quod in orationem non cadat, à Deo summo ac sempiterno, ad imas rerum, nempe ad saxa & lapides, & ad deos prauorum animorum, metalla. Deus quando omnem excedit humanum captum, nihil possumus de illo aptè dicere, ac propriè: utendũ est uerbis receptis à sanctis uiris. Nam diuina omnia quum à nobis efferuntur, in limites coarctantur humani ingenij, & si craßius ad populum. Paulus enim sapientiam loquitur inter perfectos. Verba usurpabimus recondita, ampla, sublimia,

efficaciter

efficaciter uel propria, uel translata, quæ metaphoræ maximis & præstantißimis è rebus deducentur. Similitudines uerò ex omnibus, quod dominum nostrum fecisse annotamus: Quoniamquidem nihil est conditum, quod non aliquam similitudinem traxerit conditoris. Schemata erunt pauca. Sonus sublimis, stabilis, tardus, ut cunctanter et pede perßim uideamur ingredi, nõ irreuerenter irruere in tanta mysteria. Dicemus solidè, sanè, sapienter, sobriè, castè, grauiter, sanctè. Licebit interim altius ingreßis paulo magis se attollere figuris, metaphoris, copia & laxitate orationis, non ebriose, sed ueluti instinctu, ut fiat admirabilis & magnifica oratio, nõ iuueniliter exultans aut ludens: nec cuiusuis est in re tanta ἐνθουσιασμός. De cœlis & rerum natura, compositione subhorrida, colore simplici, oratione astricta & ossea, eleganti proprietate uerborum, translationibus aptis & notis, acutè, enucleatè: Interdum etiam quum erit opus, rusticis uocabulis, etsi non rusticanè. nulla enim sunt repudianda uocabula differentibus de natura rerũ, omnia sunt naturæ ipsi æque munda, non minus fimus, quàm margaritum. Hic uerò uel uerbis est locus, quæ poni sine honoris præfatione non solent, quia satius est proprietati atq; intelligentiæ rerum consulere, quàm ineptæ cuidam urbanitati, quæ stercus profert non sine pudore, adulteriũ autem & parricidium fronte libera. Nihil enim debet uideri

tio mollior, & suauior. Subobscura autem & acuta & subtilis oratio, ingenium patefacit, docta & instructa similitudinibus, atq; exemplis, & memoria antiquitatis, eruditionis est, quam subostentare iuuenem, non est omnino improbandum. Vehementia & ubertas orationis, tum copia atq; etiam redundantia illius est ætatis, ut supersit unde postea tempus rescindat. facilius enim erit detrahere de pleno & succulento corpore, quàm maciei, ac ieiunitati addere. Ideoq; genus illud dicendi Asiaticum adolescentiæ magis esse quàm senectuti concessum, M. Tullius est autor. Plena dictio, & erecta, & audax, & præculta iuuenibus est concessa: contrà senibus, ut ait Quintilianus, pressum, & mite, & quale intelligi uult Cicero, quũ dicit: orationem suam canescere, sicut uestibus quoq; non purpura & croco fulgentibus, illa ætas satis apta est. In iuuenibus etiam uberiora paulo, & pene periclitantia feruntur: at in eisdem siccum, & sollicitum, & contractum dicendi propositum plerumq; affectione ipsa seueritatis inuisum est, quando etiam morum senilis autoritas immatura in adolescentibus creditur. hæc M. Fabius. pronunciare de rebus senilis est experientiæ, tum sobrietas, & sanctitas orationis, & sententiarũ pondus. exẽpla, quum superioris memoriæ, tum potiss. suæ. Cursus orationis sine sententijs (inquit Cicero) grauitatem in senibus non habet, quia autoritatis habet parum. Po

test

test cum ætate coniungi ualetudo, quod ad dicendũ magis pertinet, quàm ad scribendum. Cicero in Bruto: dicebat Cotta pure ac solute, & ut ad infirmitatem laterum, perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accõmodabat genus: illudq; maximum, quod quum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se commoti, quod à Sulpitio concitati. In professione & instituto uitæ alij curant facienda, ut opifices: alij contemplationem solam rerum, ut philosophi: alij actionem uitæ ciuilis, ut magistratus. Opificibus conuenit oratio uulgaris, minime accurata, inculta, simplex, naturalis omnino, absq; artificio, de rebus tamen suis docta in illo genere. Contẽplatio uerba desyderat recondita, & materiæ suæ propria, compositionem planam, fusam, dilucidam, de ueritate magis sollicitam quàm de uerbis, orationem sensis subtilem, quietem, grauem, uirginem, castam, uerecundam, ut dicit Tullius, & quem potius sermonem, quàm orationem nuncupes. Quintiliani de philosophorum dictione hæc est sententia: Philosophiam ex professo, ut quidam faciunt, ostentantibus, parum decori sunt plerique orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia ducunt, uerba quoq; exquisitiora, & cõpositio numerosa, tali proposito diuersa. Senecæ autẽ hæc sunt uerba: Oratio sollicita philosophum non de-

Ad dicendu m[agis] q[uam] ad scrib[endum] [illegible]

Contemplatiua oratio

Quint. 194. a.

Oratio sollicita philosophum non decet.

cet, ubi tandem erit constans & fortis? ubi periculum sui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Electa uerba eius sunt, non captata, nec huius sæculi more contra naturam suam posita, & inuersa, splendida tamen, quamuis sumantur de medio. tantum Seneca. Idem alibi: Magnus ille remissius loquitur, & securius, quæcunq; dicit, plus habent fidei, quàm curæ. Rectores ciuitatis & uiri politici accuratiores & elimatiores erunt in omnibus, quæ ad uerba, & figuras, & compositionem attinent, par est enim eos melius ac dexterius proprio suo instrumento uti, quàm reliquos. Nam sermonem hominū societati ac cœtibus natura est largita. Sententiæ magnā uim in oratione habent, tum ob autoritatem, quam dicenti conciliant, qui uniuersale pronunciatū uel ex magno usu rerum, uel ex acuta contemplatione, & acri iudicio uidetur exculpsisse. Tū quod gaudet unusquisq; quum in uniuersum uidet pronunciari eam opinionē, quā ipse de rebus aliquot peculiariter habebat, quemadmodū acutè est ab Aristotele animaduersum, ut qui molestum habet uicinum, si is audiat nihil esse odiosius molesto uicino. Quocirca in primis erit conducibile dicentibus diligenter inspicere, quibus de rebus auditores habent peculiares persuasiones. Sunt in uita ciuili gradus dignitatis, qui uel simpliciter considerantur, uel ex relatione. Qualis est uestitus in ciuitate distin-

ctio,

ctio, talis ferè orationis, magiſtratuū ueſtes populari ſunt forma, ſed ampliores, & maioris precij, ita oratio uerbis quidem erit popularis, compoſitione tamen acuratior, grauis, prudens, plena exemplis & ſuæ ciuitatis, & aliarum. Principem, & *eum qui ſupremam habet poteſtatem, ut auguſtus ille cultus, ac uelut ſacroſanctus, ita oratio decet magnifica, puris & electis uerbis, paucis translationibus, ſed aptis, & petitis è proximo, compoſitione ſublimi, ſolida, ſenſu ſimplici, prudenti, graui, ſedato, non copioſa ſed aſtricta, & pauciloqua, quales ſunt orationes omnes* Iouis *apud* Homerum, *ac* Vergilium. In *relatione eſt comparatio perſonarum, maior, minor, par in re omni, ſanguine, eruditione, uirtute, ætate, robore, dignitate, rebus geſtis, opibus.* Et *in his eſt cōparatio, quæ res, quibus præſtent, uel pares ſint, genus, opibus, an contrà. Scientia dignitati, an hæc illi.* Tum *in reliquis ad eundem modum. in quo uidendum quod ſit eorum iudicium ad quos dicimus. hæc enim tenenda ſunt, qualia ſunt ab ijs recepta, qui audiunt, niſi quum fortè de praua eorum æſtimatione diſputatur, qui rebus aliena apponunt precia, ut decus uirtuti, debitum ad pecuniam transferant, & in multis ad eundem modum.* Maior *ad minorem potiſsimum reſpiciet in res, neglectius cætera, ut quum pater dicit ad filium, magiſter ad diſcipulum, herus ad ſeruum, par ad parem accuratius.* Multo *uerò & accu*

ratius

ratius & officiosius minor ad maiorem, ut uel ipsa oratione emineat sollicitudo reuerentiæ maiestatis. Oratio modulata & canora, subtilitates, argutiæ & lusus, odiosa sunt hæc omnia uiris grauioribus. Deniq; omnia, quibus uel docere illos uideare, uel procaciter apud eos, aut impudenter ludere, nullo respectu autoritatis: tametsi facilius condonabunt inferioribus, ut oratione lasciuiant, quàm ut uelut munus sibi ipsi arrogēt docendi ipsorum. Deo summo ac præpotenti quid, aut quemadmodum loquetur homo? opus autori mutum ac brutum loquenti, saxum ipsi sapientiæ? quid aliud cogitabimus, quàm illud è psalmo: Vt iumentum factus sum apud te. Quid dicemus aliud, quàm quod Esaias, A, à, mi domine nescio loqui. Sed de nostra infantia habemus admonitionem diui Pauli rhetoris diuini: Nos, inquit ille, quemadmodum orandum sit nescimus. sed spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Mens si oret bona fide, quibuscunq; uerbis, est grata. In audiente consideranda sunt plura, quoniam ad eum prorsum pertinet oratio, quæ non est dicenti parata, sed audienti. Primum omnium expendetur ingenium. Acuto ingenio allubescit oratio, quæ multum audientis intelligentia confidat, duris translationibus, longinquis, obscuritate dictionis, acumine, subtilitate, excitans intentionē, & exercens mentem. Sunt apud quos astrictum & collectum dicendi genus, & singula statim argumenta concludens,

concludens, plus fidei meretur. Apud hos Stoico et dialectico disputandi more licebit uti. Alij breuibus quidē dictis mirificè capiuntur, sed acutis, & uenustate quapiam conformatis. eius generis sunt multa in Seneca, Lucano, M. Fabio, Plinio, Cæcilio, Tacito. Alij orationē requirunt diffusam & ornatam, homines in cōmunione ciuitatis nati, atq; educati. Hebeti apertiora omnia & magis exposita, ut emineāt in summa facie, ne quid sit penetrandum ingenio retuso, alioqui operam & impensam perdideris, ut qui asino pulsat lyram. Itaq; celeritati ingenij accommodabimus translationes & sententias è mente, aut menti proximis rebus ductas: tardo autem è sensu, aut ijs quæ sunt sensui uicina. Atticorum, Rhodiorum, & Asianorum oratio similis fuit ingenijs suarum gentiū, de quibus iam uerba fecimus. Eruditio post ingenium sequitur. In schola acutiora permittuntur, & argutiora omnia, & magis subtilia. Tum color dictionis fertur aridus, ipsaq; oratio strigosa: Calui oratio, inquit Cicero, exquisita & attenuata, doctis & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem & foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Congruunt ad doctos & sunt eis gratæ translationes, ac similitudines longinquæ, & reconditæ. allusiones breues, quasiq; pūcto signatæ ad fabulas, ad historias, ad dicta autorum, ad carmina, ad sententias celebres & prouerbia, ad apophthegmata. Ad hæc allegoriæ,

ænigmata

ænigmata & nonnunquam etiam uerba uel antiquaria, uel dexterè excogitata & cõpacta. Indoctis autem obscura illa & recondita magis sunt putida et inepta, quàm iucunda auditu. Ostentatio est illis potius quàm locutio, nec quisquam delectari aut frui potest, eo quod non intelligit, sicut in musica. Itaq; uerba erunt sumpta de medio, atq; etiam de fece, et ambagibus utemur, ubi non intelligentur simplicia, uel metaphoris indicabitur res, quas metaphoras sumemus à rebus notis. Allusio erit ad sententias, aut prouerbia peruulgata, oratio copiosa & redundans, dilucida, plana, recta. Consulitur quoq; audientis memoriæ. Sunt ingenia quædam adeò angusta ut longas orationes nec contineant, nec capiant, breuißimis delectantur colis, & absolutionibus, oderunt diffusa. Sunt quæ capiunt facile, sed non cõseruant. Eiusmodi memoriæ breuibus sententiolis erit opus, & ijs collectis in periodũ figuratam, ac numeris concinnam, ut ueluti acutum iaculum adhærescat uocabulis non modo in uulgus, sed ipsi quoq; & notis & ualde usitatis, dispositis rebus omnibus naturali ordine, quem retinere perparui negotij fuerit. Concentus uel carminis, uel rythmi multum medetur huic uicio. Non onerabimus orationem copia, & uarietate exemplorum, sed paucis & longis, & uariè repetitis, ut aliquid saltem affigatur. Quod uolemus memoriæ insidere, id nota aliqua insigniemus ad recordationem apposita.

posita, ei qui audiet uel admirabili, uel læta admodum, uel tristi, aut inuisa. Sicuti contigisse Ciceroni filio narrat Seneca in suasorijs, quũ subinde de Sestio Pio secũ accumbenti quæreret, quisnam esset. Aegris aut ualetudinarijs adhibenda oratio, quæ sine ulla molestia delectet: translationes leues, festiuæ, sonus dulcis. oratio breuis & iucunda, non subtilis neq; acuta, nempe de rebus non perinde inuolutis, atq; expositis & planis, ut cõmoueat magis & pertractet, quàm incitet: comis & bene educata, nam irritabiles sunt omnes, quos aduersa ualetudo uexat. cernemus quoq; in ætatem auditorum. Ferè fit, ut qualem quisq; orationem gaudet dicere, talem etiam audire. Cicero de Quinto Hortensio: Erant in eo quædã magis uenustæ dulcesq; sententiæ, quàm ut necessariæ, aut interdum utiles. Non probabantur hæc senibus, sæpe uidebam quum irridentem, tum etiam irascentem & stomachantem Philippum, sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Mores in infinitum abeunt, ut est eorum indicibilis diuersitas, nec persequi oratione possumus. Vniuersalis una est formula, uera quidem illa, sed obscura admodum atque impedita. Capi quenque oratione suis moribus conformi, superciliosi, morosi, suspicaces, irritabiles blandè tractandi, & tanquam molli articulo. Dicendum est ad eos circumspectè, nec usurpandum figuras ambiguas, quas illi in sinistram

partem

partem poßint rapere, apud amicũ licent omnia, apud inimicum paucißima. Inimicum uoco, non quem ipse oderis, sed qui te. nam si diligit, etiam si tu odisti (quod tamen est perrarum) pro amico habebitur, nec aliter apud eũ dices, quàm si mutuò cuperetis optimè. et si nõ omnino confundenda signa uoluntatũ in uita, nec est idem adulari & benedicere, rhetorica & malicia. Oratio ad inimicũ erit cauta, moderata, absq; significatiõe infensi animi, nisi fortè inueharis in eius scelera. Habebit schemata, quæ ille uel non poßit torquere in peiorẽ intellectum, uel si torqueat, simpliciter dicemus. Ad inuidum detracto omni ornatu & opibus orationis, quoniam inuidia ex inuidiosi crescit opulentia, unde est orta. In oratione ad meticulosos, & quos nolis terrere, exordiendum unde minima sit metus suspicio, ut si dicas: Narrant contigisse in Germania grandes & graues disputatiões, magno metu tenebis suspensos priusquàm ad ultimum ueneris. sic dices potius: Disputationes grandes & graues narrant contigisse in Germania. Mores ex educatione, ex assuefactiõe, ex persuasionibus nascuntur. Itaq; hoc loco sunt genus, ut nobilitas, ignobilitas, patria, cõditio uitæ, profeßio siue institutũ. Hæc omnia magis sumũt in rebus orationis discrimen, q̃ in uerbis. Post hæc sequitur negociorũ consideratio. Ociosi alendi sunt oratione leui, plena, illustri, erudita, exemplis, prouerbijs, festiua, læta. Ad occupatos, bre-

uis

uis oratio congruet, astricta, pura, elegans, sana, dilucida, subinde excitãs, & quæ facile adhæreat. Cicero: Sententia, inquit, in senatu minore apparatu est dicenda, sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenij ostentationisq; suspicio. Ideoq; inter leges ponit: Quæ in senatu agentur, modica sunto. Cato uerò quum dicendo diem eximebat, non senatum respiciebat, sed tempora. Sin res ipsa poscat, ut longius habeamus dicere, auocandi sunt & detinendi oratione tereti, leni, succosa, candida, pellucida; illice, exemplis ab historia, à fabula depromptis, casuum uarietate ac nouitate festiua, faceta, interdum quoq; dicaci. hæc in ipsis personis. Spectatur locus uel ex se, ut consecratus, profanus, uel ex ijs, qui in illo. In priore differentia, sola est distinctio uerborum, siue naturalium, siue translatorum. in sacro enim ijs uerbis est parcendum, quibus honorem solemus præfari, propterea quod locus est peculiariter numini dicatus, illiusq; reuerentiæ omnis debetur puritas & sanctitas. Neq; enim ulla re perinde Deus colitur ac puritate animorum, unde uerba dimanant. In loco sunt, quibus dicitur, aut apud quos, ut iudicibus, apud coronam. Loco publico autoritatẽ detrahit infrequentia, ut ferè priuatum reddat, sicuti frequentia, ex priuato publicum, tantò magis, si in eo sit uel princeps, uel præcipuus magistratus. Vt quum Cicero Deiotarum regem

defenderet, in priuato Iulij Cæsaris. Populo competũt propria uocabula, aptæ translationes ex rebus notis, conformationes & figuræ omnis generis. Locus est sonis quibuscunq;, sed amplo potißimum & canoro, sæpe etiam grandi, qualem fuisse referunt Trachali, concionibus uehementer appositũ. Quod si tumultuetur concio, ut in castris, uastus sonus conducet, sicut in armento reuocando. copia uerborum, & circunductiones plenæ. oratio ipsa clara, diserta, obliqua, docta, sine ostentatione tamen, sed deducta ex institutione philosophiæ, sublimis, sana, solida, sententiosa, sententijs accommodatis ad ingenium & persuasionem multitudinis, callida, plena exemplis & dictis uulgaribus, incitata, ardens, pugnans, hoc est uidelicet theatrũ, hæc parens & nutrix eloquentiæ. Mare hoc iactationes omnes recipit dicendi. Alienæ sunt ab eo loco magnæ subtilitates, ieiunitas & ariditas orationis. Redundans sit illic magis q̃ parca. De uicijs in hoc genere Quintiliano credamus, ita præcipienti: Falluntur plurimi, qui uiciosum & corruptum dicendi genus, quod aut uerborum licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lasciuit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leuiter excutiantur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, au specie libertatis insanit, magis existimet populare atq; plausibile. sic ille. Quum adsunt multi, dispiciendum, quibus

bus potißimum ex illis accommodari orationem cõueniet: omnibus'ne, an aliquibus, & si his, quibus tandẽ. Sin æque ad omnes, non tam spectandum quid paucis uel expediat, uel placeat, ut plerisq;, sicuti quum lex fertur, cuius utilitas approbatur, si ad plærosq; pertineat. Priuata & familiaris collocutio simplex debet esse, recta, naturalis, plana, nuda prorsum, modo ne sordida, aut spurca. Deforme est enim quicquid in plano tumet. Cura in ea & cultus ambitiosi sunt, aut arrogantis animi, nec gratiam conciliat, sed uanitatem arguit. Optimum quotidiani sermonis exemplum dedero epistolas Ciceronis ad Atticũ, uel Terentij fabulas, nisi quod is aliqua nõnunquam torquet ob numerum. Sunt quædam tempora in quibus licent, quæ non alijs temporibus: sicut in locis, cuiusmodi sunt ludi publici, lætitia cõmunis: alia quibus fas est puriora & sanctiora esse omnia, ut festis & sacratis diebus. Distinguuntur tempora ex statu rerum, ut lugubre tempus in funere, in quo etiam locus comprehenditur, ut domus funeris, ut in carcere, nam & loco non congruere orationem dicimus, pro tempore, & tempori, pro loco. Tempus calamitatis, captiuitatis, sub tyrannide. Prorsum talis habitus orationi congruit, qualis uestibus homini pro statu rerum, ut in rebus tristibus, oratio detractis ornamentis omnibus, horrida, simplex, fusa, perspicua. Sub tyrannide, demissa, & pene seruilis, plena senten-

tijs ex uarietate casuum, ac fortunæ. Qui campus suppeditat quàm plurimas. De hymnis libertatis ac lætitiæ dicunt illi Babylone captiui: Quo modo cantabimus canticum domini in terra aliena? Est occasio rerũ gerendarũ, quæ differenda nõ est longa oratione, nec præfationibus, sed occupanda & retinenda breui, astricta, periodica, sana, ardenti & ualida, & commonefactione adiuuanda, uel contrà, si res nõ placet, longa est oratione eximenda Catonis more. Sepenumero non dicitur, sed scribitur & præsentibus, & posteris: tum in tanta diuersitate ingeniorum præstabit, ut se quisq; exhibeat mensuram eorum, quæ proferat, & sibi canat, ac musis, ita facile placiturus doctis. Sibi ipse aptet orationem, id est, uideat, quid ipse in eo de quo dicit argumento, requireret, si diceret alius. Ita nõ erit operosum scribere, alioqui immensum foret atq; incomprehensibile. Postremo res considerantur, nihil est enim quod in orationem non cadat, à Deo summo ac sempiterno, ad imas rerum, nempe ad saxa & lapides, & ad deos prauorum animorum, metalla. Deus quando omnem excedit humanum captum, nihil possumus de illo aptè dicere, ac propriè: utendũ est uerbis receptis à sanctis uiris. Nam diuina omnia quum à nobis efferuntur, in limites coarctantur humani ingenij, & si craßius ad populum. Paulus enim sapientiam loquitur inter perfectos. Verba usurpabimus recondita, ampla, sublimia,

efficaciter uel propria, uel translata, quæ metaphoræ maximis & præstantißimis è rebus deducentur. Similitudines uerò ex omnibus, quod dominum nostrum fecisse annotamus: Quoniamquidem nihil est conditum, quod non aliquam similitudinem traxerit conditoris. Schemata erunt pauca. Sonus sublimis, stabilis, tardus, ut cunctanter et pede perßim uideamur ingredi, nō irreuerenter irruere in tanta mysteria. Dicemus solidè, sanè, sapienter, sobriè, castè, grauiter, sanctè. Licebit interim altius ingreßis paulo magis se attollere figuris, metaphoris, copia & laxitate orationis, non ebriose, sed ueluti instinctu, ut fiat admirabilis & magnifica oratio, nō iuueniliter exultans aut ludens: nec cuiusuis est in re tanta ἐνθουσιασμός. De cœlis & rerum natura, compositione subhorrida, colore simplici, oratione astricta & ossea, eleganti proprietate uerborum, translationibus aptis & notis, acutè, enucleatè: Interdum etiam quum erit opus, rusticis uocabulis, etsi non rusticanè. nulla enim sunt repudianda uocabula differentibus de natura rerū, omnia sunt naturæ ipsi æque munda, non minus fimus, quàm margaritum. Hic uerò uel uerbis est locus, quæ poni sine honoris præfatione non solent, quia satius est proprietati atq; intelligentiæ rerum consulere, quàm ineptæ cuidam urbanitati, quæ stercus profert non sine pudore, adulteriū autem & parricidium fronte libera. Nihil enim debet uideri

pudendum dictu, nisi quod auditum alios potest peiores reddere. Cæterum naturæ arcana obscura sunt per se, quod si tenebræ ab oratione accedant, cui erunt dilucida? In rebus hominum continentur animus primum, hinc corpus, tum externa. Animus & corpus ad naturæ explicationem referuntur, nisi quod res animi comptius dici cõuenit, & translationibus frequentioribus, nam proprijs haud perinde abundamus, modò notæ sint illæ, & quæ plurimum ad intelligentiam rei conferant. Sunt in animo uicia & uirtutes, in illa tanquam contra hostes pugnandum: pro his uerò tanquam amicißimis. In utroq;, opum est oratione accurata & neruosa, acriore tamen aduersum uicia, q̃ pro uirtutibus, ut maiore ui est opus ad reuellenda mala, quàm ad bona inducenda: Desideras, inquit Seneca, contra uicia aliquid asperè dici, contra pericula animose, contra fortunam superbè, contra ambitionem contumeliose, uolo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi, sic ille. Itaq; in uicia orationem uelut telum uibrabimus, contortam, asperam, lacertosam, quandoq; etiam ebriam atq; ineducatam ex indignatione ac zelo, ut in uetere Græcorum comœdia, & quæ huic affinis est, nostra Satyra: in qua nec spurcis uerbis abstinetur, dum non pudet poëtam dicere, quæ homines scelestos non pudet facere. Minus meminit sui, & eorum, ad quos dicit Cicero in inuectiuis, quàm in alijs orationibus.

nibus.Tametsi habenda est sui & audientium ratio, sicut idem in Sallustium dicit: Finem dicendi P. C. *faciã, sæpe enim grauius uidi offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos qui cõmiserunt.* Hæc *quidem, non quum castigantur uicia, ut malos emendemus, sed quum inuehimur in aduersarium. nam correctioni competit grauitas orationis, et moderatio, & ea omnia per quæ autoritas uel paratur, uel conseruatur.* De *uirtute quũ damus præcepta, oratio talis erit, qualis sanctæ matronæ cultus, simplex, purus, integer, grauis, satis habens uirium. Aristoteli non placet in rebus morum, & ubi sententiæ grauitatẽ oportet inesse, adhiberi comptam orationem, quæ sensus, inquit, egregios opprimit, sicut matronæ autoritas cultu immodico diminuitur.* Instruetur *exemplorum, prouerbiorum, sententiarum copia. ideoq;* Anneus *Seneca, qui de moribus differens, crebras sententias infar cit, non tanto opere mihi improbatur, ut* Marco Fabio, *nisi quod ut sunt ex illis quædam, quibus dici nihil potest ualidius aut solidius, ita sunt aliæ non tam firmæ, q̃ argutæ & concinnæ.* Haud *equidem negauerim, quin præstaret aliquid umbris dari, etiam in eo genere dissertionis, & si minus, quàm in alijs.* In *externis rebus, de ijs quæ creduntur esse magni momenti, sublimiter dicemus, splendidè, copiose, ornatè, illustribus & magnificis sententijs, exemplis rerum magnarum, ut de*

republica, & sicuti quidam rentur, de bello & uictoria. De paruis autem propriè, tenuiter, subtiliter, acutè, cultu ac compositione neglectiore, exemplis paucis, atq; his humilibus, & petitis de proximo. Meritoq; Martialis poëta epigrammate illum incessit, qui acturus de tribus capellis, Cannas & Annibalem citabat. quod est ex socco in cothurnum transire, & excitare fluctus in symbulo. Quàm indecorum est, inquit Cicero, de stillicidijs quum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis & locis uti cõmunibus, de maiestate uerò pop. Romani summisse & subtiliter. Sententia quæ γνώμη est Græcis, non inserenda nisi in re graui, aut dubia, uel obscura, uel præter opinionẽ. Sordent enim sententiæ non suo loco positæ, & sicut intempestiuum omne, molestæ sunt. Verũ enimuerò illud plurimi refert, quid cuius persona dicatur, nostra an aliena. Sunt enim multa quæ à nobis nostro nomine & persona dici expedit. sicut non pauca alieno nomine, quemadmodum etiam in causis forensibus. Quintilianus in potione ueneni iuuenem dicentẽ facit pro se, quod melius ipse erat explicaturus, quid sentiret, & facturus ueneficæ inuidiam, nec quisquã perinde est alienarum affectionum fidus interpres, ut suarum. puellam uerò per patronũ defendit, id enim cõuenire uidebatur puellari uerecundiæ, & reatus perturbationi tum disputationi de abstrusis rebus, & illi insuetis atq; incognitis. Reprehendi senem

di senem aut uirum grauem non decet à iuuene, præceptorem à discipulo, patrem à filio, admoneri à nobis eum, in quē non credamur esse amico animo. Inducitur aliena persona hæc, aut hæc de illo dici, aut in illo desiderari, ab his aut illis, siue suppresso nomine, seu edito. Cuius quicq; persona dicetur, ei erunt optanda omnia, non nobis, peinde prorsum atq; ipse idem diceret, ut fiat uerisimile sic eum, nec aliter fuisse dicturum. Neque uerò tam spectabimus quid eum, quem loquentem facimus deceat, ut personam, quam nos ei imponimus. Inducuntur senes loquaces, parum eos decet, sed certè tales sunt quidam. Profertur senex luxuriosus, frugi meretrix, leno probus & sapiens, tales ipsi non sunt, at nos facimus. Cato senior nitidius atque elegantius apud Ciceronem disserit de senectute, q̃ in suis ipsius operibus: uidelicet fingitur excultus Græcis literis. Id uerò quatenus poßimus, præstandum. Nam Ciceronis dictionem quis exprimat facile, sed copiosiorem atque illustriorem ei tribuemus, quàm cæteris. Sunt qui personas loquentes introducunt sua quemq;, non lingua modo, sed etiam dialecto, ut Lucianus sophista in auctione uitarum, quod promptum esset facere in ijs linguis, quæ dialectos habent uarias, ut fuit olim Græca, & nunc uulgares omnes nationatim. In Latina ægrè fieret, nisi fortè ex distinctione ætatum. Accedit huc quod ea diligentia iocularis est, ut in fabulis. Nam Pla

to, Cicero, & alij non id obseruant, sed omnibus eadem uerba, & eundem sermonem attribuunt. Porrò non hominibus tantum damus sermonem, sed rebus mutis, rebus etiam prorsum confictis, ut patriæ, paupertati, & eiusmodi, quæ fictio personæ prosopopœia uerbo Græco nominatur, prior illa propriè est ethopœia. Si persona noua infertur, fingere eam licebit qualem collubuerit: sin uetus, qualem accepimus, iuxta præceptum Horatij in arte poëtica, qui enim finxit primus, uelut ius in ea antecepit, te legem statuit sequentibus. Vnicuiq; sermo est dandus natur.: ac ingenio suo conformis, tum habitui, quem illi affingimus. aliter enim patria loquetur læta & libera, quàm tristis, & oppressa seruitute. Prorsus magnum est decorum hoc tenere, multis oculis prudentiæ est opus, quæ omnia circumspicit. Quippe sunt hæc miscenda inter se & conferenda, ut eum quicq; occupet locum quem oportet, ut cui plurimum tribuendum sit, cui parū: uelut si dicat adolescens apud senes de republica aut familiari, loco celebri, quorsum potissimum diriget oculos? & quid primas quasi partes obtinebit in oratione dicens an audiens, locus ne an materia? quid secundas, quid tertias? & ita temperantur hæc, ut minus indulgendum personæ adolescentis, quum dicit apud senes, quàm si simpliciter: minus de republica, quàm de studijs suis. In applicatione actionis huius dicendi primum est, ut patiens non refugiat

actionem,

actionem, quod accidit, dum is attentionem suam auertit à dicente. Auertitur porrò attentio re quapiam uel foris impediente, uel intrinsecus, uidelicet quoniā aliquid adest interturbans, aut deest adiuuans. prius tollendum, posterius inferendum. Quod si foris aliquid perstrepat, huic rei non est oratoris medicari. intus uero uel intelligentia est occupata alijs cogitationib. uel auersa à dicente, aut ab oratione ipsa propter res eius, aut uerba. Antequam ad opus ipsum, aut operis præparationem aliquam, & quasi proludium accedamus, implorandum est auxilium numinis, sine quo nihil omnino fit rectè. quod etiam Plato philosophus prophanus assecutus est, & alij de gentibus. Ea namq; sunt ueterū exordia, quos simplicius docuerat natura, quàm posteriores malitia. Prisci oratores, inquit Valerius M. ab Ioue Optim. Max. bene orsi sunt. Et Vergilius in XI. Præfatus diuos, solio rex infit ab alto, quo loco Seruius Honoratus, more inquit antiquo. nam maiores nullam orationem, nisi inuocatis numinibus inchoabant, sicut omnes orationes Catonis & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus. Cicero per irrisionem ait in Diuinatione cōtra Qu. Cæcilium: Si quid ex uetere aliqua oratione Iouem ego Opt. Max. Sequētem ætatem puduit religionis, assentationis nō puduit, ergo quod intulerat natura, abstulêre flagitia. Itaq; etiamsi mos non sit, uos facietis usu. Inuocate Deum

ex animo ac bona fide, ille & uobis, et auditoribus adeṙit. Quod si non expediat orationi, & res qua de agitur mediocris sit, malit is rei facere iacturam, quàm cœlestis opis. Sin uerò magna, inuocate breuibus uel certè intra uos, si aperta imploratione læsuri estis causam. Cæterum attentio reuocatur, uel modulatißima oratione & harmonia, quæ animos ad se rapit uel statim inicio ostensione rei, quam uel cum ingenti sint delectatione, uel certè libenter audituri, propter festiuitatem, nouitatem, magnitudinem. aut necesse sit audiri. utpote quæ ad utilitates pertineat quærendas: uel damna euitanda, siue eorum ipsorum, siue amicorum, uel contrà inimicorum, & eorum quos ipsi læsos uelint. Cernere cõuenit quibus rebus plurimum auditores tribuant, ita ut maius operæprecium ducant de ijs audire, quàm in quibus sint occupati. Hæc uel pollicebimur facturos nos, uel ilicò ostẽdemus re ipsa facere, uel quasi gustus exhibebitur, ut id facile poßit intelligi ac credi. Occupatur quandoq; attentio admiratione, quæ de re noua atq; inusitata existit, cuius dum causam inquirit, ac uestigat, minus animaduertit. Est admiratio eiusmodi ex dicente, ijs ad quos dicit, & qua de re dicit. Quod non solitus dicere, ut in Cicerone pro Sex. Roscio. Ad non solitos, ut in Alexandro irato Macedonibus ad Persas, apud Curtium de re non solita, ut quum Cicero consuetus multos defendere, neminem lædere,

accusat Verrem. Accedunt his, locus, tempus, modus. Loco, ut pro rege Deiotaro. loci qualitate & habitu, ut pro Milone. modus in dicente, ut si dicat neglectius solito, si accuratius, si altius, si celerius & perturbatius, deniq; per omnia quæ explicata sunt in sedibus probabilitatis. Admiratio hæc initio protinus, causa reddita, eximenda, nisi forte ea ipsa attentionem pararet. Tum enim differenda est eius dilutio, ut si quis ob indignitatē facinoris quiritans & uociferans, sese proruceret in publicum: eiusmodi enim admiratio, & quasi animorum suspensio attentos eos continet, quales esse desinunt re cognita. Auertitur attentio uel suaptè sponte, ut in segnibus, & qui animo sunt uel peregrinante, uel plerunq; aliud agentè. Hi sunt ad attentionem reuocandi, modò ex dicente, quod si charus cum sollicitudine, quod eum reuereamur, uel metuamus, nam affectus hi stimulant animum cessantem. Ex oratione aūt auertitur, quod non tanti esse ducat eam audire. Nos contrà declarabimus, si audiant magnam eos capturos uel uoluptatem, uel utilitatem: aut cōtrarium si, nolint audire. Iam quod res tametsi illis perexigua, quibusdam tamen est maxima, qui eis esse curæ debeant. Vt apud Quintil. in apibus pauperis unum oro, ne cui minor dignitate uestra uideatur causa litis meæ, ante omnia enim non debetis spectare, ut pauper magna perdiderim, sed quantulum est, quod abstulerit mihi diues, mi-

nus

nus est quod reliquit. Pungendi *sunt nōnunquam uel reprehensione, uel uituperatione.* Interrogatio *quoq; sui ipsius, dubitatio, conuersio attentionem exacuunt.* Ad *hæc correctio & selectio unius. & comparatio, erigit enim sese animus ut consideret, quid tandem sit illud tantum, præ quo reliqua sint parua.* Est *etiam è laßitudine auersio, quod uel audiendo, uel aliud agendo sint defeßi, ut nolint omnino aures præbere.* Reparandi *ac renouandi sunt breuitatis spe, uel quemadmodum in cōuiuijs, suaui aliquo cibo, uelut fabella, sicuti apud* Demosthenem *de umbra asini, aut concentu & modulatione dictionis, interdum subaustera, quæ uellicet iacentem stomachū, sicut reprehensiuncula, ut dixi.* Et *quoniam sæpenumero reputatio laboris, plus quàm labor ipse defatigat, auocanda est audientis cogitatio in res alias, ne uacet ei laborem suum expendere.* Iuuabit *item demonstrare, quàm exiguus sit labor, quem illi pro magno habebant.* Prosunt *hoc loco preces, cohortationes, excitationes spei, ut qui tam multū tulerint, perferant id pusillū quod restat.* Affectus *omnis quū inualuit, tollit attentionem, remissius quoq; sollicitat atq; impedit. est enim mentis nebula.* Sed *affectus alij ex transuerso incurrunt, alij pugnant recta acie cōtra nos.* Qui *stant à nobis, fouendi. incurrunt autem, ut si audientes sint in lætitia, in amore, in odio aliarum rerum, quàm uel nostrarum, uel nostri.* Hi *si à principio interpellant*

attentionem, repellendi ac retundendi obiecta re alia uel utilitatis, uel damni paris, de qua nos simus dicturi, ut interea quiescant, dum audientiam poscimus. uel molliter & blandè sedandi ac mitigandi sunt, ut uelut pausam quandam dent animo, & sinant alias res agere, ut immanes bestiæ blanditijs nostris naturæ suæ rigorem intermittunt. Ex ijs qui contra nos præliantur, sunt quidam mansueti, qui medentis manum non refugiant, ut spes lucri in homine minimè auaro, fauor nostri inimici re quapiam conciliatus leuicula. Quidam uerò degeneres, ut metus & contemptus sui. alij præferoces ac prærapidi, ut odium, ira, indignatio, inuidentia. Primi possunt curari adhibita medicina. secundi, si causam ex animo subtrahas, & declares moueri eos umbris, timendiq; nullam esse causam: sicut pro Milone. uel cõtemnendi nostri, ut si existimemur imperiti aut inopes. tũ enim licebit patefacere, quantum in eiusmodi re positum sit à nobis operæ, ubi, sub quibus præceptoribus, & alia in eum modũ, omnisq; ruditatis fugienda suspicio. Qui sunt tertij generis affectus, quasi cauda apprehendemus, oblique enim sunt à nobis inuadendi, qui uel in dicentem substulerunt se, uel in rem ipsam. Principio significationẽ omnem uitabimus eorum uiciorũ, quæ auditores potißimũ detestantur. Oderunt ferè homines superbiã & cõtemptũ sui ipsorũ. comitate & submißione sui, quum est opus.

odium

odium arrogantiæ diluitur. Beneuolentia, *ut est in* Mi*mo, elici potest, extorqueri non potest.* Itaq; *captanda est uel professione, si testificemur illos à nobis diligi, quæ ratio tenuissima est, & parum admodum ualida. illa potior, si doceamus. que dederimus experimenta nostræ erga illos uoluntatis, tum etiam si habeamur ui ri boni, quæ opinio coniuncta est naturaliter cum opinione bonæ uoluntatis aduersum nos, & uiceuersa, quippe & eos, à quibus diligimur, fungi arbitramur debito officio, qui ament dignos, ac proinde bonos esse. Qui uerò sint boni, eos indubiè non defuturos officio censemus, id est, ut bonos diligant, qualem se quisq; esse autumat.* Amoris *manifesta signa sunt, si quid pro ijs, qui audiunt, fecerimus, aut pro ijs, qui illis sint chari, si dixerimus, si conati simus, aut omnino uoluerimus, si quid nostri pro illis fecerint, ut nos tanquam nostrũ beneficium uelimus conseruatum, qua ratione uenditãt se nobiles, & egregijs parentibus prognati, uicissimq; ab auditoribus fauorem reposcunt maioribus suis debitum.* Commemoratione *etiam beneficiorum, si qua sint ab auditoribus profecta in nos, conciliatur beneuolentia.* Gratos *enim nos esse iudicant, qui meminerimus, quod est* Ciceroni *frequens ad* Po. Romanum. *idq; eo est potentius, si nos rebus ipsis gratos sint experti, uel erga se, uel erga alios. tales enim sperant post hac futuros nos ergà se, quales antea, uel in alios.* Adde *quod na*

tura

tura ita fert, ut amemus, quos affecimus beneficijs, tanquàm opus nostrum. Cæterum quæ sunt attentionis et beneuolentiæ, ea uerò non sunt loci huius, sed tractationis de anima. Nos quasi exẽpli gratia hæc attigimus, quo alia intelligantur melius. Aduersus rem ipsam bene affecti sunt quidam, sed ita ut contradicentem non recusent audire: alij ut nolint, et mirẽtur atq; auersentur impudentiam eius, qui in oppositum tendat loqui. Prioribus satis sit, nostram fiduciam declarare, & spem cõfutationis inimici. ad alteros opus est tacito quodam ingressu & occulto, ut à principio non facile quid agatur intelligant. Irrepimus tacitè in rem, uel rectà, quũ altius repetitis principijs, prius quàm sentiat auditor quorsum euasurus sis, subruisti fundamenta rei contrariæ, & stabiliuisti tuæ. deduxisti enim eum, unde iam retrocedere non potest: & ostendisti uerum esse, aut uerisimile, quod minimè rebatur. quomodo aduersus prophanos de nostra pietate potest disputari. Vel ex transuerso subimus, quum similitudine aut collatione absurdioris, aut peioris patefacimus, uel bonã esse nostram causam, uel minus malam, quàm pro opinione. Est quũ nos ipsi fatemur rem nostram uel malam esse, uel absurdam: sed inesse in ea, quod minus sit malum: id nos à peiore selecturos, ne in tota fallantur, qui nõn falluntur in parte: ne'ue uniuersam damnent, sine discrimine. minus dicturos, aut aliter, aut de alijs rebus quàm expe-

essent. in quo quæritur dicenti beneuolentia, ut bono ui ro: & autoritas, ut prudenti: quæ duæ res multum ad leniendam rem inuisam conferunt. Nacto beneuolentiam & fidem, licebit apertè ac simpliciter ostendere, scire se quid illis expediat, & id curare, quid in re uel ueri sit, uel boni. falli eos censura sua: id se patefacturũ continuò, dent se modo attentos, & uelint doceri. qua ratione Cicero usus est de Lege agraria Pub. Rulli. Adductio hæc audientis, ut sese actioni præbeat, eius finis, quem destinasti, procœmium dicitur. quod ante actionem quidem ipsam ponitur, sed actioni cõiunctum est, ut uestibulum ædibus: etsi alia sunt alijs disiunctiora. Surreptio illa, insinuatio nuncupatur. Quum uerò minimè est præparatione hac opus, nihil impediet, quin ab actione ipsa liceat exordiri: etsi prope semper aliquid assumi solet uice procœmij, siue ut magis attendat qui audit, siue ad faciliorem effectum operis, nempe ut citius persuadeamus, aut doceamus apertius. Ornat quoq; orationẽ, longiusculã præsertim, aliquid ei præfationis loco præponi. Simplicitas dictionis maximè congruit procœmijs, ut statim initio sine suspicione doli admittaris in animos, ne à primo affectum aliquem aduersum te excites, tanquam obicem totius laboris. Itaq; oratio non erit in eo sublimis, nec prænitida, non calamistrata, non rotunda & contorta, sed fusa membris & absolutionibus longioribus, nõ arguta, nec subtilis

tilis, nisi fortè cõtraria existimatione laboremus. Erit lenis, coagmentata, fluens, continua. idq; potissimum in præfationibus librorum de historia, uel parte aliqua philosophiæ. Sequitur actio: in qua, sicuti uidemus à natura fieri, et ab omni arte, repellimus incõmoda, operamur in commodis. sic in purgatione metallorum, in concoctione animantium, in dolatione ligni ad statuam uel arcã. Sunt in actione impedimenta uel ab audientibus, uel à rebus. ab audientibus, in attentione, in ingenio, in affectibus. nam quæ in procemio efficienda diximus, ut auditor libenter audiat, ea sunt per totam orationẽ cõseruanda. à rebus est, quum res aliæ cum nostris ita pugnant, ut inferiores uideantur nostræ. De attentione modò sumus loquuti. Ingeniũ uel non capit res, uel uerba. si res, quia nescit quid uersetur in causa, breuiter narrandum, ut fiant dociles. Hinc apud Ciceronem cernere est expositiones factas in secundis, in tertijs actionibus, quum pro eodem Hortensius & alij dixissent: ut si quis prioribus actionibus non adfuisset, intelligeret nihilominus qua de re ageretur. quam in partem non inferendum decurrentes contexto nitore circuitus, ut ait Quintil. sed astricta & soluta subtilitate, & aceruum membrorum separatorum, quorum quodq; partem rerum dicendarũ includat. Vno interdũ membro constat absolutio, ut Veneficij agimus, malæ tractationis ago. Si non capit materiam aut uer-

ba, planè ac dilucidè dicendum, & illius captui accommodanda omnia, si in eo uniuersa res uoluitur. Affectus excitandi sunt nostri, mitigandi uel alieni, uel contrarij: quandoq; etiam nostri, quum expediat nos intelligi, aut iudicari acutè, quæ dicimus. Mitigatos alienos non exulcerabimus: nec dicemus aliquid, quo uelut admonitu rursum excitentur. Affectus uel incurrunt, uel recta fronte in nos cõsistunt. qui incurrunt, amouendi, & deducendus sensim ab eis auditor, nec excitandi unquã, sed ut firmius quiescant, subijciemus alios pro eis, quo clauus clauo retundatur. Pugnãt alij uel in nos, uel in rem. Atroces sunt, et maximè damnosi, qui in nos, quocirca danda opera tota oratione, ne ulla in nobis existat species uel mali uiri, uel stulti, uel inimici: mali, ut crudelis, inhumani, arrogantis, sceleroſi, non functi officio: stulti, ne quid faciamus aut dicamus, quod irrideri poßit: inimici, ne odisse, aut contempsisse, aut læsiße uideamur audientes, aut eorum amicos. Nã etiam Censores, quum notas inurunt, id se in illorum gratiam dicunt facere, ut minus deinceps sint mali. itaq; amici affectant existimari, uel quũ lædunt. Eadem est legum mens, quæ in ciues suos paterno sunt affectu. Quapropter tollenda est omnino affectionis causa, & subijcienda cõtraria. In rem præliantur, quũ eam aduersus suas, aut amicorum uoluptates uel utilitates credunt stare. quo loco planum faciendum est, nõ

ita

ita esse, si poßis: aut irrependum per cuniculos, de quo in Insinuatione disseruimus: uel dicendum figuratè. nam aperta oratio in causis eiusmodi plurimum habet inuidiæ. Res inter se confligunt, quum in contrarium dixit alius, uel dicturus est, uel auditor diuersum sentit, aut est sensurus. Repellenda est contraria ratio, & nostra confirmanda. utrunq; eò est loci exequendũ, quo plurimum & prosit nobis, & obsit aduersario. Qua in re ordo aptus plurimum affert momenti ad uictoriam, sicut acies in prælio rectè, atq; ut opus est, disposita. Argumentorũ ordo uel naturalis est, uel ad auditoris rationem refertur. Naturale est, ut prius fulciat sequens: quod fit in probationibus mathematicis, ut decimum pendeat ex nouẽ prioribus, uicesimũ ex undeuiginti præcedentibus. Ad hoc ordinis est naturalis, ut sublatis quæ obsint, stabiliamus nostra: hoc est, ut contraria refutemus prius, hinc ponamus quæ ipsi sentimus. quem uidemus fuisse morem Aristotelis, qui à nobis tenendus est ubiq;, quum ex depulsione aduersorũ multum accedit uirium nostræ causæ: ut illis reiectis appareat id solũ restare, quod nos affirmamus. Auditor uel persuasus est, & leues probatiunculas respuit, tum maximum & fortißimum quodq; proponendũ, ut cõtraria nobis persuasio flaccescat, & incipiat se facilem præbere ijs quæ restant. Idem faciemus, si quid habemus adeò potens, quo iacto funditus euertantur cõ

traria: nempe quũ tale est, ut ægrè poßint recipi cõtraria post illud. Quod si auditor uel persuasus non est in oppositũ, uel sedatè rationes expectat, & perfert quũ nostra argumenta lumen secum afferent, & ad se illustrandum & obscurandum opposita, ponemus priori loco. Sin aliter, leuiora dicemus per gradus, ut grauiora semper subsequantur. Quandoq; sparsim dimicamus collatis argumentis, quũ fiducia est, nos facilè per singula futuros superiores. Iterdum sicut in ædificio leuia adiungimus fortioribus, & minora argumenta maioribus applicamus, tanquã fulcimentis: uel quẽadmodum in bello, prima & postrema facimus munitißima, imbellem uerò turbã cum impedimentis in mediũ recipimus. Sed siue res ipsas, siue auditorem spectes, ordo est ferè naturæ tenendus in collocatione argumẽtorum: ut quod præponitur, uires addat sequentibus: quod autem differtur, ideo differatur, ut per priora robur accipiat. Optimus omniũ est ordo mathematicus, quem quantum licebit imitabimur. Nullum est prætermittendum argumentum, quod prodeße poßit causæ. Nam non raro quæ nobis uidentur leuia & quasi superuacanea, multorum ingenijs sunt fortißima, ponantur modò suo loco: id est, ut nõ ostentemus, tanquã ijs fidamus plurimum: sed potius adducamus pro numero, quàm pro robore. nisi fortè adeò leuia sint & minuta, ut remoueri sit satius, ne oratio nimis exerescat,
aut

aut redundans sit tanta copia & fastidienda, uel leuitate rationũ uilescat & contemnatur. Cauendum est à communib. argumentis, quæ tam ab aduersarijs stant, quàm à nobis. tum ab ijs, quæ prima facie stant à nobis, sed paululum excussa aduersarios magis adiuuant, & in nos ipsos retorquentur: itaque sauciamur nostris ipsorũ telis. ab illis quoq;, quæ cum dicto aliquo, uel dicendo pugnant. Quæ nõ dabitur uiribus prosternere, obruamus numero. Porrò hæc omnia Frustra erunt à nobis elaborata, si obliuiscatur auditor. Id si uereare, subijcienda erit collectio quędã capitum, quæ idcirco Recapitulatio nominatur, à Græcis uero epilogus: uel rectus, si nõ offenditur, et apertus, hæc et illa esse dicta: uel si metuas, ne sis odiosus aut ineptus, tanquã parum illius memoriæ cõfisus, oblique erit uadendum schemate aliquo, quasi aliud uidearis agere, idq; multò plus habet gratiæ. In ijs quæ scribũtur, breuiores sufficiunt epilogi, ac uelut puncta quædam ad monendam memoriam. Longiores cõgruunt orationibus, quæ habentur ad populum, potiss. rudem atq; obliuiosum. Si nihil sit opus epilogo, illud tamen discedens repete, quod maximè cupias auditoris animo manere infixũ, siue per suasionem rei cuiuspiam, siue animi motum, aut quietem. Breuibus sententijs atq; absolutionibus concludendi sunt epilogi, numerosa compositione, & concinna, ut tenacius adhæreant memoriæ. Optima quæq; & potißima

tißima subijci cõueniet, omißis leuibus. cum his discedit auditor, ea maximè recordatur ac recolit. Ergo hũc in modum uenies ad dicendum. Primũ omnium proponendus est mente ac cogitatione finis, quem uelis attingere: qui unus est, aut multi. Si multi, aut per se quisque, aut unus est præcipuus, alij alijs subduntur, & reliqui propter illum. ad finem extremum referenda omnia. si sint pares, unusquisq; per se tractatur. Summa rerum uniuersa est colligenda animo: in ea dispiciendum, quæ prosint, quæ obsint. Tum si quid ex patiente obstet actioni, id amouendum non initio tantum, sed in quacunq; orationis parte obsistat. qua de re in causis ciuilibus tot uidemus procemia medijs orationibus, & in carminibus tot inuocationes medio opere, quæ sunt illis procemiorum uice. nam attentionem & beneuolentiam pariunt. Tum aduersæ probationes profligandæ, si ualeas: sin secus, cautè deuitandæ, uel nostræ confirmandæ eò loci, ubi quicq; permultũ uirium obtineat, ut in pugna ac ædificio. Sciamusq;, magnũ momentum positum esse in ordine. nam alia alijs lucem ac robur adferunt, uel rursum impedimentum ac tenebras, prout sunt uariè posita. Procemiũ, quod in opere primũ locum occupat, ultimum est cogitandũ: quippe quod ex dicendis nasci debet, ut rami prius cernuntur quàm radix, qui tamen nascuntur ex radice. Neq; uerò partes istæ distant locis, sed functionibus ac affectibus.

bus. Procemiũ est enim, quicquid ante rem, ad attentionem aut fidem dicitur. Quare non raro etiam in decursu procemiamur, & argumentamur in initio. & Insinuationis non solum in principio est usus, sed per totã orationem: non in procemijs modo, sed in argumentationibus: quum quid sumus uel absonum dicturi, uel infensum, uel parum uerisimile. Sunt autem mollitiones quædam rei duræ, aut infestæ, procemijs non absimiles, quæ subijciuntur post rem: quas nominemus sanè mitigatiões, ut quum dicta excusamus, et si quam fecimus plagam, fomentis lenimus. His accedunt Egressiones quedam, quæ uel propter rem quæruntur, uel propter auditorem: nempe ut res percipiatur, aut credatur facilius, aut libentẽ auditorem diutius detineat. Hæ quatuor sunt formarum. nam uel repetuntur, uel producuntur, uel deriuantur, uel annectuntur. Repetuntur, quum altius rem deducimus, quàm pro materia destinata: ut si disputaturus de liberalitate, dicat prius, quo fœdere genus humanum est inter se à natura deuinctum: quantum est alios alijs bene cupere, tum bene facere: hinc quanto plus ea re distribuenda quam quisq; arctè complectatur & poßidere cupiat, cuius generis est pecunia. Producitur autem, quum longius extenditur quàm est necesse, ducente semper filo, quod semel apprehendimus: ut si in eodem liberalitatis argumento, postquam de eo disseruerit, adijciat: Si tantum

& tam pulchrũ existimatur pecuniã impendere, quia charam, quid sanguinem? quid uitam? & de eo quoq; disputet: tum ad beneficia Seruatoris nostri Christi Iesu transeat. Tales digreßiones sunt apud Vergilium in fine cuiusq; uoluminis Georgicorũ. Deriuatur, quum ex occasione uerbi alicuius aut dicti ad res alias digredimur: Admonet me Cypriani facta mentio, ut morem uobis referam martyrum nostræ religionis. Annectitur, uel assuitur, quum planè extrà rem infertur, quæ rei applicetur: uelut si pueritiam uerno tempori facias similem, & adiungas optimum docendi genus esse per similitudines & imagines, quæ de rebus notis sumantur. Prouidendum est semper, ut digressus uiam tibi prospicias, qua redeas domum facile & commodè, ne per saxa & præcipitia: nisi fortè digreßionem propter ipsam eandem quæsieris, quod fit in Dialogis, qui orsi à prandio, uel amœnitate loci, in quo considunt, delabuntur ad tractationem naturæ rerum, uel morum animi humani, aut aliquid magnum & amplum, ex tam arcto atque humili initio. Aut si nihil statueris addere digreßioni, qualis est quum producitur.

Vtilis est Egreßio ad docendum, ad persuadendum, ad detinendum, adde etiam ad insinuationem.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE RATIONE DICENDI, LIBER TERTIUS.

EXPOSVI generaliter duobus uoluminibus, quid de dicendi ratione sentirem, quæ accõmodari ad singulorũ argumentorum formulas facile poterunt. Nunc de docendi partibus speciatim differam, quorum præcepta rara quidem sunt apud scriptores, & tamen cumprimis necessaria. Docemus ignorata. Ignorantia autem omnis uel de rebus est, uel de uerbis. Rerum aliæ existunt cunctæ, ut homo: aut uidentur existere, ut fluuius, & temporis qualitates, ut hyems, æstas. Præterea hic accuratiorem illam philosophiæ inquisitionem de perpetuo fluxu materiæ in uiuentibus, ad uulgarem sensum loquimur, & quasi ad popularem trutinam nostra expendimus, quod est huic tractationi congruentius. Aliæ rerũ fluũt penitus, uelut tempus, motus, & ea quæ sunt motus omnia. Quum res fluxæ explicantur, præteritæ, aut futuræ, aut quasi tales, Narratio nominatur, quæ in multas diducitur species. Quum fixæ aut tanquam existentes, Descriptio est, sicut domus, æstatis, hyemis, ueris.

nam ea ex quoq; describuntur tempore, quæ cõsistunt: nempe habitus & facies temporis, in campo, cœlo, hominibus. tametsi confunduntur hæc crebro, & describi dicuntur, quæ narrantur: sicut è diuerso narrari, quæ describuntur. Sic Aristoteles historiã animalium, opus illud suum uocat, & Theophrastus historiam plantarum, & Plinius historiam naturæ. Docentur etiam nõ quæ acta sint, aut quæ agenda, sed quomodo quid agendum: quod pertinet ad præcepta artium. De his tribus faciemus iam uerba, hinc de expositione uerborum. Nam quo percipiantur commodius, narrationem à descriptione separabimus: ut sit Descriptio, quasi pictura in tabella expressa: Narratio uerò, rerum aliarum post alias prolatio ac ostensio, quemadmodum se aperiunt ei, qui iter facit in rheda aut lectica, auersa facie. is enim ea solum cernit, quæ prætereũt. Sed neq; est alia intuendi ratio in hac uita, in qua transacta respicimus, non prospicimus futura. aspicimus autem præsentia tenuiter & maligne.

DESCRIPTIO.

Ergo de descriptione dicemus primum, quæ simplicior est, & sæpe in narrationẽ incurrit. Finis eius est, aliquid animo intuendum proponere. quod quum fit adeo exactè, ut propè oculis uideamur id cernere, Perspicuitas seu Euidentia nũcupatur, à Græcis ἐνάργεια. ut nihil sit perspicuitas aliud, quàm euidentissi

ma

ma descriptio, in quam ceu in rem præsentem adducitur, qui audit: & quemadmodũ Quintilianus de quadam Ciceronis descriptione dicit, nihil plus uideret, qui intrasset. Itaq; Aristoteles apposite eam nominat πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν. Hac uirtute admirabilis est præter cæteros Homerus, quem reliqui sunt poëtæ æmulati, & in primis Vergilius Maro: ut non solum significatione uerborum rem subijciant oculis, de qua loquuntur, sed sono ipso, & compositione uocum: sicuti multis exemplis docet Georgius Trapezontius. Porrò in descriptione non tam quid res sit depingitur, hoc enim fieri nequit, nam essentia cuiusq; substantiæ non potest oculis capi: sed quibus uestita est adiacentibus, aut ijs quæ tanquam adiacentia sumuntur: ut quum Deus describitur, in quo nihil est omnino adiacens. Porrò adhærentia alia cognoscuntur à sensibus, alia per sensus à mente, uti est à nobis expositum in prima Philosophia. Sunt ex rebus quæ habent utraq; adiacentia, sunt quæ non habent sensilia, rara sunt autem quæ sensilia solum habent. In primo genere ponuntur, homo, animantia, stirpes. in secũdo, Deus, angeli, tempus, fama, philosophia. in tertio, sunt torpentia quædam saxa. Iam aut describitur res una, uelut homo, arbor: aut plures, ut domus, urbs, regio, populus, cõuiuium, prælium. Eorum quæ sub sensum cadunt, descriptio est minimè difficilis: ut nõ operosum pingere, quæ sub oculos. exemplum sit in

homine.

homine, in quo ad oculos pertinent color, statura, quantitas, proportio, incessus, motus, habitus, cultusq́; ut uestitus, armatus, sedens, stans. quæ tametsi adiacentia nō sunt, tamen modum quendam efficiunt adiacentium. neq; enim hic ista ad exactam examinantur libram, ut dixi. Sub auditū uenit uox, sub tactum mollicies, duricies: sub odoratum, quod olet; ut pastillos, uel hircum. Sic in bello facies illa tam uaria militum multifariam armatorum. alij enim sunt leuis armaturæ, alij grauis, alij pedites, alij equites: tum concursus & dimicatio, uicesq́; ferientium & cadentium, quæ oculorum sunt. iam sonitus tubarum, fremitus equorum, strepitus armorum, gemitus sauciorum, quæ sunt aurium. In cōuiuio, locus, mensæ, ornamenta, uasa, fercula, conditura, sapores, suffitus aromatum, & odor florum, uoces, clamores. In carcere, pedor ille & fœtor teterrimus. Quæ sub sensus nō cadunt, difficilius est pingere: exprimuntur tamen quantum fieri potest accommodatè ad suam naturā, id est, ad cognitionem sensus, aut mentis nostræ, quum uocabulis utimur aptißimis explicationi adiacentium illius. ut quum dicimus Deum æternum quiddam, immortale, sapientißimum, potentißimum: aut, philosophiam esse disciplinam, quæ per cœlos, perq́; diuina & humana omnia peruagatur, animumq́; nostrum cogitatione rerum illarum instruit, tum ita componit & munit, ut inuictum illum præstet

contra

contra minas fortunæ, contemptorem earum rerum quas uulgus admiratur: et cætera, quæ de tanta disciplina nõ minus magnificè dici possunt, quàm uerè. Porrò ignota omnia ex notis describimus, & quo quisq; magis intelligendi ui atq; eruditione est præditus, eo melius proprias istas descriptiones assequitur. Nam qui nõ perinde ualet mẽte, huic sensilibus est opus. Idcirco spiritalia hæc persona quadã induuntur, ut picturæ: & habent uenustatis plurimum, ad uulgi quoq; intelligentiam efficacitatis non parum. ut si quis philosophiã describat, fœminam sancto et reuerendo uultu, uenerabili macie, pallore decoro, statura adeò procera, ut cœlos & sydera superet, oculis ad fortunæ minas & fremitus inconniuentibus, & alijs in hunc modum: quæ poëtis quidem sunt frequentia, & magis concessa, sed & oratoribus non insueta, etiam philosophis. Sic depingit Boëthus philosophiam, Chrysippus iustitiam, Prodicus uirtutem & uoluptatem, itidem Cleanthes & Cebes humanã uitam. Ex quibus quæq; res facile cognoscitur, ex eis ipsis describitur. Et quoniã ex actibus cognoscimus facultatem, ex actibus exterioribus interiorem facultatem, ingenium, naturam iudicamus. ideo optima descriptio, & intelligentiæ congruens, ab actibus sumitur, siue mẽti exponatur, siue sensui. Quũ uerò persona imponitur, ad sensum, ut talis sit persona, quales rei actiones atq; opera. Itaq; philosophiam

talem

talem depingemus, quales facit studiosos sui: somnum itidem, famem, mortem, uirtutem, fœlicitatem: tempus quoq;, ætatem, sexum, conditionẽ, fortunam, patriam, studia, mores, actus. Talia explicabimus horum singula, qualia faciunt, aut qualia in eis sunt quæ occupant. Verg. timorem his modis apposité expreßit: Gelidus Teucris per dura cucurrit Ossa tremor: et, Extemplo Aeneæ soluũtur frigore membra: et, Mihi frigidus horror Mẽbra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis. Obstupui, steteruntq; comæ, & uox faucibus hæsit. et furorem in Sibylla: Ante fores subitò non uultus, non color unus. Ita etiam Terentius lætitiam in suo Chærea. Si quis aspiciendum proponat gratum uer, tot frondibus & teneris uestitum floribus ostendet: autumnum, pomis diuitem: hyemẽ, rigentem & tristem: æstatem, ardentem. Tum si diem aliquem designans enarres, quo signo zodiaci sit sol, quæ facies cœli: festos quoq; aut profestos dies, habitu actibusq; uel hominum, uel elementorũ, uel cœli, declaramus. In ætate describenda, poterit quis proponere spectandos mores, quos adfert illa ætas, omnesq; actus, etiam cultum corporis & habitum: ad eundem modum in sexu, in conditione, in dignitate, & alijs. quæ tam multa sunt, ut uix pars exigua poßit attingi. Præcipuum est ad aptè explicandum, si sit res quæ oculis capi poteſt, eam totam oculis subiecisse, quoad eius fieri poßit. certius enim eam te-

nent

nent qui cunctam uiderunt, quàm qui particulatim, ita ut situm orbis terrarũ certius apertiusq; cognoscant, qui in tabella sunt intuiti fideliter depicta, quàm qui peragrarunt. Si oculis alijs ue sensibus comprehendi res nequeat, plurimum adiuuabimur probè cõprehensa uisione illius, siue (ut Græci dicũt) phantasia: forma scilicet, facie, membris, cultu, naturæ & ingenio eius congruentibus. Neq; uerò descriptiones omnes usq; ad minutißima persequimur. Aliæ descriptiones alijs longiores erunt, prout ad institutum dicentis pertinebit. Sunt quædam ex proposito descriptiones, ut quum Tacitus mores exponit Germaniæ, et Cosmographi ac Topographi sua loca. Sunt aliæ uelut membra corpori annexa. & in horum quibusdam licet pro arbitrio euagari, sicut in ijs quæ spectant ad occupandas uacuas alioqui mentes. Quæ uerò ob aliud inserũtur, in his oportet esse limitem, quem uel rei ipsius natura ponet, uel auditor. Magni autores dum aliud agentes describunt, adducunt aliquid maximè insigne, quo facile id quod uolunt exprimatur: sicut in qua facie inest quippiam notabile, ex eo tota facies statim agnoscitur, næuo uno (quod dicitur) uel cicatrice, uel pilo, uel uerruca, uel naso oblongo, uel contorto, aquilo aut presso, easq; facies pictores uocant bene effigiabiles. ita & ipsi onere se omnia persequendi soluunt, & lectores magno compendio quò instituerunt perducunt. Vergilius: Il-

M lequi-

le Quirinali lituo, paruaq́; sedebat Succinctus trabea, læuaq́; ancile gerebat. Et, *Vuidus hyberna uenit de glã de* Menalcas. Cicero in Pisonem: *Respondes altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso superci lio.* Et pro Cluentio: *Facite enim, ut non solum mores eius & arrogantiam, sed etiam uultum, atq; amictum, & illam usq; ad talos demissam purpuram recordemini.* Et in Rullum de lege agraria: *Iam designatus alio uultu, alio uocis sono, alio incessu esse meditabatur, uestitu obsolœtior, corpore inculto & horrido, capillatior quàm antea, barbaq́; maiore, ut oculis & aspectu denũciare omnibus et uim tribunitiã, et minitari reipublicæ uideretur.* Obijcitur etiam oculis res aliqua, collecta illius uarietate: ut si quis in mensa herbas & flosculos uarios spargat, imaginem referet prati. Huius generis est descriptio conuiuij luxuriosi Ciceronis apud Quintilianum: *Videbar uidere alios intrantes, alios exeuntes, quosdam ex uino uacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes, humus erat immunda, lutulenta, uino coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.* sic Cicero. De hac descriptione Quintilianus dicit quod dudum retuli: *Quid plus uideret, qui intrasset?* Multum habent momenti descriptiones ad persuadendum. nam quæ res astrictæ, & quasi conuolutæ nullum sui sensum relinquunt, apertæ atq; euolutæ acriter cõmouent. Quis enim non magis concitatur

citatur secundo & tertio Aeneidos, q̃ dicto illo quamli bet acuto, & ingeniose concluso: Et campos ubi Troia fuit. Sic urbium captarum, inquit M. Fabius, crescit mi seratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciui tatem, complectitur omnia, quaecunq; talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuncius. at si aperias haec, quae uno uerbo inclusa erāt, apparebunt effusae per domos & templa flammae, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidam sonus, & alia quae ille persequitur. Eundem in modum in praeceptis uirtutis, magis uoluntates nostras ad agendum inducunt diffusae & explicatae praeceptorum rationes, quàm breuia quaedam moni ta, & paucis uerbis cōprehensa. Quis futurus sit or do in descriptionibus, paucis absoluamus. In breuibus illis descriptionibus, quae uelut punctis attinguntur, nullus est ordo: Nec ubi res effunduntur cōfertim. quin potius negligentia illa ordinis clarius rem ostendit, ut pratum in quo permisti sunt uariorum generum ac colorum flores. In longis uerò, ubi res est explicatione uelut depingenda, optimum fuerit ordinem naturae sequi, quae primum omnium rem utcunq; format, & delineat totam rudem: hinc singulis paulatim partibus faciem suam tribuit, quoad totam ipsam perfectam iam suprema manu imposita edat: quod pictorum, caelatorum, scalptorum artes immitantur. Hi enim materiam

à primo totam delineant, ut iam tum possit intelligi quid futurum sit, nondũ uerò quale. Sensim deinceps membra expoliunt, aut colores inducunt. Sic in descriptione à primo statim res uniuersa proponetur, postea ducetur per partes. ut apud Cæsarem: Gallia omnis diuisa est in partes treis. et Tacitũ: Germania omnis à Gallis Rhetijsq́;, &c. sic fit attentus auditor ac docilis. Post hoc initiũ alijs lubet à uilißimis adscendere ad præstantißimã, alijs contrà descendere: ut à capite per pectus ad crura & pedes, uel à pedibus per crura & pectus ad caput, à Deo ad materiam primã, ab hac ad Deum: in republica à religione ad mores publicos profanos, hinc ad priuatos, aut è diuerso. Sed certè optima descriptio est, quum priora lumen adferunt sequentibus. Si quid sit naturaliter primum, æque expositum nostræ intelligentiæ, id primum locum occupet, ut in describendo die nemo exorditur à uespere, etiamsi nationes quædam diem suum illinc auspicentur. In prælio apparatus militum est primus, in cõuiuio dominus & locus. Verba esse cõuenit simplicia, propria, & rebus apta: nempe grandia rebus grandibus, festiua & dulcia dulcib. atrocia atrocibus, horrida horridis. Bene exprimunt rem aptæ metaphoræ, & similitudines. Poëtæ his abundant, nec apud Oratores sunt raræ. Citantur ex oratione Ciceronis pro Murena elegantißimæ aliquot, & accutißimæ: ut qui non possunt fieri ci-

tharœdi, fiunt aulœdi: & de tempestatibus, ac pop. uoluntate. Tum pro P. Sextio, de L. Pisone: *Exanimatus euolat è senatu, non minus perturbato animo, quàm si annis antè paucis in creditorum cõuentum incidisset.* Tum per amplificationẽ, ac hyperbolem: *Ipsi quoque parietes uidẽtur lugere, aut lætari.* quale est illud apud Senecam tragicum in Medæa: *Quum pieria resonans cythara Thracius Orpheus solitam cantu retinere rates penè coëgit Sirena sequi.* & per emphasin, ubi plus intelligitur, quàm dicitur: *Demissum lapsi per funem,* inquit Vergil. per quod uastitas equi denotatur. Iam apposita, siue adiecta, quæ tametsi sunt poëtis largius concessa, tamen in usum quoq; oratorum cedunt, & reum oculis subijciunt mirificè. Plinius Secundus: *Homo magis doctus quàm pius, uastæ solitudines Africæ, ferax bellorũ Italia.* Coniuncta uerba in statura, quẽadmodum diximus de simplicibus. Cõpositio & structura concinnior, ac lenior. Varietas rerum ostenditur oratione, membris, & cæsuris coaceruata: ut in descriptione Celij, de Antonio, quæ est apud Quintilianum.

DE NARRATIONE.

NArrationes uariæ sunt, & ex fine censentur, ut aliæ res omnes. Nam eam facimus, uel ut aliquid doceamus, seu explicemus: uel ut persuadeamus, uel ut detineamus. Miscentur hæc quidem: sed oculus est figendus in meta, tanquã in scopulo. Narrationem

quæ ad explicandum paratur, ueram esse par est. hanc historiam uocamus. Ad persuadendum uerò, si id uolumus persuadere quod narratur, oportet esse probabilem. Sin aliud per eam, aptè est cõfingenda, quales sunt Apologi. Sin ad delectandũ atq; occupandos animos, ea est licentiosa. Plena & perfecta narratio, inquit Aphthonius (autor alioqui parum grauis) sex debet continere: personã quæ gessit, rẽ gestã, tempus per quod, locum in quo, modum quo, causam propter quã: quod ut nec in totũ probo, ita nec reprobare est animus.

DE HISTORIA.

Historia explicatio est rei gestæ: quæ ab ἱστορεῖν trahit appellationem, quod est uidere. quia aliquis eam uiderit, qui & narrarit. est enim uelut pictura, & imago, atq; speculum rerũ præteritarum. Ac quemadmodum res narrantur transactæ, ita etiam uenturæ. Narramus res unius hominis priuatas, ut Socratis. res unius publicas, ut Pompeij. res multorum priuatas, ut Socratis & Platonis. res multorum publicas, ut Cæsaris & Pompeij. res priuatas & publicas unius aut multorũ, quemadmodum Suetonius scripsit, et Plutarchus. res unius populi, sicut Liuius. res multorum populorum, sicuti Trogus, Herodotus, uno loco aut diuersis. Narramus aliquid unum, ut de philosophia Socratis, de bellis Cæsaris: aut plura, & hæc insignia, uel etiam minuta, ut Suetonius. Sed quum scripta

omnia

omnia habere utilitatem aliquam cõueniat, ne pœnitenda iactura fiat temporis, rei preciosissimæ: quanto magis historiam, ex qua tantum utilitatis potest colligi, nempe usus rerum, & prudentiæ, tum formationis morum ex alienis exemplis: ut optima factu sequamur, sicuti Liuius inquit, praua deuitemus. Ideo narranda sunt historico ea, quæ usum uitæ cõmunis adiuuent, & meliores poßint legentes reddere, ne in uanis & nugacibus consumatur scriptio rerum gestarum. Quocirca de philosophis gentium & diuis nostris multum & sæpe scribendum. nam quæ exempla esse possunt generi humano perinde fructuosa, ac uirtutum, quas illi natura duce assecuti sunt, & præstiterunt, uel ingentis probitatis, quàm nostri diuino munere sunt nacti. Illud profecto subit admirari, cum ex corpore cõstemus & animo, in hoc uerò sint affectus & mens, de corpore et affectibus incitatis ac perturbatis tam esse multa, tam uariè, tam copiose conscripta: de affectibus autem moderatis, & mente, tam pauca, ac propè nihil. Apparet indubiè, degenerasse hominum genus in brutorum ingenium. Quæ est enim nostri melior pars, & unde homines censemur, quàm mens? Nihilq; tanto pere interest nostra, excoli. boni sumus, si illa sit bona: mali, si mala. Quam in rem tot præceptis atq; exemplis indiget, ut quantumcunq; scribatur, nihil tamen poßit fieri superuacaneum. Quid quod incitarentur

ad probitatem plurimi: nam decus hoc bellicum complures ad cædem populorum ac gentium, atq; immania facinora instigauit. Nec aliter deberent narrari bella, quàm latrocinia, breuiter, nudè, nulla laude addita, sed detestatione potius: ut longum bellum referretur non utiq; ad cõmendationem uictoris, sed tanquam in exemplum, quid pariat affectus unus prauus, siue ambitionis, seu iræ, siue libidinis: tum ut uideant, quàm in incerto ac leui momento sitæ sint res & fortunæ hominũ, quibus tantopere fidimus. Prima *historiæ lex est, ut sit uera, quantũ quidem præstari poterit ab scribente. nam ut oportet esse speculum temporum, si falsum dicat, falsum erit speculum, reddetq; quod non acceperit. Sed neque erit uera imago, si maior sit quàm res: uel minor, id est, si res deprimat consultò, uel attollat. Cæterum narrationum uaria sunt genera, aliæ in quibus uerba spectantur singula, ut in pactionibus, fœderibus, edictis, senatus consultis, in libris nostræ religionis, in quorum etiam apicibus latent mysteria: in his exactißimè seruanda est ueritas integra & simplex. Aliæ pertinent ad narrationem quandam rei gestæ, ad delectationem & tenendos animos, aut prudentiam & mores. in his satis est seruari summã integrã. Adduntur quæ doceant, quæq; facile detineant, uerba, sententiæ, orationes: quod maximi historici faciunt, Thucydides, Xenophon, Liuius, Sallustius, Tacitus,*
Curtius,

Curtius, Herodianus: & modo rei summa uero consentiat, non amittunt ueræ narrationis nomen. Corpus ipsum oportet sacrari ueritati, colorẽ & cultum nihil est necessum. Nec immeritò Lucianus historicum uult esse ἀβασίλευτον, ἄνομον, ἄπολιν. *propter scribendi libertatem. Historicum decet, iuxta Thucydidis sententiam, rem potius duraturam perpetuò conficere, quàm breuem gratiam mereri: siue id de materia sentiat, siue de tractatione rei. De ueritate autem historiæ Lucianus ait, non magis posse ferre eam falsum quid, quàm asperam arteriam aliud quàm merum spiritum. At uerò quando historia à uidendo accepit nomen, non est ab eo petenda, qui multa post secula, quàm res contigit, aliquid adfert in ea nouum, & prioribus seculis inauditum, aut interponere iudicium suum tentat inter opiniones priscorum, nisi ex ratione uerisimili. Ideoq; nullius sunt autoritatis Philostrati Heroica, qui de tam uetustis rebus uoluit pronunciare, ut si quis hoc tempore de Christo & actis Apostolorũ nouum quippiam summæ rerum adijceret. Si unum aliquid narratur, in idipsum semper spectetur: sin plura, in insignibus magis immoremur. Nec omnia explicanda, sed præcipua. ueluti in prælijs non omnium sunt percensenda nomina, quod est poëtarum: sed primorum, nempe ducum, nisi si cuius egregia fuerit uel ignauia, uel uirtus, uel consilium. Præcipua uoco, quæ plurimum adferunt pruden*

tiæ, & bonorum morum. Nam quorſum attinet tam accurate acies deſcribere, & prælia, quæ melius neſciremus? Quocirca ad prudentiam explicentur cauſæ, & conſilia, & euentus, & ſi quid ſit occultum & arcanum in negocio. Nam illa magis prudentiam inſtituunt, quàm geſta omnibus expoſita. Cæterum quemadmodum ad deſcribendum diximus commodiſsimum eſſe, ſi quis rem totam oculis ſubijceret: ita ad hiſtoriã, ſi tanquam ex alto omnia ſpectarit, quomodo gerantur. Hiſtoriarũ uaria ſunt genera, quantum quidem ad illius corpus attinet. Hiſtoria enim quaſi pictura eſt quædam. porrò pictura eſt alia monogramma, una linea effigiata, qualis nuda illa temporum deſcriptio, ut Euſebij chronica, & annales lunthei pontificum, qui dicebantur olim Maximi. alia eſt expreſsior, ut Suetonij: & hac magis, Caij Cæſaris. alia eſt colorata, ut Salluſtij, Liuij, Thucydidis. Dicamus de hac poſtrema, nã ad ſuperiores ſufficiũt dicta. Partes huius ſunt proœmiũ, liberũ quidẽ, ſed nõ tã remotũ à re, q̃ ſunt Salluſtiana. In eo fiet auditor attentus, ſpe magnitudinis utilitatis, iucunditatis materiæ, deniq; eorum quæ in detinendo percenſuimus. tum docilis, ut ſciat, cuius hominis aut gẽtis acta eſt expectaturus. Sequitur narratio, ſeu corpus hiſtoriæ. in qua ſumendum ab aliquo initio exordium, & tempora ſunt inde digerenda, puta ab urbe cõdita, uel à Domino nato, aut olympiadibus. Ma-

gnum

gnum historiæ uicium, si quam oportet esse lucem temporum, ea confundat & obscuret tempora. Itaq; rerũ autori accuratè ac diligenter sunt tempora distinguenda. Quantum enim refert, si quod prius est, & ceu alterius causa, fiat posterius, & effectum. in quo tota historiæ ueritas obtenebratur, & perit bona pars fructus, cui est parata. Ordo est duplex, naturæ & artis. naturæ est, ut quæ priora sunt loco, aut tempore, narrentur prius. in quo uel res, ut sunt gestæ, sequimur, uel narrantem aliquem inducimus. sicut Vergilius Aeneã, Vlyssem Homerus. in quo etiam seruatus est naturæ ordo: nã prius est, ut Aeneas appulerit Carthagini, quàm ut illa narret Didoni. non est seruatus ordo rerum gestarum: priora enim fuerunt Troiana bella, quàm Aeneam uenisse Carthaginem. Est ordo artis, quũ aliquid ad fidem interponitur, quod est prius, ut Cæsar timens reatũ: etenim læserat Bibulum in consulatu, & Catonem, & Domitium, ad arma uenit. Paulus cunctanter recipiebatur ab ecclesijs, quod scirent illum acrem aliquando persecutionẽ exercuisse in Christianos, & timebant dolum ab eo, qui tam infensus fuisset nomini Christiano. Prima narratio est historici, quæ est recta. Iam quum multorum populorum, aut unius, uarijs locis res narrantur, ab uno loco transiliendum in alium, seruato ordine magis temporum, quàm locorum, nec præuertemus euentus rerum. nam illa expe-

ctatione

ẽtatiõe exitus detinetur lector, suspensus usq; ad calcẽ. Vnde illa perseuerantia in lectione historiæ aduersus rationem quoq; ualetudinis, & curandi corporis pertinax. Narret scriptor rerum, ne effundat se in laudes suorum, aut uituperationem hostium. non enim est encomiastes, sed historicus. Nec fert historia, quemadmodum Lucianus admonet, illas adulationes & hyperbolas poëticas, cuiusmodi de Agamemnone Homerus confinxit, quod capite esset Ioui similis, pectore Neptuno, zona Marti: quasi unus Deus ad similitudinem regis unius non sufficeret. id si fiat, quid erit aliud historia, quàm poëma solutæ orationis? Licebit interdum historico digredi, etsi rarius, ad quærenda amœna quædam lectoribus diuerticula: sicut Sallustius facit de origine urbis, & corruptis pop. Romani moribus, & initijs motuum ciuilium: Liuius quoq; de transitu Alexandri in Italiam. quamuis magis est hæc digreßio, quàm illa Sallustij, quæ uerius nominari posset altior repetitio. eam permittitur crebrius historiæ inseri, quàm alteram illam annexam, & quasi assutam, alienam à reliquo corpore. Iam conciones seu orationes sunt duplices: directæ, per primam personã, ut apud Liuium plæræq; omnes: indirectæ, per tertiam, ut ferè apud Cæsarem. Verum nec de quibus uis rebus sit oratio, sed de maximis in illo argumento, & dignißimis cognitu, & ubi nactum se scriptor crediderit materiam ad utilitatem

litatem & delectationem. Incidunt quoq; descriptiones ciuitatum, regionum, montium, fluminum frequentes, quæ ad intelligentiam rei gestæ ualde conferunt. Interponet historicus iudicium suum, quum uidebitur, ut ad cōmendationem legentium euehat benefacta, contrà uerò malefacta ad execrationem insectetur: quod multi factitarunt, sed potißimū Polybius, Plutarchus, Valerius, si modò hunc inter historicos receperis. Ciceronis in secūdo de Oratore hæc est sententia: Ipsa autem historiæ exædificatio posita est in rebus & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem. uult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari, quid scriptor probet: & in rebus gestis non solum declarari, quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo. & quum de euentu dicatur, ut causæ explicentur omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorum non solum res gestæ, sed etiam qui fama ac nomine excellat, de cuiusq; natura ac uita. Sic M. Tullius. Ergo qui interpositurus est censurā suā, hunc cōuenit habere iudicium integrū, non corrupum prauis opinionibus: ne diuitias, aut potentiam, aut prælium, aut uictoriam multa cæde partam admiretur, laudetq;, tanquam rem pulchram: quum sint res partim abominandæ, partim neutræ. Nihil necesse habet mul-

tum

tum immorari in eo, qui mali quid fecit: sed in eo qui aliquid boni, eius patriam & parentes & progenitores, si uideatur, recensebit. Sed hanc interpositionem iudicij, breuem esse & acutam cōuenit, ut in animos penetret, & affigatur: quales sunt Valerij Maximi, non quales Plutarchi Cheronæi, longæ & segnes. transit enim ab historia in scholā philosophiæ. Illud est in iudicando temperamentū adhibendum, ut si quid uel improbas, uel cōmendas, non affectui uidearis id dedisse, sed rationi: id est, non maleuolentiæ, aut fauori personæ, sed integræ & rectæ censuræ de facto ipso. A maledicentia abstinendum potissimum, ne in rabiem exeat licentia. In eos, uel qui adhuc supersunt, uel quorum recens est aut in animis memoria, aut in prolibus, graue est dicere. feruent enim adhuc affectus, qui non sinunt munere suo iudicium fungi. Sed si apertè uerum scribere quandoq; parum licebit, figuris erit locus, aut alterius persona inducta, uel amici aliquid desiderantis, uel hostis increpantis, aut conquerentis: quod facit sæpe Liuius. Ea propter M. Tullius magni esse uiri censet, historiam scribere. Epilogū historia raro desiderat, nisi interdum breuem propositionem, quid actum, quid restet. Verba erunt rei, de qua agitur, congrua: de magnis splendida & sonantia, de paruis humilia, de philosophicis philosophica, etiā de sordidis non dissimilia. Nihil enim æque historiæ cōgruit, ut proprie-

tas

tas uerborum. quanquã nec in exacta illa philosophiæ penetrabimus, nisi de philosophis scribentes: aut descendemus ad imperitiam tabernariã uel castrensem, nisi si quid fortè uolumus maximè ad uiuum effingere. Perspicuitas est necessaria, utiq; talis, quam intelligant omnes, docti uerò etiam laudent. Vtuntur quandoq; historici uerbis liberioribus, ut inquit M. Fabius, & remotioribus figuris, ut narrandi tædiũ deuitent: sed nõ est crebras translationes, & cõformationes usurpandum: in quo peccauit, mea sententia, Ammianus Marcellinus. Nihil est in historia, inquit Cicero, pura & illustri breuitate dulcius. Habent historici propria quædã uerba, ut Mortales ponant pro hominibus: quod tamet si oratores dicant, non tamen his adeò frequenter conceditur: Quæ geminatũ, ut meq; regnumq; meum: et figuras poëticæ licentiæ, ut Annibal ipse tragula femur ictus: et, In quem primum egreßi sunt locum, Troia uocatur, gens uniuersa Veneti dicti. Locutiones item & formulas, ut per infinitũ modum incisa, Videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera, omnia parentum beneficia ab illo se habere, illi se deuouere, corporis, uitæ ac sanguinis quod supersit, quodcunq; sibi cum patria, pœnatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. Tum ab uno aliquo capite dependent multa membra per iugationem, quod uel initio, uel medio, uel fine ponitur, ut primo est libro declaratũ. Omittimq;

Mortales pro hominib.

tunt quandoq; uerbũ, ut sum, facio, gero, dico, loquor, & respondeo. Oratio, *atq; orationis sensa erunt planè politica: cuiusmodi esse solent senum, in republica prudentum.* Itaq; *malim eam redolere nonnihil uetustatis, quàm omnino esse nouam, & quasi iuuenem. gratior est eo pacto, & sermonem eorum magis refert, de quibus loquitur.* Et *quandoquidem res scribit, quæ uelut fluxu & cursu quodam prætereunt: esto oratio non periodica & contorta, non acris & pugnax, sed tracta & fluens & fusa, ut decurrere uideatur cum ipsis rebus, non intersistere, nec interrumpi. ita facilius lectorem rapiet, ac deuoluet secum usq; ad exitum.* Nec *immeritò* Quintilianus *proximam eam affirmat poëtis esse, & quodammodo carmen solutum. Sed numeri fuerint leues, aptè cohærentes & coagmentati, ut æquabile fiat orationis corpus, & molliter labens: adeò ut quicquid huic admiscebitur, etiam alterius generis, siue orationes, siue dialogi, siue excursiones, eundem fluxum resipiant, atq; eandem cõtemperationẽ.* Quod *si propter argumentum ab ea phrasi non nihil disceditur, certè non eadem tractantur ratione, quasi per se ac separatim: sed ita, ut planè appareat in historiæ corpore concludi, adeò naturã illius in dictione retinent.* Fusam *esse orationem præcipio compositione, non diffusam uerbis, nec sensis redundantem.* Et Q. Seruilius Nouianus *iure est taxatus à* M. Tullio, *quod minus es-*

set

ſet preſſus, quàm hiſtoriæ poſtularet autoritas. Interſiſtendum tamen nõnunquam, uelut quũ ad locum eſt uentum, in quo uolumus lectoris animum parumper quieſcere ac uelut reſpirare, ut quũ uictum eſt præliũ, quum uir aliquis præſtans mortuus, quum mutata forma ciuitatis. Quin etiam quum res egregias attinget, uelut fortiter aut conſtanter factum quid, contra fortunam, & humanos caſus, pandet aliquantum ſinus, ut plenius ac ualidius feratur. Quid quod in rebus quoq; eiuſdem generis uarietas leuabit tædium lectionis. non enim eſt unus quaſi gradus in quoque genere, puncto aliquo determinatus: ſed patet latè, mutari ut poßit color in eadem forma. Res uerò quo expreßius referantur à dicente, nec augendæ ſunt, nec minuendæ uerbis, ſed relinquendæ ſuæ magnitudini: hoc eſt, quod Salluſtius dicit, facta dictis eſſe exæquanda, dum modo ne in cothurnum ſe attollant res atroces, nec ad ſordes deuoluantur humiles. Nam in illa ſua ſede, et quaſi regione, altius aliquid & depreßius inueniet hiſtoricus, quibus utatur, cõſeruata dignitate. Repetitiones in hiſtoria moleſtæ ſunt, quales in poëmate Homeri crebræ, quem reor fuiſſe magis morem temporum quàm autoris: ut licet ex ſacris literis cognoſcere, in quibus ſunt multæ eiuſdem rationis. Vergilius eas in totum omiſit, diligens alioqui Homeri æmulator. Repetitiones uerò in gradatione ornamenti ſunt, ut fortunam neglexit pri-

mum, neglectam contempsit, cum contempta est congressus, congressam uicit, uictam prostrauit & conculcauit, deniq; triumphauit de uicta & conculcata. quod tamen si crebro fiat, amittit gratiam, ut aliæ omnes figuræ. Est narrationis quoddam genus breue quidem, & succinctum uerbis, sed rebus longũ & superfluens, ut in portum ueni, nauis aderat, conscendimus, sustulimus ancoras, pandimus uela, nauigauimus. hoc ultimũ suffecisset, nisi quid fortè addatur, quod rei qualitatem mutet: ut, in portum ueni, seu uerius stationem nauibus male tutam, nauis aderat uetus ac putris, conscendimus ægrè ac periculose, sustulimus maxima ui ancoras, pandimus uela lacera, nauigauimus, nõ quò intenderamus cursum, sed quò nos impulerunt unda & uentus. hæc enim aliud multo sunt, quàm simplex illud Nauigauimus. Puto facturum me rem studiosis utilem iuxtà & gratam, si nõ grauer adscribere censuram Ioannis Episcopi Alariensis de Tito Liuio, quæ & uirtutes ostendet quas in historia sequamur, & quæ fugiamus uicia: siue hæc ille in T. Liuio obseruarit, siue in ratione historiæ componendæ, siue in collatione amborum: Non
» illum, inquit, uarietas confusum, non simplicitas hi-
» storiæ fastidientem reddit. in tenui, quod persæpe acci-
» dit, atq; humili rerum materia, non est exanguis, ari-
» dus & ieiunus: in copia uerò ac magnitudine, non tur-
» gescens ac uastus, plenus citra tumorem, æquabilis ac

lenis

lenis citra molliciem, nec luxuriose effluens, nec nimia sterilitate tabescens. in asperis rebus nō salebrosus, neque languens, in mollibus non uiolenta & coacta oratione subsultans: nō ita tamen copiosus, ut nimius: neq; ita suauis: ut lasciuus: nec adeò lenis, ut remissus: non sic tristis, ut horridus: neq; ità simplex, ut nudus: aut adeò comptus, ut affectata compositione calamistris uideatur inustus. par uerbis materiæ, par sententia rebus. in re gesta exprimenda, grauis atq; magnificus, et tamen succinctus ac proprius. in narratione naturalis, & semper spectatus, ordinem minimè confundens, & rerum euenta non præcurrens: minimè in gratiam adulator, aut reprehendendo parcus in ueniam, non amarulentus in noxam. ipsi quoq; senatui, ordini illi orbis terræ moderatori uenerando, populoq; Romano terrarum principi, si uel temeritate præcipites, uel errore lapsi, uel quacunque forent ratione supra modum iustumq; euecti, nequaquam parcens. res etiam aduersariorum debita cōmendatione non defraudans, ut modo narrator tantum, modo censor esse uideatur: atque ita seuerus & tetricus, ut ne censoribus quidem grauißimis, quibus nihil Romæ *sanctius fuit, ubi facto usus fuerit, unquam ignouerit. At uerò in concionibus ante omnia uerborū parcus, sententiarum diues, multo est uerbis, q̃ sensu restrictior atq; concisior: in qua parte non cæteros scriptores tantum, sed seipsum quoq; lon-*

gè antecellit. Hæc ille de Liuio, atq; adeò de historicò optimo. Et quemadmodũ quæ admiscentur historiæ, naturam eius debent retinere: ita historia, quum in epistolam, aut familiarem sermonem uenit, multum de cultu illo suo & ornatu deponit, tenuior erit eius contextus, & color dilutior, & contractiores absolutiones.

NARRATIO PROBABILIS.

IN summa quidem ea sunt maximè probabilia, quæ & uera. Nam quicunq; ex ueritate sumatur fucus, nullus est tam expressus & germanus, quàm ipsamet ueritas: nec tantum habet uirium atq; efficaciæ, sed aliquando falsa quædam quibusdam ueris fiunt probabiliora. quod nõ ex rebus ipsis nascitur, sed ex nobis prauè iudicantibus. ideoq; non uerè modò narrandum est, quod rei quidem sufficeret, sed uerisimiliter propter nos. Primum omniũ inquiremus, quid auditori sit probabile, ratio an exemplum, an autoritas, an experimentum per aliquem sensuum sumptum. Rudes homines naturæ miracula derident ut fictitia, hebetes rationem non assequuntur, mouentur exemplis, parent autoritati. Ideoq; non eodem modo narrandum Ciceroni in foro, quo Aristoteli in schola. Est progressus quidã naturalis, ut posteriora ex prioribus uideantur nasci, uel ordine & serie causarum, ut filius à patre: uel loci aut temporis, ut dies posterior ex priore, tertius ex secundo, hic ex primo: in quîs duobus sunt prius & posterius

ſterius: etiam conſuetudinis & moris, ut lotum quem priuſquam accubuerit. ductus hic maximam habet ſimilitudinem ueri, propterea quod omnia uelut nexu quodam uel defluunt uel conſiſtunt, non in natura modo, ſed in arte, quæ eſt naturæ imitatrix. quale eſt intraſſe quem in ædes, ſalutaſſe hoſpitem, humaniter acceptum, inuitatum recuſaſſe primum, hinc ſæpius rogatũ acquieſſe, & diſcubuiſſe: Admiſtio breuis cauſarum, & quaſi ſparſio ſeminum argumentorum probabilem narrationem efficit: ut quum eſſent hilares, & haberent puellas, potatum eſt largius, hinc ſaltatum, & calfactis animis ex leui occaſione uentum in rixam. Cæſar timens accuſationem, etenim multos læſerat, uenit ad bellum ciuile: quod dictum eſt à nobis de narratione artificiali. Si in naratione ſunt alia deinceps probanda, aut confutanda, non ſunt ibi conſumenda argumenta. Aſinius Pollio (ut inquit Seneca) prudenter dicebat colorem in narratione oſtendendum, in argumentis exequendum: & imprudenter eos facere, qui in narratione omnia inſtrumenta coloris cõſumerent. nam & plus eos ponere, quàm narratio deſideraſſet, & minus quàm probatio. Optimum in hoc genere narrationis exemplum eſt Ciceronis pro Milone. Ita alia ex alijs ducuntur, loci, temporis, & moris ordine, ut non potuiſſe aliter fieri appareat. Quod ſi in narrando perſuadere uolumus, ut in philoſophia & artibus,

ibi possunt extendi & consumi argumenta. Narrationis huius dictio erit humilior, ieiunior, concisior, callidior. Plinius Cæcilius Capitoni: Habent quidē oratio & historia multa communia, sed plura diuersa in ijs ipsis, quæ cōmunia uidentur. narrat illa, narrat hæc: sed aliter. huic pleraq; humilia & sordida, & ex medio petita: illi omnia recondita, splendida, excelsa cōueniunt. hanc sæpius ossa, musculi, nerui, illam tori quidam, & quasi tubæ decent. hæc uel maximè ui, amaritudine, instantia: illa tractu & suauitate, atq; etiam dulcedine placet. Postremò alia uerba, alius sonus, alia constructio. nam plurimum refert, ut Thucydides ait, κλῆμα sit, an ἀγώνισμα. Sic ille. quæ dicta sunt de forēsi oratione. nam minus curæ est adhibendum in schola philosophiæ & artium.

APOLOGI.

Apologi conficta exempla sunt in usum uitæ, qui ad suadendam uirtutem, ad dissuadendū uicium, ad aliquid deniq; agendum, aut non agendum, sunt reperti. alioqui uani sunt & superflui: quippe non narrantur propter seipsos, sed propter exemplū quod nos sumamus. In his sermonem damus aut homini soli, quod genus à Græcis dicitur λογικὸν, uelut quum agricola filios suos afferre fascem uirgarum iussit: uel mutis solis, ut aquilæ, aut oleæ, hoc est ἠθικὸν: uel homini & muto, quod μικτὸν, sicut homini & serpenti, homini &

ni & cani. Apologorum olim multæ fuerunt species, sicut Aphthonius tradit: Sybariticus, Cyprius, Cilicianus, Aesopæius, ab inuentoribus. Omnes uerò in Aesopæium concessere. Narratio hæc ueritatē non spectat, & tamen uerisimilitudinem hactenus debet obtinere, ut considerata rei, quam induit loquentem, natura atq; ingenio, congruentem ei attribuat & sententijs & uerbis sermonem. Leo & aquila superbè, regaliter, iracundè loquentur, ac magnificè, uerbis amplioribus & nitidioribus: uulpes callidè, uersutè, omnia ad utilitatē suam referens: lepus meticulosè: asinus imperitè, frigidè, stolidè. apes et formica prudenter, gnauiter, parcè, ut etiam in oratione appareat frugalitas: quercus solidè, arundo leuiter. deniq; sic loquantur, quemadmodū credibile est ea locutura, si beneficio aliquo numinis sermonem acciperent. Debet esse in narratione festiuitas & facilitas, tum simplicitas in uerbis, nihil molestum, nihil affectū, sed purus sermo, (ut Quintil. inquit,) et nihil se supra modum extollens. quamuis ego differentiam uelim seruatam loquentium, ut accuratius loquatur uulpes quàm asinus, & illustrius leo quàm formica. omnia uerò intra mediocritatem, seu potius sub mediocritate. Quæcunq; dicentur, aut certè præcipua, ad scopū dirigentur, quò fabella pertinet: id est, quod per eam uelimus significari. Id uerò nōnunquam exprimitur: et si præponatur, dicitur προμύθιον, id est, præfabulatio.

bulatio. Si postponatur, ἐπιμύθιον, id est, affabulatio. Est quum prorsum omittitur, & animo cuiusq; relinquitur coniectandum, quod est maioris grauitatis: ut fecerunt Menenius Agrippa, de mēbris corporis in ocio-sum uentrem coniurantibus: & Demosthenes, de concordia luporum & pastorum traditis canibus, quum Philippus oratores posceret: & Themistocles de muscis obsidentibus ulcus canis, quum de mutandis magistratibus ageretur. Res gestas quæ ad propositū tuum faciant, non semper inuenies: apologos facile erit confingere. Itaq; conseruandus est eorum usus. nam habēt suo loco plurimum iucunditatis, ac uirium.

FABVLAE LICENTIOSAE.

FAbularum commemoratio ad fabulas Milesias nos deduxit, quæ ad uoluptatem solam sunt repertæ, queq́; indignæ sunt, de quibus multa uerba fiāt. Huius notæ sunt Milesiæ, à Mileto Ioniæ, quæ de luxu & delitijs male audiuit. & ut oratio mores ac uitam sequitur, repertū est in illo nepotino ocio genus quoddam fabularum nec uerum, nec uerisimile, nec in aliquem usum uitæ paratum & congruens: sed tantum ad extrahendum tempus, uel in cōuiuijs, uel in cœtibus uirorum ac fœminarum, qualia sunt etiam amatoria omnia: quod Galli uocant intertenere, seu detinere potius. Ideoq; Lucianus Sophista sermones amatorios uocat Milesios, & Capella quasdam poëtarū fabulas.

Scripsit nomiatim de Milesijs Aristides libros aliquot μιλησιακῶν, & Apuleius Asinum, ex asino Luciani desumptum & concinnatum. Apuleius statim initio profitetur huius esse formæ: Nunc ego te, inquit, sermone isto Milesio delectabo. Eiusmodi narrant uetulæ pueris ad focũ, ne plorent, aut molesti sint. Quorsum pertinebit de re tam inepta dare formulas? ineptior ipse sim, si fecero. Multo alterius generis sunt poëticæ fabulæ, de quibus satius erit differere.

DE POETICIS.

POëtarum fabulæ ortæ sunt ex ruditate & credulitate uulgi. Tanta erat priscis illis seculis ignorantia rerum bonarum, & discrimen in omnibus adeò confusum, ut quiuis paulo ingeniosior, atq; usu rerum callidus, si quid attulisset uitæ conducibile, aut si fortitudine præstaret, aut forma, Deum se esse facile persuaderet. Ex his quorum esset origo incognita, hos de cœlo descendisse credebant, atque eo facilius, si ex oriente uenissent. nam eam terræ partem uocabant superos & cœlum, ut occidentem inferos. Memoria nostra homines illi, qui orbem recens inuentũ habitant, Hispanos uenerabantur tanquam deos, quod experimentis & uitæ prudentia plus ualerent: tum filios solis appellabant, quod albi essent, & ex oriente illuc uenissent, unde illis & sol. Græci autem superos dixerũt ad orientem & aquilonẽ regiones, ubi terra est altior:

Deus est mortali iuuare mortalem. plin

inferos uerò ad occidentē & meridiem, ubi decliuior. Itaq; *inferos posuerunt in Galecia* Hispaniæ, *ubi est amnis* Lethe. *Insulas uerò fortunatas ad mare* Atlanticum, *è regione* Libyæ. *Falsi sunt etiam figuris loquendi, quas quod non intelligerent, acceperunt naturaliter ac simpliciter, & habuerunt fidem.* Dixerat quis Phryxum *ariete uectum,* κατὰ μετωνυμίαν, *id est, naui cuius insigne esset aries:* Pasiphaën *ex* Tauro *concepisse* Minotaurum: *hoc populus simpliciter & accepit, & credidit:* Poëtæ *id cecinerunt, fistulæ populi.* Hæc *quidem ante constitutas olympiades.* Postea *uerò & populus fuit eruditior, & ratio accuratior uitæ ac loquendi.* Itaq; *deinceps minus est populo impositum, & fabulæ sunt confictæ rariores:* Magnamq; *rem dicit* M. Tullius *esse consequutum* Romulum *suum, qui non rudibus adhuc & inconditis populorum ingenijs, sed doctis excultisq; factus sit* Deus. *nam* Cæsares *adulatio fecit deos: non in mortuum, sed successorem. ita eum honorem non sunt nacti, qui successoribus è uita decesserunt aut incertis, aut hostibus. Summam fabulæ nunquam licuit poëtæ fingere, in re dico, quæ pro gesta haberetur. nam in apologis, aut scenicis, aut* Milesijs, *semper licet.* Rem *uerò gestam ornari conceditur, & augeri ad admirationem & uoluptatem, quod etiamnũ permittitur. nam si cui hoc solum est propositum, multo & copioso sermone audientiũ animos tenere, cũ oportet in*

Cæsares adulatio fecit deos.

tet in mendacijs expendendis & segregandis à uero non esse admodum religiosum, sed rectà ingredi, quacunq; auditoris ducat delectatio, siue in uerum incidat, siue in falsum. Hoc poëtæ ueteres factitarunt. *Quanq̃ non usq; eò falsas esse has fabulas cõuenit, quin similitudinem aliquam retineant ueri, ut nec impoßibilia dicantur, neq; incredibilia: nempe ea quæ inter se naturaliter pugnant, uelut stare quem & sedere: nec contraria ijs, quæ apertè sunt uera, aut persuasißima. Lucianus sophista ueras narrationes scripsit de rebus, quas nec ipse, nec quisquã uiderit, nec ipse nec quisquã alius crediturus sit.* Ridicula sunt hæc, & *ad poëtas non pertinent. tametsi nec fingi dedita opera tam absurda potest narratio, quin quasi filum aliquod & colorem retineat naturæ rerũ.* adeò contra naturã omnino mens *nostra nec intelligere quidem ualet, aut ratiocinari.* Videlicet *mentis nostræ siue scopulus, siue materia, ueritas est, qua nihil est naturæ congruentius.* Nam *metamorphoses illæ ad uim & potestatem deorum referuntur, quibus nihil est impoßibile, nec difficile: ut in* Halcyone *docet Socrates.* Idcirco & *in fabulis theatricis, ubi totum argumentum est fictum, tamen quo narratio fiat probabilior, admiscentur rationes, cur posterius nascatur ex priore: ut Chrysis ex parca & seuera uita delapsa est in uicium, ita ut ingenium est omnium hominum à labore procliue ad libidinem, & quæ sequuntur*

Veritas mentis nrã scopulus.

quuntur in Andria. Poëtarum fabulæ aliæ continent naturale quippiam, aliæ morale, utræq; harum sunt cõseruandæ. Quædam nihil habent uitæ profuturum, ut de uenatione apri Calydonij, de nauigatione Argonautarum. Sunt quæ etiam damnosa multa, ac perniciosa orta uel ex recepto errore, ut de campis Elysijs, de regno & fœdis facinoribus deorum: uel ex praua delectatione in rebus obscœnis, sicut de adulterijs, de omni turpitudine abominanda, tum de bellis, & crudelitate. Hæc uerò quorsum attinet conseruari, & legi? Ceu uerò non innumera sint in quibus occupemur, tanto conducibiliora: aut non paßim occurrant plurima, quæ & tempus nobis male occupent, et bonã mentem lædant? Fuerit fortasse illud Homericis temporibus ferendum, ut nugas canerent, quandoquidem profuturas in exemplũ res gestas non habebant. Nunc uerò quid illis opus est, in tanta multitudine ac uarietate rerũ tum publicè, tum priuatim optimarum & pulcherrimarum, apud Græcos & Romanos, omnes deniq; nationes. Neque enim est carmen in hoc repertum, ut uel stulta canat, uel mala. quod si recipimus, quid tandem erit humano generi pestilentius? Poëma (inquit Plutarchus) picturæ est loquẽs. Vilis et aspernãda est pictura, in qua sunt res leues, quæq; inani prorsum & breuiss. delectatiuncula allubescit oculis, non pascit animum, ut musca aliqua, uel mantile, uel lineæ meræ ac nudæ, quales olim

in

in tabula duorũ insignium pictorum. Noxia uerò est, & deuitanda, quæ animũ per oculos fœditate aliqua sollicitat & corrumpit, cuiusmodi ne qua pingatur uetari deberet publico edicto. Furor est poëma, & instinctus quidam, ut ait Plato in Ione. ex cuius sententia Horatius: Ingenium misera quia fortunatius arte Ducit, & excludit sanos Helicone poëtas Democritus. Quod si à Deo immittitur, circa res Deo gratas uersari eum congruet: alioqui non sacer erit instinctus, sed profanus. Id testati sunt prisci poëtæ, qui de suis diuis carmina propè omnia retulerunt: ut appareat carmen esse in hoc repertum, ut quæ de diuis dicuntur, libentius & maiore cum oblectatione audiamus. Illi celebrarunt & cecinerunt diuos suos, canamus nos nostros: diuos uoco Deum & angelos, tum illos qui cœlestem in terris uitam expresserunt. Hoc demũ poëma erudiet, rapiet, tenebit nos, postremò ardorem quendam pectoribus immittet, primum ut amemus illos, hinc ut æmulemur, & nos eorum uelimus esse similes. nam hoc uidemus in alijs poëmatis usu euenire, ut tales optemus nos fieri, quales ij sunt, quos tantopere uidemus extolli. Adhortetur carmen, & inflammet ad uirtutem: dehortetur, & deterreat à uicio. De mysterijs nostræ religionis & summa fidei, non pangendũ carmen nisi breue, parcum, sobrium: fortasse ut res mandetur memoriæ, ne quid uel in uerbis, uel in sensu admisceatur illis indi

gnum

gnum. Relinquenda sunt maiestati illi, in qua dictauit ea spiritus Dei. Nam poëtæ ad occupandos lectione animos uarietate condiunt ea, quæ canenda susceperunt. egrediuntur ad cõuiuia regalia, ad consulta deorum, ad inferos, inducunt loquentes multos, excitant mortuos, quibus tribuunt orationem: inserunt noua, inusitata, grandia, admirabilia, quæ in tractatu de Detinendo exequuti sumus. In theatris ad publicam exhilarationẽ exprimebatur hominũ uita, uelut tabella quadam, uel speculo: quæ res uehementer delectat propter imitatio nẽ, sicut Aristoteles ait in arte poëtica. Quippe imitatione, inquit, omnes capiuntur mirificè, et est homo animal maximè imitationi natũ: & ea quæ in natura sua nollemus cernere, expressa et aßimulata nos detinent. At uerò quoniam theatrum ex promiscua constat turba, uiris, mulieribus, uirginibus, pueris, puellis (animis rudibus, teneris, & ad corrumpendum obnoxijs) quantum scelus est uenenum inter illos spargere? Ea propter scenicæ fabulæ proponant sibi tanquam album, cõmendationem uirtutis, insectationem uiciorũ: doceant usum rerum, & prudentiam cõmunem. nihil expriment, unde molles animi flecti poßint in peius. Rectè Horat. Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. In argumento potiores su t hoc tempore uulgares fabulæ, q̃ antiquæ Latinæ aut Græcæ. In recentibus enim personatæ inducuntur uirtutes, uicia, respub. populi, elementa,

elementa, naturæ rerum, & de utilibus rebus agunt, quæq; spectatores cum uoluptate rectè admoneant. Debent hoc ciuitates pudori humano, debent reuerentiæ Christiani nominis, quod initium sumpsit à Domino & Deo nostro Christo Iesu, magistro totius puritatis ac sanctimoniæ. Transferant quoq; eum morem in cantiunculas ore uulgi protritas, quas cantillent pueri & puellæ, ne nouæ mentes uiciorum cupidine atq; experimentis inquinentur, priusquam bonum & malum diiudicent. Nolim illis contineri res sacras aut diuinas, ne peruulgata cõsuetudine obsolœscant, uilescantq; tanta mysteria: sed res boni exempli, quibus uirtus extollatur laudibus, & fiat amabilis: flagitium uituperatione deprimatur, & fiat inuisum. Nam etiam priscis temporibus pop. Romani, sicut traditur à M. Catone, magnorum uirorum laudes solitæ erant in cõuiuijs decantari, ut essent uelut quidam stimuli animis audientium, ad eas ipsas uirtutes, quas illi pro maximis ducebant. Quod si nec uirtutis placet materia, cantentur saltem ea, quæ sine animorũ corruptela audiantur, & teneãt: cuius generis sunt descriptiones amœnorum locorum, aut temporum, casus uarij, ridiculi, admirabiles, tristes, læti, dicta arguta, lepida, salsa, & alia eiusmodi. Allegoriæ personarum in scenicis poëmatis uehementer allubescunt: nec est iniucunda quædam obscuritas, in qua auditor ingenium intendat, modò intra captum

uulgi, cui ludi illi parantur. Nam quod populus assequi non potest, molestum est illi magis obscuritate, q̃ gratum. Possunt tamen prima esse populo reconditiora, quæ sensim per sequentia proferantur atq; explicentur: ut argumentum, quod ante primum actum recitabitur, multũ adferet lucis toti fabulæ. apertiora enim erunt, quæ dicentur, spectatori, qui summam tenebit rei totius. Erit argumentum breue, compendiosum, quodq; præcipua materiæ totius attingat: uerbis simplex & facile, sensisq;, quoad eius præstari poterit, dilucidum, ut comprehendi & teneri à quouis citra negocium poßit. Plurimũ adfert gratiæ, personarum discrimen & decorum, usq; ad extremum seruatum. De quo in superioribus præcepi. Non prodibunt personæ multæ pariter in proscenium, nisi fortè mutæ, ne si uariæ interloquantur, confundatur intelligentia rei: nec quarta loqui persona laboret, inquit Horatius.

COMPOSITIO CARMINIS

Dicamus iam de cõpositione carminis. Primi illi homines, qui carmen obseruarunt aliquod, concentũ quendam auriũ secuti sunt sine obseruatione pedum: mox concentum hunc, quod allubesceret auribus, ut eũ possent crebro iterare, dimensi sunt temporibus, prolationis, quibus nomina imposuerunt pedum. Certum autem numerũ pedum uocarunt uersum. Sed neq; concentum quemlibet uersum dixerunt. non enim

minimum, ut breuiorē quatuor syllabis: nec longiorem iusto spiritus decursu, nempe non supra sedecim syllabas, aut uiginti. ideo nuncupatus uersus, quod post eū uerteret, ac rediret ad initiū uel spiritus loquendi progressu, uel oculus legendi. Paulatim(*ut aures aliæ alijs delectantur, sicut nullus est non alicui gratus sapor, ita nec sonus adeò horridus, absonus, inconditus, qui non alicui arrideat*) *nulla remansit uocum cōiunctio à quinq; syllabis ad uiginti, quæ non habita sit pro uersu, & ex cōtinuatione carmen extitit, atq; hinc poëma.* Quos *tamē uersus si quis disiungat, & misceat uarie, ut iteratio non appareat, soluta oratio dicitur.* Inter *metrum & rhythmum hoc est discrimen, quod metrum sequitur numerum pedum, rhythmus tempora: ideoq; alterum esse potest sine altero. metrum sine rhythmo, hoc est, uersus sine uersificatione, sine concentu & harmonia, res est prorsum incondita & insuauis: dulcior multo est rhythmus absq; metro.* Natura *primorū inuentorum rhythmum est secuta, ars metrum fecit ex rhythmo. quanto porrò est arte potior natura?* E *uersibus habent nōnulli multum concentus, in quibus est harmonia temporum parium in syllabis imparibus: cuius generis sunt heroici, pentametri, sapphici, glyconij, anapestici, hendecasyllabi, trochaici.* Quibus *auribus modus temporum est notior, ijs concinniores sunt uersus, & iucundiores: uelut olim Græcis &* Romanis,

apud quos in omnibus syllabis discrimen erat notum breuium & longarũ. Exactum illud aurium iudicium *iam pridem perijt. magis agnoscimus uersificationem Latinæ linguæ, q̃ uersum.* In uulgari *sermone ex crassitudine auriũ non expenditur iam dimensio longarum & breuium, ac ne proferimus quidem cum eo discrimine: sed in finibus annotatur consonantia cum certo syllabarum numero. Aptata est metri ratio auditori, rebus, personis inductis.* Res *bellicæ heroico uersu sunt decantatæ, quasi tuba & spiritu illo militari, quo essent gestæ. Scenici actus plurimum decurrunt iambo, quod is pes sermoni familiari ac quotidiano est proximus: sed obseruatio est maior in uersu scenico apud* Græcos, *quàm* Latinos. Et *tragœdia ut altioris argumenti & illustrium personarum, grandior est ac numerosior, unde cothurni uenit trãslatio: quemadmodũ socci in comœdia, quæ erant in actoribus integumenta pedum.* Fuerunt *quondam alia fabularum genera in pop.* Romano, *Attellanæ, tabernariæ, mimi, de genere argumenti & personarũ nominatæ: hæ ad nos non peruenere.* Omnino *actio scenica cõmunem teneat sermonem, numeris ad delectationem spectatoris sit aliquantum concinnis, & harmonicis: nec in sensis modo seruet decorum personarum, sed in uerbis quoq;, in temporibus, & tota compositione, quod à* Latinis *&* Græcis *cernimus in comœdia & tragœdia factitatum.*

tum, idq; nos rei ipsius natura admonet, tum etiam in materia ad eundem modum. Aspera enim & dura rebus tristibus competunt, lenibus lenia, lætis dulcia. denique quatenus effici dabitur, talis sit motus, & uigor, & actio, & habitus uersuum, qualis est rerum: non solum in fabulis scenicis, sed in quocunq; poëmate, potissimum dramatico, quodq; motus ac uim illam recipit, sicut in Homero & Vergilio docti uiri annotarunt. Omne & uerborum, & locutionis genus non recipit carmen modo, uerum etiam tegit, adeò ut & uerba antiquaria, & nouata, & phrasis dura atq; horrida minus multo notabilia sint in oratione numeris astricta, quàm soluta. quod est animaduertere in multis, uelut in Sydonio Apollinare, & Martiano Capella, quorum prosa absurdissima est, uersum non penitus reijcias. Quod autẽ carmen dictionẽ habet elegantiorem atq; expolitiorem, pedestrisq; orationis ornatæ atq; excultæ simillimam, id demum probatur maximè, quemadmodum Philoxenus Siculus author tragœdiarum nobilis dixisse fertur, optimam esse nauigationem iuxta littus, & deambulationem iuxta terram: carmen quod proximum solutæ dictioni, & hanc carmini simillimã. Verba extranea, quæ barbara nuncupantur, non fert ulla oratio, nisi illata sint in ciuitatem cum sua re, uel ciuitate donata, sicut primo libro docuimus. Mutata uerò adiectione, detractione, interpositione propter cõcen-

tum tolerantur. Ad hæc uariæ quoq; dialecti, modò ne nimiũ inter se distantes. Homero linguæ omnes Græcæ, quæ sunt complures, pro una fuerunt, iisq; omnibus promiscuè est usus. Romana *dialectos non habet, unica est & simplex.* Nationes *omnes, quas quidem nouimus, distinguntur in uarias linguas:* Hispana, Gallica, Italica, Germanica. *Inter dialectos una est in quaq; natione præcipua, uelut olim in Græcia, Attica: in* Hispania, Castellana, *seu potius* Carpētana: *in* Italia, Thusca, *seu* Bononiensis: *in* Gallia, Parisiensis. *In ea pangenti carmen modicè sunt aliæ usurpandæ. Aliis autem quantum libuerit inuehendum, de optima. admistio enim melioris ornamento est, admistio peioris fœdat, ac proinde uitanda: ut si quis* Parisiensi *adiungat* Aquitanicam, *uel* Bononiensi Pedemontanam. *Latinissatio in Græcitate deformis est, Græcissatio autem in* Latinitate *non adeò, nisi in quibusdam.* Neq; *præceptum hoc ad uerba solum pateat, sed ad phrases quoq; & idiomata. Sunt quædam loquendi formæ, & simplicibus uerbis, & compositis, uel ex uetustate repetitæ, uel mutatæ atq; inuersæ, quibus in soluto sermone non est locus: in carmen autem non solum receptæ, uerum etiam multùm addentes uenustatis. sicuti* Macrobius *ex* Vergilio Marone *docet, libro Saturnaliorũ sexto.* Et *quando numeris concentuq; poëta est tanquam compedibus deuinctus, multa ei permittuntur in uerbis propriis,*

prijs, in translatis, in ætate, in figuris, quæ non item alijs, ac ne scriptoribus quidem quarumcunq; fabularum, modò pedestri oratione. Adiectorũ siue appositorum, quæ epitheta nuncupantur, frequens est apud illos usus, tum compositorum nominum: ut mare ueliuolum, & terræ frugiferentes. quæ duo in soluta oratione, nisi maximè aptis locis ponẽtur, putida sunt: nec in uersu decent, si sint nimis crebra. etsi composita illa uerba & grandia magis apud Græcos scriptores locũ habent, qui sunt illis fingendis feliciores, quàm apud Latinos. Tragœdiæ uehementer congruunt, quum ardet affectus aliquis uehemens. Appositorũ alia sunt naturæ, quæ apud poëtas ubique habent locum ad explendum hyatum uersus, tanquam cõmissura: ut aqua humida, hyems glacialis, rapidus ignis. Scriptoribus solutæ orationis non datur hæc uenia, quia patentiore decurrunt campo. Quæ naturalia nõ sunt, si na ratione & causa poni ineptum poßit uideri, non minus in uersu, quàm in prosa. Quid enim ad rẽ facit, si loquens quis de Ciceronis diuortio, dicat, Cicero eloquens repudiauit Terentiam uxorem. quid enim eloquentia facit ad repudium? Quanto ineptius, quũ contra rationem? ut si Sallustius, uel Clodius, uel M. Antonius inuehens in Ciceronẽ, uocet eum patriæ parentẽ, aut ciuem prudentißimũ. In sermone numeris expedito, non decet ullum appositum inseri, quod non plus efficiat, quàm si

 abesset.

abesset. in carmine propter eius angustias magis conceditur, ut sine ulla inseratur causa, quàm ut contra rationem. Quæ officij sunt, uel dignitatis, uel professionis nomina, addi licet etiam ubi nihil est necessarium: uelut Homerus poëta, Socrates philosophus, Cæsar Imperator, Alexander rex. Multum uersus confert memoriæ concentu suo, & dimensu numerorum. Itaq; illa potissimum aptanda sunt numeris, quæ digna sunt memoria. Quæ poëmati sententiæ interseruntur uelut gemmæ quædam, si non sublimius & illustrius, numerosius certè uelim astringi, & quási rotatius iaculari, ut telum, quo fixius adhæreat. idq; faciendum est cum in omni alio poëmate, tum in scenico. Sic eas facile referet domum spectator, & recolet, & retractabit secum.

DE PRAECEPTIS ARTIVM.

ARs omnis uelut imago quædam est naturæ, nimirum exemplaris sui. Porrò in natura sunt res quæ adiectione partium crescunt, ut flumina: & ferè similaria sunt, quæ prius quasi delineantur totæ, sensim uerò expoliuntur atq; absoluuntur, ut fœtus animantium. In ijs etiam quæ hominum manibus & arte constant, alia particulatim surgunt, ut domus & liber: quædam cultu atq; expolitione totius existunt, ut statua & pictura. In tradendis quoq; disciplinis ingenij ad eundem modum usu euenit. nam aliæ à paruis initijs nouæ rei accessione proficiunt, sicut mathematicæ: quædam

quædam primum omnium describuntur cunctæ, mox illis inducuntur sensim colores. cuiusmodi sunt eæ, quæ suis omibus partibus cõiunctæ sunt, & cõcatenatæ, uelut grammatica, dialectica, rhetorica, philosophia morum. Hac uia tradiderũt artes has Aristoteles magnus in primis artifex, & Aristotelis sectator Theodorus Gaza. neq; enim in his una aliqua pars per se potest absolui, is est inter omnes nexus. Principium cuiusque artis erit cum priore arte cõiunctum, ut præbeat transitum ad sequentia, sicut dialecticæ cum grammatica, medicinæ cum philosophia naturæ. Hæc est Aristotelis sententia in Analyticis, nasci artem omnẽ atq; doctrinam ex antecedente cognitione. Prima ergo ars omniũ sensibus erit coniunctissima. horum enim princeps est notitia naturæ. Hinc à facilioribus ad difficiliora fiet progressus, ut priora gradum posterioribus fulciant. Priora quidem in artibus lux sunt posteriorũ: sed hæc ipsa posteriora amplum locum aperiunt, quo se lux illa diffundat, & fiat fulgentior. Huc pertinet quod dici solet, magister est prioris posterior dies. Non est in præceptis exhibendis natura rerum spectanda, sed audientis, ut illi & notiora dicamus, & priora, non naturæ. Cursum quidem & uiam naturæ debemus imitari, non ingredi. Habet illa, quæ sunt sibi notissima, nempe simplicissima in compositis, ut & nostri artifices materiam & formam. Nobis notissima sunt exposita sensi

bus,hinc ad mentem uenitur. Ergo *ſenſilia ſunt primũ oſtendenda, deinceps ea quæ ſunt his proxima: ceu in naturalibus cõmiſta, in artificialibus ſimplicia.* Nos *enim,utpote horum artifices, facilius hæc aſſequimur: ſicut in domo calcẽ, lateres, ligna: in republica domos, homines. ſic de animantibus, de herbis, de lapidibus ſcribunt,qui naturas rerum ſcrutantur,& literis mandant.* Q*uæ diſciplinæ aliquid uel ſcire docent,uel agere,accuratius atq; elaboratius exhibendæ,dilucidius uidelicet, exactiore ordine, ac ſingulis præceptis magis perpenſis,atq; ad ueritatis normam examinatis.* Q*uæ autem aliarum ſunt organa, accommodatæ ad earum uſum,nihil refert quomodo tradãtur ipſæ: modò aliæ, quarum gratia ſunt paratæ,probè ualeant illis uelut inſtrumentis uti. melior eſt cultellus ruſticanus bene ſcindens,q̃ elegans retuſus.* E*ficacitas rationum in omnibus non poteſt eſſe par,neq; eſt hoc à quoquam requirendum.* In *mathematicis ex cõmunibus animi conceptionibus,& poſtulatis,quæ abſurdiſsimũ ſit reijcere, proceditur ad alia, ea ui & robore argumentorum, ut paululum progreſſus,non ſit in manu tua retrocedere, ni repetas ſemel conceſſa: ſed nec impetrabis, quantum uis repoſcas,& efflagites.* In *cognitione naturæ probabilitas ſumitur ex ijs,quæ cadunt ſub ſenſus,adhærentibus motionibus,actibus.* In *diſciplina morum,ex congruentia naturæ, quæ omnibus informationes quaſdã*

de bono

de bono & malo, de æquo & iniquo indidit. In *encyclopædicis, à sententijs atq; opinionibus receptis usu, et moribus eorum qui habentur prudentes.* In *organicis, ut illis instrumentis aliarum usus quàm aptißimè consistat.* Dictio *erit, quæ magis respiciat lucem & curã rerum, quàm uerborum.* Hoc *quidem quantum ad rationem præceptorum attinet. nam sicut in alijs, ita & hoc loco circumspici possunt, dicens, auditor, res, tempus, & huiusmodi.* Lux *hæc paratur uerbis proprijs, translationibus à rebus notis atque aptis. sed de claritate ac enucleatione iam diximus.* Neque *uerò ita est enucleatio hæc persequenda, ut non solum elicias atque ostendas nucleum, sed frangas & comminuas puerili expositiõe ac inepta.* Et *alioqui ingenia discentium sæpe sunt, ut puerorum dentes, solido aliquo cibo roboranda & confirmanda.* Artifex *si rebus satisfecit, probè defunctus est suo munere, quibuscunque uerbis usus.* Eloquentiam *in philosopho, si attulerit, non reijciam, inquit* Cicero: *si non attulerit, nec requirã.* Phi*losophia enim omnis ars est rerum, non uocum: & tolerabilius est, philosophum peccare in uerbo, quàm in ueritate.* Melior *scilicet ac uerior philosophus est, qui sordida oratione res pulchras atq; eleganteis promit: quàm contrà, qui uel falsa, uel nugas proijcit splendidè ac magnificè.* Bonam *sententiã quis non ferat uel* Galli*cè, uel* Hispanè, *uel* Germanicè, *uel etiam* Scythicè *pro-*

latam? Si his linguis, cur non etiam Latina imperitè? Malim tamen, quantum fieri quidem poßit, ut sermonis cuiusq; seruetur integritas, ac proprietas. ita enim & intelligetur facilius, & incorruptior ueniet ad posteros. Princeps in tradendis artibus Aristoteles rebus est densißimus, parcus uerborum: in quo ualde consuluit memoriæ discentium, ne in retinendis necessarijs multum laboris suscipiant. Hunc artium præceptores imitentur: & si nolim eos ubiq; adeò esse pauciloquos, ac præcisos. nam ille in eo uidetur mihi esse quandoque immodicus. non enim quantum satis est dicit, nec respirare atq; interquiescere sinit lectorem: sed si paululũ modò oscitauerit, præteruolat magno dispendio intelligentiæ. Procemia erunt, quæ parent auditorẽ ad audiendum docilitate & attentione, ex magnitudine, pulchritudine, utilitate, neceßitate artis. Si quando libitũ erit digredi, id dabitur soli explicationi: uidelicet quũ discentium intererit uel ad artem, nempe ut attentior reddatur, aut docilior: uel propter ipsum eundem, quò fiat melior. Quod eo est faciendum crebrius, quanto satius est nos bonos esse quàm doctos. & admonitiunculæ eiusmodi breues erunt, sed robustæ ac ualidæ, quales nonnunquam Plinij Secundi: uel longiores in calce, sicut apud Senecã, in extremo cuiusq; uoluminis de quæsitis naturæ. Repetitiones eorum, quæ iam sint dicta, conceduntur, dum ne immodicæ in re aperta. nam in-

telligentiæ

telligentiæ dantur uel memoriæ: quorum si alterutrum non sit necessarium, superuacaneæ sunt. Epilogi, & transitus, quid actum, quid agendum, crebri interseruntur, ut memoria dictorum subinde renouetur, & ad ea quæ sequuntur paret sese auditor.

DE PARAPHRASIBVS.

HActenus de ijs orationibus, quæ explicandis rebus docēt: nunc de ijs, quæ explicatione uerborum. quarum aliæ orationem, quam susceperunt, dilatant: aliæ cōtrahunt, aliæ uerba explanant eadem lingua, aliæ ex una in aliam transfundunt sensa. Primum genus paraphrasis dicitur, alterum epitome, tertium cōmentarij, quartū uersio siue interpretatio. Paraphrasis est, quum ex una oratione alia dilatatur, breuiter intertextis quæ lucem adferant, ac proinde adiuuent intelligentiam. Est enim tanquam uiam paulo latiorem ac planiorem reddere, eandem uerò tenere semper in sensis: in qua expositione interdum autoris persona seruatur, alias paraphrastes ipse inducit suam, ut tertia persona sit autoris: quandoq; uariat, prout locus uidetur poscere. nam sunt, quæ commodius autoris persona exponuntur, sunt quæ paraphrastæ. Quod in ijs orationibus potiss. contingit, quæ habent dramata, uel conciones, aut dialogismos, deniq; uim aliquam & motum. Nam in descriptionibus aut præceptis artium una est inuariabilis totius sermonis facies, nihil opus

est

est ea mutatione loquentium. Digreßiones aut nullæ erunt prorsum, aut perquàm raræ, & eæ breues admodum. Idcirco enim paraphrasis nominatur, quod à proposita phrasi, hoc est oratione, nō discedat. Verum utilitati est seruiendum, hoc est, intelligentiæ rei. Quocirca locis difficilioribus immorandum est aliquanto diutius, uidelicet in complananda uia cœnosa & accliui plus est operæ ponendum. cuius generis sunt fabula uel historia, non cuiuis exposita, locus ex philosophia reconditus, allusio uel citatio autoris rari & incogniti. Tametsi obscura hæc & intricata non tam dilucidè explicantur in paraphrasi, quàm in alijs expositionū formis. Omnino instituti sui debet paraphrastes ubiq; meminisse. Dictio erit ad docendum apposita: & quæ in subiecta oratione antiquariè dicentur, ea reducet ad uocabula ætatis receptæ. quod uno uerbo, proprio quidem & apto, sed non satis usu cōmuni trito, id circumloquetur multis notioribus: quæ inuerse, rediget in ordinem: quæ disiuncta & separata, coniunget. Metaphoræ ac figuræ, & conformationes omnes ad propriam ac naturalem simplicitatem reducentur, ut sint ἀνεχημαπισμένα. deniq; tectorio detracto omni, ut planior ac dilucidior reddatur oratio. Intelligentiæ enim quæsita est paraphrasis, ut eam submoneat: quæque opus sint, uel oblitæ, uel in promptu non habenti, in mentem reducat.

EPITO

EPITOME.

PAraphrasi contraria est Epitome, quasi recisio eorum, quæ ad præsentis rei uel intellectũ, uel utilitatem non sunt necessaria. Præsentem uoco, quam sibi statuit, qui rescindit. In quo sunt inspiciendi auditores, quod eorum ingenium, quæ eruditio circa eam ipsam rem. hinc enim facilior fit materiæ intellectus, aut difficilior: tum cuiusmodi est ea res, quam paramus abscindere. nam quæ est ad intelligentiam aliarum rerum, uel ad suimet ipsius cognitionem accõmodata, ea si à reliquo amputetur corpore, non epitomen relinques, sed detruncationem: quale est quod Paulus episcopus fecit in Festo Põpeio. Porrò epitome duplex est, altera ex toto corpore uelut circuncisio & purgatio, quum fusa cohibentur, & amputantur quæ in præsens redundant, in quo noua est oratio contrahentis. Hæc potest appellari Summa, siue Cõtractio. talis est L. Flori de T. Liuio. Altera epitomes forma est, quum de toto corpore pars una aut multæ amputantur, quod uerò fit reliquum, eisdem uerbis subijcitur, quibus prius dicebatur, sicut in centonibus iuris ciuilis. hæc dicatur amputatio. Finis epitomes est memoriæ cõsulere, ut facilius teneat quæ expediant, & breui illa quasi admonitione subinde renouetur atq; excolatur: tum studiosorum tempori, ne tam multa habeant legenda, contractis necessarijs in pauca. Conducit nonnunquam probitati.

tati, ut si quis noxia reijceret ex autoribus spurcis, uelut è Martiale, Ouidio Nasone, Catullo, & eius notæ. Amputatio non habet aliam dictionem, quàm priorem. in qua hoc solum est curandũ, ne turpiter hient interrupta: & si non ubiq; adhiberi necesse est transitum, & quasi glutinum. Nam multa ceu aceruo quodam cõgeruntur distinctè, quod absurdum non est in uarietate rerum. alioqui ubi unus est contextus sensorum ac rei, præstat connexum seruari aliquem. Contractioni ac summæ seruit breuitas, ut paraphrasi copia. Deniq; si nihil petit aliud contractio, quàm breuiter dicere, contrarijs insistet uijs, ac de paraphrasi est ostensum: exceptis antiquarijs uocibus, atq; obsoletis.

ENARRATIONES ET COMMENTARII.

INterpretatio singulorum uerborum glossa est, seu glossema, nomen à lingua tractũ, quasi lingua obscurior dilucidiore declaretur: ut homo ferreus et præfractus, hoc est, durus & inflexibilis. Aliquanto fusius est scholium, ab exercitatione scholarũ deductũ, quod constat oratione facili ac demissa, omni prorsum cultu atq; apparatu nuda. Cõmentarij à cõmentando nuncupantur, quod est disserere. Hi sunt duorum generum, uel simplices, uel in aliud. In aliud sunt, quum sensus autoris cuiuspiã inquiritur atq; explicatur, qui sunt breues & contracti. diffunduntur uerò, si de proposita materia disputatur, & quid adferre queat cõmentator experitur.

experitur: quales ferè sunt in Aristotelem, in Hippocratem, in Galenum, in Magistrum sententiarum, in iure etiam ciuili ad XII. tabulas, & ad Edicta magistratuũ omnium. Huius notæ scriptores non tam alieni operis expositores dici debeãt, quàm autores proprij. Ideoq; ad XII. tabulas & ad Edictum prætoris, uel ædilitiũ, cõmentarios suos inscribunt. In arctioribus cõmentarijs non perinde spectandum est quid ipse sentias, ut quid is, quem explanandum suscepisti. Si locus sit obscurus, repetendus uelut è fonte, unde est ab autore tuo desumptus: ut in Plinio ab Aristotele, uel Theophrasto, aut alijs, quos ipse nominat: in Timæo Platonis, ab opere Timæi Pythagorici. quod non parum lucis adfert. Tum breuiter, uelut puncto attingendum, quid alij de eo ipso loco senserint, aut si qui tractarunt idem argumentum. Quod si non nisi multis uerbis explanari poßit, quod citare instituisti, satius est fontem (quod aiunt) indicasse digito, & unde sit hauriendum patefacere: nisi fortè scriptor sit uel rarus, uel aliena locutus lingua, quum è re tamen legentium putes esse, sententiam illius nosci. In cõmentarijs diffusis cauendum, ne alieno loco accurata fiat, & longa disputatio: neu permisceas disciplinas. uelut si scribens in sacras literas, ad anxias & uerbosas de alijs disciplinis cõmentationes transeas, quemadmodum de uocibus, de memoria rerum gestarum, de dialectica, de cognitione natu-

re.

ræ.ut ſi enarrãs illud Euãgelij *diui* Lucæ: Exijt edictũ *à Cæſare* Auguſto,*ut deſcriberetur uniuerſus orbis: ex mentione* Auguſti *uelut occaſionẽ nactus, totum illius cum* Mar. Antonio *bellum ciuile recenſeas. uel quia exponis,* Fiat lux: *infarcias de luce & umbris, quicquid à philoſophis & perſpectiuis eſt collectũ.* Modum *omnino oportet adhiberi, & delibandæ ſunt aliæ diſciplinæ, aliquidq́; ex eis in tuum uſum decerpendum: non confundendæ, ut aliæ in aliarũ fines irrumpant.* Iam *uerò quantumcunq; fuſos cõmentarios habeas in animo componere, memineris ſemper eſſe cõmentarios, nec adeò in eis licitum eſſe euagari, atq; in libero tuo opere. Dum enim in alium ſcribis, illi eſt ubiq; ſubſeruiendum. alioqui non in aliud, uel ad aliud erunt commentarij: ſed præter aliud.* Stylus *ſit ad dicendũ appoſitus, qualem in præceptis artiũ requirimus.* Alterum *cõmentariorum genus eſſe diximus ſimplex, in quibus breuiter annotantur admonendæ memoriæ nõnulla. id fit uel à dicturis, uel à colligentibus, quæ mox digerant & extendant. hoc quiſq; conficit, prout ualet memoria, atq; exercitio. alij perbreues, & quaſi notis quibuſdam: alij pleniores, ut* Caßius Seuerus. In *ijs non præcipua quæq; uel intima ſubnotandum: ſed quæ expeditiſsimè, & certiſsimo memoriam illò reducant, quò uolumus. Sunt nõnulli ad memoriam rerum geſtarum conſcripti magis alijs, quàm nobis ipſis: ut olim*

olim Cor. Syllæ, & L. Luculli, & M. Scauri, sicut autores tradunt: & qui extant, C. Cæsaris. In his non cõuenit eam esse astrictionem, & breuitatem sensorum, intelligi ægrè ut poßint, sed ita consignari dictorũ & factorum summas, ex quibus facile per se reliqua conijciat lector non imprudens, & dilatari poßint ad eam historiæ ueritatem, quam suprà constituimus. Horum *phrasis erit astricta, recta, nuda, quod de Cæsarianis scribit Marcus Tullius.*

VERSIONES SEU INTERPRETATIONES.

VErsio est à lingua in linguam uerborum traductio, sensu seruato. *Harum in quibusdam solus spectatur sensus, in alijs sola phrasis & dictio: ut si quis tentaret Demosthenis, aut M. Tullij orationes, aut Homeri uel Maronis carmẽ in alias linguas transferre: facie illa & colore dicendi prorsum obseruato. quod experiri hominis esset parum intelligentis, quanta sit in linguis diuersitas. Nulla est enim adeò copiosa lingua & uaria, quæ poßit per omnia respondere figuris, & conformationibus etiam infantißimæ. Non omnia nos ducentes ex Græco sequuntur, ait M. Fabius: sicut nec illos quidem, quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerunt. Tertium genus est, ubi & res & uerba ponderantur, scilicet ubi uires & gratiam sensis adferunt uerba, eaq; uel singula uel cõiuncta, uel ipsa uni-*

uersa oratione. In quibus sola habetur sensorum ratio, ea sunt interpretando libera, & habetur uenia quædã uel omittenti, quæ ad sensum non faciunt: uel addenti, quæ sensum adiuuent. Nec *sunt figuræ & schemata linguæ unius in alteram exprimenda, multo minus quæ sunt ex idiomate.* Nec *uideo quorsum pertineat, solœcismum aut barbarismum admittere, ut totidem uerbis sensa repræsentes. Quod fecerunt quidam in Aristotele, & in sacris literis. Licebit duo uerba uno reddere, & unum duobus, & in quocunq; numero, ut nactus eris linguam. quin & aliquid addere, & detrahere.* Exempla *horum promptum erit sumere ex* Cicerone *in libello de uniuersitate, &* Theod. *Gaza optimo interprete. is enim in primo uolumine* Aristotelis *de animalibus* λύσωμα *uertit æquamentũ, & discrimen: tum* στρυφνὸν, *austerum et acerbum, unam uocem duabus. & in eodem libro,* δοκεῖ δὲ ὁ σπόγγος ἔχειν τινὰ αἴσθησιν. σημεῖον δὲ, ὅτι χαλεπώτερον ἀποσπᾶται, ἂν μὴ γίνηται λαθραίως ἡ κίνησις, ὥς φασι. *addit de suo, Vt ferunt auulsores.* Tum *et illud,* τὰ καλούμενα ὁλοθούρια, *sic transfert,* Et *quæ tota simplici mitioreq; testa operta, uertibula appellantur, & calli, aut tubera. Ad hæc, quæ* Latinæ *congruũt, ita exprimit, etiamsi* Græcè *paulo habeatur aliter, ut* ὠτὸς δὲ μέρος, τὸ μὲν ἀνώνυμον, τὸ δὲ λοβός, *uertit,* Auris *pars exterior, cui est nomen auriculæ, parte constat superiore pinna, inferiore fibra.* Senec. *lib. de* Trãquil

litate

litate uitæ primo, εὐθυμίαν tranquillitatem uocat: Neq; enim, inquit, mutare ac transferre uerba ad illorũ formam necesse est, res ipsa de qua agitur, aliquo signanda da nomine est, quod appellationis Græcæ uim debet habere, non faciem. Quamuis non facile patiar quemlibet interpretem tantum sibi sumere, nisi certum prius atq; exploratum habeat non falli se: quiq; in arte, de qua tractat, iustam operam posuerit. Interpretationes sunt non tantum conducibiles, sed etiam in primis necessariæ, quum disciplinis omnibus, atq; artibus, tum uniuersæ uitæ singulis prope momentis: fideles sint modò. Fiunt uerò falsæ uel linguarum ignorantia, uel materiæ, qua de agitur. Verba enim finita sunt, res infinitæ. Itaq; similitudine uerborum, quæ dicitur synonymia, capiuntur multi. Verum de quibus agitur, interpretes ignari falluntur, & fallunt eos qui ipsis fidunt. tum in uocibus & dictione, uel arti illi, uel autori peculiaribus. Ita uideas quosdã in Aristotele uertendo, aut Galeno, parũ feliciter negociũ administrasse, parumq; ex dignitate operis: quod in philosophia & medicina non essent, quantum erat opus, uersati. In quibus interpretationibus res & uerba appenduntur, tropi & figuræ, & reliqua orationis ornamenta conseruari debent, quoad eius fieri poßit, eadem. Sin id minus queas cõmode, similia ui & decore, uidelicet qualia in posteriori lingua congruunt. Hæq; eandem uel uim referũt,

uel gratiã, quæ illa altera in lingua priore. in quo pec catum est transferendo Aristotele cum aliàs, tum in elenchis, sicuti alibi demonstrauimus. Vtilißimum esset linguis, si dexteri interpretes auderent nonnunquam peregrinam figuram, uel tropum donare sua ciuitate, modò ne ab illius moribus & consuetudine multũ dißi deret. Quandoq; etiam ad imitationẽ prioris linguæ, & quasi matris fingere ac formare aptè uerba aliqua, ut posteriorem linguam, ac quasi filiam locupletarent. Quod fecit Gaza Græcus homo, de Latinis bene meri tus. Hoc uerò non quiuis putet licere sibi, & consultius est hac in parte esse parcum ac meticulosum, quàm audacem, profusumq;. Sunt uersiones quædam sensorũ, in quibus exactiss. sunt consideranda etiam uerba, ut ea interim, fieri si poßit, adnumeres, uelut in locis difficil limis, & ad intelligendũ perobscuris: cuius sunt generis Aristotelica complura, quæ relinquenda sunt lectoris iudicio: tum in negocijs publicis aut priuatis magni momenti, in mysterijs pietatis, quæ libris sacris cõtinentur. in queis omnibus non debet iudiciũ suum interponere, qui uertit. Propria uel hominũ uel locorũ nomina, integra debent transire à lingua in linguã, nõ ad uim significationis mutata. neq; enim Aristotelem uerteris finem optimũ, uel Platonem latum, uel Israëlem supplantatorẽ. Sic Barbara nomina Græci ac Romani reliquerũt in sua originẽ ac natura: tantummodo

flexerunt

flexerunt ad formã suæ linguæ. Ideoq; meritò, ut alios multos, ita & historicum illum deridet Lucianus, qui nomina Romana mutarit in Græca: ut ex Saturnino fecit κρόνιον, et alia eiusmodi. Licet tantũ ex eis, ut dicebam, literam aut syllabam elidere uel addere, quo aptũ linguis reddatur & cõgruens. uelut quod Latini dicũt Catulus, Græcè κάτλος, Fabius Valens, φάβιος οὐάλης. Quintus κοῖντος, Tyberim θύμβριν, Tullium τύλλιον, Calligulam καλλιγόλαν, λούκιον Lucium. Itaq; ineptè meo iudicio faciunt, qui nomina Romana ex scriptura Græca ducunt ad nos: ut quum Rhomam uolunt aspirari, quia Græci aspirant quæ incipiunt in r. Sunt quædam nomina iam olim in linguis recepta. uario modo utendum erit ea consuetudine. Carthaginem uocat Romanus, Græcus καρχηδόνα. Agrigentũ, ἀκράγας. Quæ propria nomina ad linguam alquam transferũt per mediam. ex hac sumuntur, nõ ex prima: ut barbara gentium illarũ orientis & meridiei, ad Romanos peruenere, Græcis monstrantibus: septentrionis aũt atq; occidentis, ad Græcos per Romanos. Ergo et Romani more Græco efferunt, quæ Græci docuerunt: & Græci Romano, quæ ab illis acceperunt, paulum utriq; inflexis uocibus ad suam pronunciandi rationem, quod & in linguis nostris uulgaribus est intelligere. Hispani enim & Itali, quia per Gallos de Germanis cognouere, Germanicas regiones atq; urbes non ut Germani ipsi,

ſed ut Galli *proferunt. Qui ergo* Latinum *ſermonem cogunt* Hebraica *nomina ad* Hebræorum *conſuetudinem efferre, uidentur mihi uim facere naturæ rerum.* Non *recipit ſermo generoſius tam abſurdas tortiones palati, linguæ, oris totius: & quæ à Græcis ſumpſit, Græca retinet forma.* Nõ *eſt ab extremis facilis tranſitus in natura, ſed à uicinis, & cõſimilibus. Sacras porrò literas* Eccleſiæ Latinæ *à Græcis ferè acceperunt, et uſus nominum inualuit ex uerſione* Septuaginta*. isq́; eſt congruens & conformis Græcæ linguæ, quæq́; ex Græca orta eſt, Latinæ. Quid quod* Hebræi *ipſi nationum nomina, non ut illæ eloquuntur, ſed proprio quodam more, ac ſuo, alieniſſimo à cæteris. Quod perſpicuum eſt legenti ea, quæ de* Perſarum, & Medorum, et Aegyptiorum *regibus ſcribunt, uel de orbis regionibus & locis.* Oratio *uel ſequenda alterius, ſi in eo uertatur interpretationis uis aliqua: ut ſi quis* Apuleij *aſinum transferret ad exprimendam dictionẽ illam mirè iocularem, & riſui mouendo aptiſſimam. ſin aliter, te ipſum ſequitor, & naturam tuam optimam cuiq; ducem, modò rectè inſtitutã. Si potes, cõtende etiam cum tuo exemplari, & meliorem quàm acceperas orationem reddito, hoc eſt, aptiorem & cõmodiorem rei atque auditoribus. nam hoc demum melius, quod appoſitius & conducibilius.* Non *ut quidam praua animi uanitate inducti faciunt, qui rectam & nitidam atq; honeſtam*

nestam dictionẽ ita calamistris, omniq; cultu onerant, ut ex facili & grata grauẽ ac molestã reddant. Quid illi, qui elegantiam atq; splendorem prioris orationis fœdant uerbis, figurisq; obscuris, tractis, humilibus, immodica affectatiõe ostentandæ facundiæ, sine ullo iudicio, quæ sit cuiusq; oratiõis natura et uis. putãt enim hoc fore dictionem præstantiorem, si maximè rara, aut exquisita, aut antiquaria uocabula inferserint. Quo & gratiam orationis seruaris exactius, et propius fueris interpretatus ad uerbum, hoc uersio erit potior ac præstabilior, nempe exemplar suum uerius exprimẽs: qualis est libellus Ciceronis de Vniuersitate, pars Timæi Platonici, quem studiosis proposuerim optimum ad uertendum exemplar. Carmen omnino liberius est interpretatu, quàm oratio pedestris, propter necessitatem numeri. addi in eo, & detrahi, & mutari permittitur: atq; hoc liberius, quum sententiæ summa, & quam nos potissimum quærimus, manet integra. Cicero in libro de Gloria secundo, (ut exemplũ unum adferã pro plurimis) Homeri interpretatur uersum ex Iliad. ἦ. ὅν ποτ᾽ ἀριστεύοντα κατέκτανε φαίδιμος Ἕκτωρ, Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense. omisit ἀριστεύοντα & φαίδιμος, quod hæ uoces ad rem suam nihil attinerent. Orationũ genera quæ ad persuasionis quæstiones pertinent, prope sunt infinita, siue materiam spectes, siue proposita dicentium. nam his duobus discernuntur.

Ea uerò sigillatim persequi operis immensi foret. generalibus sunt à nobis comprehensa formulis, quæ paucæ sunt, & certius ueriusq́; artem docent: accedat modò attentio diligens, & exercitatio, sine qua nullæ omnino præceptiones sufficerent. Hæc habui, quæ de ratione sermonis dicerem præceptis uniuersalibus, ut facilius ac meliore fide tum teneri poßint, tum in quemuis usum accommodari, prætermißis ijs quæ ad institutũ hoc non sum arbitratus pertinere. Vestrũ erit hoc tantum bonum, humano generi Dei munere cõcessum, nõ detorquere ad prauos usus, uelut ad maledicentiam & rabiem. neq; in perniciem hominum conuertere, quod ad salutem eorum fuerat comparatum. Quid enim refert, impetas quempiam ferro, an lingua? nisi quod hoc est grauius sermone lædere, quò instrumenti natura magis ferebat, ut eo prodesses. Bestiæ, quas mutas nominamus, suo illo ritu genus quoddam habent sermonis inconditum atq; imperfectum, qui affectibus earum seruit: noster autem, menti. idcirco nec uerum habent sermonem, nisi quæ etiam mentem. Quapropter induimus nos profectò brutorũ ingeniũ ac mores, & planè transimus in bruta, quũ sermonẽ nostrũ à rationis obsequio ad seruitium transferimus affectuum.

DE RATIONE DICENDI FINIS.

BRVGIS, 1532.

IO.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CONSVLTAtione ad Ludouicum à Flandria, Dominum Pratensem.

P ETIS Vir Clarißime, ut de genere deliberatiuo separatim à reliquo artis Rhetoricæ corpore scribam. Opus mea quidem sententia difficile, tum quod tam latißimè patet, q̃ uaria & multiformis est humana uita, de qua tota, singulisq́; portiunculis subinde in consilium itur: tum quod in hoc genere, sicut in iudiciali & demõstratiuo, inuentio tota ex locis argumentorum sumitur, qui mihi aut repetendi erunt hoc loco, aut certa quadam & noua ratione proponendi, ut maximè congruet præsenti instituto. Verum singularis humanitas tua atq; eruditio, ad hæc amor in me summus, cogunt me, ut nihil mihi uideatur difficile, dum desiderijs tuis satisfaciam, præsertim quod tibi & tui similibus, qui frequenter de rebus magnis cum Principibus consultatis, nihil est perinde necessarium, ut cõsilij expediendi modus & facultas. Sed in opere properato puta te tantum cõmentarium lecturum, ruditer delineatum, ne expectatione tua mi-

nor sit hæc tractatio. opus est tamen attentione, ne quæ leuiter à nobis attinguntur, & quasi punctim, præteruolent animũ alibi occupatum, sine ullo sensu sui. Hæc præfati ad rem accedamus. In omni siue oratione, siue sermone, quemcunq; quis facturus est, tria sunt spectanda: quibus de rebus est dicturus, quo quicq; loco, postremo quibus uerbis. quæ solent à rhetoribus nominari Inuentio, Dispositio, et Elocutio. Ita nos primo loco de inuentione suasoriarum differemus, proximo de ordine partium & ratione, ultima erit de uerbis cura. Ante omnia considerandum qui sit, cui consulimus: tum qui nos: deinde qui alij consultores, et quibus de rebus, quo loco, quo tempore, ac rerum statu. Quæ sic uolo esse à me posita, ut non longis interuallis cogitanda sint, sed uelut uno oculorum aspectu colligenda, conferendaq́; inter sese. In deliberante, & nobis, & cæteris consultoribus, deniq; in unaquaq; persona hæc considerari debent, quæ ante ipsam, quæ cum ipsa, quæ post ipsam. Ante ipsam sunt maiores eius, & ueteres omnes, hinc patria: tũ quicquid actum, uel dictũ est, quod ad ipsum poßit quoquo modo pertinere, aut ad rem de qua deliberatur: uelut exempla ex historia, ex fabulis: oracula, prædictiones, apophthegmata, sententiæ, dicta uulgaria, prouerbia. Tum ipsa, quæ in animo, quæ in corpore, quæq; extrà. In animo est acumen ingenij, firmitas memoriæ, dotes naturæ, docilitas, iudicium: & quæ in

dustria atq; usu comparantur, disciplinæ & artes omnes, siue quæ ingenio exercentur solo, siue quibus manus adhibentur, prudentia, mores, uirtutes: & horum omnium contraria, hebetudo, obliuiositas, ruditas, imprudentia, improbitas. Tum *affectus, desideria, cupiditates, spes, metus, dolores, ægritudines, lætitiæ, amor, amicitia, inimicitiæ, odium, iracundia: unde est maxima pars morũ, qui sunt admodum uarij, lenes, asperi, constantes, inconstantes, molles & tractabiles, duri ac intractabiles, seueri, remissi, astuti, simplices. accedunt his studia diuersarum rerum, equorum, armorũ, uenationis: quæ omnia radices habent in parte animi inferiore fixas, & uel pullulant, uel comprimuntur, ut alimentum, & occasio: & consuetudo. uel additur, uel detrahitur. nam illæ permotiones siue affectiones leues, quæ subitò euolant, nec à radice affectus profectæ sunt, nec uestigium sui ullum reliquerunt, obscuræ sunt ac momentaneæ, & re ipsa haud uehementer curandæ. quamuis sumuntur haud raro ab oratore in coniecturã maioris affectus animo latentis, cuius illæ sint notæ.* In *corpore sunt hæc, in cute forma, in neruis robur, aut imbecillitas, in uitalib. ualetudo utraq;, in mole corporis statura, in proportione pulchritudo aut deformitas, in toto homine ætas & corporis sensus: nomen quoq;, ut* Carolus, Hannibal, Ioannes, Scipio, Paulus, Stunica, Manticus, Velascus, Columna, Vrsinus: &

quæ

quæ ex iam dictis manant, celeritas, agilitas, gratia iuuentutis, reuerentia, & eiusmodi. Externa *aut sub nobis sunt, diuitiæ, possessiones, cōditio, ars uitæ, uoluptates per omnes sensus, uxor, liberi, serui, consanguinei, quorū cura ad nos spectat, pupilli, clientes, subditi: supra nos sunt, parentes, & maiores consanguinei, uelut patrui, fratres natu grandiores, domini, principes, respublica magistri.* Ex *æquo sunt, amici, sodales, patrueles, consobrini, affines, uicini.* Ex *alijs penitus nobis cōtingunt, dignitas, honores, potentia, gratia, existimatio, gloria, quæ non sunt in manu nostra.* Quum *hæc percenseo, uolo semper contraria intelligi: ueluti paupertatem, egestatem, inopiam, imbecillitatem, orbitatem, cruciatus, infamiam, obscuritatē, inimicos, hostes.* Nam *iuxta Aristotelis sententiā, ad eandem artē pertinet tractare de contrarijs. Circa nos sunt locus, ut ciuitas, regio, & qualitates eius, montosa, petrosa, palustris, plana, peruia, inuia: & partes eius, domus, forū, rus, inter amicos, inter inimicos: & loci positus, hic, istic, propè, procul, infernè, supernè.* Tempus *uel naturale est, ut hora, dies, mensis, annus, seculum, hyems, æstas, uer, autumnus: uel ex operibus hominum, festū, profestum, uindemia, messis, sementis, belli, pacis, induciarum: uel ex accidentibus tempori, ubertatis, famis, pestis, salubritatis, tempestatis, trāquillitatis.* Iam *temporis differentiæ nunc, tunc, olim, pridem, heri, cras: uel*

uel priuatim ad aliquem, tempus discendi, petendi magistratus, gerendi, morbi, ualetudinis. Huius pars est *occasio siue opportunitas, summũ tempus rerum agendarum. Sunt nonnulla iuxta nos & nobis proxima, ut quæ corpus tegunt, habere à philosophis dicuntur: unde habitus & cultus, tunicatus, armatus, togatus, ocreatus. Post ipsam personam soboles, cuncta posteritas, fama. Et hæc omnia, quæ cum aliquo dicuntur esse, ad tempus referuntur, præteritum, futurũ, præsens.* Ad*de etiam possibile, quod est* Δυνατὸν. *nam & spectatur quo ingenio fuit, aut creditur futurus, aut esse potuerit, qua eruditione, qua prudentia, quibus opibus, quibus amicis, quibus filijs, qua uxore, quibus cognatis: quid egit, aut ei euenit, quid existimatur acturus, quid euenturum. Sic & in omnibus quæ dixi, quæ perfacile est ad hæc tempora conferre atq; accõmodare.* Inueniun*tur proportione quadam hæc in republica, aut ciuitate, sicut in unoquoq; hominum.* Nam *ante ipsam est uelut parens conditor, & maiores, qui eã stabilierunt, quiq; in ea præclarum quid uel animo egerunt, uel corpore: deniq; antiqui omnes. Cum ea sunt intus leges & mores tanquam in animo, & uires ciuium uelut in corpore, & robur ipsius in muris & fossis, & elegantia ac species tectorum, & amœnitas agri, aut cõmoditas.* Ex*terna sunt sub ipsa ciues, tanquam filij, & serui publici & opes ærarij, & subditæ ciuitates, & ager subiectus.*

Supra

supra ipsam, princeps, aut alius populus. cum ipsa, amici, confœderati, inimici, hostes. post se nihil habet: nam semper ciuitatis æternitas cogitanda est, nisi delibere-tur de diruenda. Consequẽs est, ut inspiciamus nosmet-ipsos, qui in nobis ipsis, ex eis quæ dicta sunt, qui erga deliberantem, tum qui sunt in consilio noti'ne an ignoti, leuiter chari an arctè & familiariter amici, apertè & indubiè an suspecti, an omnino inimici, pares, inferiores, superiores. Et maior quidẽ aut minor aut par, ex bonis solent censeri internis, ut maior, minor, par, ingenio, sapientia, eruditione, probitate, corporis ætate, uiribus: ijs quæ sunt extrà, natalibus, opibus, potentia dignitate, gratia, existimatione, conditione arte uitæ. Iam in loco sunt, celebritas. solitudo, profanus, sacer, pudendus, non pudendus, publicus, priuatus, noster, alienus: & si alienus, cuius'nam: per omnes qualitates, quas personæ competere memorauimus. liberũ, an aliqua necessitate constrictũ, ut in carcere, in acie, in castris, in obsidione: quorum partim ad tempus pertinent. in tempore est qualitas & status rerum, uel ad religionem, uel ad rempublicam, turbatio, seruitus, libertas. quies: uel ad personas, quo in statu sint res nostræ, aut eius qui deliberat, aut consulentium. Sequuntur res, de quibus consultatur. Deliberatio omnis ac electio de futuris est, non necessarijs, neq; impoßibilibus, sitis in manu deliberantis, ut agere ea poßit & nõ

agere.

agere. Nemo enim deliberat, quid heri fuerit, aut superiore anno: nec an ambulet, quum ambulat: nec an sibi moriendum sit, tametsi de manu sibi inferenda nonnulli consulunt: nec an sol orietur cras, neu an uolabit. nec seruus deliberat an fiet liber, quæ est non ipsius deliberatio, sed Domini. Nimis etiam difficilia pro impoßibilibus habentur, quæ reijcimus tanquàm deplorata: ut an capiet quis magnam urbem ui, comitatus decem modò aut duodecim militibus. Incidunt tamen hæ quæstiones inter consulendum, poterit nec'ne fieri, est'ne facile, an fiet, omnino quæ coniecturarum sunt relatæ, ad primam ex tribus quæstionibus, an sit. Ergo de omnibus quæcunque sunt in nostra potestate consultamus, de operibus manuum, & actionibus animi. Tractantur hæc perpensa uoluntate & facultate. nam qui & potest, & uult, faciet, utiq; non facturus si alterum desit. Voluntas, consideratio posita est in causis, in ratione, in affectionibus: quæ causa sit, cur uelit, quæ mens eius, quibus affectibus permouetur. Facultas est in uiribus ingenij, corporis, externorum: quîs comprehenduntur diuitiæ, seruitia, amici, opes, potentia. his adsunt impedimenta, intrinsecus in mente rei obscuritas, in corpore difficultas, in affectu imperium, autoritas legum, pij reuerentia & metus. Videndum quantum ijs rebus ille tribuat, de cuius facultate quæritur. Externis uiribus

corpori

corpori obſtatur, uel naturalibus, ut mari montibus, fluminibus paludibus: uel artis, ut uallis, muris, foſsis, aggeribus, armis, iaculis, tormentis. Porrò *in his quæ in noſtra manu ſunt poſita, quoniam omnia ad uoluntatẽ deliberãtis referuntur.* (*Illud enim modo quæritur, ut uelit, aut nolit, uoluntasq; in bonum ſemper fertur, aut reuera tale, aut quod exiſtimatur tale:*) *ſit ut omnis deliberatio ſit de bono, & hinc de contrario huius malo.* Bonum *appellamus, quod expetimus, ut profuturum: malum quod fugimus, ut nociturum. ſeu ad hunc modum bonum eſt omne, quod prodeſt: malum, quod obeſt. quæ ad iudicia noſtra referũtur magis, quàm ad ueritatem rerum.* Prodeſt *autem aliquid uel animo, uel corpori.* Animo *prodeſt uirtus, eruditio, ingenium, prudentia: corpori ualetudo, uires uoluptas.* Corpus *ad animum refertur, & quæ ſunt in animo omnia ad rectam uoluntatem, quæ uirtus dicitur, tanquam dominã et principem.* Ita *duo ſunt bona, unum per ſe expetendum, uirtus ſeu honeſtum: alterũ propter aliud, quod utile uocatur.* Propter *uirtutem expetimus ingenium, & peritiam: propter hæc, uitam & integritatem ſenſuum ac ualetudinis. propter hæc uoluptates, diuitias, poſſeſsiones, ſeruos.* Virtus *nominatur bonum honeſtũ, quaſi merito honorabile. reliqua ſunt utilia, quæ ad corpus pertinent. Sunt quæ à* Cicerone *media inter honeſtatem & utilitatem interijciuntur, uelut eruditio, amicitia,*

citia, dignitas, potentia, gratia, autoritas, quæ ab eodē applicantur honestati. Ea porrò uidentur mihi ex admiratiōe uirtutis à principio orta, & uana esse, nisi cū uirtute sint coniuncta, atq; ad multorum utilitatem referantur. Cæterum nō omnes honesti partes sunt æquales, quemadmodū neq; utilitatis. In honesto potißima esse cōuenit, quæ ad Deum pertinēt. huius generis sunt pietas, ardor rerum supremarum, cognitio, & adoratio illius omnipotentis naturæ: quàm cognitionem Dominus in Euangelio pronuntiat esse uitam æternam. Et indubiè, si quis accuratius perpendat, reperiet cunctam humanam sapientiam pietati nostræ comparatā non modò cœnum, sed merā esse insaniam. Secundum locum obtinent, quæ ad homines, ut charitas in illos, quod est Christi præceptum: tum iustitia, propulsatio iniuriæ, liberalitas, beneficētia: & quod suapté natura expetūt excellentia ingenia, prodesse quàm plurimis, etiam gratuitò, sine cuiusquā iniuria. Hinc quæ ad paucos, aut ad unum aliquem: fortitudo, quæ non tam censetur aduersus homines hostes animositate, quàm aduersus fortunam, & blanditias & assultus & illecebras uitiorum: Temperantia, modestia, moderatio, pudor. post hæc acumen ingenij, iudicium, eruditio, dignitas, honor, laus, gloria, gratia, autoritas, potentia, & (per quā nonnulla ex his parantur) generis claritudo. quæ si ultrò contigerint, & moderatè utaris, in emolu-

mentum aliorũ, pulchræ res sunt & magnificæ: sin tu ambitiose, aut malis, uel (ut est populus in iudicãdo peruersus) ineptis et ridiculis artibus quæsieris, quemadmodum sunt qui saltu, qui cursu, qui lusu pilæ, magnam sibi ad multitudinem laudem & admirationẽ parant: aut in aliorum perniciem conuertas, inanes, noxiæ res sunt, & detestandæ. Quocirca in his quàm plurimum interest, quomodo, & quam ob causam, & à quibus. In utilitate illa sunt præcipua, quæ ad tuendam uitam sunt reperta: nec in præsens modo comparantur, sed in posterùm quoq; prosunt: sicut agri, possessiones, firmũ ædificium, pocula argentea & aurea, quæ subuenire possunt in necessitate possidenti. Deniq; fructuosa omnia & tuta, non nobis tantum, sed ijs etiam quos charos habemus, uel habituri sumus, amicis, prolib. posteris. Hinc quæ ad delitias, uoluptatesq; per omnes sensus, & quæ animo sunt iucunda, de quibus eæ sunt optimæ, quæ maximè honestæ & diuturnæ: quodq; hinc sequitur, quæ minimũ post se relinquũt pœnitentiæ. Sunt quæ fructui quoq; coniunctæ sunt, ut amœnitas hortorum, pratorum, pascuorum, pecorum. sed ea unicuiq; gratissima, ad quæ fertur propensione naturæ. In hoc enim ut opiniones, sic iudicia et ingenia sunt uaria: alij alijs rebus capiuntur, & idem alijs alio tempore. quippe mutantur cupiditates & desideria, uel ætatibus, uel morbis, uel satietate, uel occulto quodam naturæ stimulo.

mulo. Postrema sunt speciosa & magnifica, ut in publicis ædificijs, preciosis uestibus, apparatis cõuiuijs, spectaculis, largitionibus, munificentia: deniq; raris, nouis, ingentibus, admirabilibus, plausibilibus ad uulgũ, gratiæ & fauoris plenis. Ex *quibus illa potißimũ laudanda, quæ multorum utilitatem complectuntur, ut in templis ualetudinarijs, hoßpitalitate, redimendis captiuis, subleuanda egestate ac inopia, quæ iam ad honestatem uergunt.* Hæc *est materia, hoc seminarium uniuersæ inuentionis, quod hic à me expositum sit pro sedibus argumentorum.* Nec *singula frustulatim dissecui, quæ fuisset res ut infinita, sic minimè necessaria, quãq; assequi non quiuissem: admonuisse de capitibus, & uelut fontes indicasse contentus.* Ex *his quæ in nobis sunt posita, satis ut puto intelligitur, oportere eum qui multis de rebus consilium daturus est, plurimum & cordis habere, & prudentiæ: callentißimum esse ingenij, tam multiformis & uarij animantis hominis: tum consultißimũ totius honestatis atq; utilitatis.* Sed *antequam ad usum accedam eorum, quæ exposui, illud admonebo, neminem his locis argumentorũ debere in consulendo uti hoc ordine, atq; ea ratione, qua à nobis digesti sunt: sed quemadmodum elementariæ literæ certo aliquo ordine traduntur, postea uario illarum positu singula uocabulorum constant: nec omnia, ac uix ullum eo literarum ordine scribimus, quo literas didici-*

mus: sic loci, quo facilius teneantur, hoc modo sunt à nobis ostensi. Prudentia & ars collocabit unũquenq; ubi maximã sit uim habiturus: haud secus, q̃ acutus imperator singulos milites in acie, ubi putat optimè quẽq; pugnaturũ, et momentũ allaturũ ad uictoriã. Nec omnib. literis utimur in singulis nominibus, sic nec omnibus locis in singulis oratiõibus: raroq; incidit causa, ad quã omnia rationũ genera sint aduocãda. ac nescio nũ quid tale poßit usu aliquando euenire. Sed de exercenda facultate iam dicamus. Duo sunt in cõsilijs potentißima ad persuadendum, opinio probitatis, & opinio prudentiæ. Hæc maximo opere in consilijs ualet. unde illud Hecubæ ad Vlyssem: Autoritas persuadebit tua. eadem enim à uarijs dicta, non idem efficiunt. Porrò prudentia detracta iustitia, nihil ualet ad faciendam fidem, ut inquit Plato: quippe quæ fraus & astutia existimatur. Prudentes enim nisi et probos esse arbitremur, uafros, callidos, ueteratores, fugiẽdos esse ducimus: nec est qui se illis credat, facilius bono imprudẽti. Existimatio probitatis duabus potißimum rebus uel paratur, uel confirmatur. Parabitur primũ si honestè & sanctè uiuas, ac consulas. unde uetus illud, Vitam maximè persuadere. Nec est quod perinde auertat homines à persuasione, q̃ si uitam dictis uideant dissentire. Caput est apud Quintilianum, in extremo libro, non posse oratorem nisi uirũ bonũ esse, quum alijs de causis, tum uerò quod non

non persuadebit, nisi credatur talis. quod si qua in parte ualet, præcipuè in suadendo, adhortando, monendo. In locum probitatis succedit, ut amare illum credaris, cui consulis. Ac nescio an istud fortius sit, quàm credi uirum bonũ: adeò natura fert, ut amici nostri semper meliores nobis esse uideantur, quàm inimici. Ita totum cõsilium sic temperandum est, ut cõmoda & rem illius, qui consulit, uidearis spectare: non tuam, uel alterius cuiusquam. Prudentiã modicè nobis arrogabimus, eamq; paratam potius usu ac labore, quàm acumine ingenij: atq; ita, ut in ea re, de qua deliberatur, aliquid nobis tribuamus. Quod si hoc consequitur inuidia, ad eam leniendam detrahamus in alij rebus. Omnino uitanda est suspicio arrogãtiæ, quàm ne in maximis quidem uiris, & omnem laudem supergreßis ferimus. & si cõmodè possumus, id quod nobis sumimus, condiamus assensu ac beneuolentia, uel eius qui deliberat, uel consulentiũ. nos hæc scire, quæ quidem didicimus cum illis, uel ab illis, uel per illos, & eorũ cura, aut beneficio: ut si eorũ ope aut opera, aut ab illis mißi: ut qui legatus fuit, ut tu, principi suo potest dicere se experimẽtis illa didicisse, dum eius negocia gereret. Cicero quos pro sua sententia adducit de Imperatore deligendo ad Quirites, eos prudentißimos ait esse factos honoribus, magistratibus, beneficijs Po. Rom. De sua quoq; autoritate dicit: Nunc quum & autoritatis in me tantum sit, quantum

uos honoribus mandandis esse uoluistis. Amorem licebit apertius ostentare, & iactare fusius, propterea quod hic, ut est odio ac inuidiæ aduersarius, ita duo illa expellit: nec ulli potest uerti uicio, quod quem sese amare profiteatur, nisi indignus fortè ille sit quem diligas. quod de eo qui consulit, existimari non conuenit à consultoribus, qui omnes putantur esse illius amici, alioqui in consilium non accersendi. & is qui consulit, lætiss. animo audit amari se: quoniam id est iucundißimũ. & credit ita esse, propterea quod nullus tam parum sibi fauet, aut tam exactè se nouit, quin censeat se multa habere, propter quæ amore sit dignissimus. Fides quæ ex amore nascitur, quo modo (sicuti et uirtus omnis) iniurijs inuidiæ est obiecta, si iactetur, parcius erit proferenda: & in hoc aduocanda conscientia eius cui sumus fideles. aut si quod fidei tuæ insigne præbuisti documentum, ita admonendum, ne uidearis exprobrare: aut alleganda aliqua causa, cur uel deceat te fidelem esse, uel oporteat. nempe quod à talibus genitus, aut educatus: uel quod est gratius illi cui dices, quoniam affectus tu uel tui tantis ab eo beneficijs, ut omniũ mortalium ingratiss. & proinde scelestiss. futurus sis, nisi memineris: & qua una re ostendere te poßis gratum, fideliter quæ ad illum pertinẽt administres. Hæc quidem certè, si sit opus. nam ut ad alia omnia, sic ad istud, prudentia & iudicium est adhibendum: dux & rector

rector & moderator omnium, sine quo nihil est tota ars oratoria, immo uerò nec uita ipsa. Amoris comes est cura & sollicitudo rerū, amici maior interdum quàm nostrarū. Prodest id quoq; ad opinionem prudentiæ. quando hoc est prudentis amici, multum de rebus amicorum cogitare, & illis prospicere. Consularium est (inquit Cicero) uigilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro republica aut facere, aut dicere. Et in eam rem, super qua deliberatur, curā ostentare non inconueniet. nam sæpenumero uiris cordatis & callidis ut stulta uerba excidunt, sic parū recta consilia, quum ex tempore dicunt. Quocirca multi ueterum sententias in senatu de scripto dicere consueuerūt, sicut de Fusio Caleno scribit in Philippicis M. Tullius: ut uiderentur rem multum diuq; domi tractatam & meditatam afferre. Nam ut in genere causæ iudicialis ex tempore existimari dicere, magnū affert causæ robur, quoniam uidemur tantū fidere ueritati, non astutiæ uel ingenio: sic in suasorijs plus habet fidei meditata oratio, sicuti uerbo uetere summonemur, nox consilium. Quare nō est hic in affectanda laus ingenij omnium horarū, aut extemporalis facundiæ. Ergo tota oratione danda opera est, ne quid dicas, quod opinionem uel probitatis, uel amicitiæ, uel prudentiæ imminuat: augeat potius quantum licebit. Qua de causa apud parum notum agendum circumspectius, ne qua species emineat seu temeri-

tatis, seu arrogantiæ, seu stultitiæ, seu impudentiæ, seu tuarum utilitatum: quorum uiciorum suspicio malicijs mentium humanarum facile ingerere se solet, iudicijs nouis de homine incognito, & potißimum ijs hominibus, qui multos experti sunt malos, uelut senibus: et qui in uarijs ciuitatibus, aut cum multis habuerant cõmertium. Apud maiorem modestius & reuerentius, principem præsertim: sed sic, ut absit assentatio, quæ grata initio, post cognita omnem adimit fidem. Neque uerò huic ita cõsulendum, tanquã præcipias imperito, nisi puer sit, & eius ætatem regas: sin adultior, ueluti admoneas occupatum. Quippe ad principem ita loquendum, tanquam præditus eo sit, quod est maximè principis, magna prudentia, et iudicio de rebus sano. hoc, quũ de negocijs regni tractatur. (nam in alijs rebus facilius patiuntur illi doceri se & reprehendi. quemadmodum citharœdus ille respondit Alexandro, nescio quid de pulsu fidium cauillanti, Absit ô Rex, ut tu melius hæc scias, quàm ego.) Liberius est interdũ dicere, eos priuatæ rei affectu cæcutire. In negocio uerò pietatis omnes sumus pares, omnes serui eiusdẽ Domini, qui nos è seruitute diaboli asseruit suo sanguine. De hoc habemus formulam diui Petri: Oportet nos magis obedire Deo, quàm hominibus: & Pauli, Si hominibus placere studerem, Christi seruus non essem. Apud amicum familiarẽ, apertius: apud inferiorẽ, humane, nihil ex alto, nihil tanquam

tanquam obiurgans, nisi res asperitatem consilij exigat, ut graues morbi sectiones ac ustiones. Omnibus uerò dandum fidele consiliũ, etiam inimicis. sic enim eris uir bonus: & quia eris, credêre. nulla est uia compendiosior ad bonam existimationem. De huiusmodi consilio est dictum illud Platonis, rem esse sacram: quod sensum habet altiorem, quàm prima fronte præ se gerat. Perspiciendum & ingeniũ, & mores eius, cui consulis: eisq; aptanda oratio, docto docta, ingenioso acuta, hebeti craßior ac apertior, superciliosò callida, humano liberior fiducia: ut ostendas, sumpta ex eis moribus. bonis rectè ostendenda utilitas, malis oblique ingerenda: ne illis sua uideamur uitia exprobrare, nisi personæ ratio maiorem nobis libertatem præbeat. ut si filius sit, si discipulus, consanguineus, pupillus, minister, subditus, cõmissus nostræ curæ. Attemperanda & cõditioni eius qui dicit, non eadem autoritate aut grauitate iuuenis qua senex; ineruditus qua doctus, subnixus sapientiæ opinioni, ac qui eam non est nactus, pauper qua diues, ignotus qua familiaris, peregrinus qua ciuis, miles qua dux. In quibusdam sufficit autoritas, alios uix res ipsa & ueritas tuetur. Post hæc uidendum, qui simul dent consilium, qui in contrarium dixerint uel dicturi sint. Habenda ratio eorum, quæ in persona uniuscuiusq; cõmemoraui. occultius, parcius, reuerentius dissentiendũ à nobili quàm ignobili: ab eo, ad cuius maiores aut pa-

triam res tendit, qua de agitur: ne illud audias, Quid tibi in aliena republica. aliter à docto aut ingenioso, q̃ indocto et crasso: probo, quàm improbo: suffulto diuitijs, seruitijs, amicitijs, clientelis, fauore principis, gratia, fama, quàm his destituto & nudo. tum ne irritati & incensi à nobis, noceãt multis: tum quod uulgò incauti uidetur, potentem lacessere: & parum probi, à probo dissentire: & imprudentis, sententiã ingeniosi aut periti aut prudentis non approbare. Olim ut erant liberæ respublicæ, licebat apertè inuehi in cõtradicentem: quod studio reipublicæ uidebantur eo impelli. & tamẽ præcipiebatur, ne maledicendo ijs, qui de uirtute bene audirent, animos consulentiũ à se abalienarent. Quanto magis decet hoc nunc fieri ab homine Christiano? Neq; tamen omnibus idem habendus honor, nec ubiq;. In senatu ciuitatis, ubi omnes ferè sunt pares, & nemo alteri cõcedit gratia reipublicæ (propterea quod hæc, uti æquũ est, omnes suos ciues de se bene sentientes tanquàm mater filios æqualiter complectitur) maior liberas, quàm apud principem: sed ita, ut ne in rabiem aut cõuicia res excedat, quum nihil magis deceat consulentes quàm modestia & grauitas, quas duas uirtutes necesse est inter iurgantes & altercantes deteri. Porrò apud principem modestia tribuitur maiestati eius: & si quid tacuisti aut dißimulasti, ille sibi fert expensum, gaudetq; habitum esse respectum præsentiæ suæ. quod

si non

si non intelligat, potest uno aut altero uerbo summoneri leuiter, ne exprobrare uidearis. Et *quemadmodum paratur fides probitate, amore, prudentia, ita extenuatur istis imminutis.* Nemo *est qui non malit sibi cætera omnia, quàm iudicium aut prudentiā detrahi: quando nullum maius est cōuiciū, quàm dementiæ. per hanc enim homines in brutorum naturam degenerant.* Ita *unusquisque in se malit dicas, eum parū amare, quàm parum ualere mente. uolunt tamen uideri ægerrimè ferre, si quis amorem ipsis adimat in eum, qui consulit: quoniam ille amare uidetur, qui in consilium aduocauit. nihil autem est tam ingratum, tamq; inhumanum, quàm non respondere in amore illi, à quo sis prouocatus: multo magis si sit potens, si princeps, cuius amicitia tantopere prodesse potest, & obesse odium: ita ut maiorem dent tolerantiæ significationem, si quis eos stultißimos dixerit, quàm si non satis principem diligere, ipso maximè audiente, aut aliquo per quem poßit ad illius aures permanare.* Ergo *tam periculosum ulcus attingendum non est, nisi neceßitate huc pertrahamur.* Nec *tollenda in uniuersum prudentia, sed quod minus urat, pars aliqua: & præsertim quæ ad præsens institutum pertineat, quum abundè in alijs cōcedatur. quid enim est consiliarius, si prudentiam adimas, tanq̃ si scribæ aut pictori manus amputes.* Ita *hoc modo sum mouebitur,* Non *aduertit, non considerauit, non intellexit,*

xit, alienato est animo & occupato, auocant cum aliæ curæ, non expendit, imparatus dixit. neutiquam dubitare te, quin si accuratius rem perpendat, aliter sit sensurus: nosse te eius prudentiam. Illa sunt duriora, desiderare te solitam prudentiam, desiderare te Ciceronem in Cicerone, mirari te quid illum mutarit: prudentem esse, sed non in hoc: neminem omnibus horis sapere. Interim ab eo cõuertis orationem ad ipsam rem: hoc illi uisum, nobis aliter. quæ ille dixit, ponantur ante oculos, & quæ nos, utraq; expendantur: rebus te magis fidere, quàm autoritatibus. illũ quidem sic sentire, te qui non minus sis in ijs rebus uersatus, aliter. Tũ, si potes, alios ei oppone nõ minoris existimationis, in re de qua consulitur. Cicero ad pop. Romanum: At enim uir clarißimus reipublicæ, & uestris beneficijs amplißs. affectus Qu. Catulus: itemq; summis ornamentis honoris, fortunæ, uirtutis, ingenij præditus Qu. Hortensius ab hac ratione dissentiunt, quorum ego autoritatem apud uos multis locis plurimũ ualuiße & ualere oportere confiteor. sed in hac causa tametsi cognoscitis autoritates contrarias fortißimorum uirorum & clarißimorum, tum omißis autoritatibus ipsa re & ratione exquirere possumus ueritatem. Et pòst, illis eisdem Qu. Catulo, Qu. Hortensio, autoritatem opponit P. Seruilij, C. Curionis, Cn. Lentuli, & C. Caßij. Quod si hebetes, aut rudes, aut imprudentes sint, dilutæ que autoritatis,

tatis,uel non satis æquis auribus auditi, nec persuasisse uideantur, nihil necesse habebimus eorum confutare orationē,aut de illis omnino uerba facere. Sunt,in quos cōueniet tum ad existimationem,tum ad publicam utilitatem,& tutelam honesti,quam unusquisq; bonus debet suscipere, toto pectore etiam cum nostro periculo inuehi,& compescere eorum siue impudentiam, siue flagitiosam & scelestam uoluntatem: quales sunt impij,scelerati,rapaces, expilatores populi,scurræ confidentes,parasiti,assentatores,pernicies principū. Sequuntur quæstiones rerū, ad quas oratio tota est dirigenda. Quærimus enim simpliciter aut de duobus honestis utrum agendum, aut de pluribus quod sumendum: sic & inter utilia, et inter honestū atq; utile,utrū præferendum. & pro bono est minus malum,ut quum inquirimus,ex malis quod eligendū, aut quod minimè nociturum:& inter species tum honesti,tum utilis, uelut expediat ne magis hoc iucundum,quàm illud utile: hoc facile, quàm illud difficile: hoc tutum, quàm illud honorificū. Iam ex honesti partibus, æquitate standū an legibus, clementer ignoscere an iuste punire, fortiter facere an tranquille & innoxie uiuere. Et inter honestum quidem ac utile, si modo Christianos nos esse meminimus, nulla erit controuersia. Olim Rom. populus sæpenumero in deliberationibus illud usurpabat, Vincat utilitas: quæ uox à sapientißimis etiam gentis il

lius

lius reprehensa est, & ab schola philosophiæ explosa. & Romani fortasse summam honestatem putabant, patriæ prodesse: de cuius cõmodis erat uox illa. Nos uerò dicamus, Honestas uincat, seu potius, Vincat religio. Aristoteli & Theophrasto dirigi totum hoc genus ad honestum placuit. Execrabatur illum Socrates, qui primus honestum & utile natura cohærentia opinione disiunxisset. querebatur enim, hoc esse malorũ omniũ caput. Itaq; si sapientes esse uolumus, non modo uideri, omnia ad probitatem honestatemq́; reuocabimus. Sunt & duplices quæstiones, ex respectu uidelicet locorum, temporum, personarum, modi, quantitatis, causæ: an faciendum hoc tempore, hoc loco, & in hoc, & sic, & in tantum, & propter hoc. ut, an concedendum aliquid Turcæ, quod is bellũ minetur, ni fiat. Interdũ infinitè consulitur, proposito aliquo fine, quid agendũ, quo modo perueniendum ad illum cõmodè. Quintilianus deliberationem omnem cõparatione constare censet, uel inter res ipsas solas, uel ad personam, locum, tempus collatas. Planè ita est, nam electio & deliberatio tollitur, unde & comparatio sicut in beluis. Præcipua bona sunt in pietate, deinde quæ pluribus prosunt: eaq́; bonis præferenda illis, quæ paucioribus, & diuturna momentaneis, aut temporarijs, & solida speciosis tantum: & pura bona, quàm ex bonis & malis temperata: & quod propter se expetitur, melius eo quod propter

pter aliud: & quæ sapientes iudicant bona, quàm quæ stulta multitudo. Hinc inter utilia parabile, quod nec minus prodest, difficili præponendum: & quod bonis artibus quæritur, eo quod prauis, aut noxijs: & quod facilius ipsum per se sufficit, aut tueri ac sustinere sese potest, eo quod multis eget adminiculis, & uelut tibicinibus. nisi in eo quæratur admiratio hominum, & inanis sermo, gloriæ similis: quod difficultas uidetur proposita rebus egregijs. sic rara maioris precij, quàm frequentia, etiamsi minoris fructus: & multarum rerum precium, procul uenisse. ad hæc, quo quis plus indiget, hoc ei tanto est melius: & quo in plures & maiores usus est opus, tanto charius atq; optabilius, quemadmodum uisus quàm odoratus. & quod maioris boni causa uel plurium, uel caput & origo, uel expeditißima ad bonum uia, contrarium antecellit. De malis censendum est ex bonis: ut quodq; enim malum optimæ rei contrarium est, ita est & peßimum. Hæc quidem in ipsis rebus. Ad personas uerò relata bona malá ue, nõ eandẽ uim habent. scilicet aliud est bonũ principis quàm priuati, non idem reipublicæ & singulorum ciuium, ut sunt diuersa hominum officia: ita honesta atq; utilia nõ omnia eadem regula sunt censenda. Nobili honestũ, admonere libere principem de republica: non item fabro uel rhedario. priuato utile, parcè uiuere, & rationem exactam habere rei familiaris: principi magis fugiendum

dum nihil. Et quoniã ex animo æquales sumus omnes, nec est discrimen inter maximum regem & abiectißimum mulionem uel seruum mediastinum, ideo apud omnes ijdem sunt gradus, eædem rationes honorum, in ijs quæ animo solo constant. Primus ergo apud omnes & antiquißimus cultus Dei, quæ est religio: proximè uelle, cupere, optare benefactum omnibus, & si rebus non poßis, uotis utiq; hominũ genus adiuuare. In agendo uerò, quoniam huic opus est instrumento, dispares sumus, ut alius alio maiorẽ uel minorem, cõmodiorem uel incõmodiorem nactus est facultatem. Igitur in persona dicimus posse eum aut non posse facere, licere non licere, decere non decere, cõuenire non cõuenire, expedire non expedire, debere: non debere. propter genus, patriam, ingenium, fortunam. et subijcimus uel omnia, è quibus in persona sumuntur argumenta, uel magnam partem, aut eam certè quæ ad suadendum aut dissuadendum sufficit. Res est fusa, quæ cogitanda potius unicuiq; est, q̃ hic explicanda largius: nec possunt deesse exempla uel mediocri ingenio. sed nos studium ac industriã aliquot delibatis exemplis admonebimus. Decet aut non decet propter genus. nam quum sis nobilißimus, æquũ est te non dedecori esse tuis maioribus: aut quum sis ignobilis, debes incipere nobilitatem à te ipso: aut quũ male audiat uel genus tuum, uel patria de hoc uicio aut illo, par est te adniti, ne augeas opinionem hominum.

minum: potius uirtute tua deleas, & inuisam familiam reddas gratiosam. aut faciendum, quia oraculis responsum est id futurũ aut secus: uel sic uaticinabantur sancti, aut religiosissimus uir est adhortatus. poteris esse rhetor & philosophus, tale ingenium nactus: & decet illud optimis artibus esse ornatum, non dehonestatum sordibus: non congruit tuis moribus, non poteris mansuetudine animi tui tantam crudelitatem perferre: non decet philosophum, non religiosum pugnare, aut his artibus rem quærere. aut par est fortiter eum dicere, quæ sentiat, præsertim honesti gratia: non conuenit homini coniugi, & incipienti constituere familiam, profuse uiuere: cõuenit parce. non expedit delicato in grauem se militiam conijcere: pulchrum est, robustum sic ostentare uires suas. Nomen re ipsa leue quiddam, magnum interdum apud quosdam argumenti pondus attulit. memineris quũ Carolum audis, qui fuerit primus ille Carolus, quàm pius, quàm industrius, quàm generoso pectore: quum Philippum, ueniat tibi in mentem illius Philippi, quo nihil Belgica uidit mansuetius, aut probius: turpe est te refugere, quum sis Hannibal: oportet te ardere pietate, qui sis Paulus. Ad eundem modum in cognomine, Praten. Sotomaior, Aguilar: quod iam ad genus uergit, de quo diximus. fortaßis hoc tibi utile, inutile coniugi, liberis, amicis, subditis: & tali coniugi, tali indole, filijs, tam fidis amicis, tam obsequentibus

ſubditis, quos non minus debes amare ac curare, quàm te ipſum. quid tu propter exiguum tuum cõmodum nõ dubitas illis nocere? non expedit nomini, uel augebitur gloria. & in futuris, non expedit hoc futuris amicis, aut ditioni, quæ tibi obuentura eſt: uel inimicis proderit, hoſtes adiuuabit. & in præterito, diſsidet hoc à tuis actibus, à tranſacta uita, à ſuperiore fortuna, qua uiden dum ne quid indignum facias: ne illud protinus in te ia ctetur, Dedecori *fortuna prior: et ad poſteros, res boni exempli aut mali. eſt enim optimi uiri poſteritatem cu rare, peßimi negligere: cuius eſt execrãda illa uox,* Me *mortuo terra corripiatur igne, quàm fertur* Nero *ſæpe uſurpaſſe.* Vides *quanta exiſtat ſubitò, & quàm uber dicendi materia, ſi quis extendere ſingula atq; explicare uelit.* Exempla *& concitationem affectuum in hunc locũ reſeruaui, quod hæc paulo ſunt pluribus explicanda.* Exempla *à præterito ſumũtur, & in futurum proficiunt, ut tanquam in ſpeculo cernat quiſque, quos exitus quæq; actiones ſortiuntur, & ex ſimilibus actibus ſimiles euentus expectet: tũ ad exhortationẽ, ut agamus, quatenus minus uidetur difficile, quod ſcimus iam antea eſſe factũ ab alio. ſed refert quæ quibus exempla proponamus.* Apud Romanos *minimum ualebant barbarorum exempla, aliquantum* Græcorum, *plurimum maiorum ſuorum.* Apud *nos præcipua debent eſſe non gentilium, ſed* Chriſtianorũ, *nec quorum*

uis,

uis, sed eorum quos rectè ad Euangelicam puritatem arbitramur uitam direxisse. Sunt inter exempla fabulæ poëtarũ, & apologi, qui sæpenumero magnam uim ad persuadendũ afferunt: ut ille de caßita, qui est apud Gellium: & quod Demosthenes dixit de lupis & pastoribus ad populum Atheniensem, et similes. Affectus non sunt in hoc genere, ut in alijs nonnullis, concitandi & perturbandi: propterea quod alienum id uidetur à grauitate & probitate, quæ in consultationibus exigitur. Vellicantur tamen nõnunquam, idq; uel ex rebus ipsis, per amplificationem, si ostendantur esse grauiores, atrociores, maiores, meliores, honorificentiores, utiliores, iucundiores, tutiores, quàm primum intuenti uideantur: præsertim accõmodatis his ad aliquẽ affectum, quo maximè teneatur, uel proximum ei: ut atrocitas atq; indignitas iracundo proponatur, iniuria uel contemptus superbo, alienum bonũ inuido, honor ambitioso, diuitiæ auaro, ambiguum dictum suspicaci, periculum meticuloso, labor segni. Hic etiam est finis, quẽ sibi quisq; præstituit: ut si quis omnino decreuit peruenire ad magnas opes, nihil sacri aut profani contabitur uiolare ac polluere, modò rem faciat: qui ad potentiã, uel per stragem cuncti generis humani eò nitetur persuadere. Verum sancti cõsultoris erit, nõ accendere hos affectus, sed sedare ac placare. nec est tanti persuasio, ut uir malus esse ob eam uelis. Ergo contraria ratione

tempestas illa conquiescit. Extenuatione res minor, leuior, minus utilis, minus iucunda. *falli cum similitudine rerum: non esse eam magnanimitatem, sed crudelitatem: non gloriam, sed uanitatē: non honorem, sed inanem umbram: nō magnificentiam, sed uecordiam: non iustitiam, sed iniuriam: non liberalitatem, sed profusionem: temeritatem, non fortitudinem: rixas, non disputationem: captiones, nō eruditionem: escam pœnitentiæ, non uoluptatem. nihil faciendum temere, concitatè, ardenter. q̄ multos penituit calidi consilij? quoties ipsum eundem? non immeritò sapiens dicebat* Plato, *Celeris consilij comes pœnitētia.* Eiusdem *est etiā,* Ira et amor pessimi consultores. *Nemo aquam bibit turbatam, ni prius sinat eam quiescendo fieri liquidam, sic nec animo utendum commoto.* Vnicuiq; *intuenti per affectus suos, ut qui per uitrum species rerum offerri maiores, quàm uerò sint: ita falli unumquenq; amore sui. unde sua cuiq; cōmoda uideri minima, & incōmoda maxima.* Opponendum *perculsæ affectioni, aliam affectionē apud ipsum non minorem: ut incitato ambitione, iacturam rei familiaris: properanti ad ultionē, uoluptates, ocium, pœnitentiam, inquietudinem, cruciatum: ardenti cupiditate, periculum eius rei cui maximè timet, ut opum, filiorū, coniugis. nisi sit tali ingenio, ut hoc magis erigatur, quo grauius periculum ostenditur: ut sunt nonnulli uel generositate animi tanta, uel ferocia, qui*

magis

magis accenduntur difficultate, laboribus, ærumnis, discrimine. Adsunt hoc loco philosophorũ tot uoluminibus contra affectus nostros & deprauata rerum iudicia explicatæ disputationes, ne admiremur uilia, neu minutiss. pro maximis suspiciamus. Hæc pars ad dissuasionem potius pertinet, prior illa de mouendis affectibus ad suasionem, in qua animorum motus paulo concitatiores solent existere. In extremo quum addimus animum, & postquã argumentis collegimus esse agendum, ad rem suscipiendam, cunctantem incitamus: uel etiam ut est in prouerbio, currentem: idq; ostensa occasione maximi in res omnes momenti, non esse prolatandum in agendo, iuxta sententiam ueterem, Vbi consulueris, mature opus est facto. sic Atheniens. sic Iulium Cæsarem creuisse: occupandas esse occasiones, quæ illius sunt, qui primus arripit. In dehortatiõe, nihil agẽdum præcipitate, forsan nõ satis deliberatũ: Atheniẽses quòd ea celeritate uterentur, non diu imperiũ tenuisse: & Cæsarem ruisse in mille facinora. diutius & maius cunctatores Lacedæmonios habuisse imperiũ: et apud Romanos elogium esse M. Fabij, Vnus homo nobis cũctando restituit rem. Sunt & aliæ quæstiones, sicut diximus de persona, loco, tẽpore, modo, qualitate, causa. Dicitur in personam, aut pro persona, aut de persona. eadem illa sunt, quæ prius enumeraui, agendũ non agendum, propter genus, patriam, ingenium, mores, & reliqua,

liqua, quæ cõmemorauimus. In tempore considerantur qualitas naturalis, æstas, hyems, autumnus, uer, sanitas, lues, penuria, abundantia, caritas, uilitas: uel hominum, sacrũ, festum, profestum, meßis, sementis, uindemia, oliuitas. Ad eundem modũ in loco. Modus aut ad personam, locum, tempus, in quo aliquid faciendum est, refertur, aut ad ipsum, qui est acturus. percurrendum per ea, quæ de persona, loco, & tempore exposuimus, tantum aut non tantum, sic aut non sic, propter genus illius aut tuum: etiam propter æstum aut rigorem, amœnitatem temporis, inamœnitatem, tempestates, tranquillitates, quia nondũ facta sementis, aut iam facta, sectæ messes aut nondum, facta uindemia aut non facta, propter longinquitatem aut propinquitatem loci, quia siccus uel aquosus, planus, montosus, consecratus, profanus. In causa spectari prius debet, an illud faciendum simpliciter sine causa, hinc quantum tribuendum illi causæ. ut an faciendum bellum Gallis, quod ij urbem aliquam iniustè occupant: an deceat, expediat, congruat bellum à nobis fieri, & Gallis fieri: deinde an propter hoc. Expendetur quàm honesta causa, q̃ utilis, quàm congruens ei quod uolumus ob eam aggredi. Retorquetur interdum causa in principalem deliberationem: ut petit Cyprum Turca, illaturus alioqui bellũ Europæ: imo non danda Cyprus, quia hoc dixit, ne assuescat minitando quicquid concupierit extorquere.

imò non danda, ut hoc quod dixit, faciat. quid enim Europæ optabilius, quàm conuerti Principum eius arma in Asianos, à bellis intestinis? Illa difficilis quæstio quũ simpliciter proponitur, qua ratione assequamur hoc, nam agendum decretum est, & exculptum agi posse, quæ est generis coniecturalis. in qua agendi instrumenta sedulo & dispicienda sunt, & perpendenda. Omnia porrò uel ingenio perficiuntur, uel corpore. Ingenium uel nostrum est, uel alienum. In ingenio sunt ratio, prouidentia, astus, eloquentia, artes, & quæ ingenio tantum exercentur, & quibus adhibentur manus, quæ secum sua instrumenta afferunt, ut fabrilis, textoria, architectoria. Corpus item aut nostrum est, aut alienum. In corpore sunt, quæ suprà memoraui, & in primis ad opus uires. His accedunt instrumenta earum, quæ introrsum uergunt, firmitas, ualetudo. Externa sunt ea quibus uel trahimus, uel impellimus, uel attollimus, uel deprimimus. Sub impulsu comprehenduntur, diruere, secare, cædere: & hæc ad efficiendũ. ad resistendum uerò sufficit, quo arceamus: sed additur etiam, quo propellamus, quod ad actionem magis tendit. Alienum corpus non modo homines, sed iumenta cõtinet, deniq; omnes animantes. Contemplandũ iam hæc omnia, ut quæri poßint, ut conseruari, ut applicari rei. Ingenium nostrum doctrina, diligentia, & meditatione ad quancunq; rem aptißimum redditur, corpus etiam exercita

tione & usu flectitur. Alienum ingenium corpusq; uel allicitur, uel cogitur. Allicimus aut recta ratione ostensa, ut honesto, pio, legibus: aut affectu eius capto. id fit partim rationis uiribus, partim dolo, qui illectamento aliquo tegitur: ut auarus pecunia capitur uelut esca, uoluptate delitiosus, honore ambitiosus: nonnunquã alio affectu, precibus, misericordia, ira, gratia. Animalium affectus ad similes rationes uenamur. At cogimus imperio seruos & subditos, autoritate eos qui nos reuerentur: periculo etiam ac necessitate, ut inopes. Vbi non proficit ingenium, applicatur uis, quæ regenda est consilio: nam aliter mole ruet sua, ut Horatius inquit. Vis est in rebus corporeis, aut ut apertè rem inuadas, si ualentius esse putas quod agis, q̃ quod obsistit: uel duo illa maxima obserues, occasionem tibi commodiorem, & locum qui te superiorem reddat. Si nihil agis impetu, aut actu uno, sedulitate proficies. Attigimus hoc etiã suprà, quum de facultate loqueremur. Et quemadmodum in medendo sunt, qui solis confisi experimentis, suscipiunt ægrorũ curã, quos Græco uerbo ἐμπειρικοὺς nominant: alij habent canones uniuersales, quos ad singula rerum, quum locus poscit, deducunt; atque hi certius curant, ac fidelius. ita in dandis cõsilijs quidam ex usu atq; experientia rerum consulunt, quidam uerò in naturam negocij penitus penetrant usque ad radicem, causamq;, & rationem illius generalem, quorum con-

silium

filium firmius atq; stabilius est, minusq; potest fallere, & persuadet celerius: nempe cum mente atq; ingenio nostro mirificè congruens. Nec solum ei qui consilium *petit in præsens confert, uerum in omni deinceps deliberatione consimili.* Sed *elicere eiusmodi uniuersalia maximi est iudicij, uersati diligenter in usu uitæ, ac studijs sapientiæ: & puto eam facultatē multum posse, ex ijs quæ tractata sunt à nobis, adiuuari.* Hactenus de *inuentione, sub qua nōnullis in locis dispositionē quoq; sumus complexi: ut illo, quum admonuimus, nō eodem ordine collocanda in oratione argumenta, quo locos digeßissemus.* Nunc *de partibus orationis pauca restant.* Eæ *solent aßignari quatuor, procemium, narratio, confirmatio, conclusio.* Procemium *inuentum est, ut in eo faciamus auditores beneuolos, dociles, et attentos.* Hæc *omnia domo affert qui deliberat. nam & beneuolus est quisq; ei, quem consulit: & attentus audit, quum de re sua sciat agi: & docilis, quoniam de quo consulat, non ignorat. ideo nec narratio necessaria, præsertim in causis priuatis. nam in publicis multi sunt, qui de quo consultetur, ignorent: nec satis amici sunt ei, qui dat consilium. nō enim accersitur, sed ipse ultro se offert: & quia non peculiariter ad ipsos pertinet, sed in uniuersum ad omnes, oscitanter audiunt.* In *priuatis quoque causis, quandoq; qui consulit, aut propter ætatem parum intellit, de quo deliberat: aut propter secordiam & stu-*

porem animi. Sunt etiam, qui dubios amicos consulunt, & eos quos non satis ualere existimant iudicio, aut ut percontentur sententiam illorum, aut moris magis q̃ uoluntatis gratia: quia per ambitionem aut alias artes irrepserunt in consilium illius. cuius generis sunt non pauci in comitatibus principum, digniores qui ararent, quàm ut sententiam dicerēt de rebus humanis. Accidūt & hæc extrinsecus, quum pro re parum fauorabili, aut contra hominem nimis fauorabilem instituitur oratio. Illa omnia persuasioni officiunt, si uel non intelligat, uel non attendat, uel auersus & cōtrarius audiat. Ergo diligenter à primo prouidendum, quid persuasioni queat officere, idq́; statim initio amouendum. Si docilitas obest, narrandum continuò, & docendus qui audit. sin attentio, uel ex re, quia indignam ducunt in quā animum intendant, augenda, & ostendenda maior, magisq́; necessaria quàm putent: uel ex eo qui dicit, quod nulla existimatiōe, aut etiam aduersa. Dicat de se moderatè, & rationem reddat, cur dicat curq́; meritò ea de re posit dare consilium, quæ est ipsi non incognita: demonstretq́; leuiter, in ijs se rebus ita esse uersatum ut necesse sit ipsum ea non pessimè nosse, non defore, qui suo labori ac industriæ inuideant, ab eis denigrari famam suam: se non dicturum de illis, sed rebus ipsis confutaturum calumnias eorum: audiant modò attentè, & iudicent non modò de sententia sua, sed de suo

ingenio

ingenio, deq; inimicorum inuidentia. Fauor deesse solet nouis aut incertis amicis, aut dicentibus contra rem aut hominem gratiosum. Hic statim declarandum, quo sis animo in eos qui consulunt, hoc te semper præ te tulisse: & si potes allegare experimentum aliquod, tantum ne odiose, te ignotum esse illi, sed non eum tibi, quem sic semper dilexeris: daturum te consilium tale, ut uel approbet, uel certè cautius & certius contradictione tua suscipiat negocium. quod si non licet contradicere, quò nobis deliberationem? Si tua sententia non placuerit, habere illum quas sequatur, putenturq; tantum dicta exercendi ingenij gratia. Ignotum te esse, propterea curandum tibi atque annitendum, ut talem sententiam dicas, propter quam si non de prudentia & usu rerum, certè de amore & fide dignus sis, qui illi innotescas: & contenturum te, ne omnino ingenium iudiciumq; tibi defuisse uideantur. quod ut alij uel bonitate naturæ acutum, uel eruditione præditum, usuq; & experientijs excultum habeant, tu tamen labore & diligentia exerces, nec sinis obtorpescere. Contradicentes quomodo tractandi, superius declarauimus, qui si magnum momentum attulerunt ad persuasionem, ilico sunt à principio submouendi: sin minus, reseruabuntur in alium locum orationis, quum iam gratiosiores erimus apud deliberantem. Prorsum ante reliqua omnia tollendum, quod impedire persuasionem potest.

sed id nõ semel, aut uno impetu: sed paulatim, ut quodq; factu erit facillimum, aut sine quo admitti non possumus in animum consulentis. Si nihil erit in causa, quale diximus, procemio non erit opus. aliquam tamen rationem proponemus exordioli, ne ex abrupto exordiamur, nisi fortè res subitæ id efflagitent. Quæ dixi de docilitate, applicari ad narrationẽ queunt: nam ex ea maximè pendet, sententia quidem mea, docilitas. neq; enim aliunde, qui audiunt, docentur, ecquid uersetur in controuersia, quid sit in causa. Ergo quibus locis opus erit docilitate, in eisdem etiam narrabimus. Adduntur in fine epilogi, quum nimis longa fuit oratio, aut putamus excidisse aliqua. apertè nonnunquam & fusius: quandoq; si deliberans sit superciliosior, & opinione sapientiæ uel morosus, uel uanus, figura aliqua, ad hũc modum: Vides propter hanc & illam causam, aut mihi igitur his & illis de causis faciendum uidetur, aut non uidetur. & subijciantur breuiter rerum capita, uelut quædam admonitiunculæ. Postremo quod erat comitatis & ciuilis educationis, solebant ueteres addere, Ego sic sentio, tu multo es me prudentior, statuere poteris quid sit factu optimum: quicquid decreueris, Deum uelim bene fortunare: aut tu quicquid faxis, Deum precor bene euenire ut sinat: & alijs clausulis ad similem modum, quod ad superiores aut pares decet. nam ad eos, qui planè sunt inferiores, nihil est necesse, imò po-

tius confirmare eam esse nostram sententiam: hortari, & urgere, ut eam omnino capessat, modo res sit tanti, & pro certò habemus id esse factu optimum, quod nos suaserimus. nam ut futura sunt nobis incognita, difficile est euentum rei promittere: idcirco sapientißimus quisque timidè ac diffidenter hortatur ad eá, quorum exitus sunt ambigui, qualia sunt quæ nominantur fortuita. nam in uirtute certa atq; explorata sunt omnia. In neutris uerò ea est hominum ingratitudo, ut si consilium bene cedat, obliuiscantur: sin secus, statim accusent consultorem, quasi euentum quoque poßit dare, qui & bonũ consilium. Eloquutio *talis erit, quæ conseruet autoritatem probi ac prudentis uiri, nec lasciua, nec ludibunda, nec mollis, fracta, effœminata: sed nec contrà uafra, astuta, ne'ue omnino incõpta atq; impolita, sed quæ magis de sententijs uideatur sollicita, quàm de uerbis: quæ uerba nec anxiè nitida, sublimia, grandia exquisisse: nec strigosa, horrida, putida, affectasse appareat. Sententiæ erunt crebriores & graues, ita fiet ut succo & colore maiestatem ducat, quum res erunt illa uirtute & sapientia dignæ: nec sordidis uerbis, spurcisq; sensa inquinabuntur. Licebit, si affectus moueantur, aut in epiphonematis uti figuris ardentioribus: uelut emphasi, amplificatione, interrogatione, ironia, & quæ uicem sæpenumero argumenti obtinet, metaphora: præsertim si apud multitudinem agitur, ubi*

opus

opus est pleniore oratione, & capacitati turbæ accommodatiore. Nam in priuata apud unum, uel per paucos si te extollas, haud aliter ridiculus fueris, quàm si uociferreris in conclaui. Nec parum refert, quod initio posui, quo loco dicas, quo tempore: non modo ad inuentionem, sed ad elocutionē quoq;. scilicet non eadem uel decet, uel conuenit, uel etiam licet dicere in cubiculo & in foro, in carcere & in regia, in obsidione & pace, in castris & in urbe: nec sub tyrannide, quæ in libertate: nec in acie, quæ in tentorijs. Aptantur his etiā breuitas orationis & longitudo. Est locus qui breues orationes exigit, est itidem tempus, est quum longa uti non conueniat, est quum breuiter dicere noceat. Quū acies est in procinctu, quis diu concionetur? sic in rebus subitis, casibus repentinis, in quibus sub manū est consilium sumendum, et ilico pro re nata: faciendumq́; quod gladiator, qui in arena capit cōsilium. Est quum fuse atq; apertè omnia non explicuisse lædit, ut in re longa magni momenti, in qua non est bis peccare: cuiusmodi sunt bella, coniugia, uitæ constitutiones, punitio alicuius capitalis. Attemperandum etiam ingenijs audientium, maximè eorum qui consilium postulant. Sunt qui statim rem totam ex paucißimis uerbis animo complectantur. Hi indignantur, si te diffundas, tanquàm non satis eorum fisus ingenio. Sunt qui non intelligant, etiam si continuos tres dies uerba facias: & tamen

tamen quia uideri uolunt intellexisse, uerbosum appellant, & offenduntur quod explices, quæ non ceperunt. Alij & ingeniosi sunt & capiunt, libenter tamen audiunt, uel natura sua, uel ducti orationis eius, qui dicit, suauitate: uel rerum grauitate ac pondere, uel denique beneuolentia optimo rerum omnium condimento. Nonnulli rudes, & corde torpidi agnoscunt se, ideo non modo non ægre longiorem orationem ferunt, sed cupiunt & rogant edoceri se. Ergo his ingenijs & prolixitas aptanda est, & breuitas, tum obscuritas, facilitas, perspicuitas. nõ quod orationẽ aliquo loco molestam aut obscuram esse iubeã, cuius præcipua uirtus est perspicuitas: sed quod acutius dicta tardi, doctius dicta rudes non assequantur. Erudito licebit historias, fabulas, totam uetustatem, naturam quoque ipsam rerum, si usus ferat, explicare: modò illa oblata uideantur, non affectatè conquisita. Hactenus quæ peculiariter existimaui ad consultationem pertinere, collegi tibi. Sunt & in alijs generibus sparsim aliqua, & in tota arte, sicut apud philosophos prudentumq; monumenta de honesto & utili, deq; ingenijs animorum haud sanè pauca, quæ in tempore usui esse possunt consilijs dandis: sed ea uel generalibus præceptis sunt à nobis comprehensa, uel aliena sunt, & non nisi inuita ac renitentia in hunc commentarium essent pertracta. quippe inter omnes artes est affinitas quædam.

&

& uelut concentus, ut nulla sit, quæ non alijs magnum adiumentum adferat. uerum tractationes tamen non confusas, permistasq́; sed separatas esse conuenit.

Oxoniæ 1523

RERVM

RERVM AC VERBORVM *in Libris de Arte dicendi & Consultatione memorabilium, Index.*

A

Agri-

in

Bilio

Cice-

Cur-

Demo-

Fabia-

He-

Iambi

Latinæ

Modus supplatio-nis. 59

Nequam

Por-

 229

Sene-

Ver-

LOCORVM ALIQVOT, QVAE INTER COLligendũ Indicem deprauata offendimus, emendatior lectio.

Pag.8.uerf.23.lege, fubftantiã faciũt.12.15.ac focietate. 20.11.per magis notã.23.20. tumultuari. & uerf.22.ꝓpriè. 26.11.aliquid ineffe. 29.21.quo cũ alia.43.20.eius qui q̃d egit.45.6.Cõtinuatio. 49.26.ipfis.56.15.Conqueftio.65.13.cõplexionẽ. 70.4.Ionicã dialecton. eod.cõtractiões. 74.20. qui illã.75.12.& canorã.79.24.orationis.80.25. orationis.81.12.Apulei Florida.in:&c. 82.16.ftylo 83.6.cõformationẽ. 84.25.V ergiliocento, & Probæ Homerocento.87.11.enucleateq̃3. 88.16.

Atticæ. & 22. trãslationibus. 90. 2. minutissimis. 94. 4. quã. 95. 17. trita sunt. 96. 24. cõsiderẽt. 97. 23. Cicerõis. 108. 17. pasci. 113. 9. omnibus. 117. 14. colligẽdi. 122. 11. quisquis. 123. 11. quàm ijs. & 15. dignitate: at. &c. 125. 16. aggrediet. & 20. (quę enim & 22. cogitet) uel. 128. 4. minime. & 14. pontẽ indignetur. & 23. effecerũt. 103. 4. quã facultatẽ. 133. 19. numerosa. 135. 24. in sententijs. & 26. cõformationes. 139. 15. quæ res quibus. & 22. decus uirtuti debitũ. 140. 10. autori, mutũ. 141. 5. Plinio Cęcilio. 142. 2. Indoctis autẽ. 143. 15. q̃ aut. 146. 24. aut specie. 149. 7. pedepressim. 150. 12. opus est. 151. 10. sanctę. 152. 8. sympulo. & 22. Nec quisq̃. 153. 4. hęc aut hæc. & 6. erũt aptanda. & 7. perinde. 154. 10. & legẽ. 156. 8. initio. 157. 14. agente. & 15. sit charus. & 20. cõtrariũ, si nolint. 158. 4. unius, & cõparatio. Erigit: &c. 159. 6. bestiæ. & 22. fustulerũt. 166. 9. Interdũ. 167. 9. frustra. 169. 12. quędã. 171. 15. Pręetereo. & 17. Ad uulgarẽ. 183. 14. quam. 191. 15. Que. 216. 16. Efficacitas. 217. 2. à sententijs. 219. 19. aliàs. 227. 4. signanda nomine. 229. 16. aliquã trãsierũt p mediã, ex hac: &c. 231. 20. Iliad. ιτ. 245. 13. in alijs reb. 247. 21. hic affectãda. 250. 19. libertas. 256. 14. debere non debere. 257. 21. te fugere. 265. 26. intelligit.

BASILEAE, PER BALTHASAREM
Lasiũ & Thomam Platterũ, Mense Martio,
Anno. M. D. XXXVII.

MINERVA.

TV NIHIL INVITA

DICES,

FACIESVE

DE RATIO NE STVDII PVERILIS EPI ſtolę duę IOAN. LVDOVICI VI VIS, quibus abſolutiſſimam ingenuorum adoleſcentium ac puellarum inſtitutionem, doctiſſima breuitate complectitur.

EIVSDEM,

Ad ueram Sapientiam introductio.

ITEM

Satellitium animi, ſiue Symbola, ad omnem totius uitæ, maxime Principum inſtitutionem, mire conducentia.

Lib... reus, & qui non ſolum uerſetur ... n manibus, ſed ediſcatur ... etiam, digniſsimus.

BASILEAE

M. D. XXXVII.

IOAN. LVDOVICVS VIVES CAROLO MONTIOIO GVLIELMI FILIO S. D.

QVVM patri tuo clarissimo & omni uirtutum genere ornatissimo uiro ostēdere cuperem, quantum à me diligeretur, quod ipse in me singulari semper beneuolentia fuerit: decreui aliquid ad te de initijs studiorum scribere, in quibus tota uis est & ratio deinceps eruditionis, ut in seminibus stirpiū spes ac futura qualitas. dedi operam, ne te præceptorū uel copia obruerē, uel difficultate deterrerem. omnia aptata sunt, quoad præstari à nobis potuit, captui istius ætatis tuæ, aut paulò maioris. Libellum hunc quum tibi mitto, patri me tuo existimo mittere: cui uirtus & institutio tua nō minus curæ sunt, quàm sua sibi uita: qua tenerius te amabit, si talē te præstiteris, qualem ipse optat, probissimum uidelicet et doctissimū. Est

in tua manu situm, ut utrunq; ingenio & diligentia consequare. Vale, & exemplum quod domi habes sapientißimi patris imitare. Londini. M. D. XXIII.

RELIGIO.

Qvum sapientia, & uirtus, & scientia omnis diuinitus contingant, æquũ est, ut primus aditus ad hæc omnia sit per Deum. *in quem decet eße te maxima pietate, et eius rebus intereße mente religioßima, nec ullum opus eius quantuncunq; leue exequi segniter, aut frigide.*

OPERA.

Et quatenus Deus *nõ dat munera sua ociosis, ideo labore & diligentia in studijs literarum et uirtutis opus est.*

MEMORIA.

Memoriam scito thesaurũ esse totius eruditionis, quæ si desit, nõ secus superuacaneus est omnis labor, q̃ si in pertusum dolium aquã infundas. Sed nemini tã infelix contingit memoria, qui nõ eam fidelißimã possit reddere exercitatione. nihil est enim quod magis opere & labore gaudeat, nihil quod facilius corrumpatur & intereat, quiete ac ocio. Quocirca aliquid quotidie ediscendum est, etiam quum non est necesse: tantum ne torpor in memoriam inuadat, quo nullus est illi morbus pernitiosior. Cõtinetur etiã memoria bona ualetudine.

cauẽdũq;

cauendũq; in primis à repletione, à cruditate, à crapula, à uino immodico, à densa ceruisia, à supino cubitu.

PRAECEPTOR.

PRæceptor non minus amandus, uenerandus, colendus, quàm si esset pater. nam reuera præceptores imaginem quandam nobis referũt patrum: & à nullo maius accipere potes beneficium, q̃ à quo fis eruditior, & melior. quibus duobus bonis nulla possunt in uita cõparari. Adde quod facilius disces, si amaris docentem, cuius dicta nunquam uel contempseris, uel neglexeris. semper cum dignatione in animum admitte, & oraculi cuiusdã uice habe. Nec solum illũ ama, sed da operã, ut ab illo redamere, sic te ille diligentius docebit: quod assequeris, parendo modeste eius præceptis, obseruando eum, honorando, admirando quæcunq; seu dixerit, seu fecerit. si quid probarit in uita, aut in sermone, sic age, ut sentiat te illud probasse. si quid improbarit, uita. Attentus illum audi: uerba eius, formulas dicendi, sentẽtias annota: & imitatione te similem ipsius, quoad facere poteris, effinge. quod Præceptor quũ uidebit, dabit uicißim operam, ne tu aliquid ex se poßis accipere, quod imitatione sit indignum.

CONDISCIPVLI.

COndiscipulos fratrũ loco habe. geniti enim estis ab eodem magistro, uelut patre: & coniuncti sacris literarũ, nõ minore uinculo, quàm sanguinis. idcirco

in tua manu situm, ut utrunq; ingenio & diligentia consequare. Vale, & exemplum quod domi habes sapientissimi patris imitare. Londini. M. D. XXIII.

RELIGIO.

Qvum sapientia, & uirtus, & scientia omnis diuinitus contingant, æquũ est, ut primus aditus ad hæc omnia sit per Deum. *in quem decet esse te maxima pietate, et eius rebus interesse mente religiosissima, nec ullum opus eius quantuncunq; leue exequi segniter, aut frigide.*

OPERA.

Et quatenus Deus *nõ dat munera sua ociosis, ideo labore & diligentia in studijs literarum et uirtutis opus est.*

MEMORIA.

Memoriam scito thesaurũ esse totius eruditionis, quæ si desit, nõ secus superuacaneus est omnis labor, q̃ si in pertusum dolium aquã infundas. Sed nemini tã infelix contingit memoria, qui nõ eam fidelissimã possit reddere exercitatione. nihil est enim quod magis opere & labore gaudeat, nihil quod facilius corrumpatur & intereat, quiete ac ocio. Quocirca aliquid quotidie ediscendum est, etiam quum non est necesse: tantum ne torpor in memoriam inuadat, quo nullus est illi morbus pernitiosior. Cõtinetur etiã memoria bona ualetudine.

cauẽdũq;

cauendúq; in primis à repletione, à cruditate, à crapula, à uino immodico, à densa ceruisia, à supino cubitu.

PRAECEPTOR.

Præceptor non minus amandus, uenerandus, colendus, quàm si esset pater. nam reuera præceptores imaginem quandam nobis referũt patrum: & à nullo maius accipere potes beneficium, q̃ à quo fis eruditior, & melior. quibus duobus bonis nulla possunt in uita cõparari. Adde quod facilius disces, si amaris docentem, cuius dicta nunquam uel contempseris, uel neglexeris. semper cum dignatione in animum admitte, & oraculi cuiusdã uice habe. Nec solum illũ ama, sed da operã, ut ab illo redamere, sic te ille diligentius docebit: quod assequeris, parendo modeste eius præceptis, obseruando eum, honorando, admirando quæcunq; seu dixerit, seu fecerit. si quid probarit in uita, aut in sermone, sic age, ut sentiat te illud probasse. si quid improbarit, uita. Attentus illum audi: uerba eius, formulas dicendi, sentẽtias annota: & imitatione te similem ipsius, quoad facere poteris, effinge. quod Præceptor quũ uidebit, dabit uicißim operam, ne tu aliquid ex se poßis accipere, quod imitatione sit indignum.

CONDISCIPVLI.

Condiscipulos fratrũ loco habe. geniti enim estis ab eodem magistro, uelut patre: & coniuncti sacris literarũ, nõ minore uinculo, quàm sanguinis. idcirco

illis non minus bene cupias, quàm fratribus. Si quis eorum est te doctior, ne oderis eum hac causa: sed faue ingenio, & contende, ut doctrina & uirtute sis par: etiam superes, quo similis tibi contingat fauor.

CONTENTIO.

CVm melioribus, aut sapientioribus te; ne certes inuidia aut maleuolentia, sed uirtute, probitate, studio. Imperitiores te ne despice, potius adiuua, & erige, ut queant ascẽdere. Neq; enim peior eris, aut imperitior, si alios habueris tibi pares: sed melior, si opera tua illi eò euaserint. Quòd si omnes fuerint imperiti, nemo erit qui agnoscat, ac proinde admiretur bona tua. Pulchrũ est profectò certare cũ bonis, pulcherrimũ eos uincere, rectè quidem & per uirtutẽ, extra dolum omnem.

ANNOTATIONES.

COmpones tibi librum chartæ uacuæ, iustæ magnitudinis: quem in certos locos, ac uelut nidos partieris. In uno eorum annotabis uocabula usus quotidiani, uelut animi, corporis, actionum nostrarum, ludorum, uestium, habitaculorum, ciborum: in altero uocabula rara, exquisita: in alio idiomata & formulas loquẽdi, uel quas pauci intellĩgũt, uel quibus crebro est utendum: in alio sentẽtias, in alio festiuè, in alio argutè dicta: in alio prouerbia, in alio scriptorũ difficiles locos, & quæ alia tibi aut institutori tuo uidebuntur. Sicq; hæc omnia habebis annotata, ne solus conscius sit liber, tibi legenda, rele-

genda, memoriæ mandanda atq; infigenda sunt, ut non minus scripta gestes in pectore, quàm in libro: & occurrãt, quoties erit opus. Parum enim prodest libros habere eruditos, si pectus habeas rude.

DILIGENTIA SCRIBENDI.

CVra ut manu sis ad scribẽdum exercitatissima: nec unquam ad audiẽdum institutorẽ accedas, penna & charta inermis. ne quod præteruolet uerbum elegans aut rarum aut necessariũ, uel formula loquendi lepida aut exculta, uel graue & sapiens dictũ: quod non subito exceptum in tuos thesauros referas. Sic tibi breui tempore maximas eruditionis diuitias paraturus.

LECTIO.

NEc librum ullum legas, quin eadem excerpas, quæ de sermone præceptoris dixi. Nihil unquam legito animo peregrinãte, & alijs rebus intento. totus in lectione esto. in qua tria sunt animaduertenda, uerba, formulæ loquendi, & sensa: ut diligenter considees, quibus utantur uerbis ad res de quibus tractant explicandas, quibus idiomatibus, quibus loquendi formis. Tum res ipsæ sunt spectandæ, quid sibi uelint ea de quibus loquuntur. In singulis horũ est quod signes, est quod teneas, est quod in usum tuum uertas. Adsit semper penna & charta. quæ miraberis, quæ te delectabunt, insigni aliqua notula: itidem & quæ te remorabũtur, ut à magistro, uel etiam condiscipulo sciscitere.

INTERROGATIO.

Nec pudeat rogare, quæ nescis. neq; enim hoc est turpe, sed ignoratio turpis est. Nec uelis psuadere alijs, te scire, quod ignoras. teipsum falles, nõ alios; & deprehensus in ignorantia, rideberis.

EMENDATIO.

Quæ reprehensa aut emendata, non solum in te, sed in alijs esse uideris, cura ne excidãt. tum ne ipse bis de eadem re sis corrigendus, tum ut aliena errata in utilitatem tuam uertas. Sapiens enim ex alienis erratis uitam emendat suam.

SERMO.

Vt audieris doctos loquentes, aut legeris apud scriptores Latinos, sic ipse loquere. Verba quæ habebis suspecta, siue loquendo siue scribendo fugito, ni prius sciscitatus sis ab institutore, quàm sint latina. Cum ijs qui imperite loquuntur latinè, quorum sermo potest tuum corrumpere, malis britãnice, aut alia quauis loqui lingua, in qua nõ sit idem periculi. Versare libens cũ prudenter facundis. nullum est oblectamentum maius, quàm eos audire, qui gestant in lingua morbis omnibus animi præsentanea medicamenta.

STYLVS.

Exercendus est crebro stylus, optimus magister atq; effector dicendi. & initio quidem nõ solum uocabulis utaris ex autoribus sumptis, sed etiã sentētio-

lis

lis ex illis decerptis, aptè tamen cōpositis, ut magna ex parte aliēnū sit scriptū. sensim admiscebis tua, donec cre scente cum ætate eruditione, fias omnino tuus. Primū scri bes pauca & accuratè, ut spectes potius non quàm multa, sed quàm bona. nam accedēte usu, curam retinebis: & promptitudo ac facilitas exercitatione parabitur. ita simul & optime scribes, & facillime.

AVTORES.

INterea dum tu per ætatē iudicare de autoribus non potes, hos tibi censeo & ad locupletandā linguam, & ad uariarum rerum cognitionem in primis tenēdos. Ad sermonem quotidianum plurimum conferet Terentius, quo multum Cicero utebatur, & cuius fabulas propter leporem & festiuitatē orationis scriptas à nobiliss. Romano fuisse, multi crediderunt. Ciceronis quoq; epistolæ familiares, sed in primis ad Atticum, multum erudi re sermonis usum possunt. nam in illis est sermo ille purus, & simplex, quo Cicero cum uxore, cum liberis, cum seruis, cum amicis, in triclinio, in balneo, in lecto, in hortis utebatur. Sunt & familiaria colloquia ab Erasmo cōscripta, quæ non modo utilitatem, sed uoluptatem quoq; habent, haud sanè exiguam, ut est uir ille exculto & urbano ingenio. Epistolæ Plinij iunioris plurimas suppeditare sententias possunt, cuiuscūq; generis epistolas scri pturus quis sit, quæ propemodum cōpositæ in hoc uiden tur ab autore. nam ut res gestas paucas admodū narrāt,

quod Cicero fecit, delicias tantum sententiarum continent, ac uelut gemmulas, quibus epistolæ ornari poßint. Eodē ferè spectant epistolæ Politiani, *nisi quòd interdū nimia cura factæ sunt paulo duriores, dum scriptor dat operā, ne nihil sit non expolitißimū, nec uult ullū bonū uerbum perdere: quæ anxietas non magnopere epistolarem dictionem decet. Sunt epistolæ Philelphi, quæ plus habent uerborum, quàm gratiæ. & Calentij lusus. Si cui uacat Sidonium* Apollinarem *legere, eidem legantur & Apulei Asinus, &* Florida.

HISTORIAE.

H*Istoriæ quoq; instruere possunt linguam, ut* Liuij, & *Suetonij, in quo mirabilis est dicendi proprietas, astricta illa, & quæ plus habeat neruorū quàm corporis.* Cornelio Tacito *non parum adiuuaremur, si integer ad nos & emendatus peruenisset: sed qualiscūq; est, prodest multum.* In Cæsaris *commentarijs ostenditur castitas illa sermonis latini, qui erat in prisca* Romana *nobilitate. nihil fingi potest tersius, expolitius, elimatius. & hij quoque accurate cognoscēdi, magnopere linguā locupletabūt.* Sallustius *rerū* Romanarū *florētißimus scriptor, ut inquit* Tacitus, *frequens est in manibus puerorū: sed mihi aptior uidetur prouectioribus.*

SCRIPTORES AGRICOLATIONVM.

C*Ato,* Varro, Columella, Palladius, Plinius, *uariarum rerū suggerunt uocabula, qui diligenter legendi*

gendi sunt, & uerba cum rebus conferenda, ne quid pro diuerso usurpemus. Plinius tam uarius est, quàm ipsa rerum natura, quam tractat. magnæ illic uerborũ diuitiæ, magnæ rerum.

POETAE.

Poëtæ sunt quoq; attingendi, partim animi gratia: nam leuant sæpenumero tædium negociorũ, sæpe etiam lectionis solutæ orationis. & illa alternatio carminis prosæq;, diutius intentionẽ animi in studijs detinet. Ad hoc scatẽt recõditis uocabulis, & figuris omnis generis, quibus etiam cõmunis sermo plenus est. Sunt in inuẽtione sublimes, festiui, acuti, acres, graues, faciles: in uerbis, suaues, lepidi. rapiũt in affectus omnes, prout cuiusq; est argumentũ. Vergilius ponitur primus meritò, mea sentẽtia, propter grauitatẽ & sentẽtias. Huic Horatius adiungitur, carmine excultus, uerbis proprius, & sapienter præcipiens. Silius multũ habet diligentiæ. ex Latinis tragicis solus ad nostram ætatem peruenit Seneca. sed omnes & uerborum maiestate, & argumentorũ uiribus, & sententiarum pondere ac numero, uincit meo quidem iudicio Lucanus. Legendi & poëtæ nostræ pietatis, Prudentius, Prosper, Paulinus, Sedulius, Iuuencus, & Arator: qui quũ habeant res altiss. & humano generi salutareis, nõ omnino sunt in uerbis rudes, aut contemnendi. Multa habẽt, quibus elegãtia & uenustate carminis certẽt cum antiquis: nõnulla, quibus etiã eos uincãt.

GRAMMATICI.

GRAMMATICI.

IN his omnibus autoribus animaduertes, quemadmodum formulæ grammaticæ seruentur, quemadmodũ negligantur. Nam in multis uarius & multiformis usus in normas & præcepta concludi non potuit: sequendus tamen potius quàm ars, quæ est usu constituta, non è contrario. Neq; uero despicienda est idcirco ars, modo ne sit superstitiose anxia. formulis enim est hoc tempore opus, quum populum non habemus: & eruenda sunt ex scriptoribus omnia. alioqui cum non succurret ex his loquendi ratio, ut solœcissemus necesse erit, etiam ut maxime succurrat. nam alia dicenda sunt, & alijs de rebus. Quid quòd ne tunc quidem canonibus caruerunt, quum esset in Latio *&* Græcia, *eadem populi totius, quæ eruditorũ, lingua. Scripsere autem cõplures: sed unus, aut ad summũ alter eligendus,* Perotus, *aut* Aldus, Nebrissensis, *Mancinellus,* Sulpitius, Niniuita. *Versandus diligenter* Valla *in elegãtijs. immodice ille quidẽ superstitiosus, sed ad reddendos cautiores aptißimus.*

INTERPRETES.

EGet ista tua ætas, etiam adultior, interpretibus autorum. nam multa sunt in scriptoribus difficilia, quæ tu uix tandem molestißimo labore assequêris. illi rem totam explanant magno compendio temporis & operæ, maiorcq; utilitate & auctu eruditionis. In quo numero sunt Seruius *in* Vergiliũ, Donatus *in*

Terentium,

Terentium, Acron & Porphyrion in Horatium. Vocabularia eodē loco haberi possunt: quæ uelim tibi semper dū studes, præsto esse, ut illa subinde consulas, si quid dubitas. Magna partis huius laboramus in latinis literis inopia. nam eruditißimi illi, Varro, Festus, Marcellus, & difficilliores sunt, quàm ut à mediocriter doctis intelligantur: & nō omnia tradunt, quibus est nobis opus. quæ uerò terunt omnes, Cornucopiæ Peroti, & opus Calepini, nec satis copiosa sunt, & docta parum: nec quibus tutò fidatur. Præstitit quod potuit Perotus, nec omnino contemnendum quod reliquit. Calepinus uero accesßit ad alios docendos, quum ipse potius egeret doctore. Sed interea utēdum erit istis, donec existat aliquis, qui hanc literarum partem felicius orbi tradat. Legendi sunt ipsi tibi per te autores, nec expectandum, dum omnia præceptor explanauerit: alioqui nihil unquam intelliges sine prælegente. ita quādo parabitur copiosa illa rerum & uerborum supellex, quærenda ex plurimis uariarum rerum scriptoribus: ex intelligentia unius aut alterius autoris, quem institutor enarrarit, adhibito non segni & inerti studio. multi sunt alij cognoscendi. Verba eadem sunt in omnibus, & loquendi formulæ, quibus rerum intellectus contegitur: ut nullus sit liber, qui probe intellectus, non sit ad alios cōplures intelligendos magister, adhibeatur modo iudicium, et audita præsentibus conferantur.

GRAECAE

GRAECAE LITERAE. PROLATIO SONORVM.

GRæcas literas Quintilianus simul disci cum latinis posse putat. Primum sonus literarum dilgenter animaduertendi sunt: & quātū fieri poterit, integre ac perfecte exprimēdi. nō enim maior labor est bene addiscere prima, quàm male: quū sit tanto fructus uberior. Obseruabis quēadmodū periti proferant, et eos imitabere. necesse est enim aut par, aut certe nō absimilis illorū euadas, ad quorū te exēplar cōponis. in usum recte proferēdi cōscriptæ sunt à Hieronymo Alexādro tabellæ eruditæ. Cauēdū tamē ne sic assuescas græcæ pronūciationi, ut latina illo more proferas: neu accentuū rationes confundas, qui sunt in illis linguis diuersi. Græcus ferè ultimam spectat syllabam, Latinus penultimam.

INFLECTIONES.

TUm ad inflectiones nominū & uerborū uenietur, quas memoriæ penitus infiges, ne illarū ignoratio cogat te in altioribus hærere ac resistere. Habes Theodori Gazæ duos primos libros, qui ea de re magno cōpendio præcipiunt. dehinc accentuū et orthographiæ formulas, quæ in plerisq; cōiunctæ sunt, percipies collectas ex tertio Theodori Gazæ. nec totū illud uolumē legendū habeas, molestū, & frugis multis in locis exiguæ, sufficient in hoc tēpus, quæ sunt illinc ab Oecolampadio decerpta.

EXERCITATIO

EXERCITATIO LECTIONIS AVTORVM.

Hic iam proderit uocabulorum gratia scriptores aliquot prælegente institutore tuo audire, eosq; maxime faciles & apertos: cuiusmodi sunt dialogi aliquot Luciani, præsertim ij, qui res candidas nõ nigrant: & oratiunculæ Isocratis, Platonis epistolæ, & Aesopi fabellæ. in quibus animaducrtes, primum quibus uerbis utantur ad exprimẽdam rem, tum quo modo inflectant.

SYNTAXIS.

Simplicia uocabula in sermonem coniungenda sunt. de cõstructione plura sunt à Latinis scripta, quàm à Græcis. Gaza in quarto libro difficillime præcipit atq; obscurißime, secutus Apolloniũ, & ipsum in primis tenebricosum. Lascaris conatus est reducere uerba græca ad quinque illa genera & formulas uerborũ latinorum, prolixe et parũ apte. præstabit ex autorũ lectione formulas loquendi græcas obseruare, & quẽadmodũ idiomata sermonũ græci & latini inter se differant.

LECTIO.

Initio censeo legẽdos oratores, Isocratem, Demosthenem, Lysiam, Aeschinem, Aristidem, & partẽ Luciani. hinc philosophos, Platonem, Aristotelem, Xenophontem, Theophrastum. tum ferreos, Thucydidem ac Plutarchum. si quos prius latine cognoueras, hos primos etiã leges, quo prõptior sit uerborum ex sentẽtia intellectus. Poëtas priusquam attingas, leges de dialecticis

græcis

græcis Apolloniũ, aut Ioannem Grammaticũ. tum facillimi, & maxime Attici, initio uersandi, qualis est Aristophanes. post Homerus, fons reliquorum. tum Euripides & Sophocles. Aderit lexicon Suidas, aut Hesychius. sed & Græcolatinũ expediet habere, quo apertius interdũ fiat, quod græcè ab illis explicatum nõ satis intelliges.

INTERPRETATIONES.

Conferes græca cum interpretationibus latinis, initio si qua sunt ad uerbũ uersa: ut Fabellæ Aesopi, Tabula Cebetis, et ferè Dialogi Luciani, quos Erasmus transtulit. hinc iam illi inspiciendi, qui uerbis sunt usi arbitratu suo, sententia autori seruata quem interpretabantur: uelut Thucydides & Herodotus, quos fecit latinos Laurentius Valla. sed ante alios omnes, Herodianus Politiani, et aliquot Plutarchi opuscula à Budæo uersa. Hermolaus in transferendo Themistio calore iuuenili, & sui ostentandi cupiditate, longissime abreptus est. Princeps interpretum consensu omnium est Theodorus Gaza, in libris de animalibus, & problematis Aristotelis, & de stirpibus Theophrasti: siue candore interpretationis, siue copia latina, qua certauit cum Græca: siue felici audacia, fingendis ad analogiam uocabulis, quibus carebant Latini, ut commodius græca redderet.

FRVCTVS GRAECITATIS.

Nacto peritiã græcæ linguæ, patẽt fontes omniũ disciplinarum, quæ à Græcis manarunt. adest

& cognitio

& cognitio maximorum ingeniorum, quorum fuit semper Græcia feracißima: tum copia Latini sermonis instructior, quia schemata figurasq́; dicēdi et colores argumētorū illinc petierunt Latini homines. & quia quū uocabulum latinum ad rem notandam non est ad manum, ex græco licet mutuari, agro copiosißimo. Quin & Latini scriptores post Ciceronis tēpora, ita uel studiosi fuerunt græcæ linguæ, uel ostentatores, ut maximam partē idiomatū illius in latinam transfuderint. Habes mi Carole Montioi, quibus rebus adiuuari posse rudimēta studiorum tuorum existimem. tu annitere, ut breui tēpore ipse tibi magnus sis monitor, & ex primo illo bonorum genere, per sese qui omnia norunt.

IOAN. LVDOVICVS VIVES DOMINAE CATHERINAE REGINAE ANGLIAE, PATRONÆ UNICÆ, S.

IVßisti, ut breuem aliquam rationē conscriberem, qua in Maria filia tua instituenda præceptor eius uti poßet. Parui libens tibi, cui in rebus multo maioribus obsequi uellem, si poßem. & quoniam institutorem illi, doctū in primis hominem ac pro-

bum, ut par erat, delegisti, res uelut digito indicasse fui cōtentus: ille reliqua explicabit. quæ tamen aut obscure tradita, aut prætermissa ab scriptoribus artis grammaticæ putaui, ea paulò pluribus consignaui uerbis. CHRISTVM *precor, ut hæc docendi ratio & ad eruditionem, & ad uirtutē filiam tuam impense iuuet. Vale, & hunc meū animū addictiss.* Maiestati tuæ *scito.* Oxoniæ, Non. Octob. M. D. XXIII.

LECTIO.

Literarum sonos doceatur planè, disertè, & exactè proferre. neq; enim parum ad insequentem institutionē interest, quomodo didicerit elementa & syllabas pronunciare. Sciat ex literis alias esse uocales, alias cōsonantes: quot sint illæ, quot istæ, et cur sic dictæ. Esse ex cōsonantibus alias mutas, quæ à se incipiunt & finiūt in uocali, ut b, c, d. sic uocantur, quod quū fari incipiant, nisi succurrat uocalis, obmutescunt. Alias semiuocales dici: ex ijs quasdam liquidas, ut l, m, n, r. Tum duas ex uocalibus, i & u, trāsire in cōsonantes, quū post eas sequitur uocalis, cui in sono iunguntur: ut uiuo, conijcio, uinū, uulpes. In græcis dictionibus nunquam iōta fit cōsonans. ideo nec Iacobus, nec Ioannes cōsonantem i habent. u cōsonans, apud eos est βῆτα. *uocalis u, est* ου *diphthongus. quocirca assuescat scribere* v *uocalem hac forma, propter græcū* υ, *quod sæpenumero ad Latinos in u trāsit, ut Sylla Sulla, Tybur Tubur: & consonantē hāc u*

propter

propter uita græcũ. Syllaba dicitur quasi cõprehensio literarũ. sed ex sola uocali potest fieri syllaba, ut Maria, Iesus. Tum discat syllabam constare aut ex uocali sola, aut ex uocali & consonante, aut ex uocali & cõsonantibus: sine uocali nunquam fit syllaba. & quot sunt uocales, totidem syllabæ. Ex uocalibus fieri diphthongos quatuor: duas scribi & proferri, duas scribi & non proferri: nisi quod paulò crassior est sonus, quàm si esset uocalis simplex. Eadem in literis græcis ostendenda, ut emendate sciat in utraq; lingua legere. Infigenda hæc sunt, & inculcanda, ut recte literas & syllabas proferat, nec ullum insit in ore uitium.

PARTES ORATIONIS.

DEinde sciet esse apud Latinos octo partes orationis, quatuor uariabiles, & quatuor inuariabiles. Ex uariabilibus, quæ significãt aliquid fieri, et inflectũtur per modos et tẽpora, dicũtur Verba: quæ declinãtur per casus, & significant aliquid fieri in tẽpore, dicũtur Participia. certa quindecim sunt Pronomina, reliqua nomina. Ex inuariabilibus certas quinquaginta esse Præpositiones. eas uero quæ cõiungũt partes orationis, uocari Cõiunctiones, cõiunctiões olim. esse nõnullas subitũ mẽtis affectũ significãtes, quæ uocãtur Interiectiões: reliquas Aduerbia nominari. Hæc sint à nobis crasse ac ruditer utcũq; ostẽsa, sicut et alia in hoc libello omnia, magis ut intelligãtur, quàm ut exactè à nobis tradãtur.

SCRIPTIO.

INter hæc omnia det aliquid temporis formandis literis, non tam eleganter quàm uelociter, ut si quid præceptor dictet, ipsa suis scribat digitis. Si quem autorem legat, & uel uerbū, uel sentētia placeat, excerpat. Magis hærēt memoriæ, quæ nosipsi scripsimus, q̃ quæ alij. Interim etiā dum scribimus, animus à cogitatione rerū siue leuiū, siue turpiū auocatur. Versus q ad imitationē proponūtur, cōtineant grauē aliquā sententiolā, quā iuuet edidicisse. nam toties rescribēdo, necesse est retineatur. Dabitur opera, ut initio saltē imitādo castigatè scribat.

MEMORIA.

MEmoriam quotidie exerceat, ut nullus sit dies, in quo ipsa aliquid non ediscat. sic & acuetur ingenium, et facillimam sibi ac promptißimam parabit memoriam, ut postea quæcunque libuerit, nullo retineat negocio, & firmißime: durantq; in reliquam uitam, quæ ista ætate percipiuntur. Initio poterit de nocte cubitum itura, attente bis aut ter relegère, quæ memoriæ mandari uolet, & postridie mane à se reposcere.

INFLEXIO NOMINVM.

INcipiet nomina inflectere, & discet esse sex nominū genera. Masculinum, quod signatur hac uoce, hic. Fœmininū, quod ista, hæc. Neutrum, quod, hoc. Cōmune, quod hic & hæc. Omne, quod hic hæc hoc, aut per tres uoces. Dubiū, quod signatur per ista duo, hic uel hæc, id

*est,quod si uolumus,potest esse masculinum: & si uolumus,fœmininũ:ut margo,cortex.dicimus enim amarus cortex, & amara cortex.*Et inter cõmune et dubiũ *hæc est differẽtia, quòd quũ omne genus pertineat ad adiectiua,cõmuni quũ additur adiectiuũ,respiciendũ est de quo sexu loqueris,& sic addi genus adiectiui: quod postquã addidisti,non potes mutare de eodẽ loquens.in ambiguo uero liberũ est,utruncũq; genus adiectiui libuerit addere.& postquam addideris,de codẽ loquens potes mutare:ut si dicas albus canis,de mare bene dicis, de fœmina non bene:& quũ dixisti de mare albus canis,de codẽ nõ licebit dicere alba canis.at de quacunq; cortice loquaris, dices ut uoles,albus cortex,siue alba cortex.& postquã illud dixeris,de endẽ loquens cortice,dices,alba cortex.* Promiscuũ, *quod græci epicœnũ, non est genus:nam hic de natura rerũ nõ loquimur,sed de qualitate uocũ. Substãtiua siue substantialia,siue appellatiua nomina dicuntur omnia,præter illa quæ sunt omnis generis:hæc uerò dicũtur epitheta,siue adiectiua.*Illud annotabit,*propter sola adiectiua, reperta eße in substantiuis genera. nam si adiectiua nõ eßent,nihil eßet opus generibus.ut quũ dicimus reuereor patrẽ,ne lædas hominẽ,exclude canẽ: non refert cuius sit generis.si sit addendũ adiectiuũ, tũc cõsiderãdũ est cuius generis. Posthæc tradẽtur numeri duo. nam dualẽ Græcorũ nõ recipimus* Latini, *nec magnopere obseruant Græci. Tum casus seni in utroq; numero.*

b 3 additur

additur septimus, cuius meminit Quintilianus, & post eum Seruius, ut Precibus deum placo. Vocatiuus semper similis est nominatiuo, præterquam in quibusdam nominibus primæ declinationis, & secūdæ. Nomina neutra habent accusatiuum & uocatiuū similes nominatiuo, & in plurali hi tres casus finiuntur in a. Nomina composita sic declinantur, ut sua simplicia. Hinc explicādæ declinationes quinq;, quomodo prima cognoscatur ex genitiuo singulari, uel plurali, & quot habeat finitiones in nominatiuo, & quemadmodū omnia nomina huius declinationis finita in as uel in es, sint græca. hic inflectet nomina huius declinationis. Secūda quomodo cognoscitur, & quot habet fines. Tertia itidem, in qua sunt undecim fines, a, e, o, c, d, l, n, r, s, t, x. Hinc sequūtur quarta & quinta. Post hæc incipiet discere congruentiam adiectiui & substantiui in numero, genere & casu: in qua exerceatur aliquandiu, multis exemplis propositis.

DE VERBIS.

IAm ad uerba ueniendum, in quibus duo sunt noscenda: naturæ uerborum, & syntaxes siue cōstructiones. Quinq; sunt modi in uerbo: Indicatiuus, & quasi narratiuus, per quem referimus aliquid: in quo sunt quinque tempora, præsens, tria præterita, & futurum. Inter præterita hoc est discrimen, quod Perfectum significat rem actam, sicut nomen ipsum sonat: Imperfectū significat rem nondum fuisse perfectam, aut transactam eo

tempore

tempore,de quo loquimur: Plusquamperfectū significat rem perfectam,ante aliam factam,ut Veni ad te hora decima, tūc è lecto surgebas, & mater tua iam fecerat rem sacram. ita præteritū imperfectum & plusquamperfectū ad aliquid aliud referūtur, cuius ratione aut imperfectā rem,aut plusquamperfectā denotant. Addunt nonnulli futurum perfectum,quod subiunctiui esse dicitur. id propterea perfectū nominatur. nam si dicas,quum cœnabo, significas inter cœnandum: sin uero,quum cœnauero,id est,perfecta cœna. Imperatiuus modus,quod per illum imperamus,sed & precamur hoc,& adhortamur. Duo dederūt huic tempora,præsens & futurū. Additur & futurū subiunctiui huic modo,ut dixeris,feceris: præcipue cum negatione,ne dixeris,ne feceris: et negatione ne,aut neq;,nūquam non. Optatiuus per quem optamus.huic placet esse quinq; tempora, præsens & præteritum imperfectum,utinam discerem: præteritum perfectum,utinam didicerim: præteritū plusquamperfectū,utinam didicissem: futurū,utinam discam. Subiunctiuus,quia subiungit aliā orationē: ut, Quū benefeceris lætare. Quinque sunt huic tempora,& solent ea interdū capi pro temporibus indicatiui. dehinc Infinitiuus cur dicatur, & quot habeat tēpora. Addidit Thomas Linacer modū Potentatiuū,idq; meritò & doctè. hunc trades,quū paulò plus in literis promouerit. Exercenda est in modis,& tēporibus diligentiß. addita uoci latinæ uoce britānica,

quæ illi respondet, & usus ostendēdus. nam Britanni *ex proprietate uernaculæ linguæ, nonnunquam in temporibus peccāt.* Hæc *ubi erunt cognita, sciat numeros eſse in* Verbo *geminos, personas ternas.* Interea *inflectet uerba per quatuor cōiugationes: simul discet, quibus hæ coniugationes inter se notis distinguantur.* Habebitq; *generalia quædam de illis præcepta, quæ spectent ad præterita & supina: ut in prima declinatione præteritū terminari in aui, supinū in atum: in secūda in uī uocales, & supinum in tum uariè.* In *tertia nōnulla præterita & supina exempli causa adferentur: nam res est multiceps.* In *quarta præteritum in ui syllabam, & supinum in itum. quæ excipiantur ab ijs canonibus, procedente tempore paulatim cognoscet.* Dehinc *quæ tempora ex quibus manant, & quemadmodum formentur.*

SYNTAXIS.

T*Vm ueniendum erit ad eam, quæ* Græcis *dicitur syntaxis, latinè constructio.* Primum *intelligat, orationem nullam poſſe constare sine uerbo.* Nec *uerbum poſſe poni sine supposito, uel expreſſo, uel subintellecto, ut in prima persona & secunda. Suppositum hoc & uerbum, quomodo debeant congruere, ne uitium admittatur.* His *cognitis, uenietur ad quinq; uerborum genera.* Actiuum, *quod finitur in o, & habet paſsiuum in or.* Huic *datur nominatiuus in re agente, & hæc est suppositum: datur accusatiuus in re patiente, seu*

recipiente actum uerbi, ut, Maria amat matrem suam. Sunt ex his uerbis alia, quæ præter istos casus admittũt genitiuum, ut Deus accusat genus humanum ingratitudinis, & Superbus postulat superbum arrogãtiæ. alia datiuũ, ut Suade optima etiam inimicis, Da egenis necessaria. alia accusatiuum, ut Ne doceas philomelas cantum, Roga deum bonam mentem. alia ablatiuũ sine præpositione, ut Exue pauonẽ plumis, quibus ornes canem. alia ablatiuum cum præpositionibus à uel ab, uel e, uel ex, uel de, ut Audi iucũdam fabellam à patre, ex patre, de patre. Istæ possunt dici formæ, siue species uerborum actiuorũ. Et casus isti præter nominatiuum & accusatiuũ rei agentis & patientis, dicantur casus speciales. Paßiuum uerbum est, quod ex actiuo fit, addita r: ut amor ab amo in re patienti, seu quæ fit. habet nominatiuum, & hoc est suppositum: in re agenti ablatiuum, cum præpositione à uel ab, uel datiuum. Interdum accusatiuum cum præpositione per. Casus speciales eodem modo manent in actiua & paßiua, ut Maria amatur à matre & ornatur ab ea uirtutibus. Neutrum est, quod finitur in o, & non habet paßiuum in or, nisi in tertijs personis. quandoq; nominatiuum habent pro supposito. Ex istis alia habent genitiuum post se, uel ablatiuum sine præpositione, ut Bonus homo iracundia caret, & indiget dei solius. alia datiuũ, ut Maria inseruit matri, & Sapiens tempori paret. Alia cum præpositione iunguntur, quæ nominantur absolu-

ia, ut Cœnata deambulo in porticu, Pulcher animus habitat in pulchro corpore. Alia habent ablatiuum sine præpositione, ut Ardeo amore recti, Malus flagrat cupidine uindictæ. alia ablatiuum cum præpositione, ut uerba passiua, & significant paßionem: ut, Desides pueri meritò uapulant à præceptore. Sed multa habent accusatiuum significantē rem uerbi, ut Seruio seruitutem, Curro cursum, Viuo uitā. Sum es est, ponitur inter neutra, quod ante se habet nominatiuū, post se interdū nominatiuum, quum res pertinent ad idem: ut Virtus est maximum bonum: & genitiuum, ut liber hic est Mariæ: & datiuum, ut eruditio est omnibus magnæ uoluptati: & ablatiuum, ut sis puella probo ingenio. Adduntur composita huius uerbi undecim, adsum, absum, &c. quæ post se recipiunt datiuum, adsum uirtuti, desum uitio. Commune uerbum finitur in or sine actiuo in o, & retinet significationem actiuam & paßiuam. Quū capitur in significatione actiua, habet constructionem uerborum actiuorum: quum in paßiua, uerborū paßiuorum: ut Ego ueneror probitatē, probitas ueneratur à me. quod tamen est rarius, & sunt hæc perpauca. Deponens finitur in or, sine actiuo in o, & alteram significationem retinet, actiuam in pluribus. Hæc uerba pro supposito, quemadmodum & cætera, nominatiuum habent: post se uero alia genitiuum, ut Miserere communis naturæ, recordare accepti beneficij. alia datiuum, ut Dominare cupiditatibus, obsequere bene monentibus.

nentibus. alia accusatiuũ, ut Sequere deũ, & nanciscêris beatitudinẽ. alia ablatiuũ sine præpositione, ut Vtor non fruor pecunia. alia cum præpositione, quæ paßionem significant, ut Ex paucis uerbis magnũ bellũ oritur. Habebit formulã, omnia uerba recipere datiuũ, in re cuius designatur utilitas, uel cõmodum, uel damnum, ut Cato docebat sibi suum filiũ, perdo tibi tuam pecuniã. Sæpe ex proprietate latini sermonis, quam facilius est intelligere, q̃ explicare: ut Ego tibi hunc hominẽ bellißime tractaui. Tum & nominatiuum habet post se, quum pertinet ad idem quod suppositũ, ut ego disco libens literas, inseruio tibi lætus, tu uocaris Maria: tu diceris, prædicaris, scriberis, putaris, haberis bonus: recta conscientia uiuit semper læta, expeditus currit celerior. Istorũ omnium satis erit in singulis speciebus unũ aut alterũ, ad summũ tria exẽpla proponere. Inter loquendũ uero aut legendũ annotari poterit, quæ uerba ad quas species pertineant. Sic fiet in uerbis impersonalibus, & in alijs quæ dicemus. danda est opera, ut exempla sint interdũ grauia, quæ sancte illam erudiant: interdũ festiua, quæ delectent. Admiscebuntur castæ & puræ aliquæ fabellæ, quæ animũ eius reficiant, & redintegrent, tum etiam excitent.

PARTICIPIA.

DEinde sequuntur participia, quæ Latini habent trium temporum, & unde formantur. Hæc explicabuntur, & quæ significant actionẽ, quæ paßionem.

Ante

ante se nullum habent casum, post se uero casum sui uerbi, ut inseruiens foro, dilectus à patre, cariturus uitio, docendus à bono magistro.

VERBALIA.

Svnt quædã uoces, quæ habẽt participiorũ faciem, & sunt nomina, quæ tẽpus nõ denotant: ut amans librorũ, homo uencrãdus. uerbalia nominantur. Sunt & uerbalia in or, quæ formantur ab ultimo supino, ut amator, suasor: & alia fœminina in trix, quæ fiunt à uerbalibus in tor, ut amatrix. genitiuo iungũtur. Sciet, quæ participia quibus uerbis uel adsunt, uel desunt: et uerba, quæ formulas generales in inflexione sequuntur, quæ nõ. Illa etiã quæ anomala dicũtur, uel defectu, ut aio, inquio, salue, uale: uel uaria declinatione, ut fero, tuli. postea, quæ multiplicem habẽt constructionẽ, id est, quæ uarijs iungi possunt casibus: ut recordor hãc rem, & illius rei: postulo te huius criminis, & de hoc crimine: qua de re scripsit libellum Antonius Mancinellus, quem thesaurũ appellãuit. Hæc quum erũt semel utcunque exposita, neq; enim tradi exactè necesse est, adhibebitur compendium grammaticæ Thomæ Linacri, & Libellus de cõstructione, qui circũfertur Erasmi nomine. simul & eiusdẽ Colloquia, ex quibus retinebit aliquot uocabula & loquendi formulas, quibus in sermone quotidiano utetur: quas subinde expediet ab ea reposcere, ne excidant, & iubebitur alios sic alloqui. Expediet cõscribi illi dialogos aliquot ijs de rebus,

rebus,

rebus, in quibus quotidie uersatur, ut illis latinè nominãdis assuescat: uelut de indumentis, de partibus ædium, de cibis, de partibus temporis, de instrumentis musicis, de supellectile. Vocabulorum ueræ & propriæ significantiæ explanabuntur, ne impropriè utatur. Tum differentiæ, inter illa quæ similia uidentur: & congruentiæ, inter ea quæ dissimilia. In hoc proderit non totum Vallam enarrare, sed quædã ab illo excerpta, qualia Nebrissensis collegit, & Antonius Mancinellus. Sed acri opus est iudicio, ne friuolas, aut parũ obseruatas, aut falsas quoq; præceptor tradat: cuiusmodi sunt haud sanè paucæ in Valla, Nonio, Seruio, Donato, sed maxime in Gellio. Etymologias quoq; multorũ, cur dicta sint accipiet. Sic enim uerius & certius tum intelliget, tum cõtinebit, & ea cognitione delectabitur: multũq; in his latet peritiæ, modo rectè et acutè expendãtur, nec undecũq; friuolæ aut ridiculæ petantur: quod fecerunt patrũ & auorũ memoria, qui hanc partem tractandam susceperãt, Latini & Græci sermonis penitus ignari. Annotabuntur ei, quæ usu ineruditorum barbara uocabula usurpantur: & quæ sunt quidem latina, sed inuersæ significationis.

EXERCITATIO LATINE SCRIBENDI.

INcipiet hoc loco oratiunculas ex anglico in latinum uertere, faciles initio, paulatim difficiliores. per omnia genera & formulas uerborum: sed partim graues et sanctas, partim festiuas & urbanas. Simul cum his discet

Catonis

..tonis disticha, & mimos Publianos, *& sententias septem sapiẽtum, quæ omnia eodem libello* Erasmus *cõiunxit, & explicauit.* Ediscet *ex illis sententiolis aliquot uitæ maxime utiles, quas habeat in posterum, uelut antidota aduersus uenenum, & prosperæ fortunæ, & iniquæ.* Discatq; *iam nunc in hac tenera ætate ueras & incorruptas opiniones, ut ea sola bona putet, quæ uere sunt talia, uelut uirtutes & eruditionem: ea mala, quæ re uera mala, ut uitia & ignorantiam & stultitiam: ne mala pro bonis accipiat, aut econtrario: ne tenuibus & exiguis rebus tanquam magnis capiatur & moueatur: ne etiã magna et preciosa tanquã uilia cõtemnat.* Delectabitur *interim fabellis, quæ uitã erudiãt, quas ipsa alijs referre possit, ut de* Papyrio Prætextato *puero apud* Gellium, *de* Iosepho *in sacris libris, de* Lucretia *in* Liuio, *de* Griselide, *& alijs, ut ex* Valerio, Sabellico, *& huius notæ scriptoribus, quæ pertinebunt ad aliquam commẽdationem uirtutis, aut detestationem uitij.* Habeat Dictionariũ *latinũ & anglicũ, quod sæpe consulat, ut sciat, quid quodq; uocabulum significet.* Res *quum non intelliget, explicabuntur à præceptore.* Turpium *& fœdarum rerum uocabula nec intelligat, nec si fieri posit legat, uel audiat.* Conficiat *sibi libellum ex uacua charta, in quo sua manu conscribat sententiolas, quas memoriæ mandatura est, eritq; ei uice cuiusdam enchiridij.*

REDITVS AD PRIORA EXACTIVS.

Poterit hoc loco repetere, quæ de quinq; uerborũ generibus dicta sunt. Post ad uerba quæ dicuntur impersonalia, quorũ aliæ sunt actiuæ uocis, alia passiuæ. Actiuæ uocis cur dicantur, & eorum esse species quinq;: aliorum quæ ante se habent genitiuũ, post se infinitiuum, ut Interest huius parasiti adulari. quæ datiuũ, & post infinitiuum, ut Stulto non placet audire uerum. quæ possunt esse personalia, mutata cõstructione, ut Tu proba placebis matri. alia quæ ante se accusatiuum post infinitiuũ, ut Decet nobilem non superbire. alia quæ ante se accusatiuum, post genitiuũ, uel infinitiuũ, ut Pœniteat te peccati, aut peccasse. alia, quæ quum adduntur uerbis impersonalibus, sunt impersonalia, & habent cõstructionem eorum: cum uero personalibus, sunt personalia, ut Incipit me tædere ludi huius, &, Ne incipias senex insanire: Nõ potest Atheniẽses pœnitere Phocionis, qui unus poterat, & solebat, stultas illorum consultationes improbare. Verba impersonalia paßiue uocis, sunt similia tertijs personis singularibus uerbi paßiui. Veniũt ab actiuis & neutris, nullum habent suppositũ, post se uero casum uerborũ, à quibus descendũt, ut A nobis auditur, à uobis statur in cubiculo, sedetur in triclinio, estur, bibitur affatim. Si quis addat suppositum, fit paßiuũ, ut Scribitur liber. Sequitur cõstructio infinitiuorũ. illa est uulgaris, ante se habere accusatiuũ pro supposito, post se casum sui

uerbi

uerbi, ut Me legere tibi librum erit utile. Adduntur uerbis, in quibus diligenter est animaduertenda cõstructio. nam sunt multa uerba, quæ ante se, & post se etiam interiecto infinitiuo eundem casum requirũt, quũ res pertinet ad idem. Exemplis res est declaranda, ego uolo pudica esse, tu uelles fuisse ad tales epulas inuitatus. nisi si quis adderet accusatiuum ante infinitiuum: ut, ego uolo me esse literatam. Iam in alijs, Socrates non potest esse ferox, Maria existimatur & dicitur esse castißima. & in hoc uerbo uideor: Ego uideor tibi esse literata, tu uideris mihi esse sancta, Romani uidẽtur nobis nimis cupidi belli & pecuniæ, dico uos uideri simias, mihi licet esse doctæ, tibi uacat esse diserto. Hinc de constructione gerundij & supini, quæ est apud Vallã, & ex illo apud recentiores istud annotabitur, gerundium adiectiuum non uenire nisi à uerbo, cui additur accusatiuus, & ratione illius casûs. non enim dicimus, ueni huc tui seruiendi causa, uel ad carendam uoluptatem: nec, ad scribẽdum te, uel scribendo tibi, ut sit adiectiuum: sed, causa obseruandi tui, cogito de te docenda, propter uos erudiendos. Commodum nunc erit explanari uim potentatiui modi, quæ sunt uoces temporum subiunctiui: ut, tu uirgo hoc dicas? quis crederet mẽdaci? peccaueris sanè, sed semel: nemo sic dixisset, nunquam accessero prauis consultoribus. His cognitis uenietur ad significationem & syntaxin reliquarum partium orationis. De ui pronominis, de aduerbio,

bio, de præpositione, de coniunctione. Quibus addatur uerbi modis, & quomodo coniungat. Interiectio cur sit ita appellata, quòd per affectum interponatur orationi, ut Magnum heu fecerat nefas. Poterant ista dici à me fusius, sed admonere satis habui, quæ ab alijs essent copiose tractata, quæ omnia usus & lectio autorum explanabit & expoliet: reddetq; ut apertiora, sic etiã certiora.

SERMO.

Loquatur cum præceptore & cum discipulis latinè, quas habeat tres aut quatuor. nam solã institui non conducit: sed nec plurimæ sint, & eæ puellæ, atq; etiam selectißimæ, liberaliter & sanctißime educatæ: à quibus nihil audire poßit, aut discere, quod mores corrumpat, quorũ prima semper debet esse cura. Stimuletur modo præmiolis, modo contentione & æmulatione: laudetur ipsa, laudetur & alia, ipsa audiente. Conabitur exprimere, quæ apud autores legerit: & quẽadmodum alios audierit loquentes, quos putet eruditos esse, attente auscultatos, sic & loquetur ipsa. in quo est imitatio, res in studijs non parũ utilis, præsertim teneræ ætati, quæ nihil melius q̃ imitatur. Nec solũ uoces æmulabitur, sed pronunciationem quoq;, ne in accentibus peccet.

ACCENTVS.

De quibus cognoscat initio generalia præcepta, duo in primis in sermone latino: penultima syllaba longa, in ea est accentus, ut Parentis. Altera: penulti

ma breui, in antepenultima est accentus, quantacunq; sit; ut Hominis, *dominus. In ultima nullæ latinæ dictiones accipiũt accentum, præter pauca inflexibilia: ut porrò, unà, illò. in disyllabis omnibus accẽtus est in penultima, præter ea quæ dixi indeclinabilia. Tum licebit uniuersalia illa cognoscere, De uocali ante uocalem, quæ est breuis: de uocali ante duas consonantes, aut consonantẽ uim duarum habentem, quæ longa. & omnis syllaba diphthongo scripta, longa est. Anxia illa de syllabarum quantitate, uel aliàs discet, uel non eget fœmina, quod magis puto. Obseruabit institutor, quemadmodum loquetur, uitiaq; tum sermonis, tum linguæ sedulo repurgabit, ne hærere sinat. ostendet rationem, cur uel solœcismum castigarit, uel barbarismum, uel uitiosam pronũciationem. Admonebit ut uitet, ne iterũ idem peccet, si rursus eodem relabatur, admoneat prioris errati.*

ANNOTATIONES.

HAbeat librum chartaceum maiusculum, in quo manu sua annotet tum uerba, si qua inter legendum graues autores inciderunt, uel utilia usui quotidiano, uel rara, uel elegantia: tum loquendi formulas, argutas, uenustas, lepidas, eruditas: tum sententias graues, facetas, acutas, urbanas, salsas: & historias, ex quibus exemplum uitæ suæ possit petere. Aduertet etiam ubi, & quemadmodum Grammaticorũ seruẽtur præcepta, ubi negligãtur: nam ars grammatica ex usu autorũ nata est: ideo

ideo hic est arti præferẽdus, quum discrepant. ars tamen necessaria est, quæ rectè & emendatè loqui ex obseruatione docet. Autores in quibus uersabitur, ij erũt, qui pariter & linguã & mores excolant atq; instituant: quiq; non modo bene scire doceant, sed bene uiuere. huiusmodi sunt Cicero, Seneca, Plutarchi opera, quæ sunt à uarijs uersa: aliquot Platonis dialogi, præsertim qui ad rempublicam gubernandam spectant: Hieronymi epistolæ, & quædã Augustini opera: Erasmi institutio principis, Enchiridion, Paraphrases, & alia eius permulta pietati utilia, Thomæ Mori Vtopia. Historiã poterit leuiter cognoscere ex Iustino, & L. Floro, & Valerio Maximo. Inter hæc omnia & cum surgit è lecto, & cum it cubitum, aliquid quotidie ex nouo testamento legat. Sunt & Christiani poëtæ, quos iucundum fructuosumq; erit legere, uelut Prudentius, Sydonius, Paulinus, Arator, Prosper, Iuuencus, qui multis in locis poßint cum quouis ueterũ certare, elegantia carminis dico. nam rebus tanto sunt superiores, quantum bona malis præstant, & humanis diuina. Quum hos leget, habeat uocabulariũ latinæ linguæ, Calepinum scilicet aut Perotum, ad quem recurrat hærens in latina uoce. Hanc puto esse rudem studiorum delineationem: exactiora tempus admonebit, & prudentia tua inueniet.

FINIS.

IOAN. LVDOVICI VIVIS VALENTINI, AD SAPIENTIAM INTRODVCTIO.

1 VERA ſapiētia eſt, de rebus incorrupte iudicare, ut talē unamquāq; exiſtimemus, qualis ipſa eſt. ne uilia ſectemur, tanq̄ precioſa: aut precioſa tanq̄ uilia reijciamus. ne uituperemus laudanda, néue laudemus uituperanda.

2 Hinc enim error omnis in hominū mētibus, ac uitium oritur. nihilq; eſt in humana uita exitiabilius, quàm deprauatio illa iudiciorum, quum rebus non ſuum precium redditur.

3 Quocirca pernicioſæ ſunt uulgi opiniones, quæ ſtultiſsime de rebus iudicant.

4 Magnus erroris magiſter, populus.

5 Nec aliud magis laborandū eſt, quàm ut ſapientiæ ſtu

diosum à populari sensu abducamus, & uindicemus.

Primum omniũ suspecta illi sint, quæcũq; multitudo 6
magno consensu approbat: nisi ad illorum normã reuocârit, qui singula uirtute metiuntur.

Assuescat unusquisq; iam tum à puero, ueras habere de 7
rebus opiniones, quæ simul cum ætate adolescent.

Et ea cupiat, quæ recta sint: fugiat, quæ praua. ut as- 8
suefactio hæc bene agere, uertat ei propè in naturam: ut non poßit, nisi coactus, & reluctans, ad male agendum pertrahi.

Eligenda est optima uitæ ratio. hanc consuetudo iu- 9
cundißimam reddet.

Tota reliqua uita ex hac puerili educatione pendet. 10

Ergo in curriculo sapiẽtiæ, primus gradus est, ille ue 11
teribus celebratißimus, SEIPSVM NOSSE.

DIVISIO RERVM.

HOmo ex corpore constat & animo. Corpus habe- 12
mus ex terra, & his elementis quæ cernimus ac tangimus, corporibus bestiarum simile.

Animum diuinitus datum, angelis et Deo similem, un 13
de censetur homo: & qui solus meritò esset homo appellandus, ut maximis uiris placuit.

In corpore sunt forma, sanitas, firmitas, integritas, 14
robur, celeritas, delectatio. & his contraria, deformitas, morbus, mutilatio, imbecillitas, tarditas, dolor, & alia corporis seu commoda, seu incommoda.

15 In animo eruditio, & uirtus: & cõtraria, ruditas, uitium.

16 Extra hominem sunt diuitiæ, potentia, nobilitas, honores, dignitas, gloria, gratia. & contraria his, paupertas, inopia, ignobilitas, uilitas, dedecus, obscuritas, odiũ.

RERVM NATVRAE, AC PRECIA.

17 Regina & princeps rerum omnium præstantißima est VIRTVS: cui reliqua omnia, si suo uelint officio defungi, ancillari oportet.

18 Virtutem uoco, pietatem in deum & homines, cultum Dei & amorem in homines, uoluntatemq; benefaciendi.

19 Reliqua si quis ad uirtutem hanc referat, non mala uidebuntur.

20 Nec qui primum hæc nuncupauere bona, sic de illis senserunt, ut nunc uulgus: quod ueros illos ac naturales significatus corrupit, unde & rerum æstimationes mutatæ sunt.

21 Sic enim sunt intelligenda hæc, quatenus cẽsentur bona. Diuitiæ sunt nõ gemmæ, aut metalla, non magnifica ædificia, uel supellex instructa: sed nõ ijs carere, quæ sunt ad tuendam uitam necessaria.

22 Gloria, bene audire de uirtute.

23 Honor, ueneratio ob uirtutem.

24 Dignitas, recta hominum opinio de magna uirtute.

Potentia

Potentia & regnum, habere multos quibus pro- rectè consulas. 25

Nobilitas, excellentia actuum esse cognitum, uel à bonis prognatum, similem parentum se præbere. 26

Generosus est, ad uirtutem à natura optime compositus. 27

Sanitas, talis habitudo corporis, ut ualeat mens. 28

Species, lineamẽta corporis, quæ animum formosum ostendant. 29

Vires & robur, ut exercitijs uirtutis sufficias, ne facile defatigeris. 30

Voluptas, delectatio pura, solida & diuturna, qualis capitur ex ijs solis, quæ ad animum pertinent. 31

Si quis hæc aliter, ut à populo uidelicet intelligũtur, discutiat ac expendat, reperiet inepta, uana, noxia esse. 32

Primum externa omnia uel ad corpus referũtur, uel ad animum: ut diuitiæ ad tuendam uitam, honor ad iudicium uirtutis. 33

Corpus ipsum nihil aliud est, quàm tegumentum uel mancipium animi, cui & natura, & ratio, & Deus ipse iubent subiectũ esse, ut brutum sentienti, mortale immortali ac diuino. 34

Porrò in ipso animo eruditio in hoc paratur, ut cognitum uitium facilius fugiamus, cognitam uirtutem facilius persequamur, teneamusque. alioqui superuacanea est. 35

36 Quid aliud est uita, quàm peregrinatio quædam, tot undiq; casibus obiecta & petita? cui nulla hora nō imminet finis, qui potest leuißimis de causis accidere.

37 Quare stultißimum est, cupiditate tam incertæ uitæ fœdum aliquid, aut prauum agere.

38 Et quemadmodum in uia, sic in uita, quo quis expeditior, & paucioribus sarcinis implicitus, hoc leuius & iucundius iter facit.

39 Tum natura humani corporis ita constitutum est, ut paucissimis egeat: ut si quis animaduertat, hauddubie insaniæ damnet eos, qui tam multa tam anxie congerunt, quum sit tam paucis opus.

40 Diuitiæ nanq;, & possessiones, & uestimēta in usum tantū parantur: quem non adiuuant immensæ opes, sed opprimunt, ut nauem ingentia onera.

41 Nec aurū, si non utare, à cœno differt: nisi quòd magis angit eius custodia. & efficit, ut dum: uni studes, ea negligas, quæ maxime sunt homini curanda.

42 Est enim pecunia idolorum seruitus, quum ei reliqua post habentur, nempe pietas & sanctum.

43 Vt trāseam, quot insidiæ diuitijs tenduntur, quot & quàm uarijs casibus pereunt, in q̄ multa uitia detrudunt.

44 Culta uestimēta qd aliud sunt, q̄ sꝑbiæ instrumēta?

45 Vtile indumentum excogitauit necessitas, preciosum luxus, elegans uanitas: suborta est in uestitu contentio. hæc multa docuit superuacanea & damnosa, dum homines

nes etiam ex eo quòd infirmitatem nostram arguit,ho rem captant.

Ita diuitiarũ pars maxima, ædificia, supellex numerosa & opulenta, gemmæ, aurum, argentum, ornamentorum omne genus, spectantium oculis & comparãtur, & exponuntur, non poßidentium usibus. 46

Iam nobilitas quid est aliud, quàm nascẽdi sors & opinio, à populi stultitia inducta? ut quæ sæpenumero latrocinijs quæritur. 47

Vera & solida nobilitas à uirtute nascitur. Stultũq; est, gloriari te parentẽ habuisse bonũ, quũ sis ipse malus, & turpitudine tua dedecori sis pulchritudini generis. 48

Sed certe omnes ex eisdem constamus elementis, & idem omnium pater Deus. 49

Ignobilitatem contemnere, hoc est deum nascendi autorem tacite reprehendere. 50

Potẽtia quid est aliud, quàm speciosa molestia? in qua si quis sciret, quæ sollicitudines, quæ anxietates insint, quãtum malorũ mare, nemo est tam ambitiosus, qui non eam fugeret, ut grauem miseriam. 51

Quantum est odium, si regas malos? quanto maius, si malus ipse? 52

Honor si ex uirtute non oritur, prauus est: sin ex uirtute, hoc præstat uirtus, ut is negligatur. aliter uera non erit uirtus, si quid honoris facit gratia: sequi enim debet honor, non expeti. 53

54 Dignitates, quis potest sic appellare, quum indignissimis quoq; hominibus contingant? nempe fraude, ambitione, præmijs, pessimis artibus quæsitæ.

55 Et gloria, est'ne aliud quàm ut ille dixit, Aurium uana inflatio?

56 Ex qua, ut honore & dignitate nihil omnino ad eum pertingit, de quo sunt, & incertæ, uagæ, iniquæ, momentaneæ sunt, similes parētis suæ multitudinis: quæ eodem die eundem hominem & commendat atque euehit summè, & uituperat ac deprimit extremè.

57 Quid dicam nasci hæc ex rebus partim deridendis, partim stultis, partim sceleratis: sicut ludo pilæ, profusione patrimonij in comesationes, scurras, mimos: bello potissimum, hoc est impunito latrocinio, quo magis uulgi dementiam agnoscas?

58 Secedat in se unusquisque, ac solus cogitet, inueniet quàm parum ad se attingat ex fama, rumoribus, ueneratione, honore populi, de quibus gloriatur.

59 Quid in somno, quid in solitudine inter summū regem interest, & infimum seruum?

60 Denique sic unusquisque sentiat, nobilitatem, honores, potentiam, dignitates ex prisca hominū persuasione, quam Christus animis suorum ademit, nata & relicta esse: et in Christianos homines inuecta, tanquā lollium, quod hostis diabolus aspersit bonæ segeti Dei.

61 In corpore ipso quid est forma? nempe cuticula bene colorata.

colorata. si intraria cerni possent, quanta uel in corp e speciosissimo cerneretur foeditas?

Lineamenta & corporis decor quid iuuant, si tur- 62
pis sit animus? & sicut graecus ille dixit, In hospitio pul
chro hospes deformis?

Robur quorsum pertinet in homine, quum res maxi 63
mae & homine dignae, non uiribus neruorum gerantur,
sed ingenij?

Nec uires quantuncunque augeantur, maiores erunt 64
quàm tauri uel elephāti. ratione illos, ingenio, uirtute su
peramus.

Transeo quòd forma, uires, agilitas, et caeterae corpo 65
ris dotes, ut flosculi, celeriter marcescūt, exiguis casibus
diffugiunt: uel una febricula ualidissimum quandoq; ho-
minem concutit, & summum decorem tollit.

Vt nihil accidat, certe necesse est illa omnia cum aeta- 66
te flaccescere, ac decidere.

Nemo ergo potest externa iure sua dicere, quae tam fa 67
cile ad alios transcūt: nec corporea, quae tam cito auolāt.

Quid quòd haec quae multi admirātur, magnorum ui 68
tiorum sunt causae: uelut insolentiae, arrogātiae, socordiae,
ferocitatis, liuoris, aemulationis, simultatum, rixarū, bel
lorum, caedis, stragis, cladis?

Delectatio corporis, ut corpus ipsum, uilis ac pecudi 69
na est, qua saepius & uehementius & diutius pecora q̄
homines perfruuntur.

Ex hac

70 *Ex hac quum morbi pleriq; ad corpus redundãt, & ad rem familiarem permagna damna: tum ad animũ certa pœnitentia, & hebetudo ingenij, quod delicijs corporis extenuatur, ac frangitur: deniq; odiũ uirtutũ omniũ.*

71 *Nec apertè frui licet: nam ut dedecent generositatem nostræ mentis, ita nemo tam perditus est, quin eas erubescat apud arbitros capere. pariũt enim ignominiam: idcirco tenebras & latebras quærunt.*

72 *Quid quòd sunt fugacißimæ, & momẽtaneæ, nec retineri ulla ui poßsunt, nec unquam ueniũt puræ, cuiuscunque amaritudinis expertes?*

73 *Ergo exclusis uulgi sensibus, maximum malum puta to, nõ paupertatem, aut ignobilitatem, aut carcerem, aut nuditatem, ignominiam, deformitatẽ corporis, morbos, imbecillitatem: sed uitia, & his proxima, inscitiã, stuporem, dementiam.*

74 *Magnum bonum credito horum contraria, uirtutem, & quæ huic sunt finitima, peritiam, acumen ingenij, sanitatem mentis.*

75 *Reliqua uel externa, uel corporis si habes, proderũt tibi ad uirtutem relata: oberũt, ad uitia. Si non habes, caue ne quæras uel cum minimo dispendio uirtutis.*

76 *Prolixus quæstus est, pietas cum sufficientia. Fama, (tametsi nihil agendum est ut uidearis) cõseruanda tamen est integra, quod interdum ea cura à multis nos turpibus cohibet, sed præcipue in exemplum cæterorum.*

Vnde

[illegible]

LTHA

ET

L.

ma breui,in antepenultima est accentus, quantacunq; sit; ut Hominis,dominus. In ultima nullæ latinæ dictiones accipiunt accentum, præter pauca inflexibilia: ut porrò, unà,illò.in disyllabis omnibus accẽtus est in penultima, præter ea quæ dixi indeclinabilia. Tum licebit uniuersalia illa cognoscere,De uocali ante uocalem,quæ est breuis:de uocali ante duas consonantes,aut consonantẽ uim duarum habentem, quæ longa. & omnis syllaba diphthongo scripta,longa est.Anxia illa de syllabarum quantitate, uel aliàs discet,uel non eget fœmina, quod magis puto. Obseruabit institutor,quemadmodum loquetur, uitiaq; tum sermonis, tum linguæ sedulo repurgabit,ne hærere sinat. ostendet rationem,cur uel solœcismum castigarit,uel barbarismum,uel uitiosam pronũciationem. Admonebit ut uitet,ne iterũ idem peccet,si rursus eodem relabatur,admoneat prioris errati.

ANNOTATIONES.

Habeat librum chartaceum maiusculum, in quo manu sua annotet tum uerba, si qua inter legendum graues autores inciderunt,uel utilia usui quotidiano,uel rara, uel elegantia:tum loquendi formulas,argutas,uenustas,lepidas,eruditas:tum sententias graues,facetas,acutas,urbanas,salsas: & historias,ex quibus exemplum uitæ suæ possit petere. Aduertet etiam ubi, & quemadmodum Grammaticorũ seruẽtur præcepta, ubi negligãtur:nam ars grammatica ex usu autorũ nata est:

ideo

ideo hic est arti præferēdus, quum discrepant. ars tamen necessaria est, quæ rectè & emendatè loqui ex obseruatione docet. Autores in quibus uersabitur, ij erūt, qui pariter & linguā & mores excolant atq; instituant: quiq; non modo bene scire doceant, sed bene uiuere. huiusmodi sunt Cicero, Seneca, Plutarchi opera, quæ sunt à uarijs uersa: aliquot Platonis dialogi, præsertim qui ad rempublicam gubernandam spectant: Hieronymi epistolæ, & quædā Augustini opera: Erasmi institutio principis, Enchiridion, Paraphrases, & alia eius permulta pietati utilia, Thomæ Mori Vtopia. Historiā poterit leuiter cognoscere ex Iustino, & L. Floro, & Valerio Maximo. Inter hæc omnia & cum surgit è lecto, & cum it cubitum, aliquid quotidie ex nouo testamento legat. Sunt & Christiani poëtæ, quos iucundum fructuosumq; erit legere, uelut Prudentius, Sydonius, Paulinus, Arator, Prosper, Iuuencus, qui multis in locis possint cum quouis ueterū certare, elegantia carminis dico. nam rebus tanto sunt superiores, quantum bona malis præstant, & humanis diuina. Quum hos leget, habeat uocabulariū latinæ linguæ, Calepinum scilicet aut Perotum, ad quem recurrat hærens in latina uoce. Hanc puto esse rudem studiorum delineationem: exactiora tempus admonebit, & prudentia tua inueniet.

FINIS.

IOAN. LVDOVICI VIVIS VALENTINI, AD SAPIENTIAM IN- introductio.

1 VERA *sapiẽtia est, de rebus incorrupte iudicare, ut talẽ unamquãq; existimemus, qualis ipsa est. ne uilia sectemur, tanq̃ preciosa: aut preciosa tanq̃ uilia reijciamus. ne uituperemus laudanda, néue laudemus uituperanda.*

2 *Hinc enim error omnis in hominũ mẽtibus, ac uitium oritur. nihilq; est in humana uita exitiabilius, quàm deprauatio illa iudiciorum, quum rebus non suum precium redditur.*

3 *Quocirca perniciosæ sunt uulgi opiniones, quæ stultissime de rebus iudicant.*

4 *Magnus erroris magister, populus.*

5 *Nec aliud magis laborandũ est, quàm ut sapientiæ stu*

diosum

diosum à populari sensu abducamus, & uindicemus.

Primum omniũ suspecta illi sint, quæcũq; multitudo magno consensu approbat: nisi ad illorum normã reuocârit, qui singula uirtute metiuntur. 6

Assuescat unusquisq; iam tum à puero, ueras habere de rebus opiniones, quæ simul cum ætate adolescent. 7

Et ea cupiat, quæ recta sint: fugiat, quæ praua. ut assuefactio hæc bene agere, uertat ei propè in naturam: ut non poßit, nisi coactus, & reluctans, ad male agendum pertrahi. 8

Eligenda est optima uitæ ratio. hanc consuetudo iucundißimam reddet. 9

Tota reliqua uita ex hac puerili educatione pendet. 10

Ergo in curriculo sapiẽtiæ, primus gradus est, ille ueteribus celebratißimus, SEIPSVM NOSSE. 11

DIVISIO RERVM.

HOmo ex corpore constat & animo. Corpus habemus ex terra, & his elementis quæ cernimus ac tangimus, corporibus bestiarum simile. 12

Animum diuinitus datum, angelis et Deo similem, unde censetur homo: & qui solus meritò esset homo appellandus, ut maximis uiris placuit. 13

In corpore sunt forma, sanitas, firmitas, integritas, robur, celeritas, delectatio. & his contraria, deformitas, morbus, mutilatio, imbecillitas, tarditas, dolor, & alia corporis seu commoda, seu incommoda. 14

15 animo eruditio, & uirtus: & cōtraria, ruditas, uitium.

16 Extra hominem sunt diuitiæ, potentia, nobilitas, honores, dignitas, gloria, gratia. & contraria his, paupertas, inopia, ignobilitas, uilitas, dedecus, obscuritas, odiū.

RERVM NATVRAE, AC PRECIA.

17 REgina & princeps rerum omnium præstantissima est VIRTVS: cui reliqua omnia, si suo uelint officio defungi, ancillari oportet.

18 Virtutem uoco, pietatem in deum & homines, cultum Dei & amorem in homines, uoluntatemq; benefaciendi.

19 Reliqua si quis ad uirtutem hanc referat, non mala ui debentur.

20 Nec qui primum hæc nuncupauere bona, sic de illis senserunt, ut nunc uulgus: quod ueros illos ac naturales significatus corrupit, unde & rerum æstimationes mutatæ sunt.

21 Sic enim sunt intelligenda hæc, quatenus cēsentur bona. Diuitiæ sunt nō gemmæ, aut metalla, non magnifica ædificia, uel supellex instructa: sed nō ijs carere, quæ sunt ad tuendam uitam necessaria.

22 Gloria, bene audire de uirtute.

23 Honor, ueneratio ob uirtutem.

24 Dignitas, recta hominum opinio de magna uirtute.

Potentia

Potentia & regnum, habere multos quibus pro recté consulas. 25

Nobilitas, excellentia actuum esse cognitum. uel à bonis prognatum, similem parentum se præbere. 26

Generosus est, ad uirtutem à natura optime compositus. 27

Sanitas, talis habitudo corporis, ut ualeat mens. 28

Species, lineaméta corporis, quæ animum formosum ostendant. 29

Vires & robur, ut exercitijs uirtutis sufficias, ne facile defatigeris. 30

Voluptas, delectatio pura, solida & diuturna, qualis capitur ex ijs solis, quæ ad animum pertinent. 31

Si quis hæc aliter, ut à populo uidelicet intelligũtur, discutiat ac expendat, reperiet inepta, uana, noxia esse. 32

Primum externa omnia uel ad corpus referũtur, uel ad animum: ut diuitiæ ad tuendam uitam, honor ad iudicium uirtutis. 33

Corpus ipsum nihil aliud est, quàm tegumentum uel mancipium animi, cui & natura, & ratio, & Deus ipse iubent subiectũ esse, ut brutum sentienti, mortale immortali ac diuino. 34

Porrò in ipso animo eruditio in hoc paratur, ut cognitum uitium facilius fugiamus, cognitam uirtutem facilius persequamur, teneamus que. alioqui superuacanea est. 35

36 Quid aliud est uita, quàm peregrinatio quædam, tot undiq; casibus obiecta & petita? cui nulla hora nō immi net finis, qui potest leuißimis de causis accidere.

37 Quare stultißimum est, cupiditate tam incertæ uitæ fœdum aliquid, aut prauum agere.

38 Et quemadmodum in uia, sic in uita, quo quis expedi tior, & paucioribus sarcinis implicitus, hoc leuius & iu cundius iter facit.

39 Tum natura humani corporis ita constitutum est, ut paucissimis egeat: ut si quis animaduertat, hauddubie insaniæ damnet eos, qui tam multa tam anxie congerunt, quum sit tam paucis opus.

40 Diuitiæ nanq;, & possesßiones, & uestimēta in usum tantū parantur: quem non adiuuant immensæ opes, sed opprimunt, ut nauem ingentia onera.

41 Nec aurū, si non utare, à cœno differt: nisi quòd magis angit eius custodia. & efficit, ut dum . uni studes, ea negligas, quæ maxime sunt homini curanda.

42 Est enim pecunia idolorum seruitus, quum ei reliqua post habentur, nempe pietas & sanctum.

43 Vt transeam, quot insidiæ diuitijs tenduntur, quot & quàm uarijs casibus pereunt, in q̃ multa uitia detrudunt.

44 Culta uestimēta q̇d aliud sunt, q̃ supbiæ instrumēta?

45 Vtile indumentum excogitauit necesßitas, preciosum luxus, elegans uanitas: suborta est in uestitu contentio. hæc multa docuit superuacanea & damnosa, dum homi nes

nes etiam ex eo quod infirmitatem nostram arguit, ho-rem captant.

Ita diuitiarũ pars maxima, ædificia, supellex numerosa & opulenta, gemmæ, aurum, argentum, ornamentorum omne genus, spectantium oculis & comparãtur, & exponuntur, non poßidentium usibus. 46

Iam nobilitas quid est aliud, quàm nascẽdi sors & opinio, à populi stultitia inducta? ut quæ sæpenumero latrocinijs quæritur. 47

Vera & solida nobilitas à uirtute nascitur. Stultũq; est, gloriari te parentẽ habuisse bonũ, quũ sis ipse malus, & turpitudine tua dedecori sis pulchritudini generis. 48

Sed certe omnes ex eisdem constamus elementis, & idem omnium pater Deus. 49

Ignobilitatem contemnere, hoc est deum nascendi autorem tacite reprehendere. 50

Potẽtia quid est aliud, quàm speciosa molestia? in qua si quis sciret, quæ sollicitudines, quæ anxietates insint, quãtum malorũ mare, nemo est tam ambitiosus, qui non eam fugeret, ut grauem miseriam. 51

Quantum est odium, si regas malos? quanto maius, si malus ipse? 52

Honor si ex uirtute non oritur, prauus est: sin ex uirtute, hoc præstat uirtus, ut is negligatur. aliter uera non erit uirtus, si quid honoris facit gratia: sequi enim debet honor, non expeti. 53

54 Dignitates, quis potest sic appellare, quum indignissimis quoq; hominibus contingant? nempe fraude, ambitione, præmijs, pessimis artibus quæsitæ.

55 Et gloria, est'ne aliud quàm ut ille dixit, Aurium uana inflatio?

56 Ex qua, ut honore & dignitate nihil omnino ad eum pertingit, de quo sunt, & incertæ, uagæ, iniquæ, momentaneæ sunt, similes parētis suæ multitudinis: quæ eodem die eundem hominem, & commendat atque euehit summè, & uituperat ac deprimit extremè.

57 Quid dicam nasci hæc ex rebus partim deridendis, partim stultis, partim sceleratis: sicut ludo pilæ, profusione patrimonij in comessationes, scurras, mimos: bello potissimum, hoc est impunito latrocinio, quo magis uulgi dementiam agnoscas?

58 Secedat in se unusquisque, ac solus cogitet, inueniet quàm parum ad se attingat ex fama, rumoribus, ueneratione, honore populi, de quibus gloriatur.

59 Quid in somno, quid in solitudine inter summū regem interest, & infimum seruum?

60 Denique sic unusquisque sentiat, nobilitatem, honores, potentiam, dignitates ex prisca hominū persuasione, quam Christus animis suorum ademit, nata & relicta esse: et in Christianos homines inuecta, tanquā lollium, quod hostis diabolus aspersit bonæ segeti Dei.

61 In corpore ipso quid est forma? nempe cuticula bene

colorata.

colorata. si intraria cerni poßent, quanta uel in corp re speciosißimo cerneretur fœditas?

Lineamenta & corporis decor quid iuuant, si turpis sit animus? & sicut græcus ille dixit, In hospitio pulchro hospes deformis? 62

Robur quorsum pertinet in homine, quum res maximæ & homine dignæ, non uiribus neruorum gerantur, sed ingenij? 63

Nec uires quantuncunque augeantur, maiores erunt quàm tauri uel elephāti, ratione illos, ingenio, uirtute superamus. 64

Transeo quòd forma, uires, agilitas, et cæteræ corporis dotes, ut flosculi, celeriter marcescũt, exiguis casibus diffugiunt: uel una febricula ualidißimum quandoq; hominem concutit, & summum decorem tollit. 65

Vt nihil accidat, certe necesse est illa omnia cum ætate flaccescere, ac decidere. 66

Nemo ergo potest externa iure sua dicere, quæ tam facile ad alios trãscũt: nec corporea, quæ tam cito auolãt. 67

Quid quòd hæc quæ multi admirãtur, magnorum uitiorum sunt causæ: uelut insolentiæ, arrogãtiæ, socordiæ, ferocitatis, liuoris, æmulationis, simultatum, rixarũ: bellorum, cædis, stragis, cladis? 68

Delectatio corporis, ut corpus ipsum, uilis ac pecudina est, qua sæpius & uehementius & diutius pecora q̃ homines perfruuntur. 69

Ex hac

70 Ex hac quum morbi pleriq; ad corpus rẽdundãt, & ad rem familiarem permagna damna: tum ad animũ certa pœnitentia, & hebetudo ingenij, quod delicijs corporis extenuatur, ac frangitur: deniq; odiũ uirtutũ omniũ.

71 Nec apertè frui licet: nam ut dedecent generositatem nostræ mentis, ita nemo tam perditus est, quin eas erubescat apud arbitros capere. pariũt enim ignominiam: idcirco tenebras & latebras quærunt.

72 Quid quòd sunt fugacissimæ, & momẽtaneæ, nec retineri ulla ui possunt, nec unquam ueniũt puræ, cuiuscunque amaritudinis expertes?

73 Ergo exclusis uulgi sensibus, maximum malum putato, nõ paupertatem, aut ignobilitatem, aut carcerem, aut nuditatem, ignominiam, deformitatẽ corporis, morbos, imbecillitatem: sed uitia, & his proxima, inscitiã, stuporem, dementiam.

74 Magnum bonum credito horum contraria, uirtutem, & quæ huic sunt finitima, peritiam, acumen ingenij, sanitatem mentis.

75 Reliqua uel externa, uel corporis si habes, proderũt tibi ad uirtutem relata: oberũt, ad uitia. Si non habes, caue ne quæras uel cum minimo dispendio uirtutis.

76 Prolixus quæstus est, pietas cum sufficientia. Fama, (tametsi nihil agendum est ut uidearis) cõseruanda tamen est integra, quod interdum ea cura à multis nos turpibus cohibet, sed præcipue in exemplum cæterorum.

Vnde

Vnde præceptum illud ſapientium & ſanctorum … rorum: Nec malum faciendum, nec eius ſimile. 77

Quod ſi hoc aſſequi non poſſumus, conſcienti… debemus eſſe contenti. & quum tam deprauati erunt hominũ ſenſus, ut quæ ſunt optima, putent eſſe ſceleſtiſsima: tunc laborandum erit, ut interna & externa ſoli Deo *approbemus, idq́; abunde nobis ſufficiat.* 78

Etiam mala, quæ dicuntur corporis, uel fortunæ, licebit in bonum uertere, ſi patienter feras: & tanto ſis ad uirtutem promptior, quo minus tibi in illis ſuccedit, ac proinde es expeditior. 79

Sæpenumero ex damnis corporis, uel externorum, magnæ ſunt acceſsiones uirtutibus natæ. 80

DE CORPORE.

ET *quoniã in hac noſtra peregrinatione animũ geſtamus in corpore incluſum, maximasq́; opes in uaſis fictilibus, non omnino repudiandum nobis eſt & contemnendum corpus.* 81

Sic curandum tamen, ut ſe non dominum, non ſocium eſſe ſentiat, ſed mancipium. nec ſibi paſci aut uiuere, ſed alteri. 82

Quo curatius eſt corpus, hoc animus neglectior. 83

Quo mollius habetur corpus, hoc acrius menti reluctatur. & ut equus delicatè paſtus, ſeſſorem excutit. 84

Grauis ſarcina corporis animum elidit: acumen ingenij, ſagina corporis, aut indulgentia retunditur. 85

Cibi,

ma breui,in antepenultima est accentus, quantacunq; sit; ut Hominis,*dominus.* In *ultima nullæ latinæ dictiones accipiũt accentum, præter pauca inflexibilia: ut porrò, unà,illò.in disyllabis omnibus accẽtus est in penultima, præter ea quæ dixi indeclinabilia.* Tum *licebit uniuersalia illa cognoscere,* De *uocali ante uocalem,quæ est breuis: de uocali ante duas consonantes,aut consonantẽ uim duarum habentem, quæ longa. & omnis syllaba diphthongo scripta,longa est.Anxia illa de syllabarum quantitate, uel aliàs discet,uel non eget fœmina, quod magis puto. Obseruabit institutor,quemadmodum loquetur, uitiaq; tum sermonis, tum linguæ sedulo repurgabit, nec hærere sinat. ostendet rationem,cur uel solœcismum castigarit,uel barbarismum,uel uitiosam pronũciationem. Admonebit ut uitet,ne iterũ idem peccet,si rursus eodem relabatur,admoneat prioris errati.*

ANNOTATIONES.

H*Abeat librum chartaceum maiusculum, in quo manu sua annotet tum uerba, si qua inter legendum graues autores inciderunt,uel utilia usui quotidiano,uel rara, uel elegantia:tum loquendi formulas,argutas,uenustas,lepidas,eruditas:tum sententias graues,facetas,acutas,urbanas, salsas: & historias,ex quibus exemplum uitæ suæ posit petere. Aduertet etiam ubi,& quemadmodum* Grammatico.ũ *seruẽtur præcepta, ubi negligãtur:nam ars grammatica ex usu autorũ nata est,*

ideo

ideo hic est arti præferēdus, quum discrepant. ars tamen necessaria est, quæ rectè & emendatè loqui ex obseruatione docet. Autores in quibus uersabitur, ij erūt, qui pariter & linguā & mores excolant atq; instituant: quiq; non modo bene scire doceant, sed bene uiuere. huiusmodi sunt Cicero, *Seneca, Plutarchi opera, quæ sunt à uarijs uersa: aliquot* Platonis *dialogi, præsertim qui ad rempublicam gubernandam spectant*: Hieronymi *epistolæ, & quædā Augustini opera:* Erasmi *institutio principis,* En*chiridion,* Para*phrases, & alia eius permulta pietati utilia,* Thomæ Mori Vtopia. *Historiā poterit leuiter cognoscere ex* Iustino, & L. Floro, & *Valerio* Maximo. *Inter hæc omnia & cum surgit è lecto, & cum it cubitum, aliquid quotidie ex nouo testamento legat.* Sunt & *Christiani poëtæ, quos iucundum fructuosumq; erit legere, uelut* Prudentius, Sydonius, Paulinus, Arator, Prosper, Iu*uencus, qui multis in locis poßint cum quouis ueterū certare, elegantia carminis dico. nam rebus tanto sunt superiores, quantum bona malis præstant, & humanis diuina. Quum hos leget, habeat uocabulariū latinæ linguæ,* Calepinum *scilicet aut* Perotum, *ad quem recurrat hærens in latina uoce. Hanc puto esse rudem studiorum delineationem: exactiora tempus admonebit, & prudentia tua inueniet.*

FINIS.

IOAN. LVDOVICI VIVIS VALENTINI, AD SAPIENTIAM INintroductio.

1 VERA *sapiētia est, de rebus incorrupte iudicare, ut talē unamquāq; existimemus, qualis ipsa est. ne uilia sectemur, tanq̄ preciosa: aut preciosa tanq̄ uilia reijciamus. ne uituperemus laudanda, néue laudemus uituperanda.*

2 *Hinc enim error omnis in hominū mētibus, ac uitium oritur. nihilq; est in humana uita exitiabilius, quàm deprauatio illa iudiciorum, quum rebus non suum precium redditur.*

3 *Quocirca perniciosæ sunt uulgi opiniones, quæ stultißime de rebus iudicant.*

4 *Magnus erroris magister, populus.*

5 *Nec aliud magis laborandū est, quàm ut sapientiæ studiosum*

diosum à populari sensu abducamus, & uindicemus.

Primum omniũ suspecta illi sint, quæcũq; multitudo magno consensu approbat: nisi ad illorum normã reuocârit, qui singula uirtute metiuntur. 6

Assuescat unusquisq; iam tum à puero, ueras habere de rebus opiniones, quæ simul cum ætate adolescent. 7

Et ea cupiat, quæ recta sint: fugiat, quæ praua. ut assuefactio hæc bene agere, uertat ei propè in naturam: ut non poßit, nisi coactus & reluctans, ad male agendum pertrahi. 8

Eligenda est optima uitæ ratio. hanc consuetudo iucundißimam reddet. 9

Tota reliqua uita ex hac puerili educatione pendet. 10

Ergo in curriculo sapiẽtiæ, primus gradus est, ille ueteribus celebratißimus, SEIPSVM NOSSE. 11

DIVISIO RERVM.

H*Omo ex corpore constat & animo. Corpus habemus ex terra, & his elementis quæ cernimus ac tangimus, corporibus bestiarum simile.* 12

Animum diuinitus datum, angelis et Deo similem, unde censetur homo: & qui solus meritò eßet homo appellandus, ut maximis uiris placuit. 13

In corpore sunt forma, sanitas, firmitas, integritas, robur, celeritas, delectatio. & his contraria, deformitas, morbus, mutilatio, imbecillitas, tarditas, dolor, & alia corporis seu commoda, seu incommoda. 14

15 In animo eruditio, & uirtus: & cōtraria, ruditas, uitium.

16 Extra hominem sunt diuitiæ, potentia, nobilitas, honores, dignitas, gloria, gratia. & contraria his, paupertas, inopia, ignobilitas, uilitas, dedecus, obscuritas, odiū.

RERVM NATVRAE, AC PRECIA.

17 Regina & princeps rerum omnium præstantißima est VIRTVS: cui reliqua omnia, si suo uelint officio defungi, ancillari oportet.

18 Virtutem uoco, pietatem in deum & homines; cultum Dei & amorem in homines, uoluntatemq; benefaciendi.

19 Reliqua si quis ad uirtutem hanc referat, non mala uidebuntur.

20 Nec qui primum hæc nuncupauere bona, sic de illis senserunt, ut nunc uulgus: quod ueros illos ac naturales significatus corrupit, unde & rerum æstimationes mutatæ sunt.

21 Sic enim sunt intelligenda hæc, quatenus cēsentur bona. Diuitiæ sunt nō gemmæ, aut metalla, non magnifica ædificia, uel supellex instructa: sed nō ijs carere, quæ sunt ad tuendam uitam necessaria.

22 Gloria, bene audire de uirtute.

23 Honor, ueneratio ob uirtutem.

24 Dignitas, recta hominum opinio de magna uirtute.

Potentia

Potentia & regnum, habere multos quibus pro- rectè consulas. 25

Nobilitas, excellentia actuum esse cognitum. uel à bo- nis prognatum, similem parentum se præbere. 26

Generosus est, ad uirtutem à natura optime compo- situs. 27

Sanitas, talis habitudo corporis, ut ualeat mens. 28

Species, lineamẽta corporis, quæ animum formosum ostendant. 29

Vires & robur, ut exercitijs uirtutis sufficias, ne fa- cile defatigeris. 30

Voluptas, delectatio pura, solida & diuturna, qualis capitur ex ijs solis, quæ ad animum pertinent. 31

Si quis hæc aliter, ut à populo uidelicet intelligũtur, di- scutiat ac expendat, reperiet inepta, uana, noxia esse. 32

Primum externa omnia uel ad corpus referũtur, uel ad animum: ut diuitiæ ad tuendam uitam, honor ad iudi- cium uirtutis. 33

Corpus ipsum nihil aliud est, quàm tegumentum uel mancipium animi, cui & natura, & ratio, & Deus ipse iubent subiectũ esse, ut brutum sentienti, mortale immor tali ac diuino. 34

Porrò in ipso animo eruditio in hoc paratur, ut co- gnitum uitium facilius fugiamus, cognitam uirtutem fa- cilius persequamur, teneamusque. alioqui superuaca- nea est. 35

36 Quid aliud est uita, quàm peregrinatio quædam, tot undiq; casibus obiecta & petita? cui nulla hora nō immi net finis, qui potest leuißimis de causis accidere.

37 Quare stultißimum est, cupiditate tam incertæ uitæ fœdum aliquid, aut prauum agere.

38 Et quemadmodum in uia, sic in uita, quo quis expedi tior, & paucioribus sarcinis implicitus, hoc leuius & iu cundius iter facit.

39 Tum natura humani corporis ita constitutum est, ut paucissimis egeat: ut si quis animaduertat, hauddubie in saniæ damnet eos, qui tam multa tam anxie congerunt, quum sit tam paucis opus.

40 Diuitiæ nanq;, & possessiones, & uestimēta in usum tantū parantur: quem non adiuuant immensæ opes, sed opprimunt, ut nauem ingentia onera.

41 Nec aurū, si non utare, à cœno differt: nisi quòd ma gis angit eius custodia. & efficit, ut dum: uni studes, ea negligas, quæ maxime sunt homini curanda.

42 Est enim pecunia idolorum seruitus, quum ei reliqua post habentur, nempe pietas & sanctum.

43 Vt transeam, quot insidiæ diuitijs tenduntur, quot & quàm uarijs casibus pereunt, in q̄ multa uitia detrudunt.

44 Culta uestimēta q̄d aliud sunt, q̄ sup̄biæ instrumēta?

45 Vtile indumentum excogitauit necesitas, preciosum luxus, elegans uanitas: suborta est in uestitu contentio. hæc multa docuit superuacanea & damnosa, dum homi nes

nes etiam ex eo quod infirmitatem nostram arguit, hc rem captant.

Ita diuitiarũ pars maxima, ædificia, supellex numerosa & opulenta, gemmæ, aurum, argentum, ornamentorum omne genus, spectantium oculis & comparãtur, & exponuntur, non possidentium usibus. 46

Iam nobilitas quid est aliud, quàm nascẽdi sors & opinio, à populi stultitia inducta? ut quæ sæpenumero latrocinijs quæritur. 47

Vera & solida nobilitas à uirtute nascitur. Stultũq; est, gloriari te parentẽ habuisse bonũ, quũ sis ipse malus, & turpitudine tua dedecori sis pulchritudini generis. 48

Sed certe omnes ex eisdem constamus elementis, & idem omnium pater Deus. 49

Ignobilitatem contemnere, hoc est deum nascendi autorem tacite reprehendere. 50

Potẽtia quid est aliud, quàm speciosa molestia? in qua si quis sciret, quæ sollicitudines, quæ anxietates insint, quãtum malorũ mare, nemo est tam ambitiosus, qui non eam fugeret, ut grauem miseriam. 51

Quantum est odium, si regas malos? quanto maius, si malus ipse? 52

Honor si ex uirtute non oritur, prauus est: sin ex uirtute, hoc præstat uirtus, ut is negligatur. aliter uera non erit uirtus, si quid honoris facit gratia: sequi enim debet honor, non expeti. 53

54 Dignitates, quis potest sic appellare, quum indignissimis quoq; hominibus contingant? nempe fraude, ambitione, præmijs, pessimis artibus quæsitæ.

55 Et gloria, est'ne aliud quàm ut ille dixit, Aurium uana inflatio?

56 Ex qua, ut honore & dignitate nihil omnino ad eum pertingit, de quo sunt, & incertæ, uagæ, iniquæ, momentaneæ sunt, similes parẽtis suæ multitudinis: quæ eodem die eundem hominem, & commendat atque euehit summè, & uituperat ac deprimit extremè.

57 Quid dicam nasci hæc ex rebus partim deridendis, partim stultis, partim sceleratis: sicut ludo pilæ, profusione patrimonij in comessationes, scurras, mimos: bello potissimum, hoc est impunito latrocinio, quo magis uulgi dementiam agnoscas?

58 Secedat in se unusquisque, ac solus cogitet, inueniet quàm parum ad se attingat ex fama, rumoribus, ueneratione, honore populi, de quibus gloriatur.

59 Quid in somno, quid in solitudine inter summũ regem interest, & infimum seruum?

60 Denique sic unusquisque sentiat, nobilitatem, honores, potentiam, dignitates ex prisca hominũ persuasione, quam Christus animis suorum ademit, nata & relicta esse: et in Christianos homines inuecta, tanquã lollium, quod hostis diabolus aspersit bonæ segeti Dei.

61 In corpore ipso quid est forma? nempe cuticula bene colorata.

colorata. si intraria cerni poßent, quanta uel in corp[ore] speciosißimo cerneretur foeditas?

Lineamenta & corporis decor quid iuuant, si turpis sit animus? & sicut graecus ille dixit, In hospitio pulchro hospes deformis? 62

Robur quorsum pertinet in homine, quum res maximae & homine dignae, non uiribus neruorum gerantur, sed ingenij? 63

Nec uires quantuncunque augeantur, maiores erunt quàm tauri uel elephāti. ratione illos, ingenio, uirtute superamus. 64

Transeo quòd forma, uires, agilitas, et caeterae corporis dotes, ut flosculi, celeriter marcescūt, exiguis casibus diffugiunt: uel una febricula ualidißimum quandoq; hominem concutit, & summum decorem tollit. 65

Vt nihil accidat, certe necesse est illa omnia cum aetate flaccescere, ac decidere. 66

Nemo ergo potest externa iure sua dicere, quae tam facile ad alios transcūt: nec corporea, quae tam cito auolāt. 67

Quid quòd haec quae multi admirātur, magnorum uitiorum sunt causae: uelut insolentiae, arrogātiae, socordiae, ferocitatis, liuoris, aemulationis, simultatum, rixarū, bellorum, caedis, stragis, cladis? 68

Delectatio corporis, ut corpus ipsum, uilis ac pecudina est, qua saepius & uehementius & diutius pecora q̄ homines perfruuntur. 69

Ex hac

70 Ex hac quum morbi pleriq; ad corpus rẽdũdãt, & ad rem familiarem permagna damna: tum ad animũ certa pœnitentia, & hebetudo ingenij, quod delicijs corporis extenuatur, ac frangitur: deniq; odiũ uirtutũ omniũ.

71 Nec apertè frui licet: nam ut dedecent generositatem nostræ mentis, ita nemo tam perditus est, quin eas erubescat apud arbitros capere. pariũt enim ignominiam: idcirco tenebras & latebras quærunt.

72 Quid quòd sunt fugacißimæ, & momẽtaneæ, nec retineri ulla ui possunt, nec unquam ueniũt puræ, cuiuscunque amaritudinis expertes?

73 Ergo exclusis uulgi sensibus, maximum malum putato, nõ paupertatem, aut ignobilitatem, aut carcerem, aut nuditatem, ignominiam, deformitatẽ corporis, morbos, imbecillitatem: sed uitia, & his proxima, inscitiã, stuporem, dementiam.

74 Magnum bonum credito horum contraria, uirtutem, & quæ huic sunt finitima, peritiam, acumen ingenij, sanitatem mentis.

75 Reliqua uel externa, uel corporis si habes, proderũt tibi ad uirtutem relata: oberũt, ad uitia. Si non habes, caue ne quæras uel cum minimo dispendio uirtutis.

76 Prolixus quæstus est, pietas cum sufficientia. Fama, (tametsi nihil agendum est ut uidearis) cõseruanda tamen est integra, quod interdum ea cura à multis nos turpibus cohibet, sed præcipue in exemplum cæterorum.

Vnde

Vnde præceptum illud sapientium & sanctorum... rorum: Nec malum faciendum, nec eius simile. 77

Quod si hoc assequi non possumus, conscienti... debemus esse contenti. & quum tam deprauati erunt hominũ sensus, ut quæ sunt optima, putent esse scelestissima: tunc laborandum erit, ut interna & externa soli Deo approbemus, idq; abunde nobis sufficiat. 78

Etiam mala, quæ dicuntur corporis, uel fortunæ, licebit in bonum uertere, si patienter feras: & tanto sis ad uirtutem promptior, quo minus tibi in illis succedit, ac proinde es expeditior. 79

Sæpenumero ex damnis corporis, uel externorum, magnæ sunt accessiones uirtutibus natæ. 80

DE CORPORE.

ET quoniã in hac nostra peregrinatione animũ gestamus in corpore inclusum, maximasq; opes in uasis fictilibus, non omnino repudiandum nobis est & contemnendum corpus. 81

Sic curandum tamen, ut se non dominum, non socium esse sentiat, sed mancipium. nec sibi pasci aut uiuere, sed alteri. 82

Quo curatius est corpus, hoc animus neglectior. 83

Quo mollius habetur corpus, hoc acrius menti reluctatur. & ut equus delicatè pastus, sessorem excutit. 84

Grauis sarcina corporis animum elidit: acumen ingenij, sagina corporis, aut indulgentia retunditur. 85

Cibi,

86 *Cibi, somni, exercitationes, tota corporis curatio, ad sanitatē referēda est, non ad uoluptatem: ut animo prōmptè inseruiat, nec ferocia cultus insolescat, neu uiriū inopia decidat.*

87 *Nihil est quod æque & uigorem mentis debilitet, & robur ac neruos corporis infringat, ut uoluptas. quippe uires omnes & corporis & mentis, opere ac labore uegetantur, ocio & mollicie uoluptatis languescunt.*

88 *Mūdicies corporis & uictus citra delicias aut morositatem, ad ualetudinem & ingenium confert.*

89 *Ablues subinde manus & faciem frigida, detergesq́; mundo linteolo.*

90 *Repurgabis crebro eas partes, quæ sordibus & recrementis ad extima corporis meatus præbent.*

91 *Hæ sunt, caput, aures, oculi, nares, axillæ & pudēda.*

92 *Pedes mundi & calidi foueantur.*

93 *Arceatur frigus quum ab alijs partibus, tum uel maximè à ceruice.*

94 *Ne statim edas à quiete, nec ante prandium, nisi tenuiter.*

95 *Ientaculum enim sedando stomacho, aut refocillādo datur corpori, non satietati.*

96 *Ideo tres aut quatuor panis bucceæ sufficiūt, sine potione, aut certe exigua, atq; ea tenui. salutare hoc non minus ingenio, quàm corpori.*

97 *In prādio & cœna assuesce nō uesci, nisi ex uno ob-*

sonij

ſonij genere: eodem ſimpliciſsimo, & quantum per [illegible] *tates licebit ſaluberrimo, quamuis multa menſæ inferantur: & ſi tua ſit menſa, noli admittere.*

Varietas ciborum homini peſtilens, peſtilentior con 98
dimentorum.

Mũda & pura parſimonia, temperatis & caſtis ani- 99
mis congruens, conſeruatrix rei familiaris: & quæ ſola efficit, ne multis indigere nobis uideamur nec ſuſcipiamus peſsima facinora quæſtus gratia, quo gulæ morem geramus, irritatæ uel luxu, uel lauticijs, uel delicatis nimium & exquiſitis cibis.

Tum præſtat, ut quæ adſunt nõ modo nobis ſufficiãt, 100
ſed ex eis liceat egentibus impartiri.

Oſtendit hoc Dominus exẽplo ſui, qui poſt exatura- 101
tam multitudinẽ, reliquias perire panum & piſciũ non eſt paſſus.

Natura neceſſaria docuit, quæ ſunt pauca, & parabi 102
lia. Stultitia ſuperflua excogitauit, quæ ſunt infinita, & difficilia.

Naturæ ſi des neceſſaria, delectatur, & roboratur, 103
tanquam proprijs: ſin ſuperflua, debilitatur, & affligitur, tanquam alienis.

Stultitiam neceſſaria non explent: ſuperflua quũ ob- 104
ruant, non ſatiant.

Potus erit, uel naturalis ille, uniuerſis animãtibus in 105
commune à deo paratus, pura & liquida aqua, uel te-
nuiſsima

nuißima ceruisia,uel uinum bene dilutum.

106 *Nihil est quod iuuenum corporibus magis officiat, q̃ calidus cibus, aut potus. incendit enim & exurit eorum uiscera, agitq; in libidinem & temeritatem præcipites.*

107 *A cœna ne bibe: aut si id admonet sitis, sume humidum aliquid & frigidiusculum, aut perpusillum tenuis potiunculæ.*

108 *Inter eam potionem & quietem, interpone quum minimum horæ dimidium.*

109 *Leuaturus animum, fac cogites, quàm exiguum tempus datum sit uitæ hominum: ex illo non oportere multum descindi ad lusus, ad comesationes, ad puerilitates, ad ineptias.*

110 *Breue spaciũ esse uitæ nostræ, etiamsi totũ bonæ menti impenderetur.*

111 *Nõ esse nos à deo creatos ad lusum, aut nugas: sed ad seria, ad moderationem, modestiam, temperantiam, religionem, omne genus uirtutis & laudis.*

112 *Morbos corporis, morbis animi ne curaueris.*

113 *Exercitationes corporis nõ erunt immodicæ, cæterũ aptandæ rationi ualetudinis. in quo sequenda erunt medicinæ consultorum consilia.*

114 *Sic tamen, ne quid habeant turpe, immodestũ, obscœnum, flagitiosum. etiam in remißionibus, & refectionibus animi, adsit aliqua memoria uirtutis.*

115 *Absit arrogantia, contentio, rixa, inuidia, cupiditas:*

qui

qui enim conuenit cruciare animum, dum delectare fi.. des? non aliter quàm si fel infundas in id mel, quod cupis esse quàm dulcißimum.

Somnus sumendus est tanquã medicina quædam, curando corpori: tantummodo quãtus sufficit. immodicus enim reddit corpora redundantia noxijs humoribus, segnia, pigra, lenta, & celeritatem mentis tardat. 116

Nec est existimãdum uitæ id tempus, quod somno impenditur. uita enim uigilia est. 117

DE ANIMO.

IN animo duæ sunt partes: illa quæ intelligit, meminit, sapit, ratione, iudicio, ingenio utitur ac ualet. hæc pars superior appellatur, et proprio nomine, Mens: qua homines sumus, qua Deo similes, qua cæteris animãtibus præstamus. 118

Est altera ex cõiunctione corporis bruta, fera, atrox, bestiæ q̃ hominis similior: in qua sunt motus illi, qui siue affectus, siue perturbationes nominãtur, græcè πάθη, arrogãtia, inuidẽtia, maleuolẽtia, ira, metus, mœror, cupiditas, stulta gaudia. pars inferior nominatur etiã Animus: qua nihil à beluis differimus, & q̃ lõgißime discedimus à Deo, extra morbũ & perturbationem omnem posito. 119

Hic est naturæ ordo, ut sapientia regat omnia, pareãt homini cætera, quæ uidemus. in homine uero corpus animo, animus menti, mens Deo. Si quid hunc ordinem egreditur, peccat. 120

121 Ergo peccatum est, in homine perturbationes illas tumultuari, sæuire, ac trahere ad se ius & ditionem totius hominis, spreta & cōtempta mente: mentem etiam relicta Dei lege, animo & corpori seruire.

DE ERVDITIONE.

122 IDcirco menti indita est uis intelligendi, ut singula expendat, sciatq́; quid factu bonum sit, quid secus: & uis uolēdi summa, ut imperio huius nihil sit in animo, quod non pareat, si illa contendat, nec de iure decedat suo.

123 Ingenium multis artibus, & humanis & diuinis excolitur, & acuitur: instruiturq́; magna & admirabili rerum notitia, quo exactius singulorū naturas & precia cognoscat: poßitq́; uoluntatem docere, quid sequendum bonum, quid uitandum malum.

124 Igitur fugiendæ artes illæ, quæ cum uirtute pugnāt. quales sunt diuinatrices omnes, quæ à Græcis μαντεῖαι dicuntur: ut chiromantia, pyromantia, necromantia, hydromātia, etiā astrologia: in quibus est plurimū exitiabilis uanitatis. excogitatæ ab impostore nostro diabolo.

125 Tractantq́; & profitentur id, quod sibi uni Deus reseruauit, futurarum & abstrusarum rerum peritiam.

126 Nec inquirendum in Dei maiestatem, & arcana à cognitione nostra procul remota, à quibus Deus hominem arcuit.

127 Qui scrutatur maiestatem, opprimetur à gloria.

Et Paulus

Et Paulus iubet nos non plus sapere, q̃ oporteat: sed 128
sapere ad moderationem. Hebræus quoque concionator
inquit: Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus
fueris: sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper,
& in pluribus operibus eius ne fueris curiosus.

Et arcana illa, quæ uidit, negat licere homini eloqui. 129

Vitanda ars omnis à dæmone tradita, cum quibus ue 130
lut Dei hostibus nullum debet nobis esse commercium.

Nec expedit uel philosophorum, uel hæreticorum 131
opiniones, pietati nostræ cõtrarias, cognoscere: ne quem
scrupulũ subtilis artifex diabolus in animos nostros inij
ciat, qui nos nimium torqueat, etiam adducat in exitiũ.

Non attingendi autores spurci, ne quid sordium ani- 132
mo ex contagio adhæreat.

Corrumpunt bonos mores collocutiones malæ. 133

Reliqua eruditio munda est, & frugifera, referatur 134
modo ad suum scopum, uirtutem, hoc est recte agere.

Est diuina eruditio à Deo tradita, in qua sunt thesau- 135
ri omnes scientiæ & sapiẽtiæ recõditi. hæc est uera men
tium lux. reliqua omnis ad hanc collata, densissimæ sunt
tenebræ, & ut res hominum ludicra & puerilis.

Legitur tamen uel in hoc, quo tanquam ex compara- 136
tione fulgentior appareat nostra lux.

Tum ut testimonijs hominum aduersus eos utamur, 137
qui diuinis parum acquiescunt, ut uitiosi oculi auersan-
tes solis splendorem.

138 *Ad nos quoque commonefaciendos, quum in multis gentilium tanta præstantia fuerit uirtutis, quantam esse cõuenit in homine Christiano, discipulo magistri* Dei, *cui ex luce pietatis, quam profitetur, magna est imposita necessitas bene uiuendi.*

139 *Suppeditant quoq; facundiã & usum, ac prudentiam uitæ communis, quîs nonnihil interdum indigemus.*

140 *Tribus uelut instrumentis fabricamur eruditionem, ingenio, memoria, cura.*

141 *Ingenium, exercitatione acuitur.*

142 *Memoria, excolendo augetur.*

143 *Vtrunq; eneruant deliciæ, bona ualetudo confirmat, otia & diuturnæ remissiones profligant, exercitamẽtà ad manum & in promptu ponunt.*

144 *Siue legis ipse quid, siue audis, attentus id fac. nec uagetur mens tua: sed coge illam ibi esse, & agere quod adest, non alia.*

145 *Si incipit digredi, paruo murmure eam reuoca. cogitationes omnes ab studijs alienas, in aliud tempus differ.*

146 *Scito te operam & tempus perdere, si quæ legis, uel audis, non attendas.*

147 *Quæ ignõras, ne pudeat quærere. Ne erubesce à quouis doceri, quod maximi uiri non erubuerũt. erubesce potius ignorare, aut nolle discere.*

148 *Quæ ignota tibi sunt, ne iactes te scire: sciscitare potius ab ijs, quos scire credis.*

Si uideri

Si uideri uis doctus, da operam ut sis: nulla est compendiosior uia. quemadmodum non alia ratione facilius consequeris, ut existimeris bonus, quàm si sis talis. 149

Deniq; quicquid uideri cupis, fac ut sis. aliter frustra cupis. 150

Falsa tempus infirmat, uera corroborat. 151

Nulla simulatio diuturna. 152

Magistrum semper sequere, noli præcurrere. & illi crede, ne repugna. 153

Ama illum, & parentis loco habe: putaq; uerißima & certißima esse, quæcunq; dicit. 154

Attende, ut quod semel errasti, emendatus iterum aut tertio ne idem pecces. labora, ut proficiat emendatio. 155

Illorum decet te præcipue meminisse, in quibus falsus es, ne te rursum decipiant. 156

Cuiusuis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, perseuerare in errore. 157

Scito nullum esse sensum, per quem promptius docemur, quàm auditum. 158

Et nihil facilius, quàm audire multa, & nihil utilius. 159

Nec malis leuia, aut inepta, aut ridicula audire: quàm seria, grauia, prudentia. 160

Pari labore utraq; discuntur, quum sit adeò commodum dispar. 161

Ne labores quàm multa respondeas, sed quàm apte, & in tempore. 162

163 *Prandio tuo & cœnæ illos adhibe, qui te poßint instituere, quiq; suaui ac docta collocutione pariter & exhilarent te, & peritiorem reddant.*

164 *Scurras, parasitos, imperite loquaces, aut spurce, moriones, nugatores, bibaces, & id genus hominum aptum ad risum mouẽdum uel uerbis uel factis, nec honore mensæ tuæ digneris: nec illi te dum reficeris, oblectent: potius iucunda aliqua, & ingeniosa confabulatio.*

165 *Non os modo à turpibus cohibe, sed etiam aures, tanquam fenestras animi. memor dicti ueteris, quod citat Apostolus: Corrumpunt mores probos confabulationes malæ*

166 *Siue ad mensam, siue alio quouis loco diligenter quid quisq; dicat, ausculta.*

167 *Ex sapientibus disces, quo fias melior.*

168 *Ex stultis, quo fias cautior.*

169 *Quæ sapientes probarint, sequêris.*

170 *Quæ stulti laudarint, uitabis.*

171 *Si quid uideris à cordatis recipi, tanquam uel argutè, uel grauitèr, uel sapienter, uel doctè, uel ingeniosè, uel urbanè dictum, retinebis, ut & ipse in occasione utaris.*

172 *Habebis librum chartaceũ, in quo annotabis, si quid legeris, uel audieris dictum festiuè, aut eleganter, aut prudenter: uel uocabulum aliquod exquisitum, rarum, utile sermone quotidiano, ut quum usus poscat, habeas paratum.*

Annitere,

Annitere, ne sola uerba intelligas, sed præcipue sensa. 173

Quæ legeris, uel audieris, fac alijs narres, tum tuis condiscipulis latinè, tum alijs lingua tibi uernacula: & conare, ne minus ipse uel lepide, uel uenustè referas, quàm audieris, aut legeris: sic & ingenium exercebis, & linguam. 174

Est etiam tractandus, & agitandus sæpenumero stylus, optimus dicendi magister. 175

Scribe, transcribe, rescribe crebrò atq; annota: compone alternis diebus, aut ad summum tertio quoq;, epistolam ad aliquem, qui tibi respondeat: & tuam ostende institutori emendandam. mendarum, quas sustulerit, fac recordere, ne rursus ad easdem impingas. 176

Post cibum, uelut à prandio & cœna cesset studium: sumpto prãdio sede, confabulare, audi aliquid suaue: aut sic lusita, ne nimium corpus exagites & concutias. 177

Post cœnam, quam uolo esse modicam, deambulato cum iucundo aliquo & docto confabulatore: qui te sermone oblectet, cuius uerba & sentẽtias imitari cum decore posis. 178

Inter cœnam, & quietẽ uita omnino potũ: nihil perniciosius simul corpori, memoriæ, ingenio. quum urgebit te sitis, si biberis, pone inter potũ & lectum interuallum, quum minimum semihoræ. 179

Memoriam quiescere non sines. 180

Nihil est quod æque labore gaudeat, & augeatur. 181

182 *Commenda ei quotidie aliquid.*

183 *Quo plura commendabis, hoc custodiet omnia fidelius: quo pauciora, hoc infidelius.*

184 *Quũ aliquid ei credideris, sine eam quiescere. & aliquanto post ab ea uelut depositum reposce.*

185 *Si quid uis ediscere, id de nocte quater aut quinquies attentissimus legito: hinc ito cubitum. de mane exigito à memoria rationem eius, quod pridie credideris.*

186 *Cauendũ à crapula, à cruditate, à frigore, potissimum ceruicis.*

187 *Vinum memoriæ mors.*

188 *Optimum esset singulis noctibus paulo antequam cubitum concederes, in sella te sine arbitris sedentem quæcunq; die illo uidisses, legisses, audisses, egisses, in memoriam reuocare.*

189 *Si quid fecisses honestè, moderatè, prudenter, cordatè, cũ decore & laude, gauderes: scirésq; id esse Dei munus, & similia pergeres facere.*

190 *Si quid turpiter, immodestè, flagitiosè, pueriliter, ineptè, uituperio dignum, scires ex tua malitia profectum: doleres, & uitares in posterum.*

191 *Si quid uel audisses, uel legisses elegans, doctum, graue, sanctum, retineres.*

192 *Si quid uidisses probatum, imitarere: si quid improbatum, fugeres.*

193 *Nulla tibi abeat dies, in qua non uel legeris, uel audieris,*

ris, uel scripseris aliquid, quod seu eruditionem, seu iudicium, seu uirtutem augeat.

Cubitũ iturus lege, uel audi aliquid dignũ, quod me- 194
moriæ mandetur, & de quo salubre ac iucundum sit per quietem somniare: ut etiam nocturnis uisis discas, & fias melior.

Studio sapiẽtiæ nullus in uita terminus statuẽdus est, 195
cũ uita est finiendũ. semper illa tria sunt homini, quãdiu uiuit, meditanda: quomodo bene sapiat, quomodo bene dicat, quomodo bene agat.

Ab studijs arrogantia omnis arcenda est. nam ea quæ 196
uel doctißimus mortalium nouit, non sunt minutißimum eorum quæ ignorat. exiguum quiddam, & obscurũ, & incertum est, quicquid homines sciunt, mentesq; nostræ in hoc corporeo carcere deuinctæ magna ignoratione, & altißimis tenebris premuntur: aciemq; adeò retusam habemus, ut nec summas penetremus rerum facies.

Tum profectui studiorum plurimum nocet arrogan- 197
tia. multi enim potuissent ad sapiẽtiam peruenire, ni iam putassent se peruenisse.

Vitanda etiam contentio, æmulatio, obtrectatio, ina- 198
nis gloriæ cupido: quum in hoc sequamur studia, ut illa fugiamus.

Nihil excogitari potest iucundius cognitione multa- 199
rum rerum, nihil intelligentia uirtutis fructuosius.

Studia res lætas condiunt, tristes leniunt, temerarios 200

impetus iuuentæ cohibent, senectutis molestā tarditatem leuant: domi, foris, in publico, in priuato, in solitudine, in frequentia, in ocio, in negocio comitantur, adsunt, imò præsunt, opitulantur, iuuant.

201 Eruditio pastus ingenij uerißimus, ut indignū sit, pasci corpus esuriēte animo: ex qua uoluptates, & oblectamenta, & solida, & perpetua: quæ alia ex alijs nascētia, & se renouantia, nunquam nos deserunt, nec lassant.

DE VIRTVTE.

202 PRæstantißima illa rerū uniuersarū uirtus, neq; dono ab hominib. datur, neq; accipitur: diuinitus cōtingit.

203 Idcirco à Deo suppliciter ac pie petenda est.

DE AFFECTIBVS.

204 SVmmum in literis omnibus atque eruditione est ea Philosophia, quæ ingentibus animi morbis remedium adfert.

205 Magna cura adhibetur curando corpori: maior adhibenda est animo, quo huius morbi & occultiores, & grauiores, & periculosiores sunt.

206 Hi non iniuria tempestates, cruciatus, tormenta, flagra, faces, furiæ animi humani nuncupantur. maximam hi adferūt calamitatem, & indicibiles dolores, si regnēt, si agitentur: incredendam tranquillitatem, & beatitudinem, si sedentur, & cohibeantur.

207 Huc tendūt, quæcūq; à maximis ingenijs de uita moribusq; acutißimè sunt excogitata, atq; perscripta.

Hoc

Hoc est ingens præmium literati laboris, cuius uerißimus fructus est, ut non in admirationem, aut ostentationem uanam sit nobis magna illa rerum supellex collecta: sed ut transeat in usum uitæ, & primum omnium prosit poßidenti: nec in eius mente sit tanquam in pixidicula, unde petitur res alios iuuatura, ipsi uasculo utilis. 208

Nec aliud conatur pietas Christiana, quàm ut serenitas humanos animos exhilaret. & tranquillitate animorum, compositisq; affectionibus simus Deo & angelis quàm simillimi. 209

Remedia his morbis, uel ex rebus ac nobisipsis, uel ex Deo, uel ex CHRISTI *lege ac uita petuntur.* 210

Natura rerum est, ut incerta, & fluxa, & momentanea, & uicißitudinaria, & uilia sint omnia, præter animum: qui est unusquisq;, aut certe potißima eius pars. reliqua ab alijs ad alios transferũtur, ne quis extra animũ quicquam poßit suum dicere. 211

Quæ habet, non donata esse putet, sed accõmodata. 212

Quocirca ingẽtis demẽtiæ est, graue aliquod crimẽ, & magna luendum pœna, ob res minutas suscipere. 213

Nec se quisquã efferat, quod aliquid de externis aut corporeis contigerit: quum id omne breue futurum sit, ac incertum. nec proprium, sed alienum: quod ut concessum est, sic etiam reposcetur, ad summum in morte, sæpe in uita ipsa. 214

Nec

215 Nec dolendum, si quod accommodatum ac uelut depositum est, repetatur: quin potius agendæ gratiæ, quòd tantisper uti licuit.

215 Intolerandæ ingratitudinis est, si sis aliquando affectus beneficio, iniuriam te credas accipere, quòd id nõ sit perpetuum. nec quid habueris spectes, aut quandiu: sed quid, aut quandiu non habueris.

217 Nec lætandũ, quod fortuita tibi accesserunt, aut amicis, adempta sunt inimicis: quum in omnibus tanta sit celeritas, & ambiguitas, ut plerunq; inani lætitiæ proximus sit acerbus fletus.

218 Nec despondendus animus, aut contrahendus reflante fortuna: quippe aduersis matutinis, interdũ succedunt prospera uespertina.

219 Iam quæ conditio corporum, quæ ratio uitæ fictis ex tam uili initio, tam fragili, quum sit anceps uita, septa tot undiq; periculis: & ut sit aliquãtisper certa, utiq; nõ est diu duratura: quid habemus, quur in tanta infirmitate ferociamus?

220 Quumq; nihil sit aliud hæc uita, quàm peregrinatio, qua in alteram sempiternam tendimus, paucißimisq; rebus ad hoc iter conficiendum egeamus:

221 Quid est quam ob rem his quæ huc atque illuc uolui et iactari cernimus, sollicitemur aut omnino moueamur?

222 Cupiditati quare seruiendũ est, quum sint futura incertißima, & præsentia paucis contenta?

Liber ille, qui cupit ſolum, quæ ſunt in ipſius manu: ſeruus, qui contrà. 223

Iam fortunæ muneribus expleri, quid aliud eſt, quàm peditem multis ſarcinis impediri, ac obrui? 224

Nemo eſt tam ſtupide amens, qui nõ ſe illi ciuitati, ad quam tendit, & ubi morari deſtinat, potius quàm itineri adornet, componatq́;. 225

Vita hæc noſtra, quũ ſit natura ſua fugax, & arcta: maxima eius pars, ac ferè tota perturbationibus perit. neq; enim uiuimus, quãdiu affectibus concutimur, & in primis mortis metu. 226

Quæ quum ex infinitis cauſis immineat, & appropinquet, expauenda non eſt ex una & altera: quum neceſſario peruentura, fugienda non eſt per ſcelus, aut mœrendum quòd accedat. 227

Quum ſit uita innumeris tædijs ac miſerijs referta, cur eſt tam arctè retinenda? quum ad alteram æternam proficiſcamur, ita nos cõparemus, ut rectà ad illam euolemus, pleniſsimam bonorum omnium. 228

Ergo premimur ſæpius noſtris erroribus, quàm rebus ipſis: quum magna mala, aut bona cenſemus, quæ non ſunt. 229

Natura & conditio, & uera rerum precia illa ſunt, quæ initio poſui. quo apparet, nihil præter uirtutem pulchrum aut magnum eſſe, aut etiam noſtrum. 230

Nos uero in conſilium mentis amorem corporis, & 231

cupidinem

cupidinem rerum uitæ huius accersimus, quæ à multis uocari solent Amor nostri.

232 *Hic animos uiriles eneruat, ut nulla res tam minuta sit, quæ in eos nō penetret: nec ulla tam exilis aut tenuis, quin eos concutiat.*

233 *Hinc tenebræ oboriūtur oculo mentis, & ubi regnū affectus occupauere, iam illis tanquam dominis blandimur, indulgemus, paremus.*

234 *Ita aliena mordicus tanquam nostra apprehēdimus: & si detrahantur, lamētamur, & affligamur nosipsos.*

235 *Et nostra tanquam aliena negligimus, & auersamur profutura, ceu in primis noxia: & nocitura amplectimur pro utilibus.*

236 *Aliena mala uobis uidētur leuißima, nostra illis non maiora intolerabilia: & semper queruli nec aliena desideria ferimus, nec nostra.*

237 *Nec iam nobis placemus ipsi, nec hic mūdus cum sua lege nobis satisfacit. immutatas uellemus rerū naturas: tanta est ex delitijs impatientia.*

238 *Quæ cruces possunt cum his cōparari? nec sunt alia apud uita functos tormenta.*

239 *Nec dæmones alijs supplicijs sunt miserrimi, quàm superbia, inuidia, odio, ira.*

240 *Cernere est uultus eorum, qui his affectibus tenētur, quàm uarij sunt, quàm anxij, anheli, truces, horridi: ad eundem modum & animi sunt affecti.*

Ira

Ira perturbationum omniũ atrocißima, maxime hominem dedecet. 241

Naturam hominis in truculentam mutat feram. 242

Et quum quæuis perturbatio mentis aciem & iudicium omne obscuret, tum ira tenebras densißimas offundit, ut nec uerum, nec utile, nec decorum poßit cernere. 243

Arrodit cor, & ualetudinem affligit. 244

Id cogit facere, quod ilicò pœnitentia consequatur. 245

Iam in facie quàm turpis mutatio? quæ tẽpestas? oculorum ardor? dentiũ stridor? despumatio? & totius oris pallor? fœdáq; in lingua titubatio & clmmor? 246

Vt ille, qui iratum se ad speculum uidit, non sine causa dicatur se non agnouisse. 247

Ob hanc toruitatem uultus, atrocitatem dictorum, crudelitatem factorum adimitur uiro omnis autoritas, omnis beneuolentia, diffugiunt amici, recedunt obuij, solitudo undique, omnes oderunt, omnes detestantur. 248

Quo fit, ut maximi uiri nihil uel cauerint magis, uel texerint, quàm irã, & irati opera: adeo ut naturæ etiam suæ repugnarint, ac uim attulerint. 249

Quid enim ridiculum magis, quàm tantulum tam imbecillum animalculum sic ferocire, ac furere? 250

Et tantas tragœdias, tam atroces de uilißimis rebus excitare, ut de corporeis, de fortuitis: etiã, si dijs placet, de uno uerbulo? 251

Iram

252 *Iram facile domabis, si illud animo perceptum & fixum tenueris:*

253 *Iniuriam non fieri, nisi lædatur animus: cui à nemine noceri potest, nisi à poßidente, introducto in eum uitio.*

254 *Hæc ad hominē, ex homine. nunc altius, nēpe ex* Deo. *etiam si & illa quoq; ex* Deo: *sed hæc aliquanto expresſius ac proprius.*

DE RELIGIONE.

255 *Nihil potuit hominum generi dari maius, aut præstabilius, quàm religio: quæ est cognitio & amor* Principis *& parentis uniuersitatis mundi huius.*

256 *In nullos homines æquè est beneficus* Deus, *ac in illos, quos docet qui sit uerus sui cultus.*

157 *Idcirco* P*salmista inter maxima* Dei *in populū* I*sraëliticum munera, illud ponit:* Q*ui annunciat uerbū suum* Iacob, *iustitias & iudicia sua* I*sraëli.*

258 Non *fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.*

259 Per *religionem* Deus *cognoscitur: cognitus fieri nequit aliter, quin ametur.*

260 *Vnus* Deus *est princeps, & autor, & dominus uniuersorum, qui potest, qui scit omnia.*

261 *Mundus hic, est uelut domus quædam eius, uel potius templum: ipse ex nihilo in hanc faciem atq; ornatū protulit. unde nomen accepit apud* Gr*æcos ornati.*

Idem

Idem regit atque administrat non minore conserua- 262
tionis miraculo quàm creationis.

Et quemadmodum in domo prudentißimi patrisfami 263
liâs nihil iniussu eius agitur: sic in omni mundo nihil in-
iussu Dei *geritur, omnia potentis & scientis.*

Illi angelos, dæmones, homines, animantia, stirpes, la 264
pides, cœlos, & elementa, cuncta denique curæ esse ac
parêre.

Nihil fieri, nihil moueri, nihil contingere, ac ne stipu- 265
lam quidem attolli ullam, aut floccũ uolitare extra illius
præscripta & iussa.

Hanc esse uniuersi legem, non alium esse in rebus ca- 266
sum, non fortunam, aut sortem.

Omnia ab eo fieri cum summa æquitate, & sapientia: 267
tametsi uijs nobis ignoratis.

Quæcunq; cuiuis contingunt, ad eius referri commo 268
da: si sit bonus, non ad ista pecuniolæ, aut mũdi huius mo
mentanei, sed illius æternæ salutis.

Ergo *quæcunq; in hoc mundo accidunt, tanquam ab* 269
autore Deo *profecta, æquis animis accipienda atq; ap-*
probanda sunt. ne affectu nostro, & tanquã iudicio con-
silium damnare uideamur, & improbare uoluntatem iu
stißimi illius, & sapientißimi rectoris omnium Dei, *quia*
non assequimur.

Ei nos obsequi ac subditos præbere, laudare, atq; ap- 270
probare cuncta quæ facit, fas piumq; est.

271 Nos pueri & meliorũ rerum inscij, quæ damnosissima sunt deflemus non dari, tanquã utiliss. quæ utilissima, horremus tanquam aduersissima.

272 Vt nihil sit nobis sæpenumero pestilentius quàm fieri uotorum nostrorum compotes.

273 Quumq; in tantis tenebris ignorationis uersemur, sic Deo uisum est, ut nobis sola sit præstanda culpa, cætera omnia illius curæ remittantur.

274 Nobis uelimus nolimus exequendum est, quod de nobis statuit ac iubet rector huius tãti operis: quorsum igitur spectat malle cũ lachrymis detrectantes & reluctantes trahi, quàm hilariter & ultro duci?

275 Certe amicus omnis Dei, legibus & uoluntati amici obtemperabit.

276 Hæc potissima ratio est Dei amandi, sicut CHRISTVS inquit: Vos amici mei eritis, si feceritis quæ ego præcipio uobis.

277 Pacificator humani generis cum Deo, & autor salutis nostræ est IESVS CHRISTVS, homo Deus, Dei omnipotentis filius unigenitus, quem ad hoc ipsum pater misit, quum ei uisum est misereri generis humani, quod maximo suo malo inimicum se fecerat Deo.

278 Nullum excogitari potest malum pestilẽtius, aut exitiabilius, quàm per peccatum à Deo separari, perenni bonorum omnium fonte ad perniciosissimam conuerti miseriam, & à dulcissima uita in acerbissimam mortem.

In hoc

In hoc inter cætera CHRISTVS *uenit, ut rectißimam uiam nos edoceret, qua insisteremus proficiscentes ad* Deum, *nec ab ea uel pilum deflecteremus.* 279

Hanc ipse & uerbis indicauit ac patefecit, & exemplo uitæ suæ muniuit expeditißimam atque certißimam. 280

Humana omnis sapientia, si cum religione Christiana conferatur, cœnum est, & mera stultitia. 281

Quicquid graue, prudens, sapiens, purum, sanctum, religiosum: quicquid cũ admiratione, exclamatione, plausu apud gentiles sapientes legitur: quicquid ex illis commendatur, edifcitur, in cœlũ tollitur: id totũ purius, rectius, apertius, expeditius inuenitur in pietate nostra. 282

Hanc nosse, perfecta est sapientia: iuxta hanc uiuere, perfecta uirtus. sed nemo uere nouit, qui non sic uiuat. 283

Vita CHRISTI *testatur humanam eius probitatem: miracula, omnipotentiam diuinitatis: lex, cœlestem sapientiam.* 284

Vt ex probitate accedat exemplum ad imitãdum, ex autoritate uis ad obediendum, ex sapientia fides ad credendum. 285

Probitas amorẽ eliciat, maiestas cultũ, sapiẽtia fidẽ. 286

Si quis quæ CHRISTVS *præcipit expendat, comperiet omnia ad nostras utilitates referri, ut nemo nisi maximo suo bono sentiat se credere.* 287

Vt nihil est homini gratius, quã fidi sibi, ita nec Deo. *nec quisquã bene de illo cogitat, cui timide seipsum credit.* 288

289 *Fundamētum salutis est, credere Deum esse patrem, & huius filium unicum* IESVM CHRISTVM *legislatorem nostrum: & ex utroq; spirari sanctum illum afflatū, sine quo nihil agimus, nihil cogitamus excelsum, aut profuturum nobis.*

290 *Verus Dei cultus est, animum morbis & prauis affectibus perpurgare. & in illius quàm proxime possumus trāsformari simulachrū, ut puri et sancti simus, sicut & ipse est, neminē oderimus, omnibus prodesse studeamus.*

291 *Quo magis te à corporalibus ad incorporea transtuleris, hoc uitam diuiniorem uiues.*

292 *Ita fiet, ut Deus cognatam & similem sibi naturam agnoscat, eaq; delectetur: ac uelut in uero & germano templo habitet, multo sibi acceptiore, quàm ista sunt lapidum & metallorum.*

293 *Templū Dei sanctū est, inquit Paulus, quod estis uos.*

294 *Tantus hospes conseruandus est: nec tetro peccatorū fœtore expellendus.*

295 *Corporalia opera fatua sunt ante Deum, nisi conditura ex animo addatur.*

296 *In occultißimis receßibus, & procul ab omnium oculis, atq; adeò in corde ipso, atq; in animo tuo scito te habere Deum arbitrum, testem, iudicem omnium, etiam cogitationum tuarum: ut illius præsentiam reueritus, nihil non modo facias, sed nec in animum admittas nefarium, aut turpe.*

Charitas

Charitas erga Deum hæc esse debet, ut illum cæteris rebus uniuersis anteponas, honoremq́; & gloriam illius chariorem habeas, cunctis uitæ huius honoribus & commodis. 297

Et quemadmodum amicus, quum amici memoria occurrit, beneuola quadam afficitur & pia lætitia: sic curare te decet, ut diuina omnia amicißima tibi sint, & proinde gratißima, uerserisq́; in illis multo libentißime. 298

Quoties nominari audis Deum, maius quiddam & admirabilius occurrat, quàm quod poßit humana mens capere. 299

Quæ de illo & diuis dicũtur, audi, nõ quomodo humana, sed cum magna animi admiratione. 300

De Deo ne quid temere cẽseas, aut de illius factis pronuncies aliter, quàm uenerabundus & timide. 301

Impium, in res sacras iocari, aut dicta sanctarum scripturarũ ad lusus, ineptias, aniles fabulas, scommata conuertere: ceu quis medicina ad salutẽ parata cœnũ aspergat. ad obscœnitatem autem trahere, id uero nefariũ & intolerabile. 302

Omnia decet illic esse admiranda: & cum ingenti dignatione in animos recipienda. 303

Sacris interfis attente ac pie, non ignarus, quæcunq; ibi seu uides, seu audis, esse puriß. & sacrosancta, spectareq́; ad immensam illam Dei maiestatem: quam adorare facile est, comprehendere impoßibile. 304

305 *Ita ut in diuina illa sapiētia altiora semper existimes latere, quā quò poßit uis ulla humani ingenij ptingere.*

306 *Dicta sapientum hominum etiam non intellecta ueneramur, quanto id æquius est diuinis deferri?*

307 *Quoties nominari audis* IESVM CHRISTVM, *toties ueniat tibi in mentem charitas illius in nos inæstimabilis, & recordatio illius sit tibi dulcedinis & uenerationis plena.*

308 *Quum titulum aliquem, aut epitheton* CHRISTI *audis, extolle te in eius contemplationem: & ora, ut talem se præbeat erga te. uelut cum dementem, mitem, placidum: ut talem illum experiare. quum omnipotentem, ut id ostendat in te, ex peßimo reddens optimum, ex hoste filium, ex nihilo aliquid. quū terribilem, ut eos à quibus terrere, terreat.*

309 *Quum Dominum uocas, fac illi seruias: quū patrem, fac ames, & te dignum præstes tanto patre filium.*

310 *Nulla res est in toto uniuerso, cuius si uel originem, uel naturam, uiresq; intuearis, non suppeditet, quo autorem omnium Deum admireris, & adores.*

311 *Nihil exordire, non inuocato prius numine. Deus enim, in cuius manu sunt progressus, & exitus, optatos eos tribuit ijs actibus, quos ab ipso auspicamur.*

312 *Quicquid aggressurus es, finem spectato, & ubi tu rectum consilium præstiteris, de euentu ne sis sollicitus.*

313 *Illi fide, in cuius potestate sunt rerum euentus.*

Quandoqui-

Quandoquidem religio omnis sita est in intimis pe 314
ctoris, preces da operam ut intelligas: & caue ne ore tan
tum permurmures, sed quum oras, totus & animo &
mente et cogitatione & uultu in hoc sis, ut omnia secum
consentiant, & excellentissimae respondeant actioni.

Execrantur illum coelestia oracula, qui opus Dei fa- 315
cit negligenter.

Si in citharoedo turpe est, aliud ipsum ore, aliud fides 316
eius sonare: multo est turpius, quũ Deo psallimus, aliud
linguam dicere, aliud animum cogitare.

Vota nostra sobria sint, & digna, quae à Deo petan- 317
tur. & quae Deus det, ne stulta illũ, aut inepta offendãt.

Sumpturus cibum, recordare omnipotentiae Dei, qui 318
cuncta ex nihilo cõdidit: sapientiae ac benignitatis, qui ea
sustinet: mansuetudinis & clementiae, qui etiam inimicos
suos pascit.

Expende quantũ illud sit, tot uitis uniuersitatis mun 319
di huius, tam uariam quotidie alimoniã sufficere, conser-
uare omnia, et uindicare ab interitu, quò nutu suo tẽdunt.

Nullam neq; hominum, neq; angelorum sapientiam 320
non modo hoc posse praestare, sed nec intelligere.

Itaq; quũ scias te de illius bonis uiuere, cogita quàm 321
execrandae sit ingratitudinis, quàm perditae temeritatis,
audere te cum illo inimicitias exercere, cuius beneficio,
& uoluntate consistis: non amplius, si nolit, futurus.

Ad mensam sint casta omnia, pura, cordata, sancta: 322

qualis ille est, inter cuius munera tunc uersaris.

323 *Omnis detractio, uirulentia, atrocitas, crudelitas à mensa arceatur, in qua tu sentis incredibilem* Dei *erga te suauitatem & clementiam.*

324 *Quo intolerabilius est, eũ te locũ asperitate aut odio in fratrem cõtaminare, ubi tu benignam & largam in te lenitatem percipis.*

325 *Quod nec gẽtiles ignorarũt, qui eam ob causam mensæ sacra nominabãt læta & festa: ad quam triste aliquid, aut atrox dici, fieriue nefas erat.*

326 *Quũq; sis omnipotenti, sapiẽtißimo, largißimo* Deo *curæ, tu immodicam sustentandi tui curam depone, tanquam bonitati illius diffisus. unicam curam suscipe, quo modo illi placeas, ac satisfacias.*

327 *Stultißimũ est, alimenti causa prauum ullum facinus admittere: & illum offendere, à quo solo alimenta ueniunt: ut eum tibi iratum facias, à quo aliquid cõtendis impetrare.*

328 *Præsertim quum alimentis non conseruetur uita, sed uoluntate* Dei. *quemadmodum diuinis oraculis declaratum est, non pane hominem uiuere, sed uerbo* Dei.

329 *Habemus syngrapham* IESV, *uniuersorũ in cœlo & in terra domini: nihil eorũ quæ opus sunt homini, defuturum ijs, qui quæsierint regnũ* Dei, *& iustitiã eius.*

330 *Tum ex* Dei *donis, quæ ipse arbitrio suo & largitur, & tollit, quum is in te tam benignus fuerit, tu in fratrem tuum,*

tuum, illius filiũ, malignus ne esto, reputans uos ex æquo esse Dei filios: nec deũ plus tibi debere, quàm illi: tantum uoluisse te dispensatorem & administratorem esse, & à quo secundum Deum frater tuus peteret.

Nihil uerius datur CHRISTO, *quàm quod egenis datur.* 331

Sumpto cibo, considera cuius sit sapientiæ, cuius potentiæ, uitam nostram ijs rebus, quas edisti sustẽtare, & ruentem fulcire. 332

Itaq; *habeas Deo gratiam, nõ quantam haberes illi, qui tibi pecunia sua cibarium emisset: sed quanta habenda est ei, qui te & cibum ipsum condidit, & cibũ propter te: & cibo te sustentat, non ui illius, sed sua.* 333

Quum petis quietem, & quum surgis, reminiscere beneficiorum Dei, *non in te solum, sed in totum genus hominum, atq; adeò mundum uniuersum.* 334

Cogita quantæ sint hostis hominum per licentiã quietis insidiæ, dum homo uelut cadauer iacet, impos sui: quo instantius orandus est CHRISTVS, *ut nos tam imbecillos tueatur.* 335

Nec ullo nostro peccato irritandus est custos & præses noster. 336

Et frons & pectus crucis nota exterius muniendũ: interius uero, pijs precibus & sanctis meditationibus. 337

Vbi iam lectum ingrederis, fac cogites, unumquenq; diem imaginem esse humanæ uitæ: cui succedit nox, & 338

ſomnus, ſimulachrum mortis expreßißimum.

339 *Itaq; rogandus eſt* CHRISTVS, *ut in uita & in morte adſit ſemper propitius ac fauens, illamq́; ipſam noctem præbeat nobis placidam atq; tranquillam.*

340 *Néue inſomnijs terreamur: ſemperq́;, etiam ſopitis, ille menti noſtræ obuerſetur. illius ſolatijs recreati ad matutinum tempus, ſoſpites & læti perueniamus cum pia memoria ſanctißimæ mortis ipſius precij, quo genus humanum redemptum eſt.*

341 *Cubile ſeruabis caſtum mundumq́;, ne ius ullum in id inueniat autor ille & caput totius ſpurcitiei.*

342 *Signo crucis, & ſacra aqua, & inuocatione diuini nominis, ſed in primis ſanctis cogitationibus, & ſtatuto cuſtodiendæ pietatis, omnem ab eo diaboli ditionem pelles.*

343 *De mane ſurgens commenda te* CHRISTO: *cui et age gratias, quòd illius ope ac præſidio non es illa ipſa nocte oppreſſus dolis & inuidia immanis hoſtis.*

344 *Et quemadmodum de nocte dormijſti, poſtea euigilaſti: ſic noſtra corpora recordare dormitura per mortẽ, hinc reddenda uitæ à* CHRSTO, *quum apparebit iudex uiuorum & mortuorum.*

345 *Quem ſupplex obteſtare, ut ſequentem diem uelit ac faciat te in obſequio ſuo totum conſumere, ne quem lædas, neu à quo lædatur tua probitas: ſed ſeptus undiq; ac munitus pietate Chriſtiana, ſoſpes & integer tot euadas retia, tot pedicas, quot per uias omnes & aditus humanos*

nos sparsit tetenditq́; insidiosus diabolus.

Sanctißimam dei parẽtem MARIAM, *& reliquos diuos, diuasq́; uenerare, tanquã charos amicos* CHRISTI *dei uiuentis in secula seculorum.* 346

De illorum uita & actis crebrò uel legito, uel audito attentißimus & libentißime, pio & uenerabũdo animo, ut tibi ad imitationem prosint. 347

De illis sic senti, sic loquere, tanquam non iam hominibus, sed supergreßis naturã omnem & fastigium humanum, diuinitati proximis & coniunctis. 348

Inter homines uero quum tanta sit cognatio similitudinis in corpore, & toto animo, simulq́; omnes pari iure in mundum inuecti, ad societatem & uitæ communionem facti: ad hanc conseruandam lex est à natura proclamata, ne quis alteri fecerit, quod sibi factum nolit. 349

Hoc unum instaurator ille naturæ collapsæ suum esse dogma professus est, sed explicatum & illustratum. 350

Nam ut humanam naturam ad similitudinẽ dei, quo ad eius fieri potest, sublatam suis omnibus numeris consummaret, nõ modo mutuum amorem imperauit, sed eorum quoque qui nos oderunt. 352

Vt simus cœlestis patris similes, qui suos quoque inimicos amat. quod declarat beneficijs illos prosequendo, & quidem maximis, neminem odit. 352

Quid quod hominum ingenium ita fert, ut beneuolos in se illos uelint, etiam in quos ipsi sunt maleuoli. 353

354 SApientißimus uitæ nostræ magister, nempe & autor, unicum dedit ad uiuendum documentum, ut amemus: gnarus uitã nostrã, si amemus, fore felicißimos, nec alijs opus esse legibus.

355 Nihil felicius quàm amare. idcirco Deus & angeli felicißimi, qui amant omnia.

356 Infelicius nihil q̃ odisse, quo affectu miserrimi sunt diaboli.

357 Verus amor omnia exæquat, ubi is uiget, nemo alteri quærit præferri, nemo à dilecto rapere: quum apud se esse censeat, quæ apud illum.

358 Non litem mouere fratri charo, ac neq; se unq̃ iniuria putat ab illo affici: ideo nec ultionẽ meditatur. nemo inuidet ei, quẽ amat. nec quisquã malis amici gaudet, nec bonis indolet, cõtrà potius gaudet cũ gaudẽtibus (iuxta dictũ Apostoli) flet cũ flentibus: idq; non fictè aut simulatè, sed ex animo, quoniã amor omnia reddit communia, suáq; esse existimat, quæ sunt eius quem amat.

359 Documenti huius solidum & uerißimum exemplar oculis nostris ad imitationem propositum, sunt CHRISTI actiones.

360 Venit enim Dei filius, non ut uerbis modo, sed exemplo uitæ suæ rectam nos doceret uiuendi rationem, ut illustratis sole illo suo animis nostris, aperte qualis quæq; res esset cerneremus.

Primum

Primum exercitus per omne genus patientiæ quantam ostendit animi moderationem, in quanta potentia? impetitus tot tam grauibus contumelijs nemini remaledixit: tantū docuit uiā Dei, aduersam detestatus. uinciri se est passus, qui mundū euertere uel unico poterat nutu. 361

Calumniam quàm patienter tulit? 362

Deniq; sic gessit sese, ut nemo in eo potentiam nouerit, nisi ad iuuandum. 363

Rex et Dominus uniuersorum, per quem fecit pater hunc mundum, quàm æque tulit æquari se infimis mortalium? & propriam sibi domū, & charis suis ministris deesse alimenta? 364

Conditor rectorq; naturæ, malorum naturæ nostræ expers non fuit, esurijt, sitijt, delassatus fuit & mœstus. quorsum hæc nisi ad exemplum nostrum? 365

Tam amicus pacis, concordiæ, charitatis, ut nullum uitium magis sit insectatus, quàm superbiā: et quæ illinc oriuntur, arrogantiam, ambitionem, contentionem, dissidia, simultates. 366

Ostendens nihil esse, quur quis uel ab externis sibi quicquam arroget, uel à corporeis, quum sint aduentitia, & aliena. 367

Nec ab internis, et uirtute, quum à Deo dentur. & ob hoc ipsum tolluntur, quod quis eiusmodi muneribus sese efferat, nec fontē atq; originem agnoscat: despiciens eos, ad quorum utilitatem hæc à Deo accepit. 368

Et

369 Et ad superbiam infringendam, ne quis tanquam rite subditus religioni, & seruator legis Euangelicæ sibi placeat, audiuimus ab eo, Quum omnia quæ uobis præcepi, feceritis, dicite, serui inutiles sumus.

370 Quanta stultitia est eorum, qui se exacte Christianos gloriantur? & alijs in obseruanda lege sese anteponunt?

371 Quum nemo de se norit, an uirtutem habeat, utrum odio Dei an gratia dignus sit: an ille, cui sese præfert, uirtute sit locupletior: an ascitus & destinatus in consortium cœlestium, quum sit ipse miserijs sempiternis aßignatus.

372 Idcirco iudicium omne de homine homini ademit, cæco & ignaro recessuum cordis, ad se transtulit scrutatorem pectoris humani.

373 Exteriora enim quæ sola oculus hominis intuetur, infirma & incerta sunt interiorum signa.

374 Non ergo uno cõgressu, quod nonnulli faciunt temerarij, non centum, non longißimo conuictu de ingenio, uitijs, aut uirtutibus cuiusquam sententiam in totũ feras.

375 Longißimæ & obscurißimæ sunt in humano corde latebræ, quæ humana acies in tantã caliginẽ penetrabit?

376 Et cum CHRISTVS uniuersum genus hominum morte sua sibi asseruerit, tantoq; precio de seruitute diaboli redemerit, nemo ausit contemnere, nemo ludere animam: quam ita Dominus amauit, ut nihil cunctatus sit uitam suam pro illa effundere.

Pro

Pro uniuersis crucifixus est Dominus,*et pro singulis.* 377

Nec *speres fore* CHRISTO *rem gratam, si tu oderis, quem ille amat.* 378

Hanc uult sibi referri gratiam, ut quemadmodũ ipse dominus nos seruos nequam & pessime meritos amauit, ita & nos conseruos nostros. 379

Hic *inchoauit mutuam hominum inter se & cũ* Deo *charitatem, hoc est humanæ beatitudinis iecit fundamenta: in cœlo absoluit.* 380

Hæc est uita & gratia CHRISTI, *sapientia humanum ingenium excedens: æquitate intelligentibus congruens, bonitate cunctos alliciens.* 381

Nemo se Christianũ esse putet, nemo se Deo *esse charum confidat, si quem odit: quum* CHRISTVS *nobis homines omnes commendarit.* 382

Hominẽ tibi à Deo *commendatũ, si dignus est, ama, quia dignus est quẽ ames: sin indignus, ama, quia* Deus *dignus cui pareas.* 383

Non ieiunia, non erogatæ opes omnes in pauperum usum, hominem Deo *gratiosum reddunt: sola hoc præstat hominum charitas. hoc nos* Apostolus *eius docuit.* 384

Nullum uidebis hominem, quem non existimes debere tibi esse fratris germani loco, ut eius rebus prosperis gaudeas, aduersis doleas, iuuesq́;, quantum erit opis tuæ. 385

Non natio affectum hunc minuat, non ciuitas, non co- 386

gnatio

gnatio, non professio, non conditio, non ingenium. unus est omniũ pater Deus: *quem tu edoctus à* CHRISTO *quotidie patrem compellas. qui te filium agnoscet, si tu eius filios fratres agnoueris?*

388 *Ne sit tibi turpe fratrem illum habere, quẽ* Deus *non dedignatur filium.*

389 *Pacem & concordiam, & amorem inuexit* Deus.

390 *Partes, & factiones, & priuatas utilitates cum alienis damnis, sicut etiam dißidia, rixas, contẽtiones, bella, diabolus, peritißimus horum artifex.*

400 *Deus quia uult nos saluos, spargit beneuolentiã: diabolus quia perditos, inimicitias.*

401 *Concordia etiam pusilla coalescunt: discordia maxima dißipantur.*

402 *Qui pacem, qui concordiã studẽt inter homines uel conciliare, uel conseruare sartam tectam, ij filij* Dei *uocabuntur, teste* CHRISTO. *hi uere sunt pacifici, de quibus ipse loquitur. qui uero discordias serere, charitatem hominum inter se rescindere, ij filij diaboli.*

403 *Summũ inimicitiarũ, quo belluarũ feritatem omniũ homo superat, bellum: scito rem esse non hominum, sed quod uerbum ipsum loquitur, belluarum.*

404 *Quam detestatur natura: quæ hominẽ inermem genuit, ad mansuetudinem & communionem uitæ: auersatur* Deus, *qui penitus uult & imperat mutuã inter homines omnes charitatem.*

Nec

Nec quisquam homo homini uel bellũ facere, uel nocere potest sine scelere. 395

Si quem arbitreris iniquo aut infenso esse in te animo, nullũ laborem aut operam refugias, dum illum quacunq; ratione lenias & places tibi. 396

Neq; in ea re uel precibus, uel obsequio, uel fortunis parcas, modo tibi gratiam omnium pares, celerem uiam ad gratiam Dei. 397

Neminem irriseris, cogitans quod uni alicui accidit, posse cuiuis accidere. age potius Deo gratias, quòd te extra eam sortem posuerit: et ora, tum tibi ne quid tale accidat, tum illi sic afflicto saltem remedium aliquod, uel æquum animum: & ipse subueni, si potes. 398

Crudelis animi est, alienis malis gaudere, & non miserari communem naturam. 399

Esto hominibus misericors, & consequêre à Deo misericordiam. 400

Fortuna & casus humani, sunt omnibus communes, unicuiq; minantur, unicuiq; impendent. 401

Hoc amore hominibus debito, nihil existimato posse te facere aptius, & congruentius, quàm si maximum bonum, hoc est, uirtutem eis procuraueris: si studueris, ut omnes si potes, utiq; quamplurimos reddas bonos. 402

Nihil magis amori dissonũ, nihil damnosius aut deterius feceris, quàm si quos malos reddideris uel suasibus, uel exemplo, uel ullo alio incitamento. 403

404 Primũ omniũ & feliciſsimũ eſt, ſi ames etiã odioſus: ſed iucundiſsimum quoq; eſt, & maximè tutum amari.

405 Nullæ certiores opes, quàm certæ amicitiæ.

406 Nullum potentius ſatellitium, quàm amici fideles.

407 Solem è mundo tollit, qui è uita amicitiam.

408 Sed uera & ſolida & duratura amicitia, tantummo do eſt inter bonos, inter quos facile amor coaleſcit.

409 Mali nec inter ſe amici ſunt, nec cum bonis.

Vt ameris, certiſsima eſt & breuiſsima per amorem
410 uia: nihil enim ſic amorem elicit, ut amor.

411 Conciliatur quoq; uirtute, quæ natura ſua amabilis eſt, ut uel ignotiſsimos ad ſe amandam inuitet & trahat.

412 Tum etiam uirtutis ſignis, manſuetudine, modeſtia, pudore, humanitate, comitate, affabilitate: ſi nihil uel dixeris, uel feceris, quod arrogãtiam, aut inſolentiam, aut petulantiam, aut obſcœnitatem reſipiat: omnia ſint dulcia, mitia, lenia & pura.

413 Amicitiæ uenenum, ſi ames tanquam oſurus: & amicum ſic habeas, ut putes poſſe inimicum fieri.

414 Salutare illud, odi tanquam amaturus.

415 In amicitia nulla ſit inimicitiæ cogitatio. quem habes amicum, ne credas futurum unquam inimicũ: alioqui infirma & fragilis erit amicitia.

416 In qua decet ineſſe fidem, conſtantiam, ſimplicitatẽ, ut de amico nec ipſe ſuſpiceris, nec ſuſpicantibus aut deferentibus aurem accommodes.

Vita non est uita suspicacibus aut timidis, sed assidua mors. 417

Ne in alienas uitas inquiras, neue curiosus scruteris quid quisq; agat. multæ hinc suboriuntur simultates. 418

Et qui hæc faciunt, suorum solent esse incuriosi, alienorum solliciti. Stultum est, alios tam probe nosse, seipsum ignorare. 419

Nec amare tantum homines debes, sed etiam quos æquum est reuereri, ac inter eos honestè uersari, & cum decore: in quo est officium uitæ communis. 420

Ne putes nihil interesse, ubi, cum quibus, apud quos agas. 421

DE CONVICTV HOMINVM.

Sit tibi inter homines modestia, & moderatio in uniuerso corpore: & præcipue in oculis, ac ore toto. à quo absit species omnis fastidij & contemptus. absit gesticulatio & lasciuia: serenitas illud et quietudo exornet argumentum animi ad eum modum affecti. 422

Solum humanæ faciei tegumentũ decorum in primis & fauorabile, modestia & uerecũdia, qua nudis nihil dici potest fœdius aut detestabilius. 423

Desperãda illius salus, quẽ desijt pudere malefacere. 424

Nec uultus sit in atrocitatem, aut seueritatem nimiam compositus. unde colligitur sæuus & impotens animus. 425

Risus ne sit frequens, aut immoderatus, aut cum cla- 426

more & concußione corporis, ne in cachinnum aut irrisum exeat.

427 *Nullã esse rem talẽ existima, quæ te tantopere queat exhilarare, ut ingentem attollere risum cogat.*

428 *Sed risus potest esse causa aliqua, irrisus nulla.*

429 *Irridere bona nefas, mala crudelitas, media stultitia, probos impium, improbos sæuum, notos immanitas, ignotos dementia, deniq; hominem inhumanum.*

430 *Oculi sint quieti, manus ne ludibundæ, ne gesticulatrices.*

431 *Nec assuesce quenquam cædere. ex talitro uenitur ad pugnum, hinc ad fustem & ferrum.*

432 *Solos bonos uero ac germano honore prosequere, qui ex ueneratione animi nascitur.*

433 *Magistratibus exteriorem honorẽ exhibe, illisq; audiens esto, etiam si grauia & molesta imperent. hoc enim uult* Deus, *propter publicam quietem.*

434 *Diuitibus cede, ne irritati & tibi & alijs bonis noceant.*

435 *Seni assurge, reueritus ætatem & rerum usum, prudentiamq;, quæ in illa esse solet.* Honorationi *alienæ non modo paria facito, uerum etiam, iuxta præceptum* Apostoli, *præuerte. Salutantem non resalutare, nec feliciter precanti feliciter reprecari, si id factum cognoscas, aut extremæ barbariei est, aut incuriæ secordißimæ.* Quàm *exiguæ res sunt & nullius impendij, salutatio, affabilitas,*

tas, comitas, honor: at quàm magnas amicitias conglutinant exhibitæ, dissoluunt prætermissæ? Quanta est bonarum rerum ignorantia, nolle multorum beneuolētiam tantulo redimere? Generosiß. ut quisq; est, & optime educatus, ita se maxime mitem omnibus & comem præbet: ut fastidium & ferocia ex uilitate sunt, aut hebetudine, aut imperitia, unde in bonas artes eruditio Humanitas nuncupata est. Ipse si non salutâre, aut resalutare, negligentiæ magis adscribito, uel inconsiderantiæ, quàm contemptui. parum blande aut honorifice appellatus, seu moribus seu naturæ attribue, non malitiæ uel odio. Hisce interpretationibus ac similibus, sanctam tibi ac iucūdiß. parabis uitā. quippe omnes diliges, nec à quoquā te offensum arbitrabere. Vetus dictū, Vt uerax, ne suspicax: hoc uerbis nouū, sentētia priscū, Vt quietus, ne suspicax.

Neminem contemnere uidearis, non uultu, nō uerbo, non facto aliquo. 436

Si inferiores, quis superiorum ferat se contemni abs te? sin maior, irritas, & auertis minorem contemptu. 437

Intolerabilis est contemptus, propterea quòd nemo uidetur sibi tam uilis, ut contemptum mereatur. 438

Multi laborant ut à contemptu se uindicent, sed plures ut de contemptu. 439

Nec quisquam tantus est, quem non aliquando fortuna indigere minimis cogat. 440

Præter hæc omnia, nullus est contemptibilis, quem 441

Deus filiũ dignatur, nisi in hoc Dei iudicium cõtemnas.

442 *Et sæpe quem homines cõtemptu dignum putant, si perscrutarentur, ueneratione & adoratione dignißimũ comperirent.*

DE VERBIS.

443 *Linguam dedit Deus hominibus, ut sit instrumẽtum societatis & communionis, ad quam natura hominem homini conciliat.*

444 *Hæc magnorum & bonorum & malorum est causa, prout utaris. scite Iacobus Apostolus aßimilauit eam clauo nauis. freni sunt illi inijciendi: & cohibenda, ne uel alijs noceat, uel sibi ipsi.*

445 *Nullum est peccati, ut facilius instrumentum, ita nec crebrius.*

446 *Nemini conuitiũ feceris, neminem execreris, nemini noceto, non modo in re, sed nec fama atq; existimatione.*

447 *In neminem petulantius aut procacius debaccheris, uel effusius ac immoderatius inuehare, etiã lacessitus & læsus. magis enim te & apud Deũ, & apud homines cordatos lædes, quàm illum ipsum cui maledicis.*

448 *Conuitium cõuitio regerere, est lutum luto purgare.*

449 *Minitari, muliercularum est, nec probarum.*

450 *Nec sis tam tener, ut uerbulis transuerbereris.*

451 *Nec facũdiam exerceas caninam. nec diserti laudem affectes in alienam contumeliam, in quem infantem & mutum esse satius est.*

Alios

Alios reprehendere ne sis solicitus. hoc cura, ne in te sit, quod alij poßint merito taxare. 452

Verum reprehendens ne utare acerbitate, aut atrocitate ulla uerborum. fac ut obiurgationis amarori aliquid admisceatur dulce, quod plagam leniat, si quam facis. 453

Modo ne fructus pereat reprehensionis, dum rem studes nimium mitigare: neu in assentationem prolabaris. 454

Assentatio deforme uitium. turpe illi, qui dicit: perniciosum ei, qui audit. 455

Nec putes rem ullam esse tantam, ut à recto & uero propter eam sustineas deflectere. nō hoc abs te opes, non ullæ neceßitudines, non preces, non minæ, non mortis metus & certum periculum extorqueant. 456

Sic tibi & autoritatem parabis, & fidem, ut oracula putentur esse, quæcunq; dicas. aliter despicieris, & indignißimus iudicaberis, qui uel audiare. 457

Sermone utitor modesto, ciuili, comi: non aspero, non rusticano, uel imperito, sed nec accurato aut affectato nimis: ne quum loquēdum sit, ut intelligamur, sermoni tuo interprete sit opus. 458

Nec cōtumeliosum usurpes sermonē, aut reprehensoriū, aut rigidū. sed neq; blādū, aut fractū, aut adulatoriū. 459

Est quiddam mediocre, quod nec suam dignitatē abijcit, nec alienam tollit. 460

Lasciuia & spurcities à sermone extirpanda, ut à cibis uenenum. 461

462 Ne celeritatem in loquendo nimiam suscipias, nec ut cogitationem præuertant uerba: nec respondeas, antequam qua de re agatur plenè intellexeris: & quid ille cui respondes, dixerit, senseritq́;.

463 Rarißimū debet esse illud Ciceronis, Quicquid in buccam: et meritò soli Attico dictū, ac nescio an usquā admittendum, quum inter amicos cauendum sit, ne quid dicamus, quod amicitiam dirimat aut lædat.

464 Quàm turpe illud & periculosum, Lingua quo uadis?

465 CHRISTVS Dominus noster, sciens ex loquacitate plurima oriri mala, & illa in primis quæ pugnāt cum capite legis suæ, rixas, discordias, simultates:

466 Ad circumspectionem loquendi interminatus est: De omni uerbo ocioso, quod homines fuerint loquuti, reddituros eos rationem in disquisitione illa mundi.

467 Idcirco Psalmista inquit: Pone custodiam ori meo, & ostium circunstantiæ labijs meis.

468 Ne sis in sermone immodicus, ac ne multus quidem: néue audiri uelis solus. est enim in loquendò uicißitudo: etiamsi cū imperitißimis agas, aut uilißimis. sed nec adeò rarus aut tardus, ut ipse te auscultare existimeris, idq́; facere, quod singula tua uerba singulæ tibi rosæ uideātur.

469 Inter prudentes præstat audire, quàm loqui. sed est locus, ubi tacere tam est uitium, quàm loqui quando non oportet. Nulla uoluptas est tanta, quæ cōparari queat colloquio

colloquio prudentis hominis ac diserti.

Ne sis nimius percontator: est enim molestũ & odiosum. Noris & illud Horatij, Percontatorem fugito, nam garrulus idem est. 470

In differendo ne sis contentiosus, aut pertinax. si uerum audias, hoc protinus silẽtio reuerere, illiq; tanquam diuinæ rei assurgito. 471

Sin non audias, nihilominus concede hoc uel amico, uel modestiæ tuæ: præsertim ubi nullum neq; probi mores detrimentum accipiunt, neq; pietas. 472

Superuacanea est contentio, si non adsit proficiendi spes. 473

Arrogantiam, aut iactantiam, aut superbam & fastidiosam autoritatem non ferunt homines, ne in maximis quidem uiris, & omnem laudem meritis. 474

Ne uerbis quod scis ostẽtes, sed rebus te ostẽde scire. 475

Nec quicquid est iucundum tibi dicenti, idem credideris esse alijs audientibus. 476

Caue ne quid facias, quod securus non sis, nisi celetur: sed si fecisse contingat, nemini detexeris: quod taceri uis, prior ipse taceas. sin detecturus es, uide etiã atq; etiam, cui. Arcanum quid aut celandum maxime amico quum cõmittis, caue ne iocum admisceas, ne ille iocum ut referat, occultum retegat. 477

Tibi uero arcanum creditum, accuratius & fidelius custodi, quàm depositam pecuniam. 478

479 *Nihil erit in humana uita tutum, si tollatur secretorum fides.*

480 *Si quid promiseris, præsta, etiã si res sit ardua in primis, & difficilis, saltẽ ut obligatã alteri tuã fidẽ soluas.*

Si quid tibi sit promissum, ne exigas: acrior semper in
481 *te iudex, quàm in alios.*

Existimare decet te, homines habere sensum, ratio-
482 *nem, mentem, iudicium: ne speres te illis posse persuadere, malefacta esse benefacta, aut contrà. nec falli posse rebus simulatis, tectis, fucatis, adumbratis: quæ tandẽ produnt se, & fiunt tãto fœdiores ac inuisiores, quãto prius occultiores fuerant.*

Infestis enim animis accipimus ea, à quibus sumus
483 *decepti.*

484 *Ideo cõsultius est omnia esse aperta, nuda, simplicia.*

485 *Nam etsi aliquando ueritas initio odiosa sit, deinceps tamen nihil est amabilius aut gratius.*

486 *Laborat aliquando ueritas, nunquam opprimitur.*

487 *Nec mendacij utilitas solida est, ac diuturna: nec ueritatis damnum diu nocet.*

488 *A mendacio tanquam corruptela quadam abhorreto: nihil est enim humanæ conditioni abiectius, ut quod illam procul à* Deo *separat, diabolo similem ac mancipium facit.*

489 *Deinde seu tarde, seu celeriter mendacium deprehenditur, uertiturq; mentienti in turpem ignominiam.*

Quid

Quid despectius aut uilius mendace? 490

Si mẽdacem te norint, nemo credet tibi, etiam si affirmes uerißima. 491

Contrà si ueracẽ, maiorem habebit fidem nutus tuus, quàm aliorum sanctißimum iusiurandum. 492

Si non uis loqui repugnantia, si uis inesse uerbis tuis constantiam, nihil opus est memoria, aut arte alia, quàm ut dicas semper quod credis uerum esse. 493

Verum uero consentiens, falsum nec uero, nec falso. 494

Sed si uis in opinione tua uerum inesse, ne facile credas nisi cõperta, uel magnã ueri faciem præ se ferentia. 495

Neu sis suspicax: unde illud sapienter dictum: Si uis esse uerax, suspicax non eris. 496

Miserum illum, qui id egit, unde extricare se non potest, nisi per mendacium. 497

Iurare ne cõsuescas. Sapiens enim ait: Vir multum iurans replebitur iniquitate, & non recedet à domo eius plaga. 498

Et Dominus in Euãgelio suo uetat nos penitus iurare. tantum affirmare, ita est: aut negare, non est. 499

Magna est Dei reuerentia, non illum paßim, aut facile testem adducere. non hoc debet, nisi ab inuito & coacto fieri. 500

Qui facile in serijs iurat, in iocis iurabit: qui in iocis, & in mendacio. 501

Si qui tibi credituri sunt, æquè in iurato credẽt, ut iu- 502

rato:

rato: non credituri, magis etiã si iureiurando auertẽtur.

QVOMODO HOMINIBVS VTENDVM.

503 *INter homines est aliquod faciendum discrimen. Sunt enim ex eis alij domestici, alij noti tantum, alij ignoti.*

504 *Domesticos uoco, consanguineos, affines, & quibus cum in eadem domo & familia degis.*

505 *Omnes sunt diligẽdi. etiam in ignotos talem te ostendes, ut sentiant te in uniuersum toti generi humano amicum esse, omnibusq; bene cupere.*

506 *Non tamen te eundem præstabis omnibus, ut lineam albam in albo saxo. alios adhibebis consilijs, alijs parebis et obsequêre, alios reuerêberis ac coles, alijs gratiam referes, si quod ab eis tuleris beneficiũ: et ijs potißimum, quorum opera usus es utili tibi, aut diligenti, aut fideli.*

507 *In quo animus pro opere cõputandus est, non in multo peiore loco uideatur esse qui conatus est, qui uoluit prodesse, quàm qui profuit.*

508 *Operam si accepisti, ne sis minus de reddẽdo & compensando solicitus, quàm si pecunias mutuas.*

509 *Nec putes minus esse operam dedisse, duntaxat honestam, & à syncero profectam animo, quàm pecuniam: quin hoc maius, quo cuiq; corpus quàm externa charius debet esse. Ne expectes, dũ neceßitates ad te suas familiaris deferat: tu illas odorare, & eis ultro subuenias. Honestis precibus occurre, & antequam oreris exorare.*

510 *Parentes non amabis solum, sed secundũ Deum unice uenerabere:*

ueneraberis: illorum iußis tanquam diuinis imperijs obtemperabis.

Persuasus id quod res habet, illos uicē tibi referre in terris Dei, *nec te uel chariorem cuiquam esse, uel maiori curæ.* 511

His proximi sunt præceptores, pædonomi, tutores, deniq; quibus commēdata est morum tuorum cura, quâ nihil est in homine preciosius, aut præstabilius. 512

Istos uelut alteros parētes ama & reuerere, his modeste, imò cum alacritate quadā pare, reputās quæcunq; præcipiūt, non ad sua illos referre commoda, sed ad tua. 513

Quod quū ita sit, peßimam tu illis gratiam redderes, si ubi ipsi commodis tuis intentißimi sunt, tu eis odium aut contumaciam pro tali beneficio reponeres. 514

Crede te illi esse charum, à quo amice reprehenderis. 515

Nec unquam reprehensionem obesse, uel inimici. nam si uera obijcit, ostendit quod emendemus: sin falsa, quod uitemus. ita semper uel meliores reddit, uel cautiores. 516

Quos familiares tibi facturus es, explora prius, quibus sint moribus, & quemadmodum se cum alijs amicis gesserint, ne te postea neceßitudinis pœniteat. 517

Ne familiaris illi fias, cuius familiaritatem bonos uides auersari. Eos *etiam uita, qui non te amabunt, sed tua: quales sunt parasiti, & quorū consuetudine ac tanquam affrictu uel peior fies, uel labem aut periculū contrahes. Illos quoq;, qui amicis felicioribus inuident: tum qui io-* 518

corum

corum studiosi, nihil pensi habent, in uitā & maxime arcana amicorum ludere, ac dicta dicere: aut innata loquacitate reticenda cum primis effutiunt. sed illos potißimum, qui ob leuem rixulam grauißimas inimicitias cum charißimis suscipiunt, acriusq; in eos ulciscuntur, quos aliquando amarunt, quàm quos semper oderunt, barbarica quadam persuasione, minus ferendam esse iniuriam quæ fit ab amico, quàm quæ ab inimico. in quo se ostendunt, nunquam amasse: alioqui non putarent se tam cito læsos. eiusmodi præstat inimicos aut certè ignotos habere, quàm amicos.

519 *Esto in admittendis ad familiaritatem cūctantior, in retinendis semel admißis constantior.*

520 *Familiares elige: non placituros tantum, sed & profuturos: nō eos qui omnia loquentur ad gratiam, sed qui ad commodum, nec qui suauiter assentabuntur, sed qui uere admonebunt.*

521 *Si consueueris assentatoribus delectari, nunquam uerum audies.*

522 *Ex bestijs exitiabiles maximè inter feras inuidia, inter mansuetas adulatio.*

523 *Quàm amandæ sapientia & uirtus, tam execrandæ assentatio: quæ impedit, ne illuc perueniamus, dum suadet iam peruenisse: tam diligenda recta admonitio, quæ illuc prouehit, dum quantum supersit, & quemadmodū conficiendum sit, docet.*

Si

Si reprehendi fers ægre, reprehendenda ne feceris. 524

Miserũ illum, qui admonitorem, cum eget, non habet. 525

Malorum hominum consuetudinem non secus atque ictos peste deuita: utrinq; enim metuendum contagium. 526

Nisi talis sis, qui confidas te posse illos meliores reddere. 527

Sed huic fiduciæ non est, nimis fidendum, præsertim quoniam natura nostra in malum fertur prona: ad uirtutem autem accliuis est atq; ardua semita. 528

Explora & ipse qui sis, quo loco, qua cõditione, nec putes rem ullam esse tantam, ob quam tibi plusquam cæteris liceat. 529

Quo tibi plus concedente more licet, hoc minus retrahente moderatione libeat. 530

In minores præbe te comem, in maiores reuerentem, in pares facilem ac tractabilem. 531

Sic ut uitio sis semper durus, rigidus, inexorabilis. 532

A potentioribus contemni te ne inique accipias. potiusq; id crede fortunæ uitio fieri, quàm hominis. 533

Si quid à minore proficiscatur, quod tibi parum placeat, cogita nõ id protinus contumeliã esse, sed libertatẽ. 534

Te etiam nimis esse delicatum, cui leues titillationes, grandes uideantur esse plagæ. 535

Nec oportet existimes te, solum esse hominem, reliquos pecudes, quibus nec mutire liceat. homo es, uiue æquo cum reliquis hominibus iure. 536

537 Imò uero si sapientior es, si melior, hoc indulge, hoc concede magis de iure tuo cæteris tanquam imperitioribus, aut imbecillioribus. tibi uero minus uelis ignosci, cui tantum robur sapientia & uirtus attulere.

538 Si uirtute non excellis, cur postulas uideri alijs potior? si excellis, cur affectibus moderandis, nõ plusquam uulgus præstas?

539 Iniuriam accipere, quàm facere: decipi, quàm decipere, satius & præstantius. quod nec humana ignorauit sapientia, ut Socrates, Plato, Aristoteles, Seneca.

540 Memineris humanæ imbecillitatis esse falli, errare: ne te grauiter aliorum delicta offendant, præsertim aduersum.

541 Ignoscere, generosi pectoris: irã retinere, atrocis, sæui, degeneris, uilis: quod & natura in mutis animantibus ostendit.

542 Quumq; Deus nihil uel crebrius faciat, uel libentius, quàm ignoscere, quis est tam demens, qui negare possit illud esse pulcherrimũ atq; excellentissimũ, quo tam prope ad naturã illã accedimus summi & præpotẽtis Dei?

543 Eris in homines talis, qualẽ cupis CHRISTVM erga te.

544 Et est profecto æquum, ùt eam tu des hominibus ueniam, qua in eisdem delictis, aut alijs non paulo leuioribus ipse eges.

545 Nulla oratio præstantior, aut efficatior apud Deum illa,

illa, quam edocti sumus ab eius filio CHRISTO domino: quæ idcirco Dominica nominatur.

At illam nō potes uere ac puro animo dicere, nisi totò pectore homini condonaris, quicquid ipse cōdonari tibi à Deo petis. 546

Hac lege remittitur nobis ingens debitum, si nos exiguum remittamus. 547

Quicquid unquam homo in hominem peccauit, minutissima pars est eius, quod quiuis hominum singulis momentis in Deum peccat. nimirum tantum, quanto maior & excelsior est homine Deus. 548

Si cui es iratus, fac iuxta monitum Apostoli, ne sol occidat super iram tuam. 549

Cōcessurus cubitū, omnes ex animo rixas, iras, offensiones, cupiditates, sollicitudines depone: ut cōposito & tranquillo animo placidissimæ te quieti tradas. 550

Cui semel ignoueris, cura ut ille sentiat bona fide id esse actum, ut nec ipse iniuriarū memineris, & experiatur te amicū, si qua in re iuuare, aut cōmodare illi potes. 551

Affectus iniuria, caue ne ultionē tuis manibus de quoquam sumas, nec eam ulli mortalium mandes. non est tibi ius in seruum alienum: imò in conseruum tuum. Domino tuo iniuriam facis, si non illi cognitionem relinquis de conseruo tuo. 552

Atqui Deus est omniū Dominus, uniuersi sumus eius serui. sit satis te questum: ac ne queraris quidem. oculus 553

Domini singula intuetur: & iuxta sacrum uerbum, ipse nouit & facientem iniuriam, & patientem.

554 Idcirco sic ipse omnibus edicit: Mihi uindictam, & ego retribuam.

555 Nam quũ in animo sit iniuria, nõ in facto, solus Deus scit, qui fuerit animus, & quod ei debetur supplicium.

556 Plerunq; putamus eam esse iniuriam, quæ non est: ut sunt nobis affectus nostri nimis chari, qui non sinũt nos singula rite examinare, sed ad iudicãdum transuersos ui sua rapiunt.

QVOMODO SE QVISQVE GERET ERGA SEIPSVM.

557 Conuenit te nõ charum modo esse tibi ipsi, sed etiam uenerabilem præbere, ut pudeat te tuijpsius aliquid facturi uel inepte, uel imprudenter, uel impudenter, fœdè, flagitiosè, sceleratè, nefariè, impiè.

558 Pluris facias iudicium conscientiæ tuæ, quàm uoces omnes ingentis multitudinis, quæ imperita & stulta est. ignota temere ut probat, sic & damnat.

559 Conscientia est, quæ turbata maximos affert animo cruciatus. tranquilla maximam beatitudinem: cui nullæ opes, nulla possunt regna comparari.

560 Hoc est quod Dominus in Euangelio pollicetur suis, multo plura etiam in hac uita recepturos eos, quàm quæ pro se repudiarint.

561 Fama nec profutura malo, nec læsura bonum.

Mortua

Mortuus quid plus referes de fama, quàm pictura 561
Apellis laudata? aut equus in Olympia uictor? nec uiuo quidem prodest, si eam ignorat. si nouit, nihil adfert aliud, nisi ut sapiẽs cõtẽnat, insipiẽs sibi magis placeat.

Cõscientia uerum & solidum & duraturum reddit 562
testimonium, plurimum in illo Dei iudicio ualiturum, uitæq; huius magna est magistra. Et quemadmodum scite ille dixit, murus aheneus, quo & tuti agimus inter innumera uitæ pericula, & securi: nec ullus est tantus terror, qui eum commoueat. est enim mente defixus Deo, illiq; fidit uni, ac ei se nouit peculiari esse curæ, cui scit parere uniuersa.

Turpe est alijs notum esse, ignotum sibi. 563

An nòn tibi sufficit, te & tibi notum esse, et (quod ma 564
ximum est) Deo?

Qui tamen nòminis curam abijciunt, ut audacius & 565
securius peccent, ij dupliciter sunt mali, quòd nec homines reuerentur, nec Deum.

Et in conscientiam iniurij sunt, quam derident ac de- 566
ludunt, tanquam ob id spreuerint famam, ut se conscientiæ suæ liberius uendicarent: quæ hac de causa effusius delinquit, quòd iam nullo metu coërcetur.

Hoc est amare se conari, laborare, magnis precibus 567
à Deo petere ac cõtendere, ut excellentissima nostri pars ornata atque exculta sit ueris germanisq; ornamentis, nempe religione.

569 Non is amat se,qui opes,qui honores amat,qui uoluptates,deniq; quæcũq; siue extrinsecus sunt,siue in corpore:quum potißima hominis pars sit mens.

570 Nec amat se,qui ignoratione sui seipsum fallit, uel falli se ab alijs patitur:interdum gaudet, quum ea sibi persuadet ineße bona,quæ nulla insunt.

571 Hic nõ est in homine amor sui, quum ipse sit animus: sed amor corporis inconsultus, cæcus, ferus, perniciosus sibi & alijs.

572 Quem non iniuria caput eße ac originem malorum omnium Socrates pronũciauit. quippe tollit charitatem mutuã,unde in genere humano mala omnia nascuntur.

573 Nimium qui se hoc modo amat,is nec alium amat,nec ab alio amatur.

574 Superbus mitibus discors,superbis multo etiã magis.

575 Seruator noster breui declarat documento, quid sit amare se,quid odiße: Qui odit,inquit,animam suam,nihil illi in rebus istis fortuitis aut perituris indulgendo,is uere amat eam,& saluam cupit: qui uero amat indulgendo,is odit,is uult perditam.

576 Laborem pro æterno & cœlesti præmio,quis nisi amens refugiat? quum nec caduca hæc & fragilia citra laborem acquirantur.

577 Hæc est lex eorũ,quibus pater est Adam,ut laborent: hæc eorum execratio,quibus mater Eua, ut affligantur.

578 Quanto præstat anniti,ut maxima merces opera nostra

stra quæratur: quàm exigua, uilis, & euanida, atq; hinc sempiternus cruciatus & mœror?

Quid quod facilius & tutius & securius, ac proinde iucundius leuiusq; est, bene agere: quum peccatum timoris & sollicitudinis sit plenum? 579

Peccatum hominis mors, ut iugulare seipsum uideatur, quisquis peccat: abducit enim se à Deo *uita nostra, & à quiete conscientiæ suæ, qua nihil est beatius.* 580

Peccati sordes ablues lachrymis, pœnitentia, & inuocatione diuinæ clementiæ, multum huic confisus. 581

Occasio omnis peccãdi, et causa, intentissima cura uitanda est. Sapiẽs ait: Qui amat periculum peribit in eo. 582

Et imminet semper occasioni suæ diabolus, per quem nunquam nobis licet securis agere. 583

Semper est cum eo belligerandum, ut uere Iob *dixerit: Militia est uita hominis super terram.* 584

Et quũ sit hostis tam potens, robustus, uafer, tam callidus, ueteranus, exercitatus, tot uires habeat, tot stratagemata: nulla ratione, aut arte, aut ui nostra propria possemus pares illi, nedum superiores è conflictu excedere. id circo diffisi nostris copijs, ad Deum *accurrendum est, ad opem implorandam.* 585

Hac causa Dominus *ac magister noster suis illud subinde præcipit, orẽt, et religiosis affectibus à patre omniũ petant, ne in tentationem ducantur, hoc est in prælium, quo manus cum diabolo conferant.* 586

587 Et in oratione, quam ipse nos docuit, illa est coronis, Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à prauo illo insidiatore.

588 Sic ergo agamus semper, tanquam in acie armati: uigilantes, accincti, intenti, occasionibus nostris non indormientes. & quum tanta sit uitæ fugacitas, in tanta incertitate, ut ne crastinum quidem possit sibi quisquam polliceri, stultum est & periculosissimũ, si spes nostras in longum tendamus, differamusq; nos adornare futuro itineri, quò singulis momẽtis uocamur, inscij quãdo (uelimus nolimus) in illud pertrahemur. quã ob rem paremus nobis thesaurũ ad futuram uitam, cui aliquid quotidie accrescat, quo instructi & confisi, nunquam per segnitiem aut secordiam inopinãtes opprimamur, aut discedamus mœsti, sed parati abire, & uitæ huius pleni, agentes præ nobis magnam & optimam spem uitæ, innocenter sanctéq; transactæ per fidem filij Dei & pietatẽ, quam nos edocuit, quo munere nullum potuit homini à Deo maius aut pulchrius dari: quo Deum noscimus, & quantum effici à mortali potest, æmulamur, sequimur, consequimur.

589 Sine hoc quid est homo aliud, q̃ immortale pecus?

590 Vt unus dies humanæ uitæ præferendus est longissimæ ætati corui aut cerui, ita dies unus ex religione actus, hoc est, diuinæ uitæ, toti æternitati sine religione anteponendus.

591 Hæc est uita æterna, inquit CHRISTVS Dominus

nus,ut agnoſcamus patrē, & quem ille miſit IESVM CHRISTVM.

Hic eſt curſus abſolutæ ſapientiæ, cuius primus gradus eſt noſſe ſe, poſtremus noſſe Deum. 592

Regi ſeculorum immortali & inuiſibili,
ſoli Deo honor & gloria.

Brugis, 1524.

IOAN. LVDOVICVS VIVES D. MARIAE CAMBRIAE PRINCIPI, HENRICI VIII. ANGLIAE REGIS FILIAE S.

SOLITVM eſt principibus adhiberi ſatellitium, quod pro cuſtodia corporis ac uitæ illorum perpetuo excubet, recepto magis more quàm ſapienti aut probo: quum principes eo ipſo

metũ suum testentur, qui ferè ex conscientia nascitur: nec ulla certior custodia sit, aut fidelior, quàm innocentia, & populorũ amor, qui non armis aut terrore extorquetur: amore, fide, diligentia, cura communium commodorum elicitur. Nec immerito laudata est Agasiclis Lacedæmonum Regis sapientißima uox, posse quẽuis sine satellitio regnare, qui sic subditis imperaret, ut filijs pater. Sed si consuetudo tot annorum usu comprobata tolli tam subito nõ potest, nec custodibus corporis istius careas, parentes tui curabũt. Ego uero à matre tua, inclyta et sanctißima fœmina rogatus, Satellitium circundabo animo tuo: quod te securiorẽ ac tutiorẽ præstabit, quàm hastati aut sagittarij quicunq;. Nam hæc corporea custodia, corrupta nonnunq̃ uel precio, uel metu, uel delicijs, imperatorem suum aut deseruit, ut Neronem: aut prodidit, ut Galbam: aut etiam occidit, ut Pertinacem. Hi abs te semel bona fide asciti, pectora sua pro salute tua aduersus impetus assultusq; & insidias omnes obijcient. Est enim maius animo periculũ à uiribus & astu uitiorũ, quàm corpori ab externis aut intimis simultatibus: quanto cuiq; charior esse debet animus quàm corpus, & uitiorũ callidiores insidiæ atq; occultiores, & eorum tyrannis grauior, & interitus animi acerbior ac terribilior. Accipies igitur Satellites ducẽtos, aut paulò plures, quos sic tibi facies familiares, ut nec noctu nec interdiu, nec domi, nec in publico sinas à tutela tui uel latum unguem discedere.

ne his

ne his, aut certe similibus destituta, prædæ sis diabolo: qui, ut Petrus ait, tanq̃ leo rugiens circumit, quærens quẽ deuoret. Symbola appellaui, quasi notas quasdã, cuiusmodi uetus mos erat Principibus se insignire, quod et fit hodie. sed latius res patuit. ad uulgum etiam progressa: unde tanquam ex stultitiæ fonte manarũt illa stolidæ cuiusdam arrogãtiæ, quæ hoc tẽpore Principes usurpant, indigna nõ modo Christianis, sed etiam gentilibus: quibus illi omnibus minãtur, omnes terrẽt: & sibi ipsi plus tribuunt quàm homini est concessum: maioremq; in potentia sua fiduciam collocant, quàm in Deo. Intelligi potest de quibus loquar, nec mihi explicatius quicquam dicere necesse est. Eiusdem ferociæ sunt insignia leonum, ursorum, pardorum, luporum, serpentum, draconum, molossorum, aquilarum, uulturum, gladiorum, ignium, & huiusmodi: tanquam pulchrum & magnificum & uere Principe dignũ sit, talis esse ingenij, qualis sunt illa, atrocis, rapacis, sæui, cruẽtiq;. quanto præstaret, aliquid pro insignibus ostendere, quod humanitate, comitate, lenitate, dulcedine alliceret atq; inuitaret? aut grauitatis & præstantiæ magnitudine ac maiestate detineret? Porrò symbolorum hæc est lex, ut sententiam absoluant uerbis ad summum quinque: & quo breuiora sunt, hoc uenustatis plus habeant. quale est illud Augusti, Matura. Obscuritatis aliquid & allegoriæ symbolum cõdit, ut paulum à naturali sensu deflectatur: modo ne tanta sit, quãta Pythagoras

Symbola.

Insignia.

Symbolorum lex.

breuitas

obscuritas

thagoras est usus, ut ab intelligentia dictorum suorũ arceret imperitos. qui symbola sua longißime uerbis abduxit illinc, quò sensus spectabat: adeò ut Tyrrhenos induxerit illis citra omnem allegoriam parêre, quũ eam non assequerentur. idcirco & expositiunculas addidi, breues quidem pro rei argumẽto, sed in hoc tantum, ne te in multis ambiguitas uel remoraretur, uel falleret. Mihi pro hoc satellitio nolo stipendium aliud numerari, quàm ut lex CHRISTI, unde sunt nobis hæc desumpta, utique uoluimus, in tota uita atq; actionibus tuis regnet: magno exemplo priuatarũ, si talis sis Princeps ipsa. quod facile consequêris, matris tuæ imitatione. Homini enim Christiano, quod potest amplius præmium aut præstabilius in hac uita contingere, aut ad futuram fructuosius, quàm uidere rectas suas admonitiones, non irritas cecidisse? & opera sua auctam aliquorum pietatem? Impartiat tibi Dominus IESVS spiritum suum, ut & felicissima quàm diutißime uiuas, et fortunis omnibus probitatem anteponas. Brugis ad Calendas Quintiles.

M. D XXIIII.

Scopus

SCOPVS uitæ Christus. 1

Sit hoc primũ symbolũ, tanq̃ felix auspiciũ cæterorũ. quo monemur, omnia referẽda in Christum, & in eum dirigenda, ut iaculantium sagittas in scopulum.

Pax Christi. 2

Hæc est, quæ in totum hominem placidißimam cõcordiam & quietẽ inuehit, ne quid in ipso tumultuetur: nec cum alio intus aut foris pugnet, uel dissentiat.

Murus æneus sana conscientia. 3

Impenetrabilis est enim. & qui maxime hominem tutatur, ex Horatio: Hic *murus aheneus esto,* Nil *conscire sibi, nulla pallescere culpa.*

Felicitas unica, intus nil strepere. 4

Fons humanæ felicitatis & miseriæ in animo est, qui si trãquillus sit, suauißime agimus: sin commoueatur, insuauißime. ut si fons turbetur, cœnosa est aqua: si quiescat, liquida, & gustui grata.

Bonis omnia in bonum. 5

Homo probus & sapiens, quæcunque siue bona contingant, siue mala, ad suam utilitatem uertit, dexteritate sapientiæ. Deus *etiam omnia quæ dat charis sibi, conuertit in salutis instrumentum, sicut* Paulus *inquit,* Diligentibus Deum *omnia redeunt in bona.*

Suspicionibus

6 Suſpicionibus ſecuris.

Nō indulgendum ſuſpicionibus: nōleuiter auertendæ, ſed ſecuribus ſunt reſcindendæ.

7 Virtus inſtar omnium.

Nulla enim re ad bene uiuendum indiget, qui eam habet, quod Stoici ſenſerunt: & id ſentire Chriſtianos magis decet.

8 Virtus citra fortunam ualida.

Et hoc ex Stoicis, & Chriſtianis.

9 Tibicen fortunæ uirtus.

Infirma ſunt ſine uirtute, quæcunq; uel exterius contingunt, uel corpori: ideo ſuſtentaculum fortunæ eſt uirtus. hoc eſt enim in ædificijs tibicen.

10 Sanus intus & exterius.

Iuuenalis, ex Socrate: Orãdum eſt, ut ſit mens ſana in corpore ſano.

11 Antidotum uitæ, patientia.

Horatius, Cuiuis dolori remediũ eſt patientia. hoc eſt uerũ antidotũ cõtra tot uenena uitæ huius, quibus undique intrinſecus, & extrinſecus inuadimur, ac urgemur.

12 Sal uitæ, amicitia.

Inſulſa eſt enim uita ſine amicitia, & maxima quæq; oblectamenta inſuauia, ut Cicero in Lælio declarat.

13 Oculus uitæ, ſapientia.

Sapientia eſt rerum humanarum & diuinarum notitia,

titia, qua sublata cæca esset uita nostra, & in densissimis tenebris destituta.

In uirtute oculi & manus. 14

Inspicienda enim uirtus, & agenda.

Multi nimium, nemo satis. 15

Habent intellige. ex Seneca: Fortuna multis nimium dedit, nemini satis. Nam multi quum plus quàm sufficit, aut oportet poßideant, nondum tamen uidentur sibi habere satis: quòd ad cupiditatẽ uiuunt, quæ insatiabilis est.

Satis hoc contento. 16

Nihil tam exiguum, quod nõ sufficiat ei, qui amplius non requirit.

Satis relicturo. 17

Quid iuuat tam multa congerere, aut tam anxie custodire: quum uelimus nolimus, relinquenda sint?

Intus quàm exterius formosior. 18

Vera pulchritudo est in animo. idcirco Stoici solũ sapientem uocabant pulchrum. Cicero. 3. de Fin. & Socrates apud Platonem in Alcibiade de uotis, optabat, ut intus pulcher efficeretur.

Intus quàm exterius ornatior. 19

Ornamẽta interiora sunt uirtutes, eruditio, acumen: quæ excellentiora sunt uestimẽtis, aut forma corporis.

Harmonia interna. 20

Vt nihil ab alio dissonet, sed sit concentus in animo dulcißimus.

dulcißimus: hanc ueram esse musicam dicebat Socrates.

21 Velle instar omnium.

Apud Deum sufficit uelle. & gentilium sunt illa celebrata: Si desunt uires, tamen est laudāda uolūtas: &, Voluntas pro facultate.

22 Natura quis pauper?

Nulli potest deesse, quo se sustentet: sic enim prouidit natura, ut facile suppetat animantibus alimonia, modo ne quis putet se non posse uiuere sine pane siligineo, & pisciculis ex mari Aegeo aduectis, aut auiculis multo parandis. panis & aqua uitæ sufficit, interim solū olus.

23 Opinione quis diues?

Nemo est humanis opinionibus diues, quæ in immensum nostros usus auxerunt, ut nemo tam habeat multa, cui non aliquid deesse uideatur. quo fit, ut diues non sit, quum aliquid requirit amplius. Ita *si errorem communem recipimus, nec sua opinione quisquā erit diues, nec aliena.*

24 Nec malum, nec frontem.

Nec *mali quid feceris, reueritus* Deum: *nec quod malum esse existimetur, reueritus homines: tum ne alios offendas, aut exemplo sis ad malum.*

25 Sapiens solus longæuus,

Vita enim stultorum non est uita. ea demum est uita, quæ per sapientiam agitur. ita præferēdus est dies unus sapientis

sapientis, longissimæ æternitati stultorũ. ex Cicerone. 5. Tuscul. quæstionum.

Nocere promptum, ut pessimum. 26

Prodesse abstrusum, ut optimum. 27

Nihil est tam imbecillum, aut tenue, quod non possit aliquã nocere, sed prodesse difficillimum. non est hoc cuiusuis. & nocere pessimũ, nempe diabolicum: prodesse uero, ut potè diuinum, præstantissimũ. idcirco nemo explicare debet uires suas nocẽdo, quũ aranei morsus possit hominem necare. sed iuuando, quod rarum est, & pulcherrimum, diuinæq; naturæ cognatum.

Pauper egens, non carens. 28

Non est pauper, qui caret, sed qui eget, qui desiderat. Socrates forum ingressus, q̃ multis ego, inquit, nõ egeo?

Alienis lachrymis cautior. 29

Alieno risu lætior. 30

Non est gaudendum alienis malis, sed danda opera, ut illis fiamus cautiores, ne in illorũ causam incidamus: nec inuidendum alienæ lætitiæ, sed gaudendum, tanquã si tibi contigisset.

Cor canum in iuuenili corpore. 31

Vt sit prudentia senilis in iuuenta. cor enim sedes est ingenij & mentis, unde cordati homines.

Pedica nimia fiducia. 32

Decipitur facile, quisquis nimium fidit alijs: sed potissimum,

ſimum qui ſibi ipſe. ne uirtuti quidem ſuæ, unde facile nā ſcitur arrogantia, & uanitas, quæ ſæpiſsime uirtutibus ſuccreſcit.

33 Columbi oculus in ſerpentino corde.

Hoc ex Euangelio: *Eſtote prudentes ut ſerpentes, & ſimplices ut columbæ.* Decet enim nos corde *ſapere, ſed oculo in iudicando uti minime maligno, aut uafro.*

34 Oculus in ſceptro.

Nulla uirtus magis decet principē, quàm prudentia. quid enim aliud eſt potētia in ſtulto, quàm gladius in manu furentis? Iſtud ſumptum ex Hieroglyphicis *Aegyptiorum.*

35 In uirtute delphinus.

Narrant nullum animalium celerius eſſe delphinō. Admonemur nō debere nos differre bene agere: ſed uti in eo aggrediendo magna celeritate.

36 In ultione Callipedes.

Suetonius in Tyberio *refert, hunc ſeu hominē, ſeu animans aliud, quum diem totum ſe cōmouerit, non promouere tamen cubitum unum, ut tarditas illa in prouerbiū uenerit. Significat ſymbolum, lentiſsimos debere nos eſſe in ulciſcendo.*

37 Temporis miniſter.

Alluſio ad uetus oraculū, Tempori pare: *de quo* Plato, *&* Cicero, *et* Seneca. *Accōmodare ſe debet unuſquiſq; tempori,*

tempori, nec speret coacturum se tempora, ut suis rebus seruiant. ipse potius præsenti rerum statui subseruiat.

Tempori parcus dispensator. 38

Et istud uetus, Tēpori parce. Nihil charius debet nobis esse. quippe nihil est aliud tempus, quàm uita, quam unusquisq; tantum se amare profitetur, quum nullius rei magis sit prodigus, quàm temporis. Seneca de breuitate uitæ, eódem spectat.

Magno uendendum tempus. 39

Gloria Crocodilus. 40

Animal est in Nilo amne Aegypti, cuius hanc ferūt naturam, ut persequentes fugiat, fugientes persequatur: sic gloria quærentes fugit, negligētes sequitur. Sallustius de Catone: Quo minus gloriam petebat, hoc eam magis assequebatur.

Hemerobia uana gloria. 41

Aristoteles scribit, ad Hippanim Scythiæ fluuium nasci bestiolas, quæ ad perendinum diem nunquam perueniant, quæ hac de causa dicūtur ἐφημερίδες & ἡμερόβιαι, *quasi diariæ: sic inanis gloria cito extinguitur, nec diuturna esse potest.*

Disce uiuere.

Disce mori. 42

Vtrunq; ex æquo discendū, & recte uiuere, & recte mori. nemo recte moritur, qui nō recte uixerit. hoc est

totius uitæ exercitium, ut bene uiuamus, nec iniquo moriamur animo.

44 Viue ut post uiuas.

Sic est hic uiuendum, ut ad alterā perueniamus meliorem, atque adeò ueram uitam. nam præsens uita, quid aliud est quàm peregrinatio?

45 Virtus exercetur, non perit.

46 Generosa uirtus flatu accenditur.

47 Virtus inimicitijs fortunæ crescit.

Eodem pertinent, Virtutem maiorem fieri aduersis, tanquam materia suorum incrementorum. Medium referri potest, uel ad flatum iratæ fortunæ, uel ad laudem.

48 Extorquet quies.

Nullū imperiū grauius aut potentius quieto, in quo inest plus autoritatis & maiestatis, quàm in uehementi & turbulento. tale describit Vergil. 1. Aeneidos: Ac ueluti magno in populo. & Claudianus de consulatu Manlij Theodori. Imperiū concitatū ut multum habet impetus, sic minus uiriū, citius cōtemnitur, facilius frāgitur.

Terret imperium.

49 *De imperio uehementi, quod metum quidem incutit, sed debilitat subditorum uires.*

50 Blandum imperium imperiosum.

Maiores enim habet uires, et fortius cogit. Ausonius: Blando uis latet imperio.

Domitrix

Domitrix omnium patientia. 51

Vergilius, Vincenda omnis fortuna ferendo est. Fortuna & casus humani, & impetus hominum retunduntur, si opponatur moles patientiæ: quod ostenderũt martyres nostræ pietatis.

Nobilitatem non dat unus dies. 52

Nemo est nobilis, quòd his aut illis parentibus natus sit. nec sors nascendi, quæ uno die contingit, facit nobilem, sed præclari uirtutis actus. Iuuenalis: Tota licet ueteres exornent undiq; ceræ Atria: Nobilitas sola est, atq; unica uirtus.

Generositas uirtus, non sanguis. 53

Ad idem tendit. Inductione ad eam rem utitur. Quis equus generosus? quis canis? nônne qui optimus? & sic in cæteris animantibus, ac stirpibus. ergo & generosus homo non alius, quàm optimus.

Fortuna nimis blanda, hamata. 54

Publius in minis: Fortuna cum blanditur, captatũ uenit. *nulla est alia fortuna, quàm* Deus: *sed admonemur, non efferri, non fidere corporis aut diuitiarum successibus: hi enim fortunæ nomine solẽt intelligi. nec* Deus *nos fallit: ipsi nos fallimus, stulte utentes rebus.*

Fortuna fallacior, quo blandior. 55

Quod ego ad moderationẽ animi Cardinali Cronio *dederam. sed non tam symbolum id fuit, quàm uatici-*

nium. nam quum se effusißime fortuna in illius & Ceruiani patrui sinum effudisset, repente utrunque absumpsit, sed Cardinalem adolescentem adhuc, alterius & uiginti annorum.

96 Stabilissima fortuna stultissima.

Idem mimus: Fortuna nimiũ quem fouet, stultum facit. adimit enim mentem, & tantis succeßibus insolescit animus humanus, ut iam nec alios ferre poßit, nec se. Me*mini matrem tuam sapientißimam fœminam dixisse mihi, quum à Sion ad* Rich*emũdiam cymba ueheremur, se quidem temperatã & mediam quãdam fortunam malle, quàm uel asperrimam, uel lenißimam: alterutrum tamen optãdum si esset, electuram citius tristißimã, quàm blandißimam. infelicibus non deesse consolationem, fortunatiß. deesse mentem. Quod dictum uere pudici pectoris & sapientis, ego apud multos in hac regione celeberrimum feci.*

97 Corpus excors fragile.

Horatius, *Robur sine consilio, mole ruit sua. & apud Ciceronem sæpe,* Nihil *esse uires citra consilium.*

98 Cor uel incorporeum firmum.

Consilium magnas per se habet uires, etiam si corporeæ uires desint. quod ostendit natura in formicis, & apiculis. Sallustius: Non *uiribus, aut uelocitate corporum res magnæ geruntur, sed consilio, autoritate.* Ea-

dem

dem est sententia Ciceronis in Catone maiore.

Fideli nullæ seræ. 59

Omnia ei cõcreduntur: nihil est ei clausum. Theognides: O Cyrne, argẽto fidelis præstat & auro. Cõtrà, infideli nihil est satis clausum.

Autoritas rerum gerendarum telum. 60

Plura perficit autoritas, quàm uires, aut etiam consilia. declarari hoc potest in principibus, qui magnas res gerunt, non tam opibus aut sapientia, quàm autoritate & maiestate. bella dicebat Cæsar, fama plurimum confici. multum quoq; interest, quis dicat, honoratus an inhonoratus: ut ait apud Euripidem *Hecuba.*

Veraci creditur, & mentienti. 61

Propter autoritatem, & præceptam fidem.

Mendaci non creditur, & iurato. 62

Aristoteles interrogatus quid lucrarentur mẽdaces, respondit, ut quum uera dicant, nemo credat.

Magnes amoris amor. 63

Nihil est, quod sic eliciat amorem, ut amor. Martialis: Hoc non fit *uerbis* Marce, *ut ameris ama. Est naturalis quædã in rebus coniunctio & harmonia, ut nemo illũ oderit, à quo diligitur.* De hoc Plato, Seneca, *& alij.*

Philtra amor. 64

Itaq; non est opus alio poculo amatorio, ad amorem exprimendum, quàm amore.

65 Magnum satellitium amor.

Claudianus: Non sic excubiæ, nec circunstantia pila, Vt tutatur amor. Sallustius: Non arma, aut opes præsidia regni sunt, sed amici. nemo enim uult nocere ei, quem amat: Simile est quod sequitur,

66 Firmissimæ opes amor.

Non modo impia, sed stulta est etiam in rebus mundanis illorum uox, qui aiunt omnia in pecunia esse constituta, amorem parum posse, quum uideamus maximas opes propter odium subuersas: minimas uero, & infirmas, inimicitijs cõstabilitas. Hinc uerbũ uetus: Vbi amici, ibi opes. Apud Germanos & Scythas nullæ fuerunt olim opes aliæ.

67 Vbi terror, ibi timor.

Necesse est eũ timere, qui terret alios. Ex uetere *sententia, apud multos celebri.*

68 Vbi uber, ibi tuber.

Apuleius in Floridis: Nihil quicquã homini tam prosperum diuinitus datum, quin & tamen admistum sit aliquid difficultatis, ut etiã in amplißima quaq; lætitia subsit quæpiã uel parua querimonia, coniugatione quadam mellis & fellis: Vbi uber, ibi tuber.

69 Omnia proposuit labori deus.

Horatius: Nil sine magno Vita labore dedit mortalibus. & Verg. Labor omnia uincit Improbus. Ferũt *fabulæ, Iouem*

le, Ioue hominibus omnia uenalia exposuisse, preciũ esse laborē. Dici nō potest, quantũ in re omni ualeat quãtulacunq; sedulitas, ut de formicis scribit Plinius.

Immodica imbecilla. 70

Modica firma. 71

Quum Theopompus rex Lacedæmoniorum Ephoros regio imperio opposuisset, querenti uxori, quòd minorem filijs potētiam esset traditurus, quàm à patre accepisset: Atqui firmiorem, inquit. Modicũ uero cum mediocre est, tum moderatũ, utroq; dictum pertinet. Et in omni uita res mediocres iucundiores ac stabiliores sunt, quàm uastæ atq; immanes. unde illud Hesiodi: Dimidiũ plus toto. quia mediocritas nimietate præstabilior. & Claudianus: Viuitur exiguo melius.

Magnus ope minorum. 72

Nemo ad magnitudinem peruenit, nisi auxilio minorum. quo grauius est illum infirmiores despicere, quorũ adiumento eò euectus est, unde hoc ipsi facere liceret.

Vicit uim uirtus. 73

Virtus ut Deo cognata, uires omnes hominum infringit.

Strauit fortunam uirtus. 74

Multis exemplis ostensum est, potentiorē esse uirtutem opibus & casibus fortuitis, ut magni & excellentes uirtute uiri humanos casus sublimes & intrepidi cal-

carint, & quibus opes succubuissent, ea uirtus superauit, uelut carcerē Socrates, Rutilius exilium, inimicitias potentum Cato, sed atrocissima dictu nostri martyres.

75 Fortitudo in fortunam, non homines.

Non est fortitudo cædere, sternere, cladem hominibus afferre. hoc belluarum est, nō hominum. Vera fortitudo est, uitia cohibere, fortuita despicere, nihil nisi probitatis timere iacturam.

76 Optima, cibus inuidiæ.

Inuidia non arrodit nisi excelsa, & optima: humilia, abiecta, uilia negligit, non sunt illi esui. molestum est inuidiam ferre: & tamen molestius, nihil habere inuidendū.

77 Inuidia sibi & alijs uenenum.

Alia perimit, sed primum se ipsam. in cæteris inuidia est iniquissima. in hoc æquissima, quòd et illum tanquam ueneno cōsumit, in quo est, et eum ulciscitur quē impetit.

78 Inuidia uipera.

Ferunt hanc edi, arrosis matris lateribus: ita priusq̄ excat, matrem perimit. sic inuidia, primum omnium enecat eum, in quo gignitur, tum prodit uenenatissima fera.

79 Quod deo & homini.

Aequum est, nos ipsos uoluntati Dei præbere morigeros, ac obsequentes: nobisq; idem placere, quod Deo, ne quis indignetur, aut improbet res sic aut aliter euenire, quū autor sit omniū Deus: nos quorsum tendāt ignari.

Da

Da cæcus. 80

Accipe oculatus. 81

Decet eum qui dat, non meminiſſe beneficij: nec multum ſpectare cui det, certe continuo oculos auertere: ne exprobrare aut imputare uideatur, aut laudē quærere. eum uero, qui accipit, intueri non tam munus, quàm dantem, et ſemper meminiſſe gratiæ. Idcirco *fingūt tres eſſe Gratias, duas nūquam retroſpicere, tertiam ſemper priores intueri.*

Bonus bonis & malis. 82

Malus nec malis, nec bonis. 83

Bonus & admirabilis & charus eſt bonis, & malis: malus uero neutris.

Præſidium in innocentia. 84

Inter tot uitæ huius pericula, quũ reliqua omnia iniuriæ obnoxia ſint, innocētiæ noceri non poteſt. tum & reliqua fluxa, & euanida, & infirma ſunt: ſola innocentia efficit, ne aliquà uiolari poßimus. nec quiſquā alia re magis fidere, aut alia debet cōparare ſuæ ſalutis munimenta, quis non tutus modo agat inter pericula, ſed inter maximos terrores ſecurus. Innocētia *humanorū ſummum, inquit* Plinius *in* Pr*æfatione.*

Matura. 85

Quod *aliter dicitur,* F*eſtina tarde. Auguſti uerbum apud* Suetoniū. Per *quod intellige, debere in negotijs ge*

rendis celeritatem tarditati admisceri. nec quicquam nimis properãter agi, nec nimis lente. Hæc *duo uerbo unico significari putant,* Matura. *ut apud Sallustium:* Nam *prius quàm incipias, cõsulto: & ubi consulueris, mature opus est facto.* Q*uanquã in cõsulendo uelim suscipi plus tarditatis: in agendo autem, modo sit satis grauiter deliberatum, plus celeritatis.*

86 Ciconiæ beneficium.

Ciconiæ hic est mos, ut unum è pullis relinquat ei domui, in qua est nidulata. tum & parentes senio defectos tandiu & nutrit et gestat humeris, quàm ipsa ab eis fuerat paruula atque imbecillis educata. unde ἀντιπελαργεῖν. Ita *optime in eam collocatur beneficium, & in homines gratos, qui eius significantur nota. tametsi commodandum est cuicunque poßis.* Q*uod uulgò nostrates dicũt:* Bene *fac, nec ∫ſ eĉles cui, sed gratis, potißimum propter exemplum.*

87 Comœdia uita humana.

E*st enim ceu ludus quidam, in quo unusquisque agit personam suam.* Danda *est opera, ut moderatis affectibus transigatur, nec cruenta sit* Catastrophe*, aut funesta, qualis solet esse in* Tragœdijs*: sed* L*æta, qualis in comœdijs. ideo additur,*

88 Ne uita tragœdia.

In qua turbulenta, & sæua sunt omnia.

Confide

Confide rectè agens. 89

Neminem metue innocens. Nam probo animo nemo potest nocere, & si corpori noceat, hactenus nocet, ut animam ex eo tanquam è carcere in libertatem emittat, ueramq; uitam.

Veritas temporis filia. 90

Verũ quod diu latuit, procedente tempore existit & apparet, ne quis fidat mendacio, uel putet in occulto semper ueritatem fore. Cicero: Opinionum commenta delet dies, naturæ iudicia confirmat.

Lupus mendacio tempus. 91

Vorat enim, & absumit.

Veritas premitur, non opprimitur. 92

Laborat uerum, sed eluctatur tandem.

Mendacio comites tenebræ. 93

Tandẽ enim obscuratur, tum & amat tenebras, quibus tueatur sese.

Veritatis splendor comes. 94

Exilium inter malos. 95

Non est exilium à patria abesse, sed à bonis, & inter malos agere. Relegarãt Sinopenses Diogenem Cynicũ: Et ego illos relegaui, inquit Diogenes. quum hic Athenis uiueret, illi in Pontica barbarie.

Ne hilarem insaniam insanias. 96

Ex Seneca. quum quis mente abiecta, uel submersa, uoluptatibus

uoluptatibus se & delitijs mancipauit.

97 Inter spinas calceatus.

Admonet, nō incaute agendū inter inimicos: quumq; inimicis septa sit hæc uita, circūspectione & magna cautione opus est ad eam transigendam.

98 Deum sequere.

Vetus dictū: ἕπου θεῷ. *potest sic dici, Deus dux: ut illius & ductui atq; auspicijs te totum in hac uitæ militia permittas, et imperijs obtēperes, et exemplū æmuleris.*

99 Fama pluris quàm opes.

Et iucundior est & utilior. multos uidemus magnis spoliatos opibus propter aduersam famā: alios propter secundum & fauorabilem rumorem locupletatos.

100 Virtus pluris quàm fama.

Res solida & firma, & perennatura pluris æstimanda est, quàm ficta, atq; adumbrata: & corpus quanto maioris quàm umbra?

101 Virtutis umbra gloria.

Ex Socr. ideo cōpēdiosa est ad gloriā per uirtutē uia.

102 Oculos in pectus.

In pectore est cor, sedes cogitationum. Perinde est ac si dicas, Nosce te ipsum.

103 Non extorquebis amari.

Claudianus in Panegyrico sexti cōsulatus Honorij. Cætera extorquentur ui: amori non potest uis inferri.

Tempus

Tempus edax rerum. 104

Ouidij in Metamorph.15.& Aristoteles: Omnia tempore contabescunt, & decidunt, præter Deum, & spiritus, quibus ille immortalitatem communicauit.

Subiecta Dei manu consistimus. 105

Nec angeli, nec animæ nostræ sunt natura sua immortales, sed uoluntate Dei: nec res ulla uel momentum duraret, nisi cã regẽtis Dei cura sustineret. quo intollerabilior est in tãta infirmitate superbia, aut ingratitudo, si nõ agnoscas cuius munus sit uita, & ea, quibus intumescis.

Gloria uento discutitur. 106

Quum aliud non sit, quàm flatus quidam.

Propter inuidiam uela opulentiam. 107

Inuidia, inquit Sallustius, ex opulentia orta est. ideo opes celandæ sunt, ne inuidiam nobis pariant. graue est enim eam ferre, quamuis innoxiam.

Honores onera. 108

Multæ curæ & sollicitudines suscipiendæ sunt, multi labores adeundi constitutis in dignitate, aut honore: maxime quũ illum studẽt cõseruare. non minus erit uenustum si dicatur, Fasces fasces. Erãt fasces magistratũ Romanorum insignia, sunt & fasces sarcinæ ac onera.

Virtutis radices altæ. 109

Ad stabilitatem uirtutis pertinet, quum reliqua uix summo solo hæreant.

110 Mortalibus immortalia præferenda.

Vt uirtus & eius æternum præmium, diuitijs aut honoribus, aut quibusuis humanis affectibus.

111 Alata ætas.

Celerrime enim auolat: Et fugiunt freno nõ remorante dies. et hoc citius, si sit bona ætas: nam mala diutius immorantur, & premunt.

112 Fidens, non confidens.

Sperandum est benè, sed non stolidè, aut imprudenter. quumq; incerta sint omnia futura, nec in felicitate attollendus est animus, nec in aduersis cõtrahendus. nec id tamen sperandum aut aggrediendum, quod maius sit uiribus, aut uerecundiæ terminos excedat.

113 Cuius pudebit, pigeat.

114 Ne feceris, quod factum nolis.

Finis in re omni spectandus est: stultumq; est id agere, quod postea multo redempturus sis. ne feceris, quum parum proderit pœnitentia.

115 Stulta de alienis superbia.

Videtur enim absonum, si ob eas te res extollas, quæ tuæ non sunt. porrò quid sit alienum, declaratur proximo symbolo.

116 Alienum quicquid adimitur.

Quod tolli potest, nostrum nõ est, ut fortuita & corporea: solus animus est noster.

Quod

Quod commodauit fortuna tollet. 117
Quod mutuauit natura, repetet. 118
Quod parauerit uirtus, retinebis. 119

Cõmodata uidentur à fortuna, quæ eâdem reddũtur: mutuata à natura, quæ similia. nõ eadem, sed utraq; non diutius futura sunt apud nos, q̃ creditor aut cõmendator permiserit. At uirtutis præclara facinora, quemadmodũ inquit Sallustius, sicuti anima ipsa, immortalia sunt.

Princeps priuatis sublimior sentiendo. 120

Non decet principem aut opibus modo, aut potentiâ priuatos excellere: sed sensu quodam & opinionibus, supra popularem captum sapientissimis. ut non moueatur exiguis & uilibus reculis, sicut plebecula: sed sit in eo ut dignitas, ita sapientia quædam singularis. indignũ enim est eos, quibus cæteri parent, non melius de rebus censere, quàm uulgus imperitorum hominum.

Princeps multis consulendo. 121

Hoc demum est principem agere, publicas utilitates suis anteponere, existimareq; neminem esse inter subditos, cuius cura peculiariter ad se nõ pertineat. Itaq; princeps officium suum implet, propria cõmoda et proprios affectus exuendo, induendo communes. idcirco enim electi sunt principes, ut essent, qui suis priuatis soluti curis, publicis excubarent. Licebit & sic dicere: Officium est imperare, non regnum.

122 Tu tibi uenerabilis.

Ne quid turpe uel agas, uel cogites, reueritus teipsũ.

123 Malum occultum perniciosissimum.

Non enim potest aut pœnitudine deleri, aut castigatione tolli, aut explicatione leuari, aut cõsolatione leniri, siue sit delictum, siue affectus aliquis.

124 Non quandiu, sed quàm bene.

Ad uitã & actiones omnes pertinet. Multis breue tẽpus seu uitæ contigit, seu quid aliud agendi: nemini adempta est in quantulocũq; tẽpore facultas rectè se in eo gerendi, quod instituit. ideo nõ refert, quãta sit ei diuturnitas, sed qualis administratio. nec uitã, ut sit bona, lõgam esse oportet: uel in uno momẽto sanctißime licet uiuere.

125 Nomen præ opibus.

Pluris enim faciendum est bonum nomen, quàm diuitiæ multæ, iuxta sententiam Solomonis.

126 Odiosus, modo immerito.

Ne cures, quòd odio habearis, modo id culpa tua non contingat, quòd aliquid ipse feceris odio dignum.

127 Ingratitudo multis immerẽtibus noxia.

Cessant enim homines benefacere, si in ingratos inciderint: ita gratos recusant experiri, ab ingratis læsi. idcirco lex erat in Græcia aduersus ingratos, quòd id uitiũ uideretur communioni & societati hominum uehementer damnosum.

Iniuria obliuione ulciſcenda. 128

Non eſt uerior aduerſus iniuriam ultio, quàm ſi obliuiſcaris eius: ſic enim nec animum uret, nec magis lædet, quàm ſi facta non eſſet.

Præcipitis conſilij aſſecla pœnitentia. 129

Multum enim cogitandũ & deliberandum eſt, ante quàm ſtatuas. ſententia ex Platone ſumpta.

Quod uni, & omnibus. 130

Pari ſumus omnes creati lege. quicquid uni euenit, poteſt et omnibus euenire, ne quis quum aliena uidet mala, ſecurus agat.

Ne ferrum igni. 131

Non eſt ira ferro armãda. Ex Pythagoræ ſymbolis.

Lachrymis ignis extinguendus. 132

Iram contra te lachrymis & pœnitentia, & petitione ueniæ placato, non ſolum Dei, ſed etiam hominum. non eſt turpe ueniam precari, turpe eſt Deum aut hominem habere inimicum.

Faſtigio caput ſummitte. 133

Potentiæ cede: ne cũ opulentiore, aut maiore, aut meliore contendito.

Falſo nomine non gaudendum. 134

Fluxum eſt enim, et momentaneum: nec iuuat, quum reclamet conſcientia.

135 Amicus, ut non alius.

136 Inimicus, ut non idem.

Amicus sic amandus est, sic colendus, sic cum eo uersandum, ut non putes posse inimicum fieri: inimicum uero sic oderis, tanquã aliquãdo amicus sit futurus. in quo damnatur à Cicerone sententia Biantis Priennæi, quam sequutus est in mimis Publius.

137 Quod uideri uis, esto.

Nulla uia facilior. nõ idẽ ualẽt fucata et simulata, quod uera & solida. magna istis inest uis, infirma sunt illa.

138 Oculum in metam.

Spectandus est in rebus omnibus finis & exitus, ne præsentibus periculosè decipiamur.

139 Nocens metuit pœnam.

140 Innocens nec casum.

Nocens stimulante conscientia, metuit paratam legibus pœnam. innocens fiducia conscientiæ nec humanos casus pertimescit: quũ sua omnia in se uno, hoc est, in animo & uirtute posita esse ducat: tum & illum sequitur, illi fidit, in cuius manu sunt casus omnes.

141 Excusanda seruitus sub necessitate.

Non dico honesta, ut Publius: sed excusanda. causam enim probabilem potest afferre, cur seruiat, quia necessitate impellitur. sed multum interest, quam quisq; fingat sibi necessitatem.

Ne à pudendo uincaris hoste. 142

Vt uoluptatibus, libidinibus, cupiditatibus, ira, et cæteris uitijs.

Turpibus ne seruito. 143

Vt uitijs, & malis hominibus, quorum consuetudine fis peior, & eorum sceleribus uideris esse administer.

Amicum inimicum fugito. 144

Hoc est, assentatorem, fucatum amicum, & eum qui sub amicitiæ nomine odit, aut cõtemnit, aut inuidet. sunt enim qui amicos infelices diligũt, felicibus inuidẽt. Tum illos potiss. fugito, qui amorem simulant, quũ insidientur probitati & uirtuti: aut qui familiaritate ostensa, labem & ignominiam afferũt: quiq; ad flagitia & facinora uel exhortantur, uel incitamento sunt exemplo sui.

Ne lingua mente celerior. 145

Cogitandum prius, quid loquaris. uelocissimus datus est animus, ne quid possit eum præuertere, si uelit: debet hic esse linguæ clauus.

Bellum cum uitijs. 146

Non cum hominibus debet geri bellum, nec uires ac robur in eos ostentandæ: sed in uitia, qui sunt ueri hostes nobis exitiabiles.

Diuitiæ iniuriæ pignora. 147

Ex Eucherio Lugdunen. Multis fit iniuria, tãtum ut tollantur opes: expilantur à furibus, spoliantur à latro-

nibus,& cæduntur. in hos calũniatores inuadunt,in hos iudices acriter cognoſcunt,& animaduertũt. præſertim in ijs criminibus, ob quæ fortunæ adimuntur: in quibus nulli tutiores ſunt, quàm qui quod perdant non habent. nulli periculo propiores diuitibus.

148 Bona ad benefaciendum.

Non conuenit bona uel animi,uel corporis,uel externa data eſſe homini ad nocẽdum: nec ad maleficiendum tributa ſunt, quod nomen ipſum indicat, ut & ſibi proſint & alijs.

149 Maximæ opes,prodeſſe.

Nihil iucũdius ipſi,qui id facit,nihil eidẽ tutius. nam qui profuit multis,hunc tuentur multi.

150 Theſaurus gratia boni.

Magnus eſt theſaurus gratia, quam uir bonus debet pro benficio.

151 Quod uides,non diu.

Quæcũq; in uita cernis,non diu cernes: aut enim illa interitus auferet,aut te.

152 Vt uerax,ne ſuſpicax.

Ex Eucherio. *qui enim ſuſpicax eſt, facile quæ cõperta non habet, affirmabit: ita mentietur affectus impulſu.*

153 Non diues,ni contemnas.

Ex Seneca: *Nemo enim ſuis diuitijs ut oportet utitur,nec fructũ ex eis ullum capit, qui noctes & dies pro*

illis

illis est sollicitus: qui uero possidet tanquam alienas, hic demum tanquam suis fruitur. nullum bonum iuuat animum, nisi ad cuius amissionem ipse præparatus est. hinc illud mimi: Despicere oportet, quod possis deperdere.

Expende. 154

Singulorum pondus & precium æstimandum, tum quæ dicturus, quæq; acturus, exordia, progressus, exitus rerum.

Sine querela. 155

Viuendum ita, ut non sit cur uel de te quisquam conqueratur, uel ipse de quoquam, aut de fortuna: nec ipse cuiquam facias iniuriam, nec factam tibi credas. Seneca de Trãquillitate uitæ: Assuescendum itaq; cõditioni suæ, & quàm minimum de illa querendum, & quicquid habet circa se commodi, apprehendendum. Nihil tam acerbum est, in quo nõ æquus animus solatium inueniat. Hoc est Symbolum nostrum.

Frenum in lingua. 156

Ne soluta dicat, quod noceat: unde infrenes nominantur.

Ne bos in lingua. 157

Allusio ad uetus prouerbium. Bos moneta erat numi Attici, & hinc ipse nũmus sic appellabatur. qui tacebant precio cõducti, dicebantur loqui non posse, quòd bouem haberẽt in lingua. Simile est illud, quod in Demosthenẽ

mercede tacentem, quum anginam causaretur, quidā dixit; Non anginam patitur, sed argentanginam.

158 Accurate cogita immutabilia.

Multum deliberandum est antequam facias, quod factum mutari non poterit: ut ducere uxorem, sacris initiari, aut bellum suscipere, aut prælium committere. potest etiam aliò referri: ut multum de æternis illis post uitam cogitemus, quo sanctius hic uiuamus.

159 Longius, modo tutius.

Ad uitā spectat, ad tēpus etiā, ne sectemur dispēdiosa cōpendia uel in eruditione, uel in parādis opibus, aut eius modi. Augustus solitus erat dicere: Sat cito, si sat bene.

160 Populo cede, non pare.

Non est cum multitudine pugnandum, bellua multiciciti: sed nec eius opinionibus assentiendum.

161 Et pilo sua umbra.

Nullus est tam cōtemptibilis, qui non & prodesse in loco, & quod facilius est, nocere posit: ideo nemo contemnendus.

162 Hospes ne curiosus.

In aliena domo, in aliena ciuitate decet unumquenq; modestè se gerere, nec curiosè se interponere in administrationem. multo magis conuenit nos in hoc mundo, minime sollicitè aut curiosè agere, in quo planè hospites sumus, seu exules uerius.

Cede,

Cæde,modo doce. 163

Ex amore ſciendi dictum à Diogene Antiſtheni,cum is ſuſtuliſſet baculum, ut diſcipulum cæderet,moleſtum ſciſcitatorem.

Magnum hoſpitium magni hoſpitis. 164

Non poteſt eſſe exiguum hoſpitium,quod implet magnus hoſpes:nec contemnendum id corpus, quod inhabitat excellens animus.

Tota uita dies unus. 165

Ex Quintiliano in Mathematico. Si omnia uitæ huius diligenter excutiantur,quid aliud eſt uita tota,quàm dies unus? aut quid eſt in uniuerſa uita,quod non ſit in quouis die?ut mirandũ ſit,non exatiari homines eiſdem toties redeuntibus.

Diarij omnes. 166

Ex ſuperiore pẽdet, & ad breuitatẽ ætatis refertur.

Ex uſu,non collatione fortuna. 167

Vt ſis diues,non ſpectandũ eſt tibi quantum alij poſſideant,ſed quanto tu egeas.

Maiores ſuperbus,minores mœſtus. 168

Ad minuendam ſuperbiam ſpectet quiſq; præſtantiores ſe, in eo de quo intumeſcit:ad leniendũ mœrorem,infeliciores in eo de quo triſtatur.

Foris Argus,domi talpa. 169

In eos.qui in aliena mire oculati ſunt,ad ſua cæci. Ar-

gus centoculus fuit, talpa est cæca. Fabella est de manticis apud Aesopum & Persium, quarum altera dependet ad pectus, in qua sunt aliena uitia: altera ad tergũ, in qua nostra. Potest etiam dici: Domi Tiresias, foris lynx.

170 Ne nimium scrutare.

In eandẽ sentẽtiam: & sic, Ne molestus percontator.

171 Certum in incerto.

Nihil est uita incertius. in hac paranda est uirtus certissima possessio: intuenda altera illa immortalis. cogitanda mors, qua nihil est certius: uanæ & incertæ spes & sollicitudines dimittendæ, quibus ut (quemadmodum Manlius inquit) dum quærimus æuum, perdamus.

172 Voluptates specta abeuntes.

Nam quum adueniũt, delectant: ideo pulchræ iucundæq; existimantur, recedentes turpitudinem ac fœditatem suã produnt. posset sic afformari, In uoluptate deorsum, nõ faciem. Videbis fœditatem earũ, & pœnitentiã, quam relinquunt. sic fiet, ut eas auerseris ac detestere.

173 Voluptas malorum esca.

Platonis sentẽtia. Malus capitur uoluptate, bonus cõsilio. bono uiro Deus est lex, malo cupiditas.

174 Falle uiuens, sed non te.

Vetus erat, λάθε βιώσας. Putant fuisse dictum Epicuri. de quo Plutarchus, & Horatius: Nec uixit male, qui natus moriensq; fefellit. addendũ tamẽ, ne quis seipsum

in uita

in uita ignoret,& si ab alijs ignoretur.

Non refert quà, sed quò. 175

Nihil refert quà trãseas in hac peregrinatione uitæ, sed quò peruenias. in omni loco, in omni fortuna licet recte agere, & illò peruenire quò intendimus.

Scopulus in undis. 176

Vt sit in animo tanta firmitas, quam undæ omnes & fluctus humanorum casuum concutere non ualeant, semper immobilis, & altior fortuna.

Miserrimum pendêre. 177

Inter spem & metum suspensum esse, miserrimum.

Ne bis puer. 178

Antiquũ prouerbium, Bis pueri senes. de senibus deliris & dementibus. admonet, ne in grandiore ætate uiuamus, aut sapiamus pueriliter.

Ne laborem citra præmium. &, 179
Ne laborem laboris præmium.

Laboris in res mundanas uel præmiũ est nullum, aut certe uanitas, uel alter labor honestior quidem, sed molestior: ut qui dignitates dignitatibus mutãt. sic clamat Hercules *ille in tragœdia:* Finis *unius mali, gradus est sequentis. Interim præmium horũ laborũ est sempiternus cruciatus. sicut* Paulus *inquit, Stipendia peccati mors.*

Pertuso dolio nihil infunde. 180

Allusio ad dolium Danaidum *apud inferos, ut habet*

fabulæ. Ad multa tēdit, ne quid des prodigo & profuso: ne rimosæ auri, & loquaci arcanum credas, ne cupiditatibus inseruias, ne uoluptatibus obsequar, s: ne insatiabilibus largiri assuescas.

181 Turpe gigantem in nano.

In tam pusillo corpore, quantum natura dedit hominibus, tam fragili et infirmo, turpissimum est esse tam ferum & superbum animum, qui stultitia & superbia cælos etiam contingat.

182 Difficilis gloriæ custodia.

Quàm multa perferēda sunt studioso gloriæ, ut paretur, ut parta cōseruetur. maior perpetienda est seruitus, quàm emptis de lapide: quū gloria nisi fundamentis uirtutis innitatur, fugacissima sit.

183 Malus potentiæ custos metus.

Fragiles opes, quas multi metuunt, ac proinde oderunt. Sententia est omnium ferè sapientum, quam tractat in Officijs Cicero.

184 Nescis quid uesper serus uehat.

Futura incertissima, ne quis nimium uel confidat, uel desperet. dictū est Varronis, qui sic Satyras aliquot suas inscripsit. Eódem refertur, Inter os & offam.

185 Faciem ne aperias.

Tecta est facies humana uerecundia, quod solum uelamentum reliquit ei natura. non est exuenda tam honesto

tegumento:

tegumento: nihil enim inuerecundia deteſtabilius.

Manum per frontem ne ducito. 186

Alluſi ad illud, Perfricare frontē, *ſiue faciem, ſiue os: de ijs dictum, qui pudorem excutiunt.*

Splendor ſummus non intuendus. 187

Solem ſi ſereno cœlo intuearis, nocet oculis, interdū excæcat: ſic ſi diuinitatis fulgorē tentes cōtemplari, oculos mentis amittes. Qui ſcrutatur maieſtatem, inquit Sapiens, opprimetur à gloria. nō capiūt anguſtiæ mētis humanæ rem tam ſublimem atq; amplam, Non uidebit me homo, *& uiuet, ait* Deis*. adorāda ſunt hæc, nō ſcrutāda.*

Linguas ne præſcinde, ſed caue. 188

N*on eſt libertas hominibus tollenda. nam ſicut Auguſtus dixit:* Decet in liberis ciuitatibus liberas eſſe linguas. *ſed ſic uiuēdum, ne ſit cur homines ſuam in te libertatem uelint exercere.*

Ora uirtute obtura, non metu. 189

E*ódem ſpectat.* Nō *claudenda ſunt ora metu. operculo fragili & inualido. bene agendo efficies, ne quis male de te ſentiat, ac proinde nec loquatur.*

Cogitatus liber. 190

Nemo prohibere poteſt quenquam cogitare.

Cogitatus quis cogeteuis ueritatis. 191

Hæc enim ſuſpiciones omnes tollit: & tanta eſt, ut ultro in mentes hominum ſe inſinuet, efficiatq; , ut nemini aliter

aliter libeat cogitare, sæpe nec liceat, ideo rectè agẽdum est. nõ aliter assequemur, ut omnes de nobis rectè sentiãt.

192 Homo homini par.

Ne quis supra hominem se efferat, ne contemnat, ne despiciat, ne se præferat alteri, quum simus omnes à Deo *parente omniũ æquo iure conditi, et in hanc uitam missi.* Potest *etiam ex* Seneca *sic dici* :Deo *imperium, homini consortium.*

193 Suauissimus post laborem fructus.

Sic demũ frui iuuat, quũ res labore quæsita est, ut molestia præterita usu præsenti leuetur. Vulgare *est*, Parta *labore iuuant.*

194 Animo corpus fulciendum.

Non *succumbendum operibus honestis .& deficientibus corporis uiribus, animi conatus tantus sit, ut labẽs ac decidens corpus sustentet.* ex Sene.*lib.* de Vita *beata.*

195 Nocens se iudice nũquam absoluitur.

Semper enim accusatur & condemnatur à conscientia mentis suæ . Iuuenal. Exẽplo *quodcũq; malo cõmitti tur, ipsi* Displicet *autori:prima hæc est ultio, quòd se* Iu*dice nemo nocens absoluitur* . De *hac re* Cic.*in* Pisonem, *& pro* Roscio *Amerino, &* Seneca *multis in locis.apud* Quintil. *est illud prouerbij loco,* Cõscientia *mille testes.*

196 Ebrietas nec madida, nec sicca.

Ebrietas madida est, quæ fit ex uino aut ceruisia: sicca uero

ca uero, quæ affectu aliquo immodico, cũ is uim omnem mentis & iudicij consopiuit, ut ira, lætitia, metus, insolentia ex immodicis fortunæ successibus: arrogantia, uoluptates, & omne delectamentorum genus, quam ebrietatem Græci uocant ἄοινον, quasi inuinam. utraq; cauenda, utraq; hominem extra se pellit, & impotem sui reddit.

Potentiorem in te ne admittito. 197

Cõsuetudo uitiorum, & qui à philosophis habitus dicitur, à Græcis ἕξις, uiolentißimus est tyrannus, quum animum occupauit. ideo magnopere laborandum est, ne quis talis in nobis inualescat. non erimus nostri iuris illo admisso. idẽ dicẽdũ de multis pturbatioñib. ut ira, ut auaritia, sed potißimũ ludi cupiditate, amore, et uoluptate.

Precibus emptum charum. 198

Vulgare dictum. Cicero: Emere malo, quàm rogare. idem Apuleius in Florid. Magnum precium sunt preces, quippe illis additur uerecundia. Sic igitur te compara, ut paucis egeas, quo pauca roges: & rogatus magnũ te credito accepisse precium eius, quod rogaris, ne sis exoratu difficilis.

Quiesce nihil acturus. 199

Dictum Attilij, quod citat Plinius Nouocomensis: Satius est ociosum esse, q̃ nihil agere. Nihil agere, est rem inutilem, aut non successuram tractare. cõsultius est quiescere, quàm id agere.

200 Ingenium inexercitatum, torpidum.

Cato ingeniũ hominis dicebat ferro esse simile, quod ex usu splēdescit: at in ocio rubigine obducitur, & exceditur. Exercēdum *semper ingenium: ocia enim feraciss. uitiorum seminariũ. sed honesto aliquo & pulchro opere, uelut eruditione & uirtute. nam rebus flagitiosis aut turpibus exercere, hoc uero non exercere est, sed corrũpere, de quo est sequens symbolum.*

201 Ingenium situ pereat, non sentibus.

Præstat ociosum degere, quàm malis exercitamentis occupari.

202 Nullus sine linea dies.

Ex *uetere dicto, et more* Apellis Coi *pictoris, qui tanta fuit in arte sua diligētia, ut nullus præteriret dies tam alijs rebus occupatus, in quo non ipse saltem lineam aliquam penicillo duxisset.* Et *erat olim maxima pars artis in lineis tenuißimè ducendis sita. Admonet, non debere diem ullum abire, in quo non aliquid dignum homine egerimus: opus uidelicet ingenij, uel ad eruditionem, uel ad prudentiā, uel ad probitatē & pietatē spectans. quem dicunt fuisse Censorij Catonis morem: ijs uero qui alijs artibus uitam quærũt, aliquid esse in sua cuiq; arte quotidie exercendum.*

203 Calumniæ morsui remedium nullum.

Nullum ferè est tantum malum, cui natura remediũ

non

non pararit, saltem fuga. atqui calumnia et clàm mordet, & antè occidit, quàm sentiatur.

Beneuoli multi, consiliarij pauci. 204

Ex Solomone: *Multis bene & uelis, & facias. arcana tua ne cuiuis cõmittas, nec quemlibet consule.* Delige, *quo poßis in hanc rem tuto & cum fructu uti.*

Iustitia gratuita. 205

Ex Cicerone, *primo de Legibus:* Nihil *est iniustius, q̃ iustitiæ præmiũ quærere. & qui mercede est uir bonus, mercede etiam erit malus.*

Misericordia uenalis, crudelis. 206

Crudele est, eum qui sic affectus est, ut misericordia indigeat, cogere aliquid pẽdere, quo subleuetur. est enim acerbus & immitis animus, quem non flectit hominis calamitas, sed suum commodum.

Bonorum rector, malorum uictor. 207

Ex Seneca, *epistola 85. In secũdis rebus regendũ est, in aduersis pugnandum. fortuna prospera gubernanda arte, consilio, prudentia, ingenio: irata retundenda magno robore, & inuicto animo superanda & calcanda.*

Quod inuenisse pigeat, ne quæras. 208

Satius est id ignorari: ut probrum domesticũ, tristem sortem à diuinaculo: quæ si prædicatur, nihil aliud quàm angit aßiduò cor.

209 Tantum ſcis, quantum operaris.

Ferunt uerbũ hoc fuiſſe frequens Diuo Franciſco. *Ita eſt. Verius ſcit uir bonus et rudis, quid ſit uirtus, q̃ malus & doctus: et in rebus ſacris* CHRISTI *ſpiritus copioſiſsime præbet ſe pijs. Quid prodeſt malo ſciẽtia? nec uerè ſcit, tãetſi argutè diſſerat: nã in peccato ſemper ineſt cæcitas. An non melius nouit quid ſit pingere, qui imperitè de pictura diſputans, peritè pingit: q̃ qui doctiſsime diſputãs, indoctiſsime & lineas ducit, & colores inducit?*

210 Perſona publica priuatam depone.

Cui magiſtratus, aut imperium, aut principatus mandatur, is ſciat iam non ſibi ſuas utilitates quærendas, ſed populi, cui præeſt. ſic optime publicum officium adminiſtrabit, alioqui fiet tyrannus. Deberet pro curiarum foribus dictũ aliquod in hanc ſententiam inſcribi, quo admonerentur magiſtratus, & eorum conſultores; Huc *ingrediens, perſonã priuatã relinque in limine, publicã ſume.*

211 Paruo fames conſtat, magno faſtidium.

Naturæ *paucis rebus ſatisfit, fames exiguo cibo placatur, & tollitur. ingentes menſæ faſtidium adferunt & morbos.*

212 Vnum eſt neceſſarium.

Verbum *Domini & Seruatoris noſtri* CHRISTI, *ad augendam curam pietatis, & minuendam ſollicitudinem rerum periturarum. procuratio & cibi, & potus, & rei*

& rei familiaris in qua Martha uersabatur, utilis quidē homini ad tēpus. at sedere ad pedes Domini, & uerbū illius puris animis haurire, quod erat Magdalenæ munus, id demū necessariū, & quod nūquā aufertur. Cū oīa siue ingenij decora atq; ornamēta, siue corporis atq; externa cōmoda expēderis, intelliges unū esse homini necessariū.

Mente Deo defixus. 213

Hoc symbolum tam fausto omine ponetur ultimum, quàm illud primum, Scopus uitæ CHRISTVS. ipse est initium, ipse finis, ab ipso proficiscuntur omnia, in ipsum tendunt. Huic oportet nos affigamus; si uolumus beati esse, nō alio clauo, quàm mente ipsa. Possunt alia permulta Symbola deduci ex Platone, Cicerone, Seneca, Horatio: sed præcipue sacris literis, fonte ut copiosissimo, ita liquidissimo ac purissimo, & scriptoribus nostræ religionis. adsunt prouerbia tot, & metaphoræ, & allegoriæ, fabulæ quoq; & historiæ, quæ suppeditare magnum numerum possunt: & nostra hæc mutari, atque in alias uerti formulas licebit, & ex scholiolis alia desumi. quocirca nec illa attigi, quæ sunt omnibus in ore, Nosce te ipsum, Ne quid nimis: Sponde, iactura præsto est, quæ dicuntur tria Apollinis oracula: & Dimidium plus toto, quod Hesiodi: tum Sustine & abstine, quod Epicteti. Hæc quæ posui, sufficient siue ad sententiarū copiā, quæ omnes penè his sunt conclusæ, siue ad rationem ostendendam, quemadmodum alia poßint innumera excogitari.

FINIS.

SATELLITII,

SIVE SYMBOLORVM, iuxta marginalem eorundem numerum Index.

Magnus

FINIS.

RERVM AC VERBORVM TOTO HOC *Libro memorabilium,* INDEX.

A

Si-

Chri-

conscien-

cupi-

diphthon-

homi-

Tho-

ſtudio-

FINIS.

BASILEAE, PER BALTHASAREM LASIVM ET *Thomam Platterum, Mense Martio,*

ANNO

M. D. XXXVII.

MINERVA.

TV NIHIL INVITA

DICES,

FACIES'VE